

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV.

I AUGUST 1937

NR. 8.

N. DAVIDESCU	Din ciclul « Evul Mediu »	243
MIRCEA GESTICONE	Războiul micului Tristan	251
OVIDIU CONSTANTINESCU	Tanti Sia	283
VIRGIL CARIANOPOL	Versuri	294
G. M. CANTACUZINO	Apele Tigrului	297
E. DVOICENCO	Opera lui Pușkin în Basarabia	307
NICOLAE PETRESCU	Administrația locală în Anglia	325
AL. GRAUR	Neologismele	346
PETRE NEMOIANU	Ungurii și Banatul	365
P. DINOPOL	Insemnări referitoare la o concepțiune tehnică a democrației	376
ȘERBAN CIOCULESCU	Despre Junimea și Titu Maiorescu	395

C R O N I C I

NOTĂ LA O CARTE DE POEZIE de *Mihail Sebastian* (413); EFEMERIDE ORIENTALE de *Mircea Eliade* ((417); OCCISIO GREGORII VODAE de *Al. Ciorănescu* (423); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (438); EVOLUȚIA ROMÂNIEI ȘI A EUROPEI VĂZUTĂ DE UN LIBERALIST de *Petru Comarnescu* (441); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Ion I. Cantacuzino* (449); NOUL STATUT INTERNAȚIONAL AL BELGIEI de *Richard Hillard* (453).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
T E L E F O N 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
2, S T R A D A C. A. R O S E T T I, 2
T E L E F O N 3 - 35 - 66

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV, No. 8, AUGUST 1937

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DIN CICLUL «EVUL MEDIU»

RĂSCUMPĂRARE

Ce-a izbit-o 'ntâi a fost
Capul ducelui în iarbă
Și surâsul fără rost
Din întunecata-i barbă.

Buzele ei s'au plecat
Pe-ale lui ca 'ntotdeauna
În desișul ferecat
Cu luceafărul și luna.

A căzut atunci o stea
Și-a tăiat în două cerul
Și căderea-aceasta 'n ea
A pătruns adânc ca fierul.

Capul deslipit de trup
Aștepta cu nepăsare
Murmurul adânc de stup
Din aprinsa-i sărutare.

Sfântul Petru i-a primit
Sufletul răcit în rouă
Și din el a plăsmuit
Cale, prin văzduhuri, nouă.

C Ă R B U N E

Șueră 'ntr'una vipera-afară
Și 'n întuneric un cavaler
Strâns în armură neagră de fier
Trece, fantomă rece, prin țară.

Bufnița cascade ochii sever
La silueta lui grea de fiară
Și vrăjitoarea scoate, bizară,
Capul din puțul ei în spre cer.

Duce 'n galopul calului pe-a
Ducelui fată cobză la șea
Smulsă cu luptă din mănăstire.

La o răscruce însă de drum
Diavolul are sigură știre
Că le sosește ceasul acum.

CORT PE NISIPURI

Pe tulpina trupului ei fin
Capul i se leagănă în vânt
Ca o floare fragedă de crin
Izvorită 'n taină din pământ.

Ca o floare fragedă de crin
Izvorită 'n taină din pământ
Chiamă din pustiu pe pelerin
Cu parfumul risipit în vânt.

Chiamă din pustiu pe pelerin
Cu parfumul risipit în vânt
Grațiile ei superbe din
Al hlamidei strălucit vestmânt.

Grațiile ei superbe din
Al hlamidei strălucit vestmânt
Fac din vraja ei de aur vin
Și din strălucirea ei mormânt.

Fac din vraja ei de aur vin
Și din strălucirea ei mormânt
Focul trupului ei alb și fin
Și ovalul feței ei în vânt.

LITANIE PĂGÂNĂ

Stăpâne care-ai înflorit rodii în vară,
Ingăduie să văd frumusețea ei rară.

Stăpâne care-ai iscat în ramuri migdale,
Ingăduie să 'nnot în privirile sale.

Stăpâne care-ai înflorit maci 'n câmpie,
Ingăduie să-mi surădă 'n treacăt și mie.

Stăpâne care-ai dat omului întâi mărul,
Ingăduie să-i ating cu buzele părul.

Stăpâne care-ai dat inimii aspirații,
Ingăduie să înnoptez în ale ei grații.

Stăpâne care-ai dat apei fluiditate,
Ingăduie să-mi fie răpusă cetate.

Stăpâne care-ai pus în vin zbor și căldură,
Ingăduie să-l beau dela ea, astăzi, din gură.

Stăpâne care-ai dat insului să și piară,
Ingăduie să cad rupt de ea ca de-o fiară.

I N V Ă L M Ă Ş E A L A

O spadă-a fulgerat duşmană 'n vânt
Şi dreapta lui cu lancia înarmată
S'a prăbuşit în luptă retezată
Şi sângele-a 'nflorit-o la pământ.

S'a agitat atunci şi s'a zbatut
In pulberea din drum această mână
Ca să-şi găsească braţul în ţărână
Cu care să lovească şi un scut.

Stăpânul ei s'a prăbuşit şi el
Sub armăsarul poticnit din fugă
Şi buzele i s'au închis cu-o rugă
Iar ochii cu-o privire spre drapel.

ROMANȚĂ MAURĂ

Timpul niciodată să nu-ți vestejească
Tâmpilele, de-mi spui
Cui să cer să-mi facă rost s'o văd și cui
Să-mi redea iubirea ei împărătească.

A ucis surâsul arzător și ochii
Ei mai mulți creștini
Decât toți sultanii noștri saladini
Când plutea 'n mătasea albei sale rochii.

Am pierdut-o însă pentru totdeauna
Intr'o seară când
Mai ni se-aprinsese visător în gând
Și ne 'mbălsămase sufletele luna.

S'a uitat cu lacrimi, în priviri, mărunte,
Și mi-a spus apoi
Că-o așteaptă 'n radă trei corăbii noi
Cu sultanu 'n ele din Alger pe punte.

A venit s'o ducă în harem la dânsul
Și-a plecat cu ea
Ca să-mi lase numai dorul de-a veghia
La mormântul caldei amintiri cu plânsul.

BARCA LUI PARSIFAL

Am văzut o barcă 'n zare — barcă
Fără pânze și catarguri
Spintecând întinsa mare
Către nordicele larguri.

Rame mistice 'n furtună — rame
Fluturau argint de parcă
Descinseseră din lună
Și 'n altar plimbau o arcă.

Prora ei strălucitoare — prora
Inflorită ca un ram e,
Și e toată sărbătoare
In dumnezeești marama.

Merge veșnic înainte — merge
Și vestește lumii ora,
Și e mersul ei fierbinte
Stelele și aurora.

Pază Parsifal pe punte — pază
Inger alb în mâini cu vergi e
Și 'n azur înalta-i frunte
Când apare, când se șterge.

Și de-asupra Dumnezeu veghiază.

CLIPĂ DE LUNĂ

A văzut dansând o fată
Intr'o arie 'n câmp nouă
Ca un crin țâșnit din rouă.

Frumusețea ei curată
Avea grațiile-ascunse
Ale crengilor în frunze.

Avea fruntea luminată
De-ale ochilor mărege
Ca de-o pulbere de stele

Și-avea inima 'ncărcată
Ca un uger greu de lapte
De strălucitoare noapte.

Tâmpilele-au pornit să-i bată
Și-a simțit ceva că-l doare
Intr'a gândului vâltoare.

Arcu-atunci și o săgeată
Sprintenă 'n văzduh ca focul
Au curmat în sânge jocul.

N. DAVIDESCU

RĂZBOIUL MICULUI TRISTAN

Olenka Radovici

către sotul ei Colonelul St. Radovici
Comandantul înteiului Regiment de Lăncieri

Focșani

Principatele Române Unite

Warsovia, 17 Decemvrie 1862.

Dragule,

Bóla tatălui meu s'a înrăutățit. E dureros nu numai să scriu, dar chiar și să cugetă, ceea ce sunt nevoitě să-ți împărtășescă. Doctorii mi-au mărturisită, că nu trebuesce să măi nădăjduescă în tămăduire.

De altcumă dragă Stefan, încă de acum ęece ani, doktorul Winkelmann, ne-a prevestită, ții minte cređ, că o nouă ivire a rēului nu póte vesti decât sfērșitul etc.

Doktorul Markowsky socóte însă, fie dín pismă, fie din cugetă curată că acea călătorie la Vienna nu a ajutată cu nimica și că leacurile profesorului i-au făcută mai multă rēu decât bine.

Dacă aș fi știută acésta, póte era mai cuminte să nu fi plecată atunci din Warsovia.

Mă gândescă dar, că atunci nu ne-am mai fi cunoscută, nici îndrăgită. E đădarnic să ne mai sbuciumăm simțirea, învinuindu-ne singuri de ceea ce am făcută dín ce se cădea să nu facem, sau de ceea ce n'am făcută dín ce se cădea se facem, căci, socotă eu, Dumneđeu cel bună le orēnduieșce tóte după a Sa voie, fěrě a ne întreba, nici asculta.

Dar vești tu, Stefan, dacă întorcându-mă cu gândul la acea vreme, cu zece ani în urmă, ar fi în harul meu să mai potă hotără, știind ce m'ar adesta în acea călătorie, mărturisesc și ați, că nu aş putea pregeta să iau drumul Wiennei, știind că acolo viețile noastre s'or întelni pentru vecie. Gândulă la voi și grija de casă mă oprescă a mai închide ochii.

Dar și altfelă răgađă pentru odihnă amă așa de arar, căci bietulă tata se chinuiescă cumplită nópte peste nópte. Are vedenii. Vrea se se rēdice din pată și să-și iee sabia din pērete, căci dice el: « Ceasulă cel multă adestatū al desrobirei se apropie ».

E adevērată, că aici la noi duhurile sunt tulburate fōrte. Tinerii se sbuciumă. Ţēranii, la olaltă cu studenții se adună plēnuindū tainic, chiar așa cumă era și la voi, se împlinesc curandū trei ani, atunci de l-ați alesū pe Măria Sa Alecsandru. Dar vești, la noi tōte sunt ținute în mare taină, căci măria sa Alecsandru, celălaltū de aici veghieađă cu strășnicie. Dă și nópte polcurile de casaci cutreeră neconținutū ulițele câmpiele și codrii.

Dragă Stefan, mi-e tare dorū de tine, de Puiu, de Casă, de clavir, dar nu știu când m'oiū putea întōrce. Aș fi o socie și o maică bună, dar o fiică rea urāndu-mi să pot fi iar lângă voi câtū mai degrab.

Vē sērutū și vē dorescū dragilorū

OLENKA

Insemnările colonelului Stefan Radovici Focșani, Mai 1863.

S'au împlinită ați trei luni dela scrisōrea ei cea din urmă. Veștile din gađete mă neliniștescū cumplită. La Warsovia a curs multă sânge, dar lucrurile s'au orēnduită iarăși...

Prietenulă Vaillant, pe care l-am avută eri la cină mi-a deslusițū ce însemnéđă acēsta. La Consulatulă Franției s'au aflatū mai multe lucruri decātū cele ce catadicsescă a ne scrie domnii dela gađetă aprōpe toți plētiți cu galbeni împērătesci. Nu mă încumetă să așternū pe hārtie grođăviile care-mi înegrescū gândurile.

Astă-đi diminēță, ca și ieri, ca și în fiecare đă de câte-va sēptēmāni, întorcāndu-se acasă dela școală, Puiu m'a întrebatū iarăși când se întōrce măicuța. N'am știută ce să-i mai rēspundū. L-amū

trimesă să se jöce în grădină. După ce a plecată, am deschisă ferestrele töte.

Bujorii cei albi au înflorită de câte-va zile. Cei roși sunt de multă în toiă. Am ieșită în grădină. Am smulsă un mănunchiă și am intrată de am aședată florile în vađa ceea de cleștară de Bohemia de sub cadra Olenkăi. M'am aședată în jeț și am începută a scrie aceste rânduri. Bujorii miroseau atăt de tare și de dulce că mi-au făcută rău, amintindu-mi de mörtea mamei. M'am ridicată și i-am aruncată pe ferăstră. M'am apropiată de clavir. Caetulă ei de musică se află și acuma deschisă la fila Nocturnei pe care o cãntase în ultima nöstră séră.

I

ROȘU, ALB ȘI NEGRU

Trap, trap, trap, trap, trap!!

Manivela frânei se opinti cu un scãrțãit strident, apoi, scãpată din pumnul vizitiului, se învãrta de trei ori, ronțãind din oțele. Izbít cu cotul de taxatorul care-și făcea loc prin mulțimea de pe platformă, Relu scãpase programul pe jos. Aplecându-se să-l ridice, se trezi fără șapcă. Niky i-o întinse, împreună cu programul, pe care Relu îl consultă distrat:

« Hipodromul Clubul Călãreților

Mare Concurs Hipic

I. Orele 3 d. a. foarte precis. Premiul General Mano

— Prima cursă am pierdut-o sigur, Niky. E trei și cinci.

Tramvaiul care-i ducea spre șosea, în trapul cadențat al cailor cu bonețele albe, își scoborîse de mult tăblița « complet ». Mulți pasageri citeau ziare. Alții își comunicau, unii pe șoptite, cei mai mulți în gura mare, — cu fanfaronada atotștiutorului, — vești, zvonuri, bănuieli. Relu era numai urechi.

Niky își consulta, din minut în minut, cadranul ceasornicului brățară. Admirându-l cu priviri înduioșate (îl primise cadou în ajun), se gândea că Blanche avea un motiv mai mult să-i reproșeze întârzierea. La « Bufet » scoborîră.

Pe Șosea trãsurile și automobilele se succedau la intervale lungi, grăbind spre hipodrom. Era târziu. Frații Robescu înaintau

braț la braț pe poteca prăfuită, de-a-lungul aleei călăreților. Pus în curent cu zvonurile care circulau și pe care Niky le socotea veridice, Relu căzuse pe gânduri. Iși simțea inima bătându-i mai tare, dar nu-și putea da seama dacă de entuziasm sau de îngrijorare. Nici nu-și dădu seama când au putut parcurge atâta drum, căci poarta hipodromului se ivise în fața lor pe neașteptate.

* * *

Deși concursul hipic începuse de un sfert de oră, tribunele erau aproape pustii. Nici un ofițer. Fanfara Regimentului I jandarmi, care cânta un vals, și cei câțiva soldați de cavalerie, ce alergau pedestru, zornăind din pintenii pe câmpul de curse, spre a ridica barele obstacolelor trântite în cursa precedentă, erau singurele elemente militare din toată incinta hipodromului.

Rezemați de balustrada văruiată ce le imprimase câte o lată fâșie albă pe pulpanele jachetelor, doi domni din comitet discutau cu aprindere, tamponându-și cu batista frunțile ridicate congestionat de gravitatea momentului ca și a jobenelor.

Soldații de pe câmp deschiseră poarta ultimului obstacol, spre a lăsa locul liber concurenților la « Premiul Zamora » Cursă 1800 m. Mixt Doamne, Domni, civili și ofițeri, iepe și jugani ½ sânge, Obstacole Cat. B., după cum citise cu atenție Relu pe pagina a doua a « Programului Oficial ».

Dar, spre surprinderea noilor veniți, concurenții la cea de a doua probă a concursului se limitau la un singur călăreț, care, strâns într'o redingotă de catifea roșie, trecu în galop de vânătoare pe calu-i alb, agitându-și spre public cascheta neagră, în aplauzele anemice ale doamnelor dela tribună. Privind spre locul de unde veneau aplauzele, Relu zări o fată — îmbrăcată în alb dela beretă până la pantofi și mănuși — ce părea că-i zâmbește, însoțindu-și surâsul de o ușoară înclinare a capului. Dar, câteva clipe mai târziu, își dădu seama că zâmbetul fetei în alb nu era decât un răspuns la salutul fratelui său care se descoperise.

Programul concursului continuă în același ritm jalnic. Două amazoane, cea dintâi în negru pe un cal alb, cea de a doua în alb pe un cal negru, galopau acum împreună.

În mintea lui Relu se născu o întrebare bizară, de a cărei absurditate zâmbi singur: Cele două amazoane își schimbaseră între ele caii sau costumele?

Observă că între timp Niky își părăsise locul de lângă el. Amazoanele galopau acum scară la scară, sărind în același timp obstacole înalte de câteva palme.

Se auziră din nou aplauze, de astădată mai vioaie. Privind din nou spre tribuna doamnelor, îl zări pe Niky alături de fata în alb.

Vorbeau tot timpul. El părea că-i povestește ceva foarte serios, căci ea îl asculta atentă, cu privirea gravă. La un moment dat, se ridicară amândoi în picioare, aplecându-se peste balustradă, cu privirile îndreptate spre cele două amazoane ce descălecau acum lângă pavilionul din stânga tribunelor, în timp ce redingota roșie și cele două jachete negre alergau să le felicite.

Amazoanele intraseră în pavilion, fără a părea să fi observat entuziasta fâlfâire a batistei, pe care vecina lui Niky o agitase cu însuflețire. Relu urmărise cu interes toată scena, putând să vadă mai bine de astădată pe fata în alb. De abia acum își dădu seama de frumusețea ei.

— «Ea» e de sigur, își spuse Relu.

Prin acest «Ea», identificase mintal pe «iubita lui Niky», căci cu o intuiție și un spirit de observație destul de surprinzătoare pentru cei cincisprezece ani ai săi, Relu ghicise de mult, că Niky era «iarăși» îndrăgostit. Dar în atenția cu care examina pe vecina lui Niky se citea o severitate dusă până la ostilitate. Căci aceeași precoce intuiție îi spunea lui Relu că aceea cu care «astăzi» Niky părea atât de fericit, «mâine» putea deveni și izvorul unor viitoare suferințe pentru fratele său. Totuși proba fu trecută cu deplin succes, cu toată severitatea examinatorului, căci zâmbetul mângâietor și privirea luminoasă a fetei în alb sfârșiră prin a-i câștiga întreaga simpatie. Relu tresări.

Niky îl zărise și îl chema.

* * *

— Fratele meu, Vlad Robescu, — noi îi spunem însă Relu, — și Domnișoara Blanche Troteanu, sora lui Radu (Radu Troteanu, elev în clasa a 8-a era șeful direct într-un cercetășie al lui Relu și prietenul lor comun).

— Relu dela Vlad? Cum asta?

— Vlad, Vladimir, Vladimirel, Rel, Relu, explică Niky.

— Originea și rezultanta numelui sunt într'adevăr minunate: Vlad și Relu. Dar intermediarele Vladimir, Vladimirel . . . O ! nu ! ! Sper că nu te supără această părere, domnule Vlad.

După câteva clipe de ezitare, Relu, care până atunci nu rostise nici un cuvânt, găsi în sfârșit răspunsul formulându-l cu o grabă timidă, ca pe o dezvinovățire:

— Aveți dreptate, domnișoară. De sigur nici mie nu-mi place Vladimir, dar nu mi-am ales eu acest nume. In schimb s'ar zice că pe al d-voastră vi l-ați ales singură, spre a-l purta astăzi, o dată cu această rochie. Sunt amândouă atât de albe, domnișoară Blanche.

După un sfert de ceas, « Domnul Vlad » redevenise « Relu », iar « Domnișoara Blanche » nu mai era « Domnișoara ».

Clopotul tribunei oficiale sunase din nou, anunțând marea probă a zilei, înscriși 14 concurenți pentru « Marele Premiu de 5000 Lei ».

Blanche citea cu glas tare numele partanților înscriși cu creta pe tabela de lângă tribuna oficială. Erau numai 5 din 14. Din lectura programului, Relu constată că cei 9 absenți erau toți ofițeri, între care și vărul lor, Locotenentul Mircea Radovici. Nici unchiul Alexandru nu venise, cu toate că făcea parte din Comitet. De altfel Alexe, ordonanța care le adusese biletele înainte de prânz, îi anunțase. « Don Colonel e dela 5 la Minister », apoi plecase el însuși la Inspectorat, cu dejunul colonelului la sefertaș.

Relu căzuse din nou pe gânduri. Până atunci nu se gândise niciodată prea serios la războiul care de astădată se anunța apropiat. In lecturile lui zilnice, trilogiile în câte zece volume ale lui Dumas Père sau Sienkiewicz, pe lângă alte nenumărate romane și piese de teatru istorice, sentimentale sau polițiste, ocupau un loc cu mult prea însemnat, spre a-i mai lăsa timp liber și pentru cititul ziarelor. Sentimentele lui intime erau de sigur antantiste . . . In discuțiile contradictorii, pe care le auzea în timpul meselor între Domnul Robescu și Niky, opiniile celui dintâi — mare

admirator a lui Petre Carp și Alexandru Marghiloman — i se păreau de multe ori revoltătoare. Vizita la București a Generalului Pau, la a cărei grandioasă primire asistase ca cercetaș în fruntea patrulei sale, îl emoționase până la lacrimi. Intr'o Duminică, în timpul unei reprezentații cinematografice, asistase la un Pathé Journal, care oferise spectatorilor, printre alte viziuni războinice, și plecarea trupelor franțuzești pentru bătălia dela Marna. Orchestra intonase « La Marseillaise », iar în sală lumea aplaudase cu însuflețire, în frunte cu el, Relu, ce se simțise străbătut de fiorii unui entuziasm, la care de sigur că lecturile lui favorite nu contribuieră cu puțin (căci, în eroii cu tunici albastre și căști de oțel, el recunoștea pe urmașii vitejilor cavaleri ai secolelor trecute, ale căror isprăvi miraculoase făceau să-i treacă orele ca clipele, în balconul după-amiezilor însorite de vară, sau pe scăunelul lungilor seri de iarnă, petrecute cu cartea pe genunchi la gura sobei).

Totuși faptul pozitiv al intrării României în război nu și-l imaginase încă. Niky împlinea 20 de ani peste câteva luni. Deci până la anul viitor ar fi trebuit și el să plece. La simțământul firesc al dragostei de frate pe care îl purtase întotdeauna lui Niky, se mai adăoga și un alt sentiment compus din două nuanțe sufletești deosebite: admirație și recunoștință. Diferența de vârstă de aproape cinci ani dintre ei era suficientă pentru a impune fratelui mai mic respectul cuvenit celui mai mare, dar nu și pentru a da acestuia dreptul de a păstra o rezervă distantă față de cel « căruia nu trebuie să i se dea prea mult nas ».

În definitiv, raporturile dintre ei erau destul de complexe. Niky îi era lui Relu meditator întru cele școlărești, duhovnic întru cele sufletești, dar și un adevărat camarad de joacă și distracții, căci îi fusese maestru de bicicletă, patinaj, tenis, dans și înot, iar la reprezentații teatrale și cinematografice, matchuri de foot-ball sau raiduri de aviație, erau întotdeauna nedespărțiți.

* * *

După marea probă, în care un cal rămăsese la start, iar alți doi își trântiseră călăreții, concursul continuă cu o probă de dresaj, urmând a fi încheiat cu o cursă de trap. Relu nu mai văzuse niciodată o astfel de cursă. Ghemuiți în trăsuricile lor strămte

și joase, trase de caii trăpași, cu siluete elefantine, suflând ca niște locomotive, « driverii », în majoritate birjari scapeți, îmbrăcați cum da Dumnezeu în cazace multicolore ieșite de soare, își crăcănuau în unghi drept picioarele înfășurate în moletiere destrămate, prinse cu ace de siguranță. Singurul conducător normal din punctul de vedere anatomic și care își conducea « calul proprietate » în calitate de « gentleman driver » purta pantaloni lungi « fantaisie ». Caii icneau, strănutau și nechezau, aruncând trufaș picioarele dinainte, iar cu cele dinapoi amenințând securitatea conducătorilor.

În fața Tribunei Oficiale, un cal sur « căzuse în galop » ridicând cu copitele masive un nor gros de praf cu iz de băligar uscat, în a cărui ceață conducătorul dispăruse aproape cu bici cu tot. I se auzea numai vocea de contralto înjurând cu un pronunțat accent lipovan. Celelalte atelaje urmară la un scurt interval. Caii purtau pete albe de spumă pe negrul strălucitor al coapselor.

Concursul Hipic se terminase.

* * *

După ce își luase rămas bun dela frații Robescu, Blanche se urcase într'un automobil, însoțită de amazoana neagră și de un domn în vârstă, foarte elegant, a cărui imensă barbă albă era celebră în toată capitala. Relu află dela fratele său, că proprietarul bărbei, bunicul Blanchei și unchiul prin alianță al amazoanei negre, era generalul în retragere Vasile Troteanu, care urmărise toate fazele concursului prin binoclu, din tribuna comisarilor, unde-și avea locul rezervat, în calitatea sa oficială de vice-președinte al Asociației Hipice Române. Așezat la mijloc, între cele două nepoate, Generalul Troteanu sau « Oncle Basile », cum îi spunea aproape toată lumea (inclusiv Blanche, deși ei îi era bunic), purta joben, jachetă și mănuși gris, pentru a stabili parcă prin acest cenușiu neutru al ținutei sale, o tranziție necesară în contrastul vestimentar dintre Blanche și amazoana neagră. Cureaua binocului, strălucind ca un harnașament de 10 Mai, traversa pieptul generalului dela umăr spre șold, prinzând și un fragment din barbă. Partea superioară a galantului bunic și unchi divizat diagonal în două de banduliera sportivă ce-i împrumuta un aer juvenil, părea astfel bustul despărțit de linia propriei sale

dedublări al unei cărți de joc. În mintea lui Relu, în care încolțise această bizară comparație, se formulă rapid, declanșându-se instantaneu, inevitabila absurdă întrebare:

— Pereche de Dame cu Rigă sau pereche de Dame cu Fante ?

II

CASTOR ET POLUX

Relu și Niky se întorceau mai modest « per pedes ». Soarele apunea, sângerând între plopii alei din dreapta lor. Stâlpii instalațiilor de telegrafie fără fir aveau scânteieri de soliți.

La rondul al doilea, fură întâmpinați de un cârd de țigănuși vânzători de ziare, ce alergau cu sufletul la gură, strigându-și marfa « specială » cu răcnete stridente sau răgușite.

— Aidivieiroooooo ! Idiți spicialooooo !

În timp ce Niky își căuta în portofel gologanul, Relu smulse ziarul din mâna jurnalistului.

« MOBILIZAREA GENERALĂ A FOST DECRETATĂ ».

* * *

Amănuntele Consiliului de Coroană dela Palatul Cotroceni le citise Niky cu voce tare, sprijinindu-și brațul de umărul lui Relu.

Câțiva pietoni, dorind să citească ziarul economisind gologanul, îi înconjuraseră pe la spate în semicerc. După câteva minute, un domn îl rugă pe Niky să-i cedeze ziarul contra cost, căci ediția fusese consumată complet, iar țigănușii care fuseseră asaltați de publicul ieșind dela concursul hipic se întorceau acum în fugă, cu mapele golite.

De bucuria câștigului, doi dintre ei începuseră să joace în loc cu picioarele goale, o țigănească mărunță.

La Bufet, lumea lua tramvaiele cu asalt. Drumul până la stația Marghiloman îl făcură pe scara vagonului. Scoborîră la Biserica Boteanu, îndreptându-se spre Palatul Regal.

Pe Calea Victoriei era îmbulzeală ca la 10 Mai. Amurgise. Se aprindeau luminile magazinelor.

Câteva vitrine expuneau portretele regale, în cadre aurii, împodobite cu panglici tricolore.

Relu observă că felinarele străzii erau voalate. Un grup de manifestați, cu drapel și fanfară, care veneau cântând dinspre Teatrul Național, întâlni în fața Palatului Regal un al doilea grup, peste care fâlfâiau colorile tricolorului francez.

Cele două drapele fraternizară. În fața cafenelelor, grupuri compacte citeau ziarele, comentându-le cu însuflețire. Frații Robescu grăbiră pasul spre casă. Cu tot întunericul, Relu recunoscă din stradă șalul de lână violetă al mamei sale, care ședea în balcon, pândindu-le sosirea.

* * *

Sub abajurul scoborît al lămpii din sufragerie, în așteptarea supei care întârzia tot din cauza evenimentelor (bărbatul bucătăresei primise cu două ceasuri mai devreme ordinul de chemare al regimentului său din Turnu Severin, iar trenul îi pleca la 10 și un sfert), ziarele fură etalate pe fața de masă în toată întinderea lor, ca niște hărți de stat major.

În tot timpul neutralității, domnul Robescu dezaprobase cu vehemență eventualitatea războiului. (Relu își aducea aminte perfect de o Duminică din primăvara anului 1915, în care tatăl său făcuse aspre muștrări lui Niky, deoarece acesta, sub influența unui înflăcărat discurs al lui Nicu Filipescu, auzit de dimineață la Dacia, adusese în discuția din timpul mesii acuzațiuni de lașitate și trădare, politicei lui Ionel Brătianu.) Dar în fața faptului consumat, domnul Robescu fusese și el contaminat de entuziasmul băieților. Cina se prelungi până după ora zece, în discuții și comentarii interminabile. Numai doamna Robescu tăcea, absentă parcă dela tot ce se vorbea.

* * *

Târziu, după miezul nopții, Niky și Relu ieșiră împreună în balcon. Întunericul era complet, căci oblojitele ochiuri de lumină albăstrie ale felinarelor de pe bulevard fuseseră stinse înainte de

ora zece. Când și când, fâșiile luminoase ale câtorva reflectoare brăzdau orizontul orb.

La un moment dat, balconul intrat pe neașteptate în conul proiecteurului, fu inundat intens, de lumina crudă a fâșiei argintii, în timp ce Niky își aprindea a treia țigară. După expresia figurii sale, Relu avu impresia că Niky îi ascunde un lucru ce-l frământă de mult, dar pe care ezita încă să i-l divulge.

Se culcară aproape de ora trei. Paturile fraților Robescu erau alăturate. Relu, care nu putea să adoarmă, auzi pendula din salon bătând de trei ori. După un răstimp, în care, furat de gânduri, retrăi toate întâmplările zilei, începută atât de obișnuit, continuată atât de încântător și sfârșită atât de îngrijorător, auzi cu surprindere vibrația de clopot îndepărtat a aceleiași pendule, care bătea jumătatea după ora trei.

Relu nu și-ar fi închipuit să fi trecut mai mult de cinci minute de când se culcase.

— Ai adormit Relu? (Niky vorbea pe întuneric.)

— Nu mi-e somn.

— Nici mie... Ascultă, Relule dragă. Am să-ți spun ceva foarte serios... Mă ascuți tu?

— Spune.

— M'am hotărît! Măine mă înrolez. Nu mai pot sta... așa, cu brațele încrucișate...

—

— Relu! Tu nu spui nimic?

Răspunsul întârzie puțin, dar sosi, cu atât mai ferm și mai categoric:

— Ce spun eu? Ar trebui într'adevăr să n'ai nici un pic de inimă, ca să poți face asta... Știi tu cât a plâns mami astăseară? . . . Gândește-te măcar la ea . . .

Prin acest «măcar», Relu devzăluia cu discreție propriul lui simțământ. Niky, care prinsese perfect acest «măcar», rămase pe gânduri. Mobilul care-l determinase în hotărîrea lui de a se înrola era destul de complex. Era îndemnat fără îndoială spre acest pas și de înflăcărarea lui tinerească, manifestată până atunci în discuțiile politice cu tatăl său ori prin prezența lui regulată la demonstrațiile de stradă sau de sală în favoarea războiului, dar era împins spre acest pas mai cu seamă din sentimentul lui

pentru Blanche. Simțea un îndemn imperios de a apărea în ochii ei, într'o lumină cât mai strălucitoare, și aureola eroismului îl ispitesc chinuitor. Niky realizase deja mintal, surpriza și mândria admirativă din ochii Blanchei la viitoarea lui apariție, în uniformă de campanie cu vipușca neagră și sabia grea sub braț — căci își alesese și arma — preocupat în alegerea lui mai mult de motive estetice și decorative, decât de alte considerente tehnice sau utilitare. (Roșul infanteriei i se părea prea țipător, — iremediabil lipsit de eleganță, — iar nuanțele de roz și bleu-ciel ale regimentelor de cavalerie din București îi apăreau prin frivolitatea lor în incompatibilitate cu noțiunea de eroism. Idealul său ar fi fost aviația, căci numai ea se împerechea în mintea lui, identificându-se cu noțiunea de eroism, dar nu știa dacă la această armă se primeau voluntari. Avea să se intereseze. Pentru moment, își alesese în mod provizoriu arma artileriei. Negrul tunarilor era sobru și elegant totdeauna. Și apoi, parcă auzise că din artilerie, «armă tehnică», provin cei mai mulți aviatori. Era deci un pas spre ideal.)

Toate aceste planuri și visuri și le făurise până la ora culcării, și voia să le împărtășească și lui Relu. Răspunsul atât de spontan și de categoric al acestuia îi turburase însă complet toate planurile și hotărârile. De sigur, Relu o surprinsese pe mama lor plângând singură în iatac, atunci când intrase ca să o sărute înainte de culcare. O văzuse de altfel și el pe doamna Robescu, ștergându-și ochii pe furiș.

Simți nevoia să fumeze. Aprinse lampa de pe noptieră. Iși găsi îndată țigările într'unul din buzunarele vestonului. Aprinse chiar de pachet ultimul chibrit ce-i mai rămăsese, dar chibritul se stinse îndată pocnind, înainte de a-și fi putut aprinde țigara. Se ridică enervat și începu să caute prin odaie. Iși aduse aminte că Relu îi ceruse de dimineață o cutie, pentru a deslega o problemă din Tom-Tit. Intr'adevăr, găsi chibriturile chiar pe măsuta de noapte a lui Relu. Iși aprinse țigara cu înfrigurare. Pe când sorbea cu pasiune primul fum, zări capul buclat al lui Relu cu fundat adânc în pernă. Se aplecă deasupra patului și începu să-i netezească părul.

— Ce faci, Relu? Ai adormit?

Relu nu răspunse nimic. Niky se aplecă mai tare:

— Nu plânge, Relule... Poate că ai dreptate. Am să te ascult. În timp ce-l săruta, Niky se consolă singur în gând: — De altfel, războiul nu se termină el până la anul...

— Hai, Relu. Acum fii cuminte și noapte bună.

Relu scoase în sfârșit capul din fundul pernei și zâmbi fericit lui Niky printre lacrimi:

— Noapte bună.

Dar noaptea, bună sau rea, se terminase.

Primul cântec de cocoș vestea începutul primei zile de război.

III

CEI TREI MUSCHETARI ERAU CINCI

Relu adormi curând. Oboseala și emoțiile zilei și ale nopții îi biruiseră insomnia.

Iată ce visa:

Pe o șosea plină de soare zbura un automobil. Pe urmele lui trecură în galop cinci călăreți. Cel din fruntea tuturor purta costumul Vicontelui de Bragelonne; avea însă figura lui Niky. Ceilalți călăreți, îmbrăcați la fel, nu erau decât cei patru muschetari: Athos, Portos, Aramis și d'Artagnan. Acesta din urmă avea figura lui Relu.

(În această primă parte a visului său, Relu azista la desfășurarea aventurilor, în care el însuși juca un rol, întocmai ca un actor de cinematograf, care s'ar duce la spectacol, spre a se vedea jucând el însuși pe ecran. Cu alte cuvinte, Relu « vedea » fără a « trăi » ceea ce visează, deși juca el însuși unul din rolurile capitale ale dramei.) Ecranul visului său reda pasionant peripețiile urmăririi, ca și cum operatorul imaginar care cinematografiase visul ar fi urmărit din mersul paralel al unui alt automobil scenariul dinamic al dramei. Într'adevăr, poziția personajelor rămânea aproape neschimbată pe imaginarul ecran al visului, și numai copacii de pe șosea se fugăreau vertiginos, în sens invers, ca niște stâlpi de telegraf văzuți de pe fereastra deschisă a unui tren accelerat.

În automobilul care fusese apropiat simțitor, Relu recunoscuse încă trei personaje ale eroicei trilogii a lui Dumas-Père: Regele-

Soare, Domnișoara Louise-le Blanc (viitoarea Ducesă de Laval-lière, actuala logodnică a vicontelui următor) și, în sfârșit, Milady, reînviată ca prin farmec din paginile primului roman al trilogiei.

Regele-Soare ședea în fundul automobilului între celelalte două personaje feminine, întocmai ca Generalul Troteanu (Oncle Basile) între cele două nepoate, la plecarea dela Concursul hipic. În cele din urmă, Relu își dădu seama că personajele romanului erau încarnate pe ecranul visului său, chiar de cele pe care el le văzuse real cu o zi înainte.

De altfel Blanche și Amazoana Neagră, interpretând prima pe Louise le Blanc, iubita vicontelui, iar a doua pe reductabila și perfida Milady, își păstrasera chiar și costumele dela concursul hipic. În ce privește pe Generalul în retragere Basile Troteanu, — avansat pe neașteptate la rangul de Rege în activitate, — se vede că lui vântul îi furase jobenul sau coroana, nelăsându-i pe cap decât alba-i perucă inelată, care, împreună cu barba neschimbată și cu tunica brodată cu fir de argint, ce-i înlocuise jacheta cenușie, îi dădeau un aer bonom de Moș-Crăciun fără tichie.

Blanche își flutură cu disperare batista, implorând ajutorul următorilor, de care n'o mai despărteau acum decât vreo câțiva pași.

Milady îndreptă spre primul cavaler țeava unui pistol de argint. Lovitura porni. Calul Vicontelui Niky de Bragelonne se prăbuși la pământ.

* * *

Visul lui Relu se frânse brusc, întocmai ca un film rupt în timpul unei reprezentații, când spectatorii, nerăbdători, încep să aplaude lemnos din strapontine, fluierând, în timp ce operatorul în cabina lui fumează în ciuda reglementului « direcțiunii », enervat de manifestările nemulțumirii generale, așteptând cicatrizarea lipiturii, spre a pune capăt scandalului din sală. Totuși Relu de abia avu timpul să-și potrivească perna de sub cap, când filmul reîncepu în visul lui, scenariul dinamic al dramei. Relu d'Ar-tagnan și Niky de Bragelonne se aflau acum găzduiți, mai mult prizonieri decât mosafiri, într'unul din palatele Regelui-Soare. Pe chipul Vicontelui, luminat de razele șovăitoare ale făcliei ce-i

ardea la căpătâi, se citea o descurajare adâncă. Cei doi cavaleri erau prea oboseți ca să mai poată ține sfat și lua vre-o hotărîre. Relu d'Artagnan stinse făclia și se culcă adormind imediat.

* * *

Relu (cel adevărat) care până atunci azistase numai ca simplu spectator la desfășurarea propriilor lor aventuri, din clipa în care lumina fu stinsă, se contopi în ființa rolului, pe care până atunci numai îl jucase, iar conștiința sa de spectator în fața ecranului propriului său vis se nimici. Astfel Relu adormi în vis pentru o a doua oară.

Iată ce visă că visează:

Relu d'Artagnan se sculase în zorii zilei și, traversând un coridor întunecos, deschise o ușă grea de bronz, rămânând apoi în prag surprins de ceea ce vedea.

Se afla în galeria de portrete a favoritelor regale. După ce se convinsese că nu se afla și cel al Blanchei printre ele, deschise o nouă ușă. Se găsea acum în pragul unei încăperi rotunde, mobilată cu un singur fotoliu de catifea albă, brodată cu crini de argint.

Înaintând câțiva pași, tresări, ducând instinctiv mâna la sabie. Fusese înconjurat din toate părțile de nenumărați muschetari înarmați.

Erau sute. Pătrunseseră o dată cu el prin nenumăratele firide ale odăii. Iși dădu seama că i se întinsese o cursă. Dar Regele se înșela, căci Relu d'Artagnan era hotărît să-și vândă scump viața. Iși smulse sabia din teacă.

Cu o singură mișcare, cei ce-l înconjurau și le smulseră pe ale lor. Lupta începu.

Relu se repezi cu sabia întinsă spre cel mai apropiat dușman, care ripostă fulgerător.

Cele două săbii se întâlneau cu un zgomot ciudat, iar lamele de oțel se îndoiră în același timp într'un scrâșnet strident... Relu se luptase cu o armată de oglinzi.

Una din firidele încăperii era acoperită cu o draperie de catifea albă, pe care Relu o trase în lături, cu o mișcare hotărîtă. Tresări din nou, rămânând împietrit. Se afla în fața Blanchei le Blanc, adică a portretului ei, în picioare, care-i zâmbea prie-

tenos, ca și în ajun, când o cunoscuse pentru întâia oară. Prin ușile celorlalte oglinzi intraseră o dată cu ea sute și sute de Blanche. Camera rotundă a oglinzilor părea acum o imensă sală de bal, însuflețită de sute și sute de muschetari și fete în alb.

Relu își dădu în sfârșit seama că Blanche le Blanc era pierdută pentru Viconte. E drept că din galeria de portrete a favoritelor regale Blanche lipsea. În schimb, în această cameră rotundă, portretul ei fermecător era reprodus de sute și sute de ori, în argintul nenumăratelor oglinzi din perete, spre desfătarea incestuoaselor priviri ale regalului său bunic și amant.

În aceeași clipă, auzi într'o odaie alăturată acordurile unei harpe intonând o nocturnă de Chopin. Relu acoperi portretul Blanchei cu faldurile draperiei, și nenumăratele fantome dispărură o dată cu ea. Nocturna încetă după câteva clipe. Deschizând o nouă ușă, se opri înmărmurit în prag, neîndrăznind să mai intre. În aceeași clipă, acordurile unui marș bizar, pentru coardele fragilului instrument răsunară straniu, turburând liniștea castelului. Relu era prea uimit de ceea ce vedea, ca să se mai poată mira și de ceea ce auzea: Răsturnat pe tronul-i de aur, și cu coroana pe cap, Regele-Soare bătea tactul cu sceptra său regal, în timp ce Blanche le Blanc cânta la harpă « La Mar-seillaise ».

Ritmurile pline de avânt ale imnului revoluționar păreau a constitui o adevărată delectare pentru urechile regale. Într'adevăr, reacționarul monarh, care se ridicase în picioare, fredona acum însoțind el însuși eroicele acorduri ale genialului locotenent de geniu:

— « Contre nous de la tyrannie
 L'étendard sanglant est levé.
 L'étendard sanglant est levé!!!... »

Relu aștepta resemnat sfârșitul bizarului duo, spre a solicita o audiență particulară stăpânului său, și tocmai își frământa mintea, întrebându-se pe ce coardă trebuia la rândul lui să-i cânte, pentru a-l convinge să redea libertatea logodnicei Vicontelui, când, fără a respecta atmosfera de reculegere a salonului de muzică, Milady intră val-vârtej înăuntru. Dela ușa pe care intrase, se îndreptă cu pași hotărâți spre fereastră, deschizând-o

brusc. O clipă mai târziu, un zgomot neobișnuit de puternic și supărător se produse.

Cu o mișcare nervoasă, Milady ridicase storul... La acest zgomot, Relu d'Artagnan se deșteptă din ambele visuri, redevenind Relu.

IV

CAVATINA DE RAFF

Filmul se rupsese din nou. De astădată însă, în sală se făcuse definitiv lumină, căci, deschizând ochii, Relu recunoscu silueta doamnei Robescu, în fața ferestrei prin care soarele inunda odaia.

Ea fusese Milady. Un singur lucru nu înțelegea Relu. Harpa ce acompaniase vocea de bariton a Regelui-Soare nu încetase. Crezu un moment că nu se deșteptase încă bine, mai cu seamă că vocea bărbătească se auzea din nou:

« Aux armes, citoyens !

Formez vos bataillons ! »

Dar simțind pe frunte sărutarea matinală a mamei, se trezi definitiv, dându-și seama că muzica venea din direcția salonului, în care Niky mărturisea pianului ardoarea patriotică, ce-i fusese contrariată în noaptea precedentă.

Relu se simți dator să-l secondeze, și tocmai se pregătea să se scoale, când doamna Robescu îi întinse un plic:

— Bună dimineața, Relu. Ai o scrisoare. A adus-o adineaori un cercetaș:

Dragă Relu,

Primo: Măine ora 3 precis, adunare generală la Sediul, pentru importante ordine strict confidentiale.

Secundo: Fiind solicitați a ne da concursul la Festivalul organizat de Crucea Roșie pentru ziua de 5 Septembrie în sala Teatrului Comoedia, s'a luat hotărîrea ca prima repetiție a programului artistic să aibă loc azi 15 August ora 4, în sala de gimnastică a Liceului Lazăr.

Te rog deci să fii precis la ora și locul indicat, bine înțeles cu vioara. Sper că Niky te va însoți, fiind convins că nu va ezita să ne dea prețiosul lui concurs la piano.

La festival vor fi invitați toți atașajii militari ai statelor aliate și neutre. Salve !

Trăiască România Mare !

Radu.

P.S. Blanche mă însărcinează să transmit salutările ei d-lui « Vladimirel ».

* * *

Când intră Relu în salon, Niky își plimba mâinile distrat pe claviatura pianului, improvizând acorduri pline de melancolie.

Alternanța de alb și negru a clapelor de fildeș și sunetele arpegiate ale pianului evocară în amintirea lui Relu cele mai neînsemnate amănunte ale visului. Se gândi o clipă să povestească și lui Niky ceea ce visase, dar se răzgândi imediat.

Citise într'un roman, — nu de mult, — că orice îndrăgostit e mai mult sau mai puțin un superstițios și, cum peripețiile visului ar fi putut indispune pe Niky, renunță să i-l mai istorisească. În schimb, se grăbi să-l pună în curent cu evenimentul dimineții, arătându-i scrisoarea, pe care Niky o citi de mântuială, cu gândul aiurea.

Lectura ultimului pasaj avu darul să-l mai însenineze. El însuși unul din inițiatorii Cercetășiei în România, care luase ființă la Liceul Lazăr pe vremea când el era cam de aceeași vârstă cu Relu acum, Niky își mai dăduse de câteva ori concursul în asemenea ocazii, acompaniind la pian vioara fratelui său mai mic, răsfățatul de totdeauna al șezătorilor cercetășești sau școlare. Citind ultimele cuvinte ale scrisorii, avusese o tresărire, urmată de o decepție. Se bucurase degeaba. Cu toate astea, ceva îi spunea că salutările prietenești trimise de Blanche Domnului Vladimirel, în mod indirect îi erau adresate și lui, Niky. Totuși de ce Blanche lui personal nu binevoise a-i adresa nici un cuvânt? Din prea mult tact? Sau mai curând din prea multă cochetărie. Se deștep-tase trist, cu sufletul plin de amară dezamăgire, provocată de reacțiunea lui Relu din noaptea precedentă. Cântase la pian Nocturna de Chopin (pe care Relu o auzise executată la harpă de mâinile albe ale Louisei-Blanche, în camera de muzică a Regelui-Soare), melodia favorită a Blanchei, deci și a lui Niky.

Talentul muzical al fraților Robescu era moștenit, se pare, dela o străbunică maternă de origine polonă, care fusese o pianistă vestită. Portretul ei, de o rară frumusețe, se afla încă la loc de mare cinste, în hallul unchiului Alexandru. De altfel aceeași moștenire fusese transmisă și Colonelului Alexandru Radovici, absolvent al conservatorului la pian și compoziție. Colonelul cânta aproape din toate instrumentele. Cu timpul, această predispoziție devenise la el o manie, de vreme ce își transformase hallul casei într'un adevărat muzeu de instrumente muzicale vechi și moderne. Studiile de compoziție și le completase paralel cu cele militare în capitala Germaniei, unde fusese trimis ca locotenent pentru stagiul la un regiment de artilerie prusiană. La Berlin, legase o prietenie strânsă cu ilustrul compozitor Richard Strauss, sub a cărui influență se gândise la un moment dat să demisioneze din oștire, pentru a se consacra numai muzicei, dar, în cele din urmă, vocația artistică fusese jertfită carierei militare, în urma stăruinței familiei și în special a părintelui său, tot militar, un veteran al războiului pentru independență. La muzică însă tot nu renunțase complet. Descoperind în frații Robescu aceleași predispoziții colonelul insistase pe lângă părinții lor, pentru ca băieții să primească o îngrijită educație muzicală, mângâind în taină un gând scump, acela de a vedea cel puțin pe unul din nepoți ajuns artist celebru, ceea ce lui nu-i fusese îngăduit.

Slăbiciunea unchiului Alexandru era Relu, căruia el îi pusese vioara în mână, la vârsta de cinci ani. Copilul făcuse progrese repezi cu unchiul său. După doi ani, acesta cedase locul de profesor unui violonist vienez, pripășit în București, membru în orchestra Ministerului Instrucțiunii. La vârsta de unsprezece ani, o dată cu intrarea în liceu, Relu reușise primul la examenul de admitere în Conservator. Orariul liceului coincizând cu cel al Conservatorului, Relu fusese nevoit să renunțe la frecventarea academiei oficiale de muzică, dar continuase lecțiile cu profesorul austriac, care-i preda cursul de vioară după același program.

Pentru festivalul Crucii Roșii, Relu și Niky își stabiliră îndată programul, după o scurtă consfătuire: Cavatina de Joachim Raff și o Mazurcă de Wieniawsky.

Cu capul ușor culcat pe luciul blond al viorii, Relu începu să mângâie două câte două coardele instrumentului, o piesă rară, provenind din faimosul muzeu al unchiului Alexandru, ce fusese astfel descompletat, cu patru ani în urmă, la data intrării în conservator.

— Incepem, Relu?

Acordurile grave ale cavatinei umplură încăperea. Pianul era așezat lângă un perete de geamuri verzui, sub a căror lumină, salonul plin de verdele catifelat al plantelor, care umpleau acest colț, avea parcă veleități de seră.

Arcușul lui Relu se mișca grav, în toată lungimea lui ușor curbată. Melodia începuse fără vre-o introducere, lent, amplu și liniștit.

Prima coardă, de-a-lungul căreia mâna albă a lui Relu aluneca în zvâcniri mângâietoare de porumbel ce se zbate, avea sonorități rotunde de violoncel. Vioara, care la început plânsese liniștit, vibra acum multiplicat parcă, părând o orchestră întregă.

Arcușul începu să mângâie celelalte coarde, iar melodia, gravă până atunci, deveni treptat senină, aproape voioasă, în frăgezimea ei înaltă, pentru a se cufunda apoi din nou, în tristețea calmă și gravă a accentelor dela început.

Tema melodiei se repeta, când geamurile începură să vibreze ciudat. Un vuet străin de muzica din odaie turburase toată casa. Urechea atentă a lui Relu distinse în vuietul confuz al străzii un tropot frământat de copite, ce-i aminti cursa de trap din ajun. Lăasă vioara.

— De ce te-ai oprit, Relu? Dar ce se-aude afară?

Ieșiră amândoi în balcon. O coloană de artilerie, care umpluse toată lungimea Căii Plevnei, întrerupea circulația bulevardului, oprind în loc un șir nesfârșit de tramvaie. Erau tunuri grele. Servanții, așezați câte trei, pe băncile masive, îmbrăcați în uniformele lor de un albastru verzui, de aceeași culoare cu tunurile, păreau în grava lor împietrire, turnați parcă din același fier. Roțile dela tunuri și hamurile cailor erau împodobite cu flori și ramuri verzi. Vuietul de fier rostogolit și ropotul de copite acopereau aproape cu totul glasurile de călușari ale tunărilor, care cântau un marș războinic. Coloana nu se mai sfârșea. Frații Robescu priveau nemișcați și muți, cu bărbia în palmă și coatele

rezemate pe balustrada balconului. Așa-i găsi doamna Robescu, deschizând ușa balconului, ca să-i cheme la masă.

* * *

Conform regulamentului casei Robescu, lectura în timpul mesei era strict interzisă, dar acest regulament era călcat cu regularitate de însuși autorul lui. Domnul Robescu își etalase deci pe masă ziarul, căruia sticla de apă aburită îi servea de suport. Sufrageria era mobilată demodat, dar armonios. În perete, de o parte și de alta a bufetului vast, se aflau fixate două tăvi de bronz rotunde, reprezentând scene de « Trinkstube » în baso-relief, — onorariul în natură, primit cu mulți ani în urmă de domnul Robescu dela un prieten, căruia îi câștigase o moștenire încurcată. Sub tava din dreapta atârna un calendar de perete, al cărui cadru de nuc sculptat închipuia un chalet elvețian în miniatură. La fereastra întredeschisă draperiile grele de catifea ruginie limitau micșorând peisajul însoțit al străzii, ca pe al unei aquarele scânteietoare de lumină, dar încadrate excesiv de o ramă mult prea somptuoasă. Atmosfera generală a odăii ar fi cadrat de minune cu o zi de iarnă aspră, în care un foc vioi ar fi pâlپâit în sobă, în timp ce fulgi de zăpadă înghețată ar fi izbit în fereastră. Pentru acea dogoritoare zi de August însă, totul părea prea întunecat în acest interior.

Relu alese din pomieră un măr enorm, și ridicându-se de pe scaun, în disprețul unui important articol din regulament, sărută mamei sale nu mâna, ci amândoi obrazii. Convenționala sărutare (verbală sau efectivă) a mâinii materne, după masă, nu făcea parte pentru el din ceremonialul obișnuit al politeței filiale. Iși săruta însă regulat mama pe amândoi obrazii, dimineața, după masă și înainte de culcare, păstrându-și acum, în pragul adolescenței, acest obicei care-și avea originea în răsfățul primei copilării. Mama lui îi mângâia în schimb regulat părul mătăsos, pentru a cărui salvare dela mașina numărul unu sârmanul Relu avusese de susținut în nenumărate rânduri spinoase și nu totdeauna fructuoase negocieri cu dirigintele clasei a 5-a moderne a liceului Lazăr. Cu mărul în buzunar, Relu părăsi odaia și traversând biroul tatălui său ieși în balcon, unde-l aștepta, culcat în chaise-longue, un volum din Editura Nelson. Pe cămașa de hârtie velină ce-i

îmbrăca scoarțele albe, se afla zugrăvit un cavaler purtând platoșă de argint peste tunica de catifea violetă, iar la pălărie trei somptuoase pene de struț. Cavalerul se numea « Le Vicomte de Bragelonne » (Tom. V).

Relu luă locul vicontelui, pe care-l așeză pe genunchi, și deschizând tomul la pagina însemnată cu un bon de premii al fabricii de ciocolată Nestlé, se cufundă în lectură. Ținea să-și verifice visul, a cărui amintire îl obseda. Pe când urmărea peripețiile miraculoasei evadări din turnul Bastiliei a omului cu masca de fier, surghiunit de Regele Soare, și cursa înfrigurată pe șoselele prăfuite ale Burgoniei, a celor patru frați de cruce muschetari, se simți cuprins de un viu neastâmpăr, asemănător cu acel al fumătorului căruia îi lipsește țigara după dejun. Cu o mișcare subconștientă, scoase la iveală mărul luat dela masă și începu să muște rar și mărunț, găsindu-se prin acest gest mai mult decât act echilibrul mintal și sufletesc indispensabil unei prelungite încordări de atenție.

În balcon nu se auzea decât foșnetul filelor întoarse tot mai frecvent, însoțit de ronțăitul din ce în ce mai viguros al dinților lui Relu, care imprima acestui act material accelerarea și intensificarea ritmului lecturii sale, devenite pasionantă. (Un fumător ar fi tras mai adânc fumul în piept.) Ronțăitul încetă.

Relu își terminase capitolul o dată cu mărul.

V

ZBORURI DE INCERCARE

Relu și Niky iuțiră pasul, căci erau în întârziere. Noroc numai că Liceul Lazăr era la doi pași de casă.

Auziră dela distanță, prin ferestrele întredeschise ale unei clase, accentele virile ale imnului la ordinea zilei, executat cu o aproximativă bărbăție de corul imberbilor tenori, baritoni și bași, cu voci mai mult sau mai puțin în schimbare:

Aux armes, citoyens !
Formez vos bataillons !

Intrară pe poarta cea mare a liceului.

Aprinzându-și țigara pe culoar, Niky resimți satisfacția, — în care intra și o ușoară nuanță de melancolie, — a ofițerului proaspăt demisionat din armată, care apreciază pentru întâia oară avantajele hainei civile. Iși aduse aminte cu înduioșare de podul liceului, căruia elevii îi schimbaseră destinațiunea, transformându-l în salon de tras la fit sau din țigară.

Intrară în sala de gimnastică. Era goală.

Niky deschise pianul și îl încefcă prin câteva arpegii fanteziste, constatând cu o neplăcută surprindere, că era foarte dezacordat.

Relu își scoase și el vioara, pe care și-o acorda îndelung, când ușa se deschise violent și Radu Troteanu făcu erupție în sală.

— Salve, băieți! Trăiască România Mare!

Radu îmbrățișă pe Niky cu însuflețirea unui câștigător la loterie care-și felicită tovarășul de loz și șansă. Comentariile evenimentelor durară un sfert de ceas. Niky îl puse în curent pe Radu cu atmosfera din casă, care-l determina să-și amâne hotărârea. Această noutate constituia pentru Radu o fericire nesperată.

— Vom pleca la anul împreună. (Visul tânărului Troteanu era tot aviația.)

Noul venit, care era cu mult mai înalt și mai spătos decât frații Robescu își scoase haina, rămânând într'o flanelă albă. În sala de gimnastică, Radu era în elementul lui.

Paralelele trozniră vibrând, sub câteva flotări savante și precise.

— Nicușor, hai să zburăm!

Niky își scoase la rândul lui haina.

Cei doi prieteni se aninară împreună de funiile zburătorului din tavan, și prinseră a se fugări, mai întâi pedestru, într'o mișcare circulară, stârnind praful podelelor nemăturate de luni de zile, în timp ce Relu, îmbătat de acustica prodigioasă a sălii, și pentru a acompania parcă mișcarea circulară a aparatului, atacase primele măsuri ale valsului din Faust de Gounod. Niky și Radu, care-și luaseră vânt, cu o ultimă săritură părăsiră pământul și zburară. Niky închise ochii imaginându-și senzația zborului real...

În timp ce zburătorul își accelera mișcarea de carusel, iar cei doi aviatori improvizați se urmăreau vertiginos prin aer, vioara lui Relu trecuse dela variațiunile dantelate ale valsului de Gounod,

la drăceștile acrobații ale unui Capriccio de Paganini, cu staccate velocități de mitralieră. Caruselul zburător își încetini elanul și cei doi viitori camarazi de escadrilă atinseră în sfârșit pământul, în timp ce mâinile lor continuau să țină, încleștat, cele două funii, ca pe niște credincioase parașute.

* * *

Cavatina de Raff nu era de cântat în sala de gimnastică. Pianul era nu numai dezacordat; câteva coarde îi lipseau cu totul și unele clape scoteau la atingere un sinistru bâzâit de cobză plesnită.

— Pe această rablă de pian nu mai putem continua, decretă Niky.

— Știți ce, fraților? Haideți la mine, propuse Radu.

— Putem merge la noi. De ce să vă deranjăm? protestă Niky, cu ipocrizie, gândindu-se la Blanche.

— Nici un deranj. Babacii sunt la Buzău. Nu se 'ntorc decât deseară. Allons!

* * *

Ieșiră cu toții pe poarta secundară, ce răspundea în grădina Cișmigiu. Familia Troteanu locuia în Aleea Carmen Sylva.

Parcul dormea toropit sub soarele ce continua să ardă necruțător, făcând să se ridice valuri jucăușe la orizont de pe nisipul și pietrișul răscopt al aleelor aproape pustii la acea oră.

Pe podul de ciment, al cărui parapet imita înlănțuirea unor trunchiuri de copac, cu rudimentare asperități de mistrie, se opriră un moment, ca să privească lacul. Albastrul intens al cerului se reflecta în oglinda lui, încrețită mărunț și pripit, de o plăpândă adiere cu miros călduț și jilav de fân cosit peste noapte. O melodie ciudată se strecură prin foșnetul de mătase al frunzelor. Erau sunetele unei flașnete, ce intona cu melancolice armonii fâsâite, de clarinetă răgușită și falsă, inevitabilul refren:

Aux armes, citoyens!

Formez vos bataillons!

Acestui refren, îi urmară accentele pateticului duet final al primului act din Lucia de Lammermoor. Relu recunoscuse imediat melodia. Aceasta fusese prima « operă » cu care își inaugu-

rase el repertoriul la vârsta de 7 ani. Intre timp, opera ambulată se apropiase și trecea acum podul, împinsă de un bătrân, adus puțin de spate, purtând o pălărie de catifea verde, căreia pentru a fi de vânzător, îi lipsea numai pana.

Relu avu impresia că recunoaște în trăsăturile bătrânului flașnetar, figura lui Giuseppe Verdi, ce-i era familiară dintr'un număr vechi al revistei L'Illustration, răsfoită cu puține zile înainte, în biroul unchiului Alexandru, care păstra cu sfințenie întreaga colecție.

Pe capacul scorojit al orgei cu manivelă, ce se oprise scârțâind din roți, alături de grupul celor trei adolescenți (în care ochii șireți ai bătrânului recunoscuseră trei clienți posibili, pentru stocul lui de « planete de tânăr »), un papagal de aceeași culoare cu frunzișul ulmilor de pe alee făcea echilibristică, agățat cu ghiarele și ciocul de bara unui trapez minuscul.

— Hai, fraților, să tragem și noi câte-o planetă. Fac cinste.

Vorbise Radu. Cutia flașneteii avea trei sertare. Bătrânul trase pe cel din mijloc. Sertarul era despărțit în trei compartimente, în care biletele, în trei culori deosebite, — roșii, galbene și albastre, — așteptau într'o disciplinată aliniere ciocul papagalului, ce avea să le ciugulească.

— Vlad. Treci tu întâi la rând. Ești cel mai tânăr.

Ciocul exoticei zburătoare, al cărei zel divinator fusese stimulat de stăpânul ei, prin cuvintele « Va mio piccolo Giacomo, va mio caro », culese succesiv trei bilete: cel dintâi roșu, pentru Relu, al doilea galben, pentru Radu și ultimul albastru, pentru Niky.

În timp ce bătrânul închidea sertarul tricolor, Relu care-și despăturise focosul mesaj al destinului său citi următoarea:

PLANETĂ DE TÂNĂR

Racul — Jupiter

Viața îți va fi zbuciumată și bogată în întâmplări minunate. Ferește-te de dușmanul ce vei întâlni în curând și de care te va scăpa o femeie mai frumoasă ca zânele din basme. Cu ea vei petrece multe zile albe, dar și câteva ceasuri negre. Așteaptă-ți în tihnă viitorul, căci norocul nu te va părăsi.

Trăi-vei ani o sută.

Tovarășa vieței tale se va numi Ileana.

Cei trei proprietari de planete și le schimbă între ei, pentru a le citi cuprinsul.

Conținutul lor era aproape identic. Nu erau schimbate decât unele cuvinte, între care și numele viitoarelor soții. Pe a lui Niky o chema Bălașa.

— Ia uite, domnule, ce excocherie! se revoltă Radu. Toate biletele sunt la fel. Ne trase clapa italianul cu cînșpce bani. Mai bine luam trei prințese.

— Prostii, răspuse Niky, oferind lui Radu o țigară din pachetul său « Principele Carol », în timp ce « Italianul » se depărta învârtind din manivelă « Adio del passato », iar pliscul micuțului Giacomo însoțea cu triluri sinistre, accentele sfâșietoarei melodii...

Totuși, Niky fu singurul care păstră biletul, căci se vede că romanul lui Relu nu mințise, afirmând că îndrăgostiții sunt superstițioși.

Intr'adevăr, Niky făcuse o apropiere între cele două nume: Bălașa - Blanche. Inițialele și colorile identice îi umpluseră inima de voioșie.

Alunecând pe această pantă, constată că visurile lui de iubire și eroism nu erau cu nimic contrazise de conținutul planetei. Până și în coloarea biletului, Niky citi o fericită prevestire, făcând o apropiere între albastrul palid al hârtiei decolorate de soare și azurul nemărginit al cerului, în care se și vedea plutind cu pasărea albă a avionului său viitor.

Relu și Radu își aruncaseră planetele lor în lac. Pe luciul ușor ondulat al apei, galbenul și roșul celor două mesaje disprețuite ale destinului, pluteau, legănându-se ritmic, o dată cu nenumăratele petale în aceleași colori, pe care vântul le furase trandafirilor de pe maluri.

VI

ALEEA CU DOI CRINI

Niky nu putea fi obiectiv în aprecierea lui, atunci când spuse lui Radu:

— Strada voastră e cea mai frumoasă din București.

(S'ar fi putut susține, într'adevăr, că aprecierea sa față de Aleea Carmen Sylva era influențată și deci falsificată de sentimentul lui pentru fata ce locuia pe acea alee. Silogismul: «Blanche e cea mai frumoasă fată; Blanche locuiește în Aleea Carmen Sylva; deci Aleea Carmen Sylva e cea mai frumoasă Alee», putea fi de sigur perfect fals.)

Totuși, la răspunsul: — Exagerezi, mon cher! al lui Radu, riposta spontană a lui Relu: — Ba nu, Niky are dreptate, — nu putea fi, — cel puțin deocamdată, — bănuită de vre-o parțialitate oarecare.

Mozaicul blond al aleei strălucea întocmai ca parchetul ceruit oglindă al unei săli de bal.

Vilele armonizate fără uniformizare erau înconjurate de grădini și terase, în care razele soarelui pătrundeau diluate prin frunzișul plopiilor ce le străjuiau într'o simetrică aliniere.

Pe partea stângă, ramurile câtorva castani rotunzi fraternizau cu cele ale pinilor ascuțiți de pe laturea nordică a Cișmigiului, peste zidul despărțitor, în cărămidă aparentă, al cărui roșu de văpaie se îmbia odihnitor cu verdele complimentar al frunzișului de iederă și glicină, ce i se cățara pe creastă.

Două flori albe, desprinse dintr'un mănunchi de crini de pe bordura unei terase, căzuseră pe mozaicul auriu al aleei, -- mănuși rătăcite de o mână albă și parfumată pe parchetul strălucitor, în vârtoarea amețitoare a balului. În mintea lui Relu, în care această idee se statornicise obsedantă, stăruia acum parcă îndemnul să le ridice, pentru a le înapoia celei ce le pierduse.

Nu ajunsese însă la realizarea acestui proiect himeric, căci Radu suna acum la ușa de sub terasa cu crini. Deasupra soneriei Relu citi numele gravat pe tăblița aurie:

DOCTORUL RADU TROTEANU

Docent Universitar

* * *

Pianul era așezat chiar în hallul vast în care intrară.

— Faceți ca la voi acasă, fraților. Scuzați-mă doar o clipă, zise Radu, apoi dispăru pe ușa dinspre terasa care domina spațele Cișmigiului.

În timp ce Niky își potrivea cravata în fața unei oglinzi, reconstituindu-i nodul maltratat în timpul ședinței de zbor, Relu examinează cu interes încăperea. Atmosfera de opulență a odăii se datora numai mulțimii și bogăției covoarelor care acopereau în întregime parchetul, cele două fotolii și divanul. De altfel, în afară de pian și de câteva etajere înșesate de cărți și de reviste, odaia nu mai avea alte mobile. Pe pereții albi, tablouri puține. În dreapta ușii pe care ieșise Radu, Relu recunoscuse surprins portretul în mărime naturală al Blanchei din camera cu oglinzi a visului său.

În stânga aceleiași uși, un alt portret mai mic, tot al Blanchei, când era și ea mai mică.

— Știi cine e? întrebă Niky văzând interesul cu care Relu contempla portretul cel mic al Blanchei.

— De sigur. Blanche. Cine să fie? răspunse Relu, apreciind cu o ridicare din umeri absurdă inutilitatea a întrebării.

— Te înșeli. E Liliana... Sora ei mai mică, preciză Niky, zâmbind.

* * *

Relu rămăsese mut și nemișcat în fața celor două chipuri gemene. Nu știa de ce trebuie să se mire mai mult. De neașteptata surpriză de a recunoaște aici același portret, pe care-l văzuse atât de lămurit în visul lui din noaptea trecută, sau de noutatea noutății aflate dela portret și dela Niky: că Blanche avea o soră mai mică.

Intrând busna în odaie, cum îi era obiceiul, Radu era gata să-l răstoarne.

— De ce nu începeți?

Deschise el însuși pianul, apoi se răsturnă picior peste picior, într'unul din fotolii. În atitudinea lui era ceva din entuziasmul neofit al melomanului, care, din lipsă de talent, se mulțumește cu rolul de impresar-amator, pentru a-și da iluzia că oficiază și el într'un chip oarecare, în templul divinei Euterpe.

Niky cunoștea perfect calitatea pianului la care cânta de nenumărate ori. Incepură Cavatina.

Relu cânta pe dinafară, încântat de acustica odăii. După ultimul acord, tresări auzind glasul Blanchei care intrase pe nesimțite pe ușa dinspre terasă:

— Domnule Vlad, ești un adevărat artist.

Relu redevenise Domnul Vlad, dar altfel decât la concursul hipic. În vocea Blanchei era un accent de admirație aproape intimidată.

— Cum se numește bucata? întrebă ea, strângându-i mâna.

— Cavatina de Joachim Raff, răspunse Relu.

Radu se apropie de pian și, analizând cu glas tare ortografia numelui teutonic al compozitorului:

— Raff! Nu se poate să cântați bucata asta la festivalul Crucii Roșii. E de un Neamț. Gândiți-vă că vor azista și ofițeri aliați. Au fost invitați toți atașaii militari.

— Absurd, zise Blanche.

— Cred totuși că Radu are dreptate, recunosc Niky.

— Care-i bucata a doua pe care ați ales-o? întrebă Radu.

— Mazurka de Wieniawsky.

— Wieniawsky? Rus... Perfect!

— Ba pardon, Polonez, rectifică Niky.

— Polonez? Hm... merge. S'o auzim!

* * *

Mazurka începuse năvalnic, cu impetuoase sonorități de orchestră. Arcușul lui Relu zbura avântat pe toate coardele vioarei, care vibra intens în timp ce degetele mâinii stângi redau cu o nervoasă înfrigurare accentele energice, aproape brutale și totuși fine ale partiturii. Era ca un duel de floretă, aruncând scântei, într'un tempo de șarjă călare. Melodia caracteristică era redată dialogat de cele două instrumente, care galopau scară la scară. La un moment dat, dela accentele de avânt războinic, ritmul devenise cu mult mai potolit, iar melodia căpătase accente de o sfâșietoare tristețe.

Blanche asculta nemișcată, cu privirea ușor încruntată.

* * *

Relu care-și așezase vioara pe pian nu se simțea în largul lui. Deși își adora vioara, avea câteodată un ciudat resentiment împotriva ei.

De nenumărate ori fusese invitat de colegi de ai săi, chiar și din acei cu care nu era prieten, la diferite petreceri, la dânsii acasă « cu vioara ».

Relu simțea prea bine că, în aceste ocazii, nu el era cel invitat, ci instrumentul. Aceasta îl făcea parcă să se simtă inferior lui însuși.

Totuși Blanche nu se purtase cu dânsul ca toți ceilalți, care-l copleșeau cu nesfârșite complimente pentru talentul său, făcându-l să-și simtă aproape anihilată individualitatea lui extramuzicală. Ea se mulțumise să se apropie de pian și să rămână câteva clipe tăcută, după ce muzica încetase. Dar pentru Relu această tăcere însemna cu mult mai mult decât obișnuitele «causerii» la care dădea naștere în deobște vioara lui, în saloanele mai mult sau mai puțin muzicale, unde, după complimentele de rigoare, un meloman de ocazie se găsea dator să exclame:

— Bravo, tinere ! Știi că ai talent ? ! Ți-o spune un cunoscător, căci și eu ador muzica. Ai auzit Tosca ? Psssss ! N'ai idee ! ! — însoțindu-și interjecția admirativă de un gest circular al celor patru degete întinse.

Relu se apropiase de ușa dinspre terasă, pentru a contempla prin ochiurile de cristal perspectiva pentru el inedită a Cișmi- giului. Ceilalți nu vorbeau decât de război, comentând ultimele noutăți și zvonuri.

Colonelul Alexandru Radovici (pe care-l cunoștea și Blanche, căci, prieten și coleg de club cu Oncle Basile, venea uneori pe la dânsii în casă) fusese avansat general și numit Directorul Artileriei din Ministerul de Război, iar fiul său Mircea, proaspăt locotenent, fusese menținut, împotriva dorinței lui, în postul de șef de cabinet pe lângă noul titular la Departamentul Războiului, Vintilă Brătianu, care succeda el însuși fratelui său Ionel. Mircea fusese numit în acest post cu două săptămâni în urmă, printr'o simplă întâmplare :

Cu vre-o lună înaintea Consiliului de Coroană dela Cotroceni, Locotenentul Mircea Radovici, un pasionat automobilist (vizita la Tante-Irène nu fusese decât un pretext pentru stabilirea unui nou record), întâlnise pe șoseaua Pitești-București, la câțiva kilometri de Florica, automobilul în pană al Primului Ministru. Mercedesul lui Mircea reuși să aducă pe Ionel Brătianu în București, în mai puțin de două ore, astfel încât importantul Consiliu de Miniștri putu să aibă loc chiar la ora hotărâtă. Intre Titu și București automobilul zburase pe șosea cu o astfel de viteză,

încât Premierul, spre a domoli zelul temerarului șofer pe care întâmplarea i-l așezase alături, îl rugase să conducă mai încet.

— Vă puteți încrede în mine, Excelență, îi răspuse Mircea fostul premiant la Istorie din liceu și școala militară. Imi dau seama că duc cu mine pe Cezar și norocul lui...

În ultimele săptămâni ce precedaseră mobilizarea, Primul Ministru, care deținea și Departamentul Războiului, fiind neomește hârțuit în zeci de conferințe, consilii și comisii, fusese nevoit să se gândească la numirea unui nou șef de cabinet, pe lângă cel în ființă, ale cărui multiple atribuțiuni nu mai puteau fi materialmente îndeplinite în același timp de o singură persoană.

De aceea, Ionel Brătianu, care-și întipărise în minte figura, numele, dar mai ales fraza cu tâlc a tânărului locotenent Radovici Mircea, din artilerie, în frământatele zile dela sfârșitul lui Iulie, în momentul când i se prezentase o listă cu cinci nume, din care urma să-și desemneze pe noul secretar, se mărginise să tragă indolent cu stiloul o singură linie verticală peste pomelnicul de nepoți ai sfinților dela Ierusalim, zicând: — E inutil. Mi l-am ales de-o săptămână.

Radu reveni insistent la obiectul pentru el important în primul rând, căci asupra umerilor lui apăsa greua răspundere a stabilirii numerelor din program, cu care Cohorta Liceului Lazăr trebuia să contribuie la reușita faimosului festival al Crucii Roșii, pe al cărui succes moral, dar mai cu seamă material, se scontaseră mari speranțe. Frații Robescu trebuiau să hotărască o dată ce vor cânta în locul barbarei Cavatine a teutonicului Raff. Relu era cam nemulțumit. Această Cavatină îi era foarte dragă, și nu putea să renunțe cu inimă ușoară la ea.

— De ce nu cântați Nocturna a noua de Chopin? propuse Blanche. E superbă... Și apoi, Chopin nu e polonez decât pe jumătate. Tatăl său a fost franțuz... Partitura o avem și noi în albumul pentru vioară și piano al mamei.

— Se aprobă, ratifică Radu cu entuziasm.

* * *

Deși n'o mai cântase niciodată până atunci, totuși Relu cunoștea pe din afară melodia nocturnei, căci o auzise zilnic, de repetate ori, la pianul lui Niky.

Cufundată într'unul din fotolii, Blanche asculta nemișcată, fixând cu privirea absentă, profilul delicat, aproape feminin, al compozitorului ei favorit în medalionul de pe pian.

Fără a mai privi partitura, Relu cânta ca în vis, căci melodia îi evocase într'adevăr, din nou, toate amănuntele visului său din noaptea trecută.

O vedea pe Blanche le Blanc, zâmbindu-i în argintul nenu-măratelor oglinzi din rotunda sală albă a castelului din vis.

(Va urma)

MIRCEA GESTICONE

TANTI SIA

...Și apoi mintea desăvârșit placidă a tantii Sia n'ar fi putut reține « scena » ce se desfășurase în fața ochilor ei: ar fi trebuit, pentru duminirea ei, catastrofe cosmice, iar nu simple răfuieli sentimentale ca aceea la care fusese de față, țesătura ei sufletească fiind mult prea săracă pentru a putea pricepe ceva din cuvintele schimbate în duel strălucitor între Tântica și Alexandru, replici menite să dea curs și să clarifice anumite resentimente, pe care oricum nu le înțelegea tanti Sia. Apoi mai era ceva: avusesem timp, în răgazurile de tăcere ale celor ce se certau, să o observ cu acea stăruință de a aduna cât mai multe amănunte în miezul petrecerii scenelor tari, când sensibilitatea e mai vie, și îmi puteam da seama că femeia era prinsă ca într'o capcană de farmecul masiv-bărbătesc al lui Alexandru, și dacă nu tocmai frumusețea chipului ori a trupului viril o turburase, în orice caz înălțimea și lățimea umerilor, ce atunci când treceau pe lângă ea îi veneau cam pe linia ochilor, ca și fulgerele scăpărate de irișii albaștri-verzui, încruntați și oțeliți — și de sigur, când privirile acestea treceau, neatente, prin pupilele ei, tanti Sia simțea un fior pornind dela extremitatea inferioară a șirii spinării în sus și răsfrângându-se, perceptibil, prin umerii ușor înveliți de o subțire mătase vegetală, căci tanti Sia avea preferința pentru marfa ieftină cu aspect luxos, a femeilor de mahala.

Tanti Sia era o domestică sensuală. Ca la toate femeile sensuale, frumusețea bărbătească nu era pentru ea de hotărîtoare însemnătate — doar un agrement fizic în plus — iar tanti Sia nici n'ar fi putut-o aprecia (sau avea concepții cu totul frizeresti despre frumusețe: astfel un vârf ascuțit de mustață ori un rânjet cu dinți galbejiți

ar fi reprezentat un deosebit farmec), bărbatul fiind apreciat mai curând după acea vigoare ori putere captivantă, fără definire precisă, care s'ar compune din masivitate trupească, glas dur, priviri voluntare, figură apăsată și un soi de atracție cu străfunduri hipnotice (echivalentă cu ceea ce în știință se numește valență atomică și afinitate, iar în vorbirea curentă se găsește concentrată în expresia atât de des întrebuințată « e genul meu », ce ar voi să însemne mult mai mult, dacă o anumită pudoare convențională n'ar fi îngădit înțelesul cu marginile nedefinite ale expresiei), ce se degaje din întreaga ființă a masculului, care, astfel dotat, are putere fascinantă a spaimii. Sensualele se arată a fi asemeni atomilor polivalenți, având în permanență una sau două legături libere pentru « bărbatul » deplin și proaspăt, stăpânitor adulat, de o clipă. Și aici însă, cele ce au un anumit rafinament intuitiv știu face abstracție de toate calitățile aparente și aleg după intensitatea de vibrație a simțurilor lor, atunci când se află în prezența unui bărbat oarecare. Pentru aceasta e de ajuns o privire; tot astfel vioara își alege sunetele sub degetele artistului.

Tanti Sia era slabă trupește și sărmană sufletește: în prezența unui bărbat era cuprinsă de paralizia muștelor în plasa păianjenului. « Bărbat », pentru ea, era oricare cu trupul întreg și cu vârsta cuprinsă între douăzeci și cincizeci și cinci de ani. Tanti Sia fiind pe linia perfect normală în toate funcțiunile fiziologice ori sufletești, copiii și bătrânii nefiind pentru ea decât copii și bătrâni, case, pietre, pomi, etc.

Tanti Sia văzuse destule scene de felul celei dintre Tântica și Alexandru și nu se mai mira (mirarea de altfel îi era inaccesibilă, deoarece tanti Sia nu putea fi curioasă), iar Tântica, pe lângă că nu se ferea de ea, era atât de enervată, încât nu și-ar fi putut închide mânia, așa cum se obișnuiește « în lume », în reticențe ori în gesturi atenuate, ca în cutii neîncăpătoare. Altfel « lumea », atentă la toate gesturile celor din jur, știe să interpreteze orice, intuitiv, — calitate, poate singura, a oamenilor cu viață exterioară, și care nu se poate exercita decât în această direcție, — cât se poate de justă, deși mai totdeauna micul gest poate ajunge la pătrat ori la cub, așa cum mica schiță pentru monument, făcută de sculptor în atelierul său, ajunge de zeci de metri în mijlocul unei piețe publice.

Apoi Tântica lepădase multe prejudecăți, între care și teama vulgară de « ce va spune lumea ? », ferindu-se după scutul unui « Ei, și mult îmi pasă mie de un oarecare (X ori Y) ! » când cineva dintre noi ar fi obiectat ceva. În deosebi Alexandru avea această fereală de ochii publici, — în momentele de luciditate, și tocmai din cauza acestei lucidități exagerate, ca toți vițioșii a căror jumătate din viață se petrece în semi-conștiență, — fiind cuprins de o curioasă timiditate.

Și de data aceasta, Tântica nu ținuse seamă nici de faptul că eram și eu de față, căci dacă nu ai nici o îndatorire față de « lumea » ce-ți este indiferentă, ți se impun anumite menajamente pentru cei intimi și dragi; Tântica însă era nervoasă, și mânia îi întuneca astfel vederea, încât tot ce era în jurul ei dispărea în pânze cețoase, rămânând totuși cu un relief extraordinar (deși, în amănunte, șters) cel ce îi provocase supărarea.

Când se mânia, Tântica își aprindea luminițe în ochi, ca felinare pierdute pe o apă de întunerec, și vorbea precipitat, în timp ce pe gâtul alb proeminau simetric două artere albastre; gesturile se desfăceau nervoase din brațe și din ghioacele mâinilor.

— Nu pot discuta cu istericii ! — aruncă generic și crud, din mersul apăsător cu furie, Alexandru, și ieși trântind ușa.

Tanti Sia clipi din ochi. Tântica rămase o clipă aiurită de îndârjirea cuvântului, apoi, înghețându-și plânsul într'o încordare, se duse într'altă cameră să și-l ascundă, cu cochetăria de a feri ochilor străini durerea ce-i slucea trăsăturile limpezi și melancolice ale feței.

Pentru mine, Tanti Sia era o ființă deosebită de celelalte (deși în unele privinți are atâtea și atâtea semne, nu este « tipul » unei anumite categorii de femei — ei, Doamne, își are și ea, într'un fel, personalitatea ei !), interesantă nu prin cine știe ce bogății ori adâncimi ori nedumeriri, etc. sufletești, ci prin aspectul de schemă, extraordinara simplitate a structurii sale morale.

Nu știu dacă ați avut vreodată curiozitatea să scrutați figura unui om urât. De obicei, atunci când întâlniți o figură respingătoare sau numai antipatică, întoarceți capul cu silă: « U ! Ce urât e ! » Și atât. Cele mai adeseori, urîtenia nu are decât o singură particularitate, cea pe care o văd caricaturii (nici ei nu au un

gust deosebit pentru analiza amănunțită): un nas foarte mare, o bărbie enormă, ochi de pisică, gene mâncate, apoi restul nu mai poate fi luat în seamă. Te întâlnești cu cineva: « Cunoști pe X? », — « Cine, ăla cu nas de papagal? » X poate avea în schimb ochi frumoși, sau altceva ce ar putea compensa ridicolul nasului. Nu, atunci când ești nevoit să vorbești cu un om urât, nu poți privi decât acea parte din figură ce te impresionează în mod deosebit de plăcut prin extravaganța ei, restul e urât (de sigur), prin presupusa corelație ce ar exista în morfologia figurii, între diferitele ei părți. Poate în acest fel de dezinteres este și un ascuns simțământ de superioritate care șoptește în timp ce gândești « Ce urât e! — E mai urât decât mine », apoi lipsa de interes însăși pentru orice lucru plăcut.

Deci acest soi de urâți sunt urâții unei singure particularități și sunt de obicei desemnați cu câte-o poreclă: « Papagalul », « Maimuța », considerându-se fizicește degradant faptul că ai putea semăna cu un animal, deși o maimuță în sine e drăguță, iar papagalul are înfățișarea unui bătrân filosof.

Sunt apoi « urâții interesați »; cu aceștia se face aceeași greșeală: și ei au o particularitate izbitoare, una singură, însă prin deosebita ei frumusețe. Astfel: o frunte bombată ca spinarea limpede a unei scoici, ochii plumburii cu luminișuri de oțel, dinți de porțelan sclipitor, și privirile îți sunt atrase iarăși de această particularitate, « interesantă » prin contrastul ce-l prezintă față de restul feței. Această frumusețe singular ivită se poate răsfrânge și poate acoperi în privirea străinilor, toată figura urâtului frumos.

Cu totul altceva se întâmplă când aveți răgazul să priviți o figură frumoasă: după o primă impresie totală, veți simți o plăcere aparte să prindeți în obiectivele ochilor, fiecare cută, fiecare centimetru pătrat de epidermă, să descoperiți cauza impresiunii de frumos resimțite, ori — cu și mai multă plăcere — cele mai mici defecte: o adâncitură prea largă spre rădăcinile nasului, o aluniță castanie ca o pată de cafea, un dinte ieșit într'o parte din rândul mic de paradă al celorlalți, chiar amănunte pentru lupă: distribuția neregulată a porilor.

Tanti Sia face parte dintr'o categorie de urâți cu totul deosebită. Aceștia au slujenia egal distribuită tuturor liniilor feței. Este o făptură iremediabil urâtă: un nas prea mare îl poți corecta, fie

printr'o operație, fie virtual în închipuire ori pe o fotografie din profil, astupând o parte cu degetul. Acest procedeu n'ar fi avut nici un efect în cazul tantii Sia: dacă îi prelungesc nasul, seamănă cu un șobolan, dacă îi netezesc părul se face câine cocker, dacă îi pun sprincene își schimbă sexul. Ce pot face?

Tanti Sia are cincizeci și șapte de ani, gene ciupite de molii, ochi mărunți, nasul neprecizat: seamănă și cu un fluture cu aripile îndoite în jos, gata să-și ia zborul, și cu un nasture, și cu o boabă de cartof, are bărbia lăbărțată, buze decolorate, ca muiate într'o soluție de clor, obrații scofâlciți, părul cărunt, cu fire groase ca acele din coada cailor; gâtul are crețuri orizontale de sus și până jos.

Totuși o particularitate, doar atunci când deschide gura: are niște enormi dinți de cal bătrân, moștenire ereditar-luetică. Dar numai când deschide gura, căci tanti Sia are prudentul și înțeleptul obicei de a tăcea în permanență. Iar când vorbește, își aduce glasul pe nas și adaogă din când în când, câte o guturală prin mijlocul cuvintelor.

Faptul că am găsit atâtea calificative nu trebuie să vă înșele. Le-am dat pentru a vă face o idee de ce poate fi înfățișarea tantii Sia; de fapt, figura ei nu suferă nici o determinare cât de vagă; a fost dibuită de natură fără nici un rezultat, oscilând prea larg între un cap de cal și altul de oaie. Apoi s'a născut o femeie. Putea foarte bine fi și bărbat. Însă e femeie, o femeie abstract de urită, nedefinită, pe care privirile o pot străbate, ca razele X, nefiind reținute de vre-un interes, cât de slab.

Cineva i-a spus tantii Sia « Ciuma ». Auzind porecla nu ți-ai putea-o închipui pe tanti Sia, căci cuvântul devenit abstract, deși cuprinzând-o perfect, nu o poate defini; dacă porecla ar fi fost « Maimuța », era posibilitatea de a reface o analogie, însă tanti Sia are un mers ușor, de școlăriță.

O privesc pentru a nu știu câta oară, astăzi, și număr zbârciturile gâtului: nouă, zece...

— Amh! — clatină capul tanti Sia a nedumerire și a fatalitate împăcată cu sine.

« Tanti Sia » e o poreclă, dacă i se poate spune așa, dată de mult de noi copiii. Când, nu-mi amintesc, după cum nu-mi pot aminti nici când mi-am dat seama pentru prima oară de existența

tantii Sia, și, mai târziu, de faptul că, în realitate, nu-mi este o veritabilă mătușă.

Numele întreg e « Anastasie Vasilescu », singurele cuvinte pe care le poate silabisi și scrie, cu multă dificultate.

Fratele meu, expeditiv, i-a bătut la mașină următoarea carte de vizită :

Sia

București

apoi i-a arătat-o. Tanti Sia n'a înțeles însă. A citit Sia, București, l-a ghicit, și a rămas neclarificată. A zâmbit nedumerită, iar când l-a văzut pe el că râde, l-a muștrat, dându-și foarte vag seama că trebuie să-l mustre, avertizată de râsul lui, pentru că știa că de câte ori râde, i-a făcut vre-o șotie :

— Ehm — hm !

Tanti Sia se exprimă de obicei prin exclamații, foarte originale prin consoanele pe care le adună. Spre exemplu: « Mhâ ! » exprimă blazarea, « Ehâ ? » înseamnă mirare, și așa mai departe.

Acum filosofează :

— Așa e toți bărbații (sentențios). Uite, Nică-ă nu spune nimic. Io-i vorbesc și îi vorbesc, și el, nimic: ta-h-a-ce.

Gândul tantii Sia formează de obicei doar asociațiuni de idei prin contrast, cum se formează foarte des în mintea oricui, însă pe care nu le rostești decât cu o prealabilă tranziție, fie cât de scurtă, rezumată chiar la un singur cuvânt: « însă ». Tanti Sia « însă » trece foarte ușor prin nuanțe, cu nepăsarea porcului răscolind mocirlele.

Cine e tanti Sia? De unde vine?

Tanti Sia a fost croitoreasă; astfel o știam de pe când eram copil, cu același păr, cu aceiași ochi, cu aceleași zbârcituri. Tanti Sia sta la mașina de cusut și clămpănea pedala de fier cu picioarele. Nu știu cum se aciuase pe lângă casa bunicii. Când nu cosea, era trimisă după cumpărături, se ocupa cu parastasele familiei (specialitatea ei), se ducea să închirieze și să prepare casa pentru băi, vara, în sfârșit era un fac-totum sprinten și binevoitor; de altfel plătit în deajuns, pentru că totuși Sia avea și o licărire de inteligență: cea instigată de interes.

Copiii, deși îi spuneau pe nume, se purtau frumos și cuviincios cu ea (evitau totdeauna pe « tu »-ul prea intim, iar « tanti Sia » i se

spunea doar în ascuns), iar Sia, cu timpul, își căpătase un loc al ei în casă, foarte onorabil, pe care-l cinstea, căutând să-și modifice, pe cât posibil, vocabularul ei periferic. Astfel, când se întâmpla să spună vre-un cuvânt pe care-l considera « rușinos », se silea să-l atenueze cu câte un « să mă ierte copilul ăsta », ori, mai rar, cu un « pardon ». Odată, povestind ceva:

— Că — zic — io mai fac baie, pardon, și în albie, da'...

În sfârșit, tanti Sia își găsisese un cămin pentru făptura ei mică și urâtă, în casa bunicii. Figura ei, lipsită și așa de interes, a devenit un obicei pentru toți: acum e incoloră ca masa la care scrii de ani de zile și intimă ca ceasul pe care-l porți tot timpul la mână și pe care nu-l mai auzi ticăind decât atunci când îți ascuțești atenția. Pentru mine însă, tanti Sia a rămas un semn de întrebare ce se îndesește tot mai mult.

Dar care e limita dintre prostia ereditar transmisă, purtată de atâția strămoși, apoi constatată în cumul, la unul singur, și cea patogenă? Căci tanti Sia e profund și iremediabil proastă, așa cum e iremediabil urâtă. Și prostia are adâncimile ei întunecate, de nepătruns, așa cum le are și inteligența.

Tanti Sia a tăcut. Am tăcut și eu. O părăsisem în gând și revenisem la Tântica. Știam că acum s'a încuiat în odaia ei și caută să-și ascundă lacrimile față de ea însăși, înnăbușindu-le în pumni și în perne. Dacă aș fi vrut s'o mângâi, nu mi-ar fi răspuns.

Cred că acum îl urăște pe Alexandru; îl urăște pentru firea ei mândră, nevolnic supusă unui altuia, unui bărbat oarecare, un Alexandru vicios și dârz. Unui prea frumos Alexandru. Rebeliunea inteligenței supusă de un primitiv și dezolant sentiment.

Tanti Sia privea o poză pe un jurnal desfăcut: își apropiase pleoapele vrând să-mi dea impresia că nu vede bine.

— Ia citește aici, că io nu mi-am adus ochelarii.

Tanti Sia, de ani de zile, utiliza vecinicul truc al analfabeților. O cunoșteam de atâta timp, știam că nu poate să citească, își dădea seama și ea că știu aceasta, însă intrase foarte comod și mărginit în pretextul naiv pe care nu-l putea schimba pentru că mintea ei nu îngăduia o soluție mai simplă: « Ia vezi, ce scrie aici ? » adică un sfert din sinceritate.

Poza din ziar înfățișa pe un scriitor francez în vizită prin România, primit în gară de oficialități. Tanti Sia însă nu știa ce

este un scriitor și nici nu și-ar fi putut închipui, așa că am căutat să scap cu răspunsul de totdeauna, totdeauna crezut:

— E Titulescu.

— Hu! Ce urît e!

Pe Titulescu îl cunoștea tanti Sia. Nu știe însă decât că ar fi un « om mare ». Așa cum scaunul e scaun și nimic mai mult. Văzuse odată o fotografie în jurnal și fratele meu îi spusese că « seamănă cu Nică ». De atunci nu-l mai uitase. Și îl găsea urît. Mai urît ca ea. Tanti Sia, privindu-se în oglindă, poate că se vedea retușat, frumoasă, astfel cum nu mi-o puteam închipui eu.

Acum a uitat că e mioapă: a desfăcut pleoapele și privește cumsecade. Prin ce miraj vedea ea în toate fotografiile din jurnal (într'adevăr neclare), aceeași figură, doar când auzea rostit același nume? Până atunci chipul din fotografie nu-și găsisese nici un semen în amintirea ei; apoi, printr'un declic parcă (așa ca la aparatul de fotografiat), numele auzit reimprimase pe clișeul șters al memoriei figura văzută mai de mult, mărită, într'un ziar: Titulescu.

Sia e mulțumită acum. Iar tace. Știe cine e în « poză ». În cameră suntem singuri amândoi. Eu nu sunt decât același copil pe care-l cunoștea de ani și ani. Despre copii nu poți gândi nimic, nici despre cei ce nu sunt de față, nici despre ceea ce s'a petrecut, fie doar și acum zece minute: astfel era cearta la care azistase, astfel era « Titulescu » din fotografie. În casă sunt scaune, o masă, un bufet, pereți, tablouri; pe geam se văd pomi și flori. Atunci nu ai la ce să te gândești, stai așa cu tot cugetul gol ca o tinichea de conserve și nu gândești nimic, nu privești nimic. Iar cel de lângă tine își spune: « Tanti Sia cugetă ».

Cu zece ani în urmă Sia se măritase. O partidă neașteptată pentru ea: un funcționar de minister, « Nică ». Pe vremuri, Nică fusese internat într'un ospiciu: suferea de mania persecuției. Fusese eliberat fără a fi vindecat complet; dar cu desăvârșire inofensiv. Era muncitor și cinstit, așa că își găsisese un loc modest, însă suficient pentru el. Cu timpul ajunsese « șef de birou clasa a III-a » după cum se mândrea tanti Sia. Nu vorbea cu nimeni, nu avea nevoie de nimic. Părinții s'au gândit să-i găsească o soață: cine putea fi alta decât Sia? Băiatul n'a spus nimic, nu l-a înspăimântat nici vârsta ei (era cu cincisprezece ani mai mare). Sia s'a bucurat, leafă mare, de cheltuit și în plus un bărbat permanent,

fie el și nițeluș nebun. Inșă voal de mireasă și flori de spermanțet tot nu i-a fost dat Siei să poarte, căci au făcut numai cununie civilă.

Iar tanti Sia n'a mai lucrat de aici înainte, a continuat doar să o viziteze pe bunica, mai rar, și să-i fie un bun ajutor în caz de nevoie.

Nică, atunci când nu are serviciu, se ocupă cu grădinăria sau scrie «ceva» într'un caiet. La birou își face conștiincios datoria și tace. Acasă tace, la fel. Doar la masă vorbește: o roagă să guste din paharul lui înainte de a bea el.

— Hech! Nică, când l-am luat io, să ducea și cu friptura la cișmea s'o spele, că i-era frică să nu fie otrăvită.

Pentru tanti Sia întâmplarea era hazlie, râdea cu toți dinții de cal.

Pe Nică nu l-am văzut decât o singură dată. Un amărît oarecare. Din spusele Siei era greu de ales ceva; astfel Nică putea fi un autentic filosof, poate numai un biet nebun. Lucra și tăcea în virtutea inerției lucrului și tăcerii începute acum douăzeci de ani.

— Câteodată pufnește singur în răs. Numa' ce-l vezi colo: puffh! — Ce ai mă, dăhce rhâzi? — Da' el nimic. Ta-ha-ce. — Ehch! Rhâzi și tu dă ce ți-oi fi aducând aminte!

Sia se împăca de minune cu Nică și cu tăcerea lui. Ea pleca de acasă liniștită, se întorcea când vroia, câteodată chiar deloc. Nică nu-i spunea nimic, nu o întreba nimic: nu era nici el curios, poate dintr'un nespus dezgust, poate din indiferență bolnăvicioasă, poate din simpla lipsă a semnelor de întrebare din cugetul lui, tot așa cum era la tovarășa sa.

Tanti Sia iubea zgomotul, petrecerile, nunți, botezuri, Moșii, etc. Când petreci nu mai e nevoie să gândești; petreci și atât. Ori poate creerul ei, prea odihnit în golul obișnuit de fiecare zi, se cerea ceva muncit, hurducat, căci într'o adunare, oricât de uluitor zgomotoasă, de voie de nevoie, trebuie să aduni senzații și deci — cât de cât — impresii, atât cât ar fi putut aduna tanti Sia. De altfel acesta era maximum de randament al creerului ei, plus câteva frânturi de foarte simplu raționament, câteva asociațiuni caraghios formate. Și atât, cufundată, mintea ei într'un alt mediu intelectual, s'ar fi baricadat într'o invincibilă placiditate. Placidă și proastă, așa cum e un picior lat cufundat în apă.

Sia se înfruptase, cu mult înainte de a se mărita și chiar de a-i fi fost îngăduit de vârstă, din mărul virtuților bărbătești. Era o femeie cu un trecut amoros respectabil, și nici acum nu-i era prea credincioasă lui Nică; de altfel acestuia nu-i păsa cât de puțin.

Toate acestea ni le povestise bunica, deoarece dela o vreme începuse a ne povesti și lucruri oarecum « picante », considerându-ne destul de mari, pentru a nu mai face deosebire de vârstă. Căci bunica avusese pe vremea ei concepții cu totul noi și discordante față de cele ale generației șaptesăptiste; era privită cu multă bănuială de cucoanele societății ei, își crease multe dușmăni, avea în schimb, acum, destui prieteni: copiii ei, mai apoi nepoții. De altfel bunica ținea să fie în curent cu toate ale timpului, să nu cedeze nici un pas ritmului celor noi, căci astfel vine bătrânețea: câte un pas, câte un pas rămânând înapoi, te trezești după o vreme că tu ai rămas în 1910, iar nepoții tăi sunt în 1937 și te privesc din depărtarea timpului, cu o crudă perspectivă de obiectivare; biata bunică! e ca o muscă închisă într'o cutie de chibrituri, în îngustimea vederilor ei.

Bunica fumează țigarete, frecventează cinematografele, iubește muzica de jazz și nu se scandalizează de romanele moderne; se îmbracă în rochii tăiate după modă, deși în colori stinse, prăfuite.

E o bunică proaspătă, fără a fi în căutarea, ridicolă ori afectată, a unei tinereți pierdute ori prost întrebuițate. Cuprinsă perfect în actualitate, ea urmează conduita dictată de o inteligență curată, desfăcută din podoabele prejudecăților.

Bunica, povestindu-ne aventurile tantii Sia (deși nu avea de unde să le afle decât dela aceasta), nu comisese vre-o indiscreție, Sia procedând totdeauna cu o lipsă de fereală ce, dacă nu aș fi cunoscut-o, m'ar fi făcut să cred că este sau o femeie plină de îndrăzneala de a brava opinia publică (fie și când aceasta ar fi fost reprezentată printr'un îngust cartier de mahala), singularizându-se printr'o morală neobișnuită, pusă imediat în faptă (pentru aceasta nefiind nevoie decât de curaj și inteligență, cultura nefiind necesară, uneori izbutind chiar să întunece autenticul), îndată ce se ivește ocazia, sau o femelă în căutare de noutate. Tanti Sia însă era dotată cu o enormă doză de impasibilitate — prezența unor priviri străine în initimitatea ei nu supăra, deoarece nu o putea

simți. A avut o legătură cu un bărbat: foarte simplu și firesc. Ea fiind femeie, el bărbat — de ce nu? Bărbatul a părăsit-o, a venit altul — de ce nu? Tot bărbat e — cam aceasta era judecata Siei. O oarecare prudență instinctivă, pe care o au și cei mai sărmani în duh și ținând în același timp loc de inteligență, o făcea să se ascundă de rudele soțului ei.

Tanti Sia realizase un început de drum spre « întoarcerea la natură », și aceasta nu după cine știe ce judecată îndelungă și adâncă. Prin simplitatea ei firească.

— E proastă ca o mătură! spune fratele meu.

— E fermecător de simplă; simplă ca un animal, îi răspund.

În odaia alăturată zburară pe clapele pianului câteva sunete acordate răzleț, apoi au prins să se strecoare prin ușa întredeschisă, în celelalte odăi, sclipitoareale paiate ale « Carnavalului » lui Schumann.

Nu știi dacă Tântica se gândise la mine începând una din bucățile mele preferate, poate astfel căuta să se scuze pentru scena penibilă de mai înainte, poate găsisese notele gata deschise pe pian. Deslușeam însă lacrimile, ascunse într'un accent nou ce se ivise sub jocul degetelor.

Tanti Sia se dusesese să vadă ce se găsește la bucătărie. Eu nu am vrut s'o turbur pe Tântica, știam că până la sfârșitul caietului se va liniști. Am trecut încet prin camere, spre odaia bunicii, unde se găsesc de obicei revistele și jurnalele.

Pe o canapea în salon, adormise Alexandru: pălăria rostogolită pe covor, servea de joacă tăcută pisicuței gri, mânușile erau aruncate lângă el. Nu se hotărîse să plece, și apoi, culcat pe canapea, tot gândindu-se, adormise.

Avea figura, distinsă și bună, a unui copil în somn.

Se auzea, departe, păsloasă, muzica pianului.

OVIDIU CONSTANTINESCU

FEMEI DELA NOI

Viu seara în târg, cu sufletul greu,
Să văd pe câte cineva din jurul satului meu.
De o parte și alta, stau femeile noastre așternute pe trottoară;
Au obrajii și ochii rumeniți ca pitele dela țară.
Mă duc lângă ele, ce frumos port —
Orașul acesta fără frumusețea lor parc' ar fi mort!
Le îmbii la vorbă, dar ele nu vor să-mi răspundă,
Le este rușine de parcă nu știu ochii unde să și-i ascundă.
Oamenii râd, se uită la mine ca la un nebun
Dar nu vreau să le strig, nu vreau să le spun...
Ei nu știu cât îmi sunt de dragi femeile astea bune
Cu nările subțiri ca niște coji de alune;
Nu știu că și pe mine acum treizeci de ani la Isbiceni
M'au crescut tot mâini de-ale lor și m'au culcat în coceni...

Mă ridic trist, nu-mi citește nimeni în gând,
Nimeni nu știe cât doresc liniștea, cât sunt de flămând,
Plec tot cum am venit, tot umil,
Parcă și acum aș fi tot servitor, tot copil.
Luna răsare albă, ca gulerul unei eleve dela liceu,
Femeile se duc și eu rătăcesc deșparte de târg cu sufletul greu,
Inima îmi plânge, drumurile iar mă cuprind
Și întind mâinile, fără să știu după cine le 'ntind,

I U B I T E I M E L E

Ce apus frumos, iubito, ce seară clară —
Soarele și-a topit peste întinderi turta de ceară,
Aș vrea să plec iar; undeva trenul fluieră lung;
Imi amintește tristeți pe care nu mai pot să le ajung...
In grădina publică, muzica plânge o melodie de seară.
La școala de fete sunt date toate băncile afară,
Servitorii sunt triști, clopoțelul nu mai sare zglobiu.
Imi caut inima printre bănci, până târziu;
Imi lipsesc obrajii de ele și aștept pe cineva să mă cheme,
Adun toate chipurile și amintirile uitate în vreme
Și, nu știu de ce, nu mai îmi vine să mai viu acasă,
Să văd aceeași lună luminând în lampa de masă,
Să te văd în aceeași rochie, să-mi pară totul pustiu
Și la grădina de peste drum, să aud cântece până târziu...

Ce apus frumos, iubito, ce seară clară —
Ceasul din turnul bisericii macină vremea ca o moară...
Aș vrea să mai fiu iar liber, gândurilor mele să nu mai sameni
Și să rătăcesc iar singur, prin păduri nesfârșite de tristeți și de
[oameni.

ȚĂRANI I

Ii văd, sunt tot așa cu cojoacele rupte
Cu piepturile și cu fețele supte,
Le sunt mânilor tot așa aspre și dure
Privirile, tot stele din tăiș de secure.
Cu obrații nerași, cu ochii ca niște bărcuțe,
Aduc la oraș diminețile în căruțe.
Beau țuică prin cărciumi și vorbesc tare,
Socotesc banii pe degete și hambare,
Li se umezesc ochii și-ascultă duși,
Când își taie țiganul sufletul în arcuș.

Ii simt după mirosul cojoacelor ude,
Dar sufletul lor chinuit nu m'aude.
Mă uit în ochii lor mari și adânci,
La mânilor care pot să sfarme stânci
Și-mi vine să le strig, să-i trag de mintean:
« Băă, sunt și eu tot ca voi, tot țaran »,
Dar glasul meu se topește, e de ceară...
Seara țăraniilor pleacă cu orașul suit în cară.
Ii petrec până la margine, până în țigănie,
Dar durerea lor, străinul care merge pe jos, n'are de unde s'o știe.
Și urmez căruțele până le 'nvăluie zarea,
Până își aprinde luna sus lumânarea.
Aș vrea să mă duc și eu cu ei, dar sunt laș,
Rămân să mă sugă tot neliniștea și luminile de peste oraș.

VIRGIL CARIANOPOL

APELE TIGRULUI

Un praf de argint umplea văzduhul. Ultimele vâltori ale furtunii se isprăveau în coloane de nisip care însoțeau mersul nostru în deșert. Unele ne tăiau câteodată drumul, iar altele se opreau, opintindu-se parcă, pentru a susține bolta cerească. Călăreți galopau încet împotriva vântului și lanuri de grâu tânăr erau chinuite de valuri ca niște ape.

După un timp, ne apăru Samara. Nenumărate ruine de lut alb ieșeau din verdele închis al ogoarelor de primăvară. Retrasă departe de drum, pentru a fi la adăpostul călătorilor, fosta capitală a Kalifilor e redusă astăzi la un sat. Nu vom ajunge la porțile ei. Fanatismul credincioșilor a făcut în ultimul timp prea multe victime și n'am obținut voia să mă apropiu de mormântul sfânt. Văd cupola de aur care-l acoperă, lucind prin ceața uscată și albăstrue, minaretele, un zid care se pierde încetul cu încetul prin dune, iar spre miază-noapte, turnul helicoidal... arhitectură de astronom nebun.

Astfel a rămas Samara pe marginea drumului, viziune de necrezut, plutind în licăriri de foc peste câmpuri de grâu tânăr.

* * *

Asemenea fundului unei mări uscate din care n'a rămas decât sare, deșertul asirian reîncepe orbitor. Totul e alb. Un castel părăsit ne întâmpină ca o cetate de staffii cu turlele sale pe jumătate sfărâmate. Un pod nemai încălecând vre-o apă a rămas absurd și fără rost de-a-curmezișul drumului. Trecem toată ziua prin sate și ele înconjurate de moșii întinse de ruine. Totul a fost odată măreț pe aici, totul, și ogoarele udate de canale, și orașele îmbogățite de caravane și jaf; și toate sunt acum pustii. Nu mă mai uit

decât la kilometrajul automobilului, plictisit de monotonia prive-
liștii și de dramatica și prea des repetata povață. Spiritul obosit
de grandilocvența nimicniciei refuză concluziile logice ale deșertă-
ciunii. Gonesc cuvintele Ecclesiastului din suflet, ca un bolnav care
găsește moartea absurdă. Dar nu-i nimic de făcut. Furia proro-
cilor e materializată aici peste tot. « Vă va fi rușine de terebinți în
care găseați plăcere și veți roși din pricina grădinilor în care vă
desfățați » (Isaia I, 29). Ieri eram încă sub umbra grădinilor
Bagdadului. Vorbele se fac obsesie. Cu cât le găsesc mai puțin
înțeles, cu atât se învârtesc mai grăbite în sufletul meu golit de
amintiri.

Spre seară, ca două armate cerești pornite din Sud, nori grei
cuceresc repede văzduhul, făcând o neliniștitoare noapte fără lună
și stele, spartă în unele locuri de sulițele incandescente ale apu-
sului. « Te voi face sânge și te va urmări sângele, fiindcă n'ai urit
sângele, de aceea sângele te va urmări » (Ezekiel XXXV, 6). De
când sunt spuse aceste vorbe? E oare prorocirea lui Ezekiel îm-
potriva Edomiților sau comentarea ultimelor măceluri ale Asi-
rienilor de către Arabi? Aici, chiar aici, prin aceste locuri, în
aceste sate părăsite și arse, triburile regelui Faisal au stârpit ultimii
urmași ai poporului asirian trecut la creștinism!

Cele două armate cerești s'au unit. Doar spre răsărit se văd
încă umbre violete.

* * *

Coborînd un platou stîncos, pe neașteptate, valea Tigrului se
deschide, și bogatele sinuozități ale fluviului cotesc în jurul unui
oraș masiv și monumental, cetate bine îngrădită de ziduri și stă-
pînită de o zigura. Prin întunecime se bănuiește o viață clocotindă
în acest decor falnic, la hotarele apelor, înconjurat de câmpii
roditoare. Dar, apropiindu-ne, deslușim iarăși numai ruine brăz-
date de șanțuri, ziduri surpate, turnuri răsturnate și zigurata desfi-
gurată de ploi. Mă mințiseră umbrele serii. . . Aici fusese ASSUR.

* * *

Am ieșit din deșert și din zi. Dacă au mai fost ruine de cetăți,
nu le-am văzut, și dacă au fost gânduri în mine, le-am uitat. O
șosea bitumată a înlocuit drumul de nisip. Am sosit la Mossul

târziu în noapte, bănuind după parfumuri, grădini cu chiparoși și trandafiri. . . «veți roși din pricina grădinilor în care vă desfățați».

Plouă mărunț o ploaie caldă de primăvară și în noapte nu roșesc decât trandafirii.

Pe un cer alb, pânze albastre trec împinse de graba unui vânt puternic. Nu se aude decât zgomotul ploii. Descopăr dela fereastra mea un oraș oclu, de forme ascuțite și ușoare. Mossul nu seamănă cu nici un alt oraș. El nu este arab în întregime, iar moscheele lui seamănă adesea a biserici. Așezat la răspântia și la încrucișarea năvălirilor militare ori spirituale, el redă în mic și la o depărtare de cincizeci de veacuri, compozitul babilonian al tuturor religiilor și raselor din Asia apuseană. Silueta lui e un desemn dezordonat.

Parcurg străzile orașului în trăsură. Caii sunt obosiți de ploaie. Vizitiul primește cu resemnare șivoaiele de apă ce cad din strașini. O apă murdară curge de-a-lungul zidurilor. Cartiere de case multicolore sunt urmate de maidane cu morminte. Mausoleele alternează cu căsuțe sărăcăcioase și hazlii. Mossul e un oraș fără palate. Facem ocolul de-a-lungul vechilor ziduri în care bat lanuri de grâu.

Din întinderile verzi se înalță capele mortuare ca niște stânci ascuțite. Plouă mereu cu disperare. N'am văzut niciodată o ploaie ca asta. Tigrul, mocirlos, apare între bastioane îngroșat prin acest potop primăvărtec, acoperind, încetul cu încetul, grădinile de pe maluri. Mossul, în provinciala lui părăsire și nepăsare, e zdrobit de ploaia nemiloasă. Caut undeva o urmă de energie. Doar mausoleele mai înseamnă ceva. Moscheele nu se văd mai mult decât bisericile. Creștini și musulmani trăiesc aici în aceeași resemnare. Numai secta «Șită» are vloga fanatismului. De altfel musulmanii se războiesc între secte cu aceeași dârzenie ca și împotriva religiilor străine. E marea dramă musulmană. Mă gândesc la toate acestea, scuturat într'o trăsură care își urmează drumul, cotind când la dreapta, când la stânga, trecând în fața celor mai disperate monumente și case de dimensiuni și culori diferite, de morminte de toate soiurile, de grămezi de piatră, de curți pustii, de maidane și de vile.

Sunt obosit de acest decor haotic prin care țâșnește ici-colo, stridența primăverii. Plimbarea și ploaia nu se mai isprăvesc.

Parcă plouă noroi... totul nu-i decât noroi și cerul și pământul sunt astăzi noroi.

Înainte de venirea nopții, norii s'au retras pentru un ceas.

Mă plimb iar de-a-lungul zidurilor. De data asta sunt martorul unei mari feerii. Un fluviu de aur curge la picioarele unui oraș de aramă. Cerul e aproape negru ca gura unei peșteri. Lumea a ieșit pe străzi și pe maidanele cimitirelor. Cafenelele sunt pline. Vântul aduce orașului miresme ușoare din câmpii. Flori bolnăvicioase și plăpânde, primele lumini tremură pe violetul și purpura umbrelor. Dar un vânt nebun a gonit deodată lumea, răsturnând decorul, chiar înainte de venirea nopții, și ploaia reîncepe cu răbdare pentru toate zilele ce vor urma.

De data aceasta plouă și în camere.

* * *

Trei zile am așteptat pentru a putea ieși din oraș și a vedea ce a rămas din Niniva... adică mai nimic. Taluzuri de înălțimi inegale alcătuiesc un dreptunghi aproape regulat de-a-lungul Tigrului, de aproape cinci kilometri unul. Locul porților e însemnat printr'o ridicătură care întrerupe taluzurile. Movele sau mai bine zis teluri acoperă locul templelor și palatelor. Totul e acoperit de grâu tânăr, înviorat de ultimele ploi. Pace desăvârșită. Au început să se ivească și macii. Mormântul profetului Ionas se înalță falnic pe telul cel mai ridicat, care împarte în două laturea cea mai mare a dreptunghiului din spre ape. Un minaret ascuțit însoțește domul moscheii sub care zace profetul. Un orașel inconjoară sanctuarul. Pe această înălțime a murit omul lui Dumnezeu supărat pe Dumnezeu că El n'a vrut să distrugă cetatea în dauna prorocirilor. Tot aici vocea Domnului s'a auzit răspunzând supărării lui Ionas de a-și vedea cuvântul neîndeplinit în urma pocăinței poporului Ninivei: «Ție îți este milă de dovreacul acesta care nu te-a costat nici o trudă și pe care nu tu l-ai făcut să crească, ci într'o noapte s'a născut și într'o noapte a pierit. Și mie să nu-mi fie milă de Niniva, cetatea cea mare, în care se află mai mult de o sută douăzeci de mii de oameni, care nu știu să deosebească dreapta de stânga lor...» (Iona IV, 10, 11), vorbe prea blânde pentru asprul Israelit. Ca Daniel la Suza și Ezekiel la Kifil lângă Kufa, musulmanii și-au însușit mormântul prorocului. Atât a rămas astăzi

din Niniva care nu mai e decât un mare ogor, prin care trec câteva poteci. Dumnezeu n'a distrus orașul după patruzeci de zile, dar după patruzeci de veacuri. Ce sunt oare zilele ori veacuri pentru Dânsul? Iona poate odihni liniștit. Prorocirile i s'au îndeplinit, și la Niniva a rămas numai el, nu la umbra unei foi de dovleac, dar sub o boltă răcoroasă de cărămizi în care vin în fiecare an rândunelele să-și facă cuiburi.

* * *

Korsabad vine dela Khoroos-abad, adică locuința sau așezământul lui Khoroos. Și aici grâul tânăr acoperă totul până în poalele primilor munți. Și aici n'a mai rămas decât desemnul unor taluzuri care indică hotarele cetății. O misiune americană face săpături cu răbdare. Aici a fost un palat. Rămășițele unei rampe de acces îl indică. Colina aceea mai înaltă a fost o zigrută. Săpături adânci au dat la iveală un dalaj de lespezi de câte un cot laturea, care duce la două trepte. Se spune că ar fi templul lunii. Alte săfături complicate au localizat unele urme de palate suprapuse cu băile și curțile lor. Înălțimile ce depășesc taluzurile revin la depărtări egale... probabil turnurile. Toate acestea au fost construite cu lut crud. Puține blocuri de o marmoră descompusă prin umiditate se fărâmițează sub târnăcoapele echipelor de săpători. În muzeul îngust intrăm pentru a vedea câteva obiecte ale glipticeii neosiriene, bucăți de bronz, de olane, de piatră. Intr'un birou un arhitect încearcă reconstituirea unui plan de templu. Mă întreb: la ce bun? Un dor nespuse de acțiune mă cuprinde. Mă gândesc la șantierele de beton armat, de grinzi de oțel, la uruitul betonierelor, la febrilitatea orașelor moderne. În clipa aceea reconstituirea trecutului mi-a părut a fi un joc nespuse de pueril. Korsabad... numele care sună ca o chemare, e destul. În aceste ținuturi ale distrugerii, un nume e mai evocator decât o reconstituire harnică și migăloasă... Korsabad... e destul!

* * *

Umbra unui plop taie în diagonală piața pavată cu bolovani din Aîn-Sifui. Acolo l-am întâlnit pe Abden-Nur jucând table cu un jandarm. Doream să vorbesc cu acest meșter de care auzisem

la Bagdad. Retras în satul zidit la poalele munților, în jurul unui izvor bogat și umbrat de măslini, Abden-Nur găsește că a lucrat destul. Interpretul care m'a însoțit nu s'a grăbit să-i dea bună ziua. Așteaptă ca partida de table să se isprăvească. După ce termină, Abden-Nur se sculă și păși spre noi cu un surâs reținut. Interpretul care-l cunoștea îl prevenise cu câteva zile înainte. După ce îmi întinse mâna plictisit, Abden-Nur mă pofti să șed sau mai bine zis să mă culc, comandând totodată două cafele și o lulea de opium. Cafelele erau pentru mosafiri.

L-am întrebat mirat cum fumează opium față de toată lumea și mai ales față de un jandarm. Știam că în Irak fumatul opiumului nu este îngăduit.

— Legile acestea sunt făcute pentru cei din Bagdad. Acolo e un oraș mare și se spune că lumea ar fi mai rea. Pe urmă, într'un oraș mare e de datoria ta să fii treaz. Dar aici. . ? De altfel legile sunt făcute pentru cei care dețin puterea. Dar aici toate sunt așa departe ! La ce bun să te supui unui frâu, când hăturile nu sunt ținute de nimeni.

Intrebarea mea nu-i plăcuse. Mi-am adus aminte prea târziu că arabilor nu le plac întrebările și, temându-mă să-mi pierd creditul pe lângă arhitectul zidar, am schimbat repede subiectul.

— Cum ai învățat meseria ?

— Prin bătaie.

— Cum ai ajuns meșter ?

— Tot prin bătaie.

— Nu te-ai amărît de atâtea bătăi ?

— De ce ? O bătaie se uită mai ușor decât o vorbă grea sau jignitoare. Și eu bat pe ucenicii mei și totuși ei mă iubesc. O dată numai, când o boltă s'a surpat în timpul construcției unei capele din Mossul, am ocărit pe un zidar care după câteva zile a încercat să măucidă, lăsând să cază o piatră de pe schelă.

— Aveți școli în care învățați meseria de a construi ?

— Nu, nici școli, nici biblioteci. Ce trebuie să se uite, se uită, ce e al meu moare cu mine, ce trebuie spus ucenicilor mai deștepți se spune.

— Dar totuși arhitectura voastră se schimbă mai puțin decât a noastră.

— Nu știi ce se petrece în apus. La noi se schimbă numai starea oamenilor. Când eram tânăr, aveam prilejul să construiesc morminte frumoase și case încăpătoare. Mai târziu, lumea a sărăcit. Pe urmă, a venit războiul și toate s'au întunecat. Bogățiile nu mai sunt pentru noi.

Ceea ce știi, am învățat dela un meșter armean care lucrase la Samarkanda. El era la rândul lui un fost ucenic al unui constructor de poduri din Azerbadjan.

Pentru noi totul este în tot. De felul cum arzi cărămizile depinde frumusețea bolții; după grija cu care pregătești mortarul, ceea ce faci va fi veșnic sau de o zi. Măsurile utile ți le dă chiar făptura ta și ochiul te ajută pentru ceea ce depășește întinderea brațelor tale. »

Aici simții că Abden-Nur începe să mintă, retrăgându-se îndărătul secretului profesional.

— Totuși nu cred ca acele capele funerare care se înalță dincolo de acea pădurice de smochini să fie în formele lor geometrice o întâmplare a ochiului. Cubul acesta care formează corpul edificiului terminat printr'un mic dom piramidal, cum reușit armonia gingașă numai din ochi și din construcție ?

— Văd că știi ceva... merge dela sine că atunci când pornești cu o măsură fără soț nu poți isprăvi cu una cu soț, că figurile geometrice cele mai simple fiind apte materiei vor fi lângă pământ, că cele mai complicate și mai ușoare se vor înălța în văzduh.

Ca unul care a spus prea multe, Abden-Nur se opri plictisit și pe urmă adăogă:

— Toate aceste legi nu sunt adevărate totdeauna. Pentru o casă ai legile obiceiurilor... numai pentru morminte, capele ori moschei, ai legile frumuseții. Atât ne-a mai rămas nouă să facem... morminte. Asta e marea mândrie a unui meșter de aici: să zidească multe morminte, căci moschei nu se mai fac.

— De ce? Credința nu pare a slăbi, Islamul nu este în regres. Fanatismul e chiar destul de vădit în lumea arabă.

— Fanatismul... da, fanatismul e plin de vlagă. Dar vezi: credința e evlavie curată și fanatismul e politică. Or, politica nu construște.

După această declarație, Abden-Nur se posomorî. Servitorul mai aduse o lulea. Norul albastru se îndesa în jurul lui. Nici nu băgă în seamă plecarea noastră.

* * *

În urma acestei scurte convorbiri cu Abden-Nur, m'am dus de mai multe ori să privesc mormântul imanului Yaya, care e așezat în vârful unei râpe stâncoase deasupra Tigruului și a Mos-sulului.

În hotarele unei grădini dreptunghiulare, închisă de ziduri, edificiul pe plan pătrat acoperit de o piramidă octogonală se înalță ca un semn geodezic în liniștea singurătății. Sumă a experienței arhitecturale din această parte a lumii, capela funerară e exemplificarea vorbelor lui Abden-Nur.

Poate chiar mai mult. Căci meșterul zidar nu m'a învățat mare lucru, n'a spus decât formule prea bine cunoscute, uzate ca monete vechi. Orientul are darul de a învălui premisele cunoștinței în farmecele nedeterminării cu o ușuratecă tendință de generalizare. Și pe urmă, în Orient, orice om se simte puțin profet, măcar papagalicește, cu suspecte sonorități în voce. Această atitudine dramatică vrăjmasă oricărei critici e poate paza cea mai sigură a visului oriental.

Noi, când stăm de vorbă, luăm cafea și ceai ca să fim mai treji. Abden-Nur și semenii lui fumează opium. De când călătoresc în deșert, mă simt prizonierul unei lumi de somnambuli în care tradiția e adesea manie.

«Totul este în tot», spunea arhitectul zidar. Această formulă rotunjită, care se învârte în cap ca o morișcă, e bună pentru a elimina orice alt gând din minte. E o evidență care, oricum o așezi, stă mereu în picioare. Ar putea fi scrisă deasupra ușii mormântului imanului. Privind aceste forme pur geometrice, mi-aduc aminte deodată de gravura lui Dürer «Melanconia». O femeie, cu capul rezemat într'o palmă și un compas în mână, privește un dodecaedru de cristal. Un soare trist ca moartea apune ori răsare pe ape nemîșcate. Arhitectura redusă la volume geometrice nu înseamnă oare sfârșitul unei evoluții?.. punctul mort al unei concepții. Pe urmă ce se mai poate întâmpla? Formele se pot combina la infinit în proporții mai mult sau mai puțin fericite, dar nu mai pot

ieși de acolo, prinse în compasul melancoliei. Mormântul imanului Yaya e o piatră de hotar a cugetului oriental. Sunt evoluții care s'au terminat. Aici, vârful ascuțit al piramidei atinge în văzduhul alb punctul imaterial de încheiere al unui gând între Persia, Asia Mică și deșertul Siro-Irakian. În toate aceste țări, formele au ieșit din timp... adică din posibilitățile de evoluție. Noțiunea de progres lipsește. Artiști nu mai sunt... au rămas artizanii ca Abden-Nur. Toate au fost spuse. Lumea arabă nu vrea decât un lucru... izolarea pentru a trăi cum știe... cum vrea. Deșertul le este prielnic. Ei au un legământ cu dânsul. Cât timp vor rămânea credincioși lui, vor fi la adăpostul periculoaselor infiltrațiuni europene. Colonizatorii și protectorii răsăriteni au înțeles acest lucru. De aceea, ei combat transhumanța. O dată statornicit într'un oraș, beduinul își pierde însușirile. Cu toată vlaga acestei rase, civilizația arabă, cu mărețele ei amintiri, e nespus de fragilă în apropierea corosivei Europe. Măcinată de jocul influențelor care și-au croit drumuri prin deșert, înconjurată de mări stăpânite, de vase străine lumea arabă nu vrea să fie trezită.

Dar naționalismul arab și panislamismul nu pot oare fi considerate ca semne premergătoare ale unei deșteptări? Cred că nu, căci aceste manifestațiuni nu sunt și ele decât mișcări defensive, împotriva încercuirii occidentale, reacțiuni firești față de stăpânirile străine.

Totuși lumea arabă este o imensă realitate. Dacă aceste poame ar ajunge să se unească, însușindu-și totodată tehnica modernă, ar da poate un Stat puternic. În acest caz, rupând ca și Japonia cu vechea, glorioasa și legendara tradiție, Arabii ar începe altceva. Nu se pot prevedea consecințele acestei înnoiri. În momentul de față, sufletul arab este încă depozitarul tainelor lumii biblice și patriarhale. Dar atunci când oalele de fier se vor lovi cu cele de lut, numai țândări și praf se va alege, iar visul sumerian, ca un arhanghel gonit, trezit din lenevia lui, își va lua zborul spre raiul uitării.

În puterea luminii, mormântul imanului Yaya deveni pentru mine din ce în ce mai mult simbolul melancoliei. Totul a fost spus. După veacuri de fantezie și de visuri nebune, de bogății și de nepermise desfătări, de basme și de epopee, după opunerile cele mai brutale și nuanțele cele mai gingașe, în fața apelor Tigrului

și lanurilor Ninivei: o piramidă pe un cub de lut, o grădină în care florile sunt înlocuite cu pietre, resemnare și tăcere... somn și veșnicie.

Și păsările și-au oprit zborul, căutând umbră în crescânda tiranie a soarelui. Și apele Tigrului seamănă a nemișcare și zarea a fum.

Toate au stat... doar inimile...

G. M. CANTACUZINO

OPERA LUI PUȘKIN ÎN BASARABIA

« In singurătate, geniul meu capricios
A cunoscut munca liniștită și setea cugetării.
Stăpân pe ziua mea, mintea-mi se împrietenește cu
rânduiala,
Mă deprind să rețin atențiunea cugetărilor lungi,
Și în cultură, să fiu la nivelul secolului meu ».
(Pușkin: « Către Ceadaev », 1821).

« In pustietatea Moldovei întristate
Muza mea rătăcea pe la colibele simple
Ale neamurilor vagabonde,
Și printre ele s'a sălbătăcit,
Uitând pentru graiurile sărace și strănii
Și pentru cântecele stepei, drage mie,
— Limba zeilor ! »
(Pușkin: « Eugeniu Onieghin », cap. 8).

« Cum putem judeca un om în felul de a fi și de a gândi după manifestările lui exterioare ? » spunea Pușkin în articolul său despre Byron. « El poate să-și ia masca fățarnică a vițiului sau a virtuții, după cum vrea. Adeseori, din cauza unui capriciu, poate arăta mulțimii, nu calitățile cele mai frumoase ale vieții sale morale; adesea poate să orbească prostimea numai prin simple ciudățenii » ¹⁾.

Aceste cuvinte ale lui Pușkin despre Byron i se potrivesc de minune, în perioada șederii sale în Basarabia. I se cunoaște viața

¹⁾ P. Bartenev, „Пушкинъ въ Южной Россіи“ (Pușkin în Sudul Rusiei), Moscova, 1862 și în « Arhiva Rusă », 1866.

aventuroasă, plină de petreceri, scandaluri și dueluri, pe care o ducea la Chișinău ¹⁾. Însă, sub masca romantică a unui tânăr neastâmpărat și desfrânat, se ascundea un suflet curat, o minte ageră și un geniu creator de o netăgăduită valoare.

« Inzov și alte câteva persoane din Chișinău », amintește cercetătorul vieții lui în Sudul Rusiei, Bartenev, « îi iertau lui Pușkin toate năzdrăvăniile, fiindcă, în afară de viața dezordonată ce o ducea, de firea-i nepotolită și de cutezanța vorbelor sale, ei întrezăreau în el o inteligență sclipitoare și un talent excepțional. Încă de atunci se pronunța în tânărul poet o dublă personalitate; era o evidentă contradicție între viața lui de toate zilele și activitatea lui artistică, între om și poet. El însuși își dădea bine seama de acest caracter dublu al firii sale, care uneori îl chinuia grozav. De aici poate că provine acea melancolie a poeziei sale, acea adâncă tristețe care se remarcă în mai toate scrierile lui: Pușkin era cu mult mai bun decât părea și chiar de cum se arăta în scrierile sale. Cu drept cuvânt afirmau prietenii săi intimi că și discuțiile lui prețuiă tot atât cât și creațiunile sale scrise, că era greu să-l cunoști mai deaproape și să nu-l iubești ».

« Dar dintr'o pornire sufletească greu de înțeles, pe care un observator superficial ar fi considerat-o simplu capriciu, Pușkin parcă nici nu se străduia să înlăture această contradicție, ci, dimpotrivă, căuta să pară un scandalagiu, un vițios și un înfocat liber-cugetător » ²⁾.

În articolul nostru amintit, am mai arătat că, printre numeroasele sale aventuri și petreceri în Basarabia, tânărul Pușkin își găsea totuși destul timp pentru ocupații mult mai serioase. La aceasta îl ajuta de sigur și mediul cult, pe care l-a întâlnit la Chișinău, printre prietenii săi ruși, greci și români. Sub influența lor, tânărul poet începe să se ocupe în mod insistent de istoria și de etnografia provinciei în care își petrecea exilul.

În vremea aceea, în Chișinău era unul din nucleele așa zisei « Alianțe a Prosperării » (Союзъ Благоденствія) ale Decembriștilor din Sudul Rusiei.

¹⁾ Vezi *Viața lui Pușkin în Basarabia* în *R. F. R.*, Aprilie 1937.

²⁾ P. Bartenev, *op. cit.*

Printre aceștia, M. Raewski, supranumit pe urmă « primul decembrist », se distingea în deosebi în cercul prietenilor lui Pușkin din Chișinău, el însuși poet și om de cultură vastă, mai ales în domeniul istoriei. Tânărul poet îl întâlnea din când în când la alt prieten al său, Liprandi, și acesta istoric erudit, în casa căruia se aduna o societate aleasă.

« La mine nu se obișnuiau dansuri și joc de cărți », amintește Liprandi în jurnalul său; « dar se înjgheba din când în când câte o discuție zgomotoasă și totdeauna cu privire la o chestiune importantă, mai ales între Pușkin și Raewski. După părerea mea, Raewski a fost acela care l-a determinat pe Pușkin să se preocupe în mod serios de istorie și, mai ales, de geografie.

Sunt cu atâta mai convins de aceasta, cu cât observasem că Pușkin, după astfel de discuții, împrumuta din biblioteca mea cărți care se refereau la chestiunile discutate. Oricât de ușor era Pușkin la mânie, totuși nu numai că tolera observațiunile lui Raewski, uneori destul de aspre, dar căuta, cu tot dinadinsul, prilej să asculte vorba vie și aprinsă a acestuia »¹⁾.

În afară de Raewski, Pușkin are și alți prieteni ruși, mai toți cu înclinații liberale, dintre care colonelul Pestel, cunoscutul decembrist și conducătorul Uniunii Sudice a revoluționarilor, fusese trimis în Basarabia să cerceteze răscoala eteriștilor, despre care a făcut (lucru ciudat și neașteptat dela un revoluționar) un raport nefavorabil cauzei grecești, înfățișând-o Împăratului Alexandru I ca o anexă a carbonarismului. Colonelul Pestel a fost prezentat la Chișinău domnitorului Moldovei Mihai Șuțu de Pușkin²⁾. « Este una din mințile cele mai originale, pe care le cunosc », spune Pușkin despre el³⁾.

Mișcărilor liberale erau pe vremea aceea strâns legate de francmasonerie. Pe lângă nucleele decembriștilor se înființează la Chișinău și câteva loji masonice, însuși guvernatorul militar al Basarabiei, Ivan Nichitici Inzov, șeful și ocrotitorul lui Pușkin, fiind mason, inițiat în loja « Globul de aur » din Hamburg. În articolul citat am amintit despre o lojă masonică din Chișinău

¹⁾ I. Liprandi, *Jurnalul intim (Arhiva Rusă, 1866)*.

²⁾ Jurnalul lui Pușkin, 1833, 24 Noemvrie.

³⁾ *Ibidem*, 1821, 9 Aprilie.

sub conducerea domnitorului Mihai Șuțu, la care se crede că participa și Pușkin.

« Am fost inițiat mason », notează poetul în jurnalul său din 1821, 4 Mai, iar la 1826 scrie lui Jucovski: « Am fost mason în loja din Chișinău, din pricina căreia au fost desființate toate lojile masonice din Rusia ».

Nu s'a putut afla dacă loja lui Mihai Șuțu și cunoscuta lojă din Chișinău « Ovidiu » Nr. 25 sunt una și aceeași. Se știe numai că loja « Ovidiu » a fost înființată la 1821 în casa lui Mihai Cațâchi, venerabilul ei fiind prietenul lui Pușkin, generalul Pavel Pușcin, comandantul brigăzii de infanterie din Chișinău, căruia poetul îi dedică următoarele versuri:

« Curând, curând vor înceta
Robie, nedreptate,
Și cu ciocanu 'n mâna ta
Vei spune: « Libertate ! »
Mărire ție, frate drept,
Mason prea venerabil !
Fii vesel, Chișinău deștept,
Oraș prea mizerabil ! » ¹⁾

În legătură cu activitatea francmasonică din Chișinău, Liprandi ne povestește următorul episod:

« Dintre emigrații atrași în loja masonică, făcea parte și un arhimandrit bulgar, Efrem ».

¹⁾ Traducerea lui Pan. Halippa (Citat din *Viața Basarabiei* 1937, Nr. 3—4, p. 149).

Textul rusesc:

„И скоро, скоро смолкнетъ брань
Средь рабскаго народа —
Ты молотокъ возьмешь во длань
И воззовешь: „свобода!“
Хвалю тебя, о вѣрный братъ,
О каменьщикъ почтенный!
О Кишиневъ, о темный градъ!
Ликуй, имъ просвѣщенный“.

(Пав. Серг. Пуцину, 1821 г.)

Casa lui Caţâchi se afla în partea de jos a oraşului, nu departe de catedrala veche, într'o piaţă frecventată de Bulgari şi Arnăuţi, care observau că arhimandritul lor, după ce a intrat în curtea casei, a expediat, contrar obiceiului, trăsura. Acest fapt neobişnuit a atras spre ogradă o seamă de curioşi, mai ales că în popor circula zvonul că în această casă s'ar fi aflând un « tribunal al diavolului ». Când însă au văzut, după ce s'a deschis uşa casei, ieşind printre alţii, şi pe arhimandritul lor, legat la ochi şi condus de două persoane, care au coborât în pivniţă, încuind uşa după ei, — Bulgarii şi-au închipuit că arhimandritul se află în pericol. Sfătuţi de Arnăuţi (care însă nu se mişcau), au dat năvală în curte, au spart uşa pivniţei, şi după un sfert de oră au apărut triumfători cu arhimandritul lor, salvat — după cum îşi închipuiau; după aceea, unul după altul se grăbea să-i ceară binecuvântare » ¹⁾).

Influenţa Chişinăului mistic şi liberal din această epocă s'a oglindit şi în opera lui Puşkin. Masoneria l-a înclinat spre subiectele mistice, cum va fi de pildă poemul său « Proroc », iar discuţiile continue cu prietenii săi liberali l-au împins la cercetări serioase în domeniul istoriei. În notiţa istorică a marelui poet despre secolul al XVIII-lea, scrisă la Chişinău, e evidentă influenţa ideilor liberale ale prietenilor săi, şi tot de aici porcede năzuinţa lui de a fi de folos Greciei subjugate, luând parte la răscoala ei din 1821 împotriva Turcilor.

— « Război ! În fine s'au înălţat
Şi falfăe steagurile cinstei ostăşeşti ! »

exclamă el în poezia sa « Războiul », scrisă în acelaşi an şi dedicată Eteriei :

« Voi vedea sânge, voi privi al răzbunării praznic,
Va şuera în juru-mi glonţul ucigaş !
Şi ce impresii vii, zguduitoare
Va sorbi sufletul meu însetat :
Avântul cetelor şi a lagărului alarmă,

¹⁾ I. Liprandi, *op. cit.*

Al oțelului groaznic zăngănit,
 Și 'n focul pieritor al războirii
 Al ostașilor și al voevozilor sfârșit ! » ¹⁾

Visul poetului de a participa la acest război nu a putut fi realizat; cu toate aceasta Eteria a lăsat urme adânci în unele din operele sale. În afară de poezia « Războiul », a mai scris la 1830 alta, dedicată tot Greciei:

« Răscoală-te, o Grecie, răscoală-te ! » În afară de aceasta a descris mișcarea eteriștilor în scrisorile sale și în povestirea « Kirdjali », iar în nuvela sa « Impușcătura » l-a pomenit pe Alexandru Ispilanti.

De curând s'a găsit între hârtiile lui Pușkin încă o notiță inedită despre Ipsilanti, care dovedește intenția poetului de a compune un lung poem, dedicat răscoalei grecești. După caracterul scrisului, notița se referă la epoca șederii lui Pușkin în Chișinău. Iată planul ei în proză:

« Doi Arnăuți vor să omoare pe A. I. . . Iordachi face cunoscut Arnăuților fuga lui. . . El ia comanda și se retrage în munți urmărit de Turci. . . »

Restul notiței e rupt și se văd numai urmele unor versuri șterse, din care se poate distinge un început epic cu peisajul romantic obișnuit:

¹⁾ *Textul rusesc:*

„ Война !.. Подъяты наконецъ,
 Шумятъ знамена бранной чести !
 Увижу кровь, увижу праздникъ мести ;
 Засвищетъ вокругъ меня губительный свинецъ.
 И сколько сильныхъ впечатлѣній
 Для жаждущей души моей :
 Стремленье бурныхъ ополченій,
 Тревоги стана, звукъ мечей,
 И въ роковомъ огнѣ сраженій
 Паденье ратныхъ и вождей ! “

« Câmpii şi munţi cuprinde noaptea.
 În codru, sub a copacilor umbră
 ... Ipsilanti doarme » ¹⁾).

Nu se ştie din ce cauză, poemul n'a fost sfârşit. Puşkin a descris aceste evenimente mult mai târziu, mulţumindu-se cu schiţarea lor în proză, la începutul povestirii sale « Kirdjali ». Dar şi această povestire era concepută în proporţii mai mari decât a fost realizată. În manuscrisele inedite ale lui Puşkin s'a păstrat planul iniţial al ei, care arată intenţiunea poetului de a furniza mai multe amănunte despre emigraţii eteriști din Basarabia:

« Kirdjali... Emigraţii... Stenka... Bătălia dela Sculeni... Cantacuzen pendu... Horcievski... Navroţchi... Bătălia... Ar-năuţii la Chişinău... » ²⁾).

Deşi « Kirdjali » fusese scris după plecarea lui Puşkin din Chişinău, povestirea poartă o pecete vădită a influenţelor basarabene. Motivele « haiduceşti », atât de frecvente în literatura românească populară, sunt în deosebi gustate şi din belşug întrebuiţate în Basarabia. Povestirile şi cântecele populare despre hoţi şi haiduci s'au păstrat acolo până în zilele noastre. Cercetătorii trecutului basarabean, A. Zaşiuk ³⁾ şi A. Iaţimirski ⁴⁾, ne vorbesc de vastul material, strâns din gura băştinaşilor cu privire la haiduci.

În povestirile şi cântecele populare, hoţul e totdeauna prezentat sub un aspect atrăgător. E înzestrat cu toate calităţile posibile: frumos, voinic, mărinimos, dârz apărător al tuturor prizoniţilor, luând — nu furând — bani dela bogătaşi, spre a-i împărţi nevoiaşilor, şi răzbunând pe cei umili şi nedreptăţiți.

¹⁾ *Textul rusec:*

„ Поля и горы ночь объемять.
 Въ лѣсу подъ сѣнію древесъ
 Ипсиланти дремять “.

(Tomaşevski: „Изъ пушкинскихъ рукописей“. (Din manuscrisele lui Puşkin) în „Лит. насл.“ М. 1934, т. 16—18, стр. 274).

²⁾ Citat din *Viaţa Basarabiei*, 1937, Nr. 1—2, p. 79.

³⁾ „Бессарабская область“, S. Peterburg, 1862.

⁴⁾ „Разбойники Бессарабіи въ разказахъ о нихъ“ (Hoţii din Basarabia în legendele despre ei) în „Этнографич. Обзор“, 1892.

În vremea șederii lui Pușkin în Basarabia, nu numai că aceste povești circulau din belșug, dar și hoții mișunau prin pădurile basarabene ¹⁾. Astfel, pe vremea lui Pușkin, a fost prins și executat la Chișinău vestitul hoț Ursul, care a dat prilej lui Wetman, scriitor și prieten al lui Pușkin, să compună o întreață poveste, luând ca subiect viața acestui haiduc. Kirdjali, eroul poveștii lui Pușkin, a fost contemporan cu Ursul. Iată cum îl descrie C. Negruzzi într'o notă la traducerea sa din poetul rus: « Kirjaliul, creat de Pușkin a fi un tâlhar à la Salvator Rosa, a fost dimpotrivă un hoț foarte nepoetic. Dacă a cerut cincii mii lei (de care mă îndoesc) și care mai ales de i s'au dat (care nu crez), nu știu... Știu atât că groznicul Kirjaliul, care scăpase de țeapa turcească, nu scăpă de spânzurătoarea moldovenească, unde se sfârși foarte prozaicește la 1824 » ²⁾.

Kirdjali i-a mai inspirat lui Pușkin un poem cu același titlu, din care însă n'a rămas decât un fragment.

Istoria vieții acestui haiduc a mai fost redată și de scriitorul polonez Czajkowski în romanul « Kirdjali » (Paris, 1850) ³⁾.

Motivul « haiducesc » persistă și în alt poem basarabean al lui Pușkin: « Frații hoți », care, deși i-a fost sugerat de o întâmplare adevărată, la care fusese martor în Ecaterinoslav, poartă totuși și ea trăsăturile caracteristice ale influențelor « haiducești » basarabene.

Dar, în deosebi, vestita nuvelă a lui Pușkin « Dubrowski » e plină de reminiscențe « haiducești ». Eroul ei este prezentat în aceleași colori favorabile ca și hoții cântecelor populare din Basarabia. Ca și ceilalți haiduci, Dubrowski ajunsese hoț din

¹⁾ Motivele haiducești în Basarabia acestor vremuri erau atât de răspândite, încât au pătruns și în operele științifice. Astfel, prietenul lui Pușkin, scriitorul basarabean C. Stamatî, în articolul său despre cetățile vechi ale Basarabiei, caută să dovedească proveniența denumirii Hotinului dela cuvântul « hoț », susținând că în antichitate Hotinul purta numele greco-dac « Klepti-dava » (dela grecescul κλέπτης = hoț), care pe urmă ar fi fost tradus în românește (*Mem. Soc. de Inst. și Ant. din Odesa*, 1848, vol. III, p. 807 și A. Iașimirski, *op. cit.*).

²⁾ C. Negruzzi, *Kirdjaliul* (în *Curier de ambe sexe*, ediția din 1862, p. 444).

³⁾ A. Iașimirski, *op. cit.*

pricina nedreptăţilor sociale şi luptă pentru apărarea celor obijduiţi.

Influenţa motivului « haiducesc » pare să persiste şi în primele încercări în proză ale lui Puşkin, scrise în Basarabia la 1823, după naraţiunea unora dintre eterişti trădaţi de Ipsilanti: Vasilie Caravia, Constantin Duca şi Pendadeca, care frecventau des casa lui Liprandi.

« Puşkin se întâlnea cu ei deseori la mine, şi îi făcea mare plăcere să vorbească şi să glumească cu ei », scrie Liprandi în jurnalul său ¹⁾. « Dela ei a împrumutat două legende, pe care le-a notat în câteva rânduri şi totdeauna pe nişte file speciale.

Apoi a plecat la Odesa.

După puţin timp l-am urmat şi eu acolo, pentru câteva zile, şi, ca de obicei, am tras la casa clubului lui Oton, unde se instalase şi Puşkin. El mi-a arătat poveştile compuse, dar câteva pasaje din ele îi păreau neclare, dat fiind că pierduse câteva file; de aceea m'a rugat să-i pun pe Duca şi Pendadeca să mi le mai povestească din nou, şi să-i comunic datele, privitoare la persoane, pe care povestitorii nu le cunoşteau ²⁾.

— « Cu proza — curată încurcătură », îmi spuse el, râzând:

« Vreau să fac această primă încercare ! »

I-am împlinit rugămintea, cu o completare în plus dela Scufa (tot unul din cei trădaţi de Ipsilanti), care în acest timp venise la mine, şi în curând i-am şi înmănat lui Puşkin însemnările mele.

Două luni după aceasta aflându-mă în Odesa, Puşkin îmi spuse că poveştile sunt gata, dar nefiind mulţumit, le-a dat spre citire unui bun prieten (pare-se lui V. I. Tumanski). Mi-a făgăduit să le ia dela prietenul său ca să mi le arate, ceea ce a şi făcut a doua zi. Mi le-a citit şi m'a rugat să fac observaţiile mele, dacă povestirea pe alocuri n'ar fi exactă sau ceva ar fi încurcat.

După cât îmi amintesc, n'a fost nevoie să corectez nimic din cele auzite, cu atât mai mult cu cât nu m'am aflat de faţă totdeauna, când i se povesteau legendele. Se înţelege, găsisem că totul e bine.

¹⁾ Liprandi, *op. cit.*, pp. 1408—1411.

²⁾ Liprandi se interesa în deosebi de istoria popoarelor balcanice. Puşkin avea mare încredere în cunoştinţele lui istorice.

Subiectul poveștilor nu mă interesa de fel, neintrând în sfera cercetărilor mele; cu toate acestea, pentru a-l măguli pe Pușkin, i-am cerut voie să le copieze, și am și trimis după copist.

Pe manuscrisul poetului se găseau o mulțime de îndreptări, făcute de altă mână. Pușkin îmi spuse că intenționează să dea în aceeași seară manuscrisul la o nouă examinare, întrucât el singur nu era prea mulțumit. Nu știu ce a urmat după aceea, însă mi-au rămas copiile amintite, din care una avea titlul: *Duca, legendă moldovenească din secolul al XVI-lea și a doua: Dafna și Dabija, legendă moldovenească din 1662* ».

Din păcate, nici originalul poetului, nici măcar copiile lui Liprandi n'au fost conservate posterității.

Nefiind mulțumit de această primă încercare în proză, după toate probabilitățile, Pușkin a ars-o, cum a procedat și cu materialul strâns pentru « Frații hoți » și multe altele din încercările sale basarabene. Dar copiile lui Liprandi trebuie odată să iasă la iveală.

Mărturisirile acestui contemporan și prieten al lui Pușkin ne inspiră toată încrederea. E destul să observăm exactitatea datelor și titlurilor pe care ni le dă în pasajul citat despre nuvelele românești ale lui Pușkin.

Afară de aceasta, avem și altă mărturie:

P. Bartenev, cercetătorul vieții lui Pușkin în Sudul Rusiei și editorul « Arhivei ruse », în care au apărut amintirile lui Liprandi, adaogă la cele spuse de Liprandi nota următoare:

« Aici Pușkin n'a pus nimic dela sine », adică nu adăogase nimic la legendele povestite lui de cei trei eteriști.

Nota lui Bartenev ne arată că și el văzuse manuscrisul poveștilor lui Pușkin, probabil cele copiate de Liprandi.

Unde se găsesc acuma aceste copii?

Manuscrisul jurnalului lui Liprandi se află în Muzeul lui Rumiantzew, din Moscova, ¹⁾ dar, după cum ne asigură unul din cercetătorii lui Pușkin, Lerner, aceste prime încercări în proză ale poetului rus nu s'au găsit printre hârțile lui Liprandi.

Cercetătorii istoriei literaturii ruse nu pierd totuși speranța de a le găsi cândva în vre-o arhivă uitată. Descoperirea va

¹⁾ În prezent acest muzeu poartă numele lui Lenin.

fi de o mare importanță nu numai pentru o mai bună cunoaștere a operei lui Pușkin, dar și pentru completarea studiului nuvelei istorice românești.

Până acum, primul autor de nuvele istorice românești în rusește era socotit Alexandru Hasdeu, tatăl lui B. P. Hasdeu, care la 1830 publicase în rusește nuvela cu subiect împrumutat din viața vechii Moldove: « Duca Vodă » și apoi, între 1830—1840: « Dabija-Vodă » ș. a. ¹⁾. Pare a fi însă, oricum, semnificativ faptul că tocmai subiectul care atrăsese atenția lui Pușkin la 1823 fusese întrebuințat și de A. Hasdeu la 1830.

Neavând însă posibilitatea să comparăm textul lui A. Hasdeu cu acela al lui Pușkin, nu ne putem pronunța în această privință.

Totuși, după mărturisirea lui Liprandi, rezultă că nu A. Hasdeu, ci Pușkin este de fapt acela care a scris cea dintâi nuvelă istorică românească în rusește, stabilind o dată nouă pentru acest început: anul 1823 în loc de 1830.

O dată nouă stabilește Pușkin și pentru începutul folklorului românesc în rusește, dobândind și în acest domeniu privilegiul de a fi socotit un premergător.

« Nu e fără interes », zice N. Iorga, « să se pomenească... apariția încă dela 1830, în revista rusească « Vestnicul Europei », a celor dintâi poezii populare românești cu subiectul istoric, publicate de basarabeanul Alexandru sau Alecu Hăjdău... , prietenul bun al poetului C. Stamati. Deci, după strângerea cântecelor pe care Obranovici le dădu lui Asachi, pe care acesta nu le publică și care se pierdură în focul din 1827, vine la rând, îndată, acest început de folkloristică, fără alte scopuri, firește, decât ale frumuseții și patriotismului, care se face de un Român rusificat într'o mare foaie din Rusia » ²⁾.

¹⁾ Vezi *Dacia Literară*, I, 1840, p. 479; ed. II, v. I, pp. 348—349.

I. Vulcan, *Panteonul Român*, Pesta, 1869, pp. 133—136.

N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, Buc., 1907, vol. II, pp. 41—42. Se pare că tocmai aceste nuvele fuseseră pe urmă publicate în traducere românească de fiul autorului, B. P. Hasdeu, sub titlul: *Domnia Arnăutului în Columna lui Traian*, 1871, Nr. 16/78 și urm.

²⁾ N. Iorga, *op. cit.*, p. 40.

Interesul pentru folklorul basarabean se trezea tocmai în vremea aceea în această provincie.

«Faptul că în Basarabia și în reviste rusești, se publică primele articole despre poezia noastră poporană, acelea ale lui A. Hasdeu, e caracteristic, pe de o parte pentru gradul la care ajunsese acolo interesul pentru poezia poporană, pe de altă parte, pentru că ilustrează un adevăr ce merită să fie reținut: acolo unde un neam a fost mai periclitat, în secolul al XIX-lea ca element etnic, atenția cărturarilor s'a îndreptat în chip instinctiv către literatura poporană», spune D. Caracostea ¹⁾, atrăgând atenția și asupra influenței pe care a exercitat-o Pușkin asupra acestor preocupări folklorice în Basarabia:

«Un centru de interes folkloric în Basarabia a fost acela din jurul poetului rus Alexandru Pușkin» ²⁾.

Și, într'adevăr, tocmai în vremea șederii lui Pușkin în Basarabia tatăl lui A. Hasdeu, Tadeu Hasdeu, înseamnă în limba polonă legendele populare despre Dragomir, Dragoș, Traian și Dochia, Cheile Bâcului, povestirea despre Papură-Vodă mâncat de șoareci și legenda despre amazoane ³⁾; C. Stamati începe și el să se intereseze de temele folklorice, iar contactul lui Pușkin cu tânărul Negruzzi îl îndeamnă pe acesta spre roman-tism «sub îndoit aspect: istoric și folkloric» ⁴⁾.

Pușkin debutează în folkloristică cu hora țigănească: «Arde-mă, frige-mă» ⁵⁾, auzită de el la curtea boierului Varfolomeu dela niște țigani-lăutari, pe care o traduce din românește în rusește pentru poemul său «Țigani» și o publică pentru prima dată în revista «Московский Телеграфъ» (Telegraful din Moscova), la 1825, împreună cu partitura acestei «melodii sălbatece», cum a calificat-o redacția revistei, prezentând-o publicului rusesc.

Cântecul a avut un succes neașteptat.

«Mă bucur de soarta cântecului meu «Taie-mă», scrie Pușkin prietenului său Viazemski. «E o traducere foarte fidelă. Iți trimit

¹⁾ D. Caracostea, *Balada poporană română*. Curs ținut în anul 1932—33, pp. 77—78.

²⁾ *Ibidem*, p. 78.

³⁾ Ms. rom. al Academiei Române, Nr. 90, p. 62.

⁴⁾ D. Caracostea, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁾ «Рѣжь меня, жги меня...» (Taie-mă, arde-mă).

această melodie sălbatecă în original. Motivul pare a fi foarte reuşit ».

Originalul românesc al acestui cântec fusese publicat pentru prima dată de Alexandru Donici, care, traducând la 1837 « Țiganiile », îl intercalează, în loc să retraducă textul rusesc. O altă variantă a acestui cântec ne-o dă Vasile Alecsandri în « Poeziile populare ale Românilor » ¹⁾, apoi A. Iațimirski ²⁾ și, în sfârșit, în zilele noastre îl culege în Sudul Basarabiei Teodor Inculeț ³⁾.

Acesta, și nu cunoscutul « Cântec moldovenesc » (Șalul negru), scris de Pușkin la 1820, constituie începutul folklorului românesc în rusește, dat fiind că « Șalul negru », având o evidentă origine cărturărească, după cum s'a arătat de curând ⁴⁾, nu poate fi considerat ca un cântec popular. « Șalul negru » nu e decât o romanță de dragoste, compusă de un anonim într'un mediu cult, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea și trecută pe urmă în gura lăutarilor și a poporului de jos, de unde a cules-o Pușkin, care a auzit-o dela servitoarea Marioara, la cârciuma « Verde » din Chișinău, după cum asigură în amintirile sale, un prieten al lui Pușkin, Tepliakov ⁵⁾.

Cu toate că poezia apare publicată pentru prima dată la 1821 ⁶⁾, era cunoscută publicului din Chișinău dela 1820, circulând în manuscris.

« . . . În dimineața aceasta s'a vorbit mult despre « Șalul negru », de curând scris de Pușkin ». . . , amintește în jurnalul său, la începutul lui Noemvrie 1820, prietenul lui Pușkin, Gorciakov ⁷⁾: « L-am rugat pe Pușkin să-mi citească cântecul moldovenesc. . . »

¹⁾ Pg. 334; XI: Hora țigănească.

²⁾ „Пѣсня Замфиры въ „Цыганахъ“ А. Пушкина и цыганская хора “. (Cântecul Zamferei din poemul lui Pușkin « Țiganiile » și hora țigănească) în „Изв. отд. русск. яз. и словесности Имп. Ак. Наукъ“, 1899, vol. IV.

³⁾ Vezi articolul lui Negovschi, *Elementul românesc în opera lui Pușkin în Viața Basarabiei*, 1937, Nr. 1—2, p. 75.

⁴⁾ Al. David, *Contribuții la vechea lirică românească în Viața Basarabiei*, 1934, Nr. 1 și 2.

⁵⁾ „Записки Теплякова“ (Insemnările lui Tepliakov) în „Общезанимательный Вѣстникъ“, 1857, Nr. 6.

⁶⁾ În revista „Сынъ Отечества“ (Fiul Patriei) din Petersburg (Nr. 5).

⁷⁾ Выдержки изъ дневника“ (Fragmente din jurnal) în „Москвитянинъ“ 1850, Nr. 2.

Pușkin începu să-l recite cu multă însuflețire. Fiecare rând îl preocupa și se părea că era pe deplin mulțumit de opera sa nou-născută ».

Originalul românesc al « Șalului negru » fusese cules la 1899 de A. Iașimirski ¹⁾, iar un fragment dintr'o altă variantă a fost publicat de N. Iorga în « Istoria literaturii române din secolul al XIX-lea » ²⁾.

Unii din cercetătorii lui Pușkin afirmă că « Șalul negru » ar fi prototipul poemului său « Țigani », de vreme ce motivul e același.

Sunt și alte versiuni referitoare la originea acestui poem, dintre care cea mai răspândită este tradiția despre contactul direct al tânărului poet cu Țigani, fie în împrejurimile Chișinăului, fie la moșia prietenului său Rali, fie în Sudul Basarabiei, în timpul călătoriei lui arheologice cu Liprandi.

Poemul fusese scris la 1823—24 și publicat la 1827. Unul din primele manuscrise poartă ca epigraf un fragment dintr'un « cântec moldovenesc »: « Suntem oameni simpli, fetelor noastre le place libertatea, — ce cauți pe la noi? » Originalul românesc nu s'a găsit încă.

Un alt element românesc în acest poem al lui Pușkin e tradiția populară despre Ovidiu, pe care Pușkin o pune în gura bătrânului țigan:

« Printre noi trăește o legendă:
 Cândva un împărat a fost exilat pe la noi,
 Un locuitor din Sud.
 (Ii cunoșteam odată numele lui ciudat,
 Pe care însă acum l-am uitat).
 Era bătrân în ani,
 Dar sufletul lui era nevinovat, voios și tânăr.
 Avea darul divin al cântecelor,
 Și glasul lui părea murmurul apei.

¹⁾ „Черная шаль“ Пушкина и рум. пѣсня“ (« Șalul negru » al lui Pușkin și cântecul românesc) în „Изв. отд. Рус. яз. и слов.“ 1899, p. 301.

²⁾ București, 1907; vol. I, p. 248.

Şi era de toţi iubit,
 Şi trăia pe malurile Dunării,
 Nesupărând pe nimeni,
 Fermecând lumea cu basmele sale.
 Nu se pricepea la nimic
 Şi era slab şi timid ca un copil.
 Alţii pentru el
 Vănau şi pescuiau;
 Cum îngheţa fluviul cel repede
 Şi începea să urle viforul iernii,
 Tot ei îl acopereau cu blăni moi şi călduroase
 Pe bătrânul divin;
 Dar el niciodată n'a putut să se desprindă
 Cu grijile unei vieţi sărace;
 Uscăţiv şi palid, răătăcea doar
 Spunând că mânia lui Dumnezeu
 Il pedepseşte pentru greşala lui,
 Şi aştepta: veni-va oare izbăvirea?
 Şi, colindând malurile Dunării,
 Tot suspina săracul,
 Vărsând amare lacrimi
 La amintirea oraşului său părăsit.
 Şi ultima lui dorinţă fu:
 Să-i ducă în Patrie ţărâna, —
 Un oaspete neliniştit
 Al ţărmurilor străine »¹⁾.

¹⁾ *Textul rusesc:*

„Межъ нами есть одно преданье:
 Царемъ когда-то сосланъ былъ
 Полудня житель къ намъ въ изгнанье
 (Я прежде зналъ, но позабылъ
 Его мудреное прозванье).
 Онъ былъ уже лѣтами старъ,
 Но младъ и живъ душой незлобной;
 Имѣлъ онъ пѣсенъ дивный даръ
 И голось, шуму водъ подобный.
 И полюбили всѣ его,
 И жилъ онъ на брегахъ Дуная,
 Не обижая никого,
 Людей разсказами плѣняя.

E interesant că aceeași tradiție o găsim și la prietenul lui Pușkin, C. Stamati, în articolul său « Despre cetățile Basarabiei », scris la 1848:

« A venit din Roma un om deosebit, care era nevinovat ca un copil și bun ca un tată. Omul acesta suspina mereu și uneori vorbea cu sine însuși; când însă povestea ceva, atunci părea că din gura lui curge miere » ¹⁾.

« Cunoscând metoda lui Stamati, se poate presupune că această tradiție veche e culeasă de el, nu din gura moldovenilor, ci din *Țigani* lui Pușkin », susține G. Lozinski în articolul său: « Новое изслѣдование о Стамати » (O cercetare nouă despre Stamati) ¹⁾.

Credem însă că mai degrabă Pușkin a auzit-o dela Stamati sau dela alți români, în timpul șederii sale în Basarabia, interesându-se de tradițiile populare românești, mai ales de cele care se

Не разумѣлъ онъ ничего,
И слабъ и робокъ былъ, какъ дѣти;
Чужіе люди за него
Звѣрей и рыбъ ловили въ сѣти;
Какъ мерзла быстрая рѣка
И зимни вихри бушевали,
Пушистой кожей покрывали
Они святого старика;
Но онъ къ заботамъ жизни бѣдной
Привыкнуть никогда не могъ;
Скитался онъ изсохшій, блѣдный,
Онъ говорилъ, что гнѣвный Богъ
Его каралъ за преступленье,
Онъ ждалъ: придетъ-ли избавленье?
И все несчастный тосковалъ
Бродя по берегамъ Дуная,
Да горьки слезы проливалъ,
Свой дальный градъ вспоминая.
И завѣщалъ онъ, умирая,
Чтобы на югъ перенесли
Его тоскующія кости,
И смертью — чуждой сей земли
Неуспокоенные гости «.

(А. С. Пушкинъ: „Цыганы“).

¹⁾ *Op. cit.*, p. 809.

²⁾ Recenzia cărții mele, *Viața și opera lui C. Stamati*, București, 1933 (în „Встрѣчи“, Paris, 1934, Iunie, pg. 274).

refereau la Ovidiu, al cărui mormânt îl căuta poetul rus cu atâta râvnă.

Aceiaşi lucru îl preocupă şi pe C. Stamati.

Încă înainte de sosirea lui Puşkin în Basarabia, poetul moldovean făcuse o călătorie de studii, însoţind pe învăţatul rus Svinin, primul cercetător al Basarabiei ¹⁾. Rezultatul acestei călătorii a fost stabilirea locului unde fusese exilat Ovidiu şi anume: Cetatea-Albă ²⁾.

Peste câţiva ani îl vedem şi pe Puşkin vizitând acest oraş, unde a petrecut o noapte într'un turn antic « vorbind cu umbra lui Ovidiu » ³⁾, a cărui soartă îi părea atât de asemănătoare cu a lui.

« Ca şi tine resemnat în faţa soartei vitrege,
« Mă asemăn ție, nu prin glorie, ci prin destin » ⁴⁾,

spune el în poezia sa « Către Ovidiu », pe care-l pomeneşte deseori şi în alte poezii scrise în Basarabia.

« Inspiraţiile basarabene » ale lui Puşkin nu se mărginesc la operele scrise de el în timpul şederii lui în această provincie.

În afară de prea cunoscuta povestire « Kirdjali », ele străbat « Пѣсни западныхъ славянъ » (Cântecetele Slavilor Apuseni) ⁵⁾ şi se oglindesc din când în când în opera lui de căpetenie « Eugeniu Onieghin » începută în această provincie.

« Moldova tristă », cum îi spunea Puşkin Basarabiei, a lăsat urme adânci în opera şi în sufletul său.

¹⁾ Svinin a întocmit o descriere amănunţită a Basarabiei din toate punctele de vedere. E prima lucrare de acest fel în ruseşte, care a servit drept izvor pentru toate descrierile ulterioare ale acestei provincii.

²⁾ Memoriile inedite ale lui Liprandi în „Лѣтописи Госуд. Музея“ (Пушкинъ) Moscova, 1936.

³⁾ N. Nadejdin: „Прогулка по Бессарабиѣ“ (Călătoria prin Basarabia) în „Одесскій Альманахъ“ 1840, p. 332.

⁴⁾ *Textul rusesc:*

„ Какъ ты, враждующей покорствуя судьбѣ,
Не славой, участію я равенъ былъ тебѣ “.

(А. С. Пушкинъ: „Къ Овидію“, 1821).

⁵⁾ A. Iaşimirski: „Румынскія параллели и отрывки въ нѣкоторыхъ произведеніяхъ Пушкина“ (Paralele române în unele opere ale lui Puşkin), Varşovia, 1902, p. 16.

La curtea Țarului, în atmosfera rece, plină de neînțelegere, care-l înconjura, nu o dată își aducea el aminte de plaiurile basarabene liniștite, unde a petrecut primăvara creației sale poetice.

«Nu-ți pot exprima în destul sentimentele care m'au copleșit când ți-am citit scrisoarea», răspundea el din nordul Rusiei unui prieten din Chișinău. «Dragul meu, m'ai redat Basarabiei! Sunt din nou în camera mea întunecoasă, lângă fereastra cu zăbrele, sau în căsuța ta luminoasă și curată!»¹

Și cu toate că Pușkin, după părerea unora, n'a dat destulă atenție elementului autohton din această provincie, preocupându-se de viața nomazilor, cu toate că «n'a fost izbit de robia» basarabenilor, nu «s'a inspirat de romantismul vieții dela țară»¹) și n'a cântat nici o moldoveancă²), totuși a adus și el prinosul său cât de modest culturii românești, fiind primul ei propagandist în Rusia și stabilind date importante pentru istoria literaturii române: pentru începutul nuvelei istorice românești și al folclorului românesc în rusește.

E. DVOICENCO

¹) Șt. Ciobanu despre Pușkin și Bararabia (în *Gazeta Basarabiei* 1937, 16 Ianuarie, p. 2.)

²) «Se pare că iubea fetele noastre, dar cânta numai... țigănci, și n'a lăsat nici un cântec în cinstea moldovencelor noastre!» (A. Hasdeu, *Moldovenței* în „Неизданныя стихотворения“ (poeziile inedite), Chișinău, 1930).

ADMINISTRAȚIA LOCALĂ IN ANGLIA

1. Administrația Locală (*Local Government*) este instituția prin care Anglia a trăit din cele mai îndepărtate timpuri și din care și-a tras forța de rezistență politică în cursul istoriei. Originea instituției se confundă cu înseși comunitățile primitive ale Saxonilor, Iuților și Anglilor, din care se plămădea poporul englez. De fapt, orice asociație de oameni se susține la început printr'o guvernare locală. În această privință nu ar fi nimic nou în istoria poporului englez. Ceea ce deosebește însă instituția Administrației Locale din Anglia este continuitatea ei, supraviețuirea ei de-a-lungul secolelor și, mai ales, putința ei de readaptare la cerințele întregii unități naționale a Statului. Căci între guvernarea diferitelor ținuturi și localități, de o parte, și guvernarea centrală, de altă parte, a existat totdeauna o colaborare strânsă, care servea interesele națiunii.

Dintre toate instituțiile de viață politică produse de geniul poporului englez, nici una nu este mai veche și mai caracteristică. Inseși libertățile politice și Parlamentul s'au dezvoltat din guvernarea comunităților locale. Se poate spune că de Administrația Locală se leagă firul neîntrerupt al întregii evoluții a poporului englez. În ea ni se înfățișează creșterea treptată prin care a trecut acest popor, care și astăzi, în epoca centralizărilor naționale, înțelege să-și îndrepte pașii pe baza vieții politice locale. De aceea, a urmări Administrația Locală în trecut, înseamnă a desprinde însuși procesul de organizare și civilizare al poporului englez. Ne vom mulțumi totuși a menționa numai câteva momente, care au fost hotărâtoare în dezvoltarea instituției. Atenția noastră va

cădea în deosebi asupra formelor ei de azi, pentru a-i arăta locul și funcțiunea în complexul Statului și al societății engleze.

Este un fapt stabil și admis de toți istoricii Angliei, că Administrația Locală a existat, cum am pomenit, din timpul primelor comunități anglo-saxone. Originea ei ar fi teutonică. Înainte de Cucerirea Normandă (1066), instituția apărea în forma vieții de trib: Comunități rurale autonome în guvernare, asociate între ele pentru apărare și stăpânite de familii sau clanuri. Ele aveau adunările lor în aer liber (*Folk-Moots*), de care pomenesc cronicile timpului ¹⁾.

Comuna (*township*) sau, din secolul al VII-lea, sub influența Bisericii, parohia (*parish*), orașul (*burgh*) și districtul sau comitatul (*shire* sau *county*), sunt unitățile sociale și administrative, din care s'a născut comunitatea națională a poporului englez. Când se înfiripa regalitatea, aceeași formă de conviețuire democratică continua să existe. Chiar după întronarea mai fermă a Monarhiei, Administrația Locală își menținea în unele privințe caracterul de guvernare populară. Cu apariția feudalității însă, senioria (*manor*) înlocuia comuna, după cum micii proprietari liberi (*freeholders*) erau înlocuiți de arendași (*tenants*). Prin această transformare, se modifica simțitor caracterul democratic al vechilor comunități. Astfel, în locul așa numitului « *townmoot* » al satului, a cărui origine se poate recunoaște în descrierea lui Tacit din *Germania*, apărea acum curtea baronului sau a lordului latifundiar. Iar așa numita « curte populară de o sută » (*the hundred*) pierdea din autoritate, fiind înlocuită cu jurisdicția seniorului, după cum și curțile de district pierduseră din însemnătatea lor. Cu timpul, numai Curtea Regelui (*Curia Regis*) putea să decidă, prin delegații ei, asupra pricinilor iscate între baron și popor.

Aici se cuvine a menționa rolul unui funcționar, a cărui importanță în Administrația Locală nu poate fi ignorată pentru epoca de care ne ocupăm. Acesta era așa numitul *Sheriff*, care reprezenta în mod special pe Rege sau Guvernul central. El răspundea direct de administrația Justiției și încasarea impozitelor. După Cucerirea Normandă, rolul sheriffului deveni și mai important.

¹⁾ Cf., George Laurence Gomme, *Primitive Folk-Moots; or Open-Air Assemblies in Britain* (London, 1880), p. 50 urm.

Regele căuta să-i dea cât mai multă autoritate pentru a restrânge tendințele centrifugale întreținute de sistemul feudal. Sherifful era oarecum legătura între tirania locală a baronilor și autoritatea centrală a Coroanei. Cu timpul însă, puterea și atribuțiile acestui funcționar slăbiră. Mai întâi dezvoltarea jurisdicției feudale îi răpea din drepturi. În secolul al XIV-lea, o parte din însărcinările lui au fost luate de judecătorul trimis dela centru. În adevăr, prin apariția așa numiților « gardieni ai păcii » (*custodes pacis*), deveniți mai târziu judecători de pace (1360), rolul sheriffului se reduce și mai mult. Numai atribuțiile lui în alegerile de district rămân neatînse.

Cu toată transformarea produsă de regimul feudal, Administrația Locală nu-și pierde caracterul inițial. Noul sistem înlocuia numai într'un sens vechile întocmiri, fără însă a face să dispară autonomia locală, adânc înrădăcinată în popor și întreținută chiar de feodalitate. Deosebirea era numai că Administrația Locală lua acum un aspect aristocratic, înlăturând caracterul popular al vechii organizări. Baronii înșiși erau preocupați de a menține spiritul local de guvernare, împotriva puterii din ce în ce mai acaparatoare a Regelui. Nobilii normanzi erau, în adevăr, partizani ai independenței locale. Ei reușiră chiar să inculce populației un patriotism local, în ciuda infeodării economice a țărănimii. Însăși participarea la armata Regelui se făcea sub comanda directă a conducătorilor localnici, care și pe câmpul de luptă păstrau ascendența asupra oamenilor din ținuturile lor. În sfârșit, chiar Parlamentul, în primele lui manifestări, nu era decât un mijloc practic de a obține consimțământul diferitelor autorități locale în materie de taxare ¹⁾.

În secolul al XIV-lea și al XV-lea, regimul feudal făcu să dispară condițiile pașnice, pe care le asigurase Administrația Locală din trecut. Prin continua rivalitate între lorzi, care nu voiau să cedeze nimic din privilegiile lor în materie de justiție, se creă o stare de anarhie cronică pe tot cuprinsul țării. Numai puterea dictatorială a Regilor din dinastia Tudor putu să pună

¹⁾ George C. Brodrick, *Local Government in England*, în volumul *Local Government and Taxation in the United Kingdom*, edited by J. W. Probyn (London, 1882), p. 7.

sfârșit acestei stări de lucruri. Sub acești Regi, se întăresc două instituții capitale în funcționarea guvernării locale de atunci: Parohia, ca unitate administrativă, și Judecătorul de Pace, ca funcționar suprem în afacerile locale.

Parohia devine acum importantă, nu numai prin faptul că era considerată ca unitatea administrativă a țării, dar în același timp ea era însărcinată să îngrijească de săraci, invalizi și șomeri. Aceștia din urmă apăreau la începutul secolului al XVI-lea ca un rezultat al transformărilor economice, prin care trecuse societatea engleză în urma întronării capitalismului și a proletarizării muncitorilor agricoli. Parohia făcea apel la cetățeni pentru contribuții benevole prin intermediul firesc al preotului. Era un fel de asistență socială întreținută din inițiativa și contribuția particulară, dar susținută în parte și de autoritatea oficială a Parohiei, ca unitate administrativă.

Administrația fiecărui district (*county*) avea în frunte pe un mare proprietar (*landlord*) local, care întrunea funcțiunile civile cu funcțiunile militare. De aici numele lui de *Lord-Lieutenant*, care s'a menținut până astăzi ¹⁾. După acest personaj venea *Sherifful* districtului, numit uneori și *High Sheriff*, însărcinat direct de Rege, ca și Lordul Locotenent, cu deosebirea că deținea funcțiunea numai un an. Cu timpul funcțiunea aceasta pierde din importanță, devenind un simplu post administrativ, deși în timpuri mai vechi reprezentase, cum am văzut, autoritatea efectivă a districtului ²⁾.

Atribuțiile Judecătorului de Pace merită de asemenea a fi cunoscute. În jurul acestui magistrat, pivota întreg mecanismul Administrației Locale de atunci. Judecătorul de Pace era în același timp polițai, administrator și împărțitor de justiție, fiind răspunzător de menținerea ordinii publice, de aplicarea măsurilor administrative și de judecarea împlicinaților. Multiplicitatea atribuțiilor lui îl făcea de fapt cel mai important și mai ocupat funcționar în

¹⁾ Funcțiunea de *Lord-Lieutenant* datează din timpul lui Enric al VIII-lea. Vezi William Blake and Edward James Naldrett, *Local Government* (2nd ed. London, 1909), p. 203.

²⁾ Cf. Sidney and Beatrice Webb, *English Local Government from the Revolution to the Municipal Corporation Act: The Parish and the County* (London, 1906), pp. 285—287.

administrația locală. El trebuia să se îngrijească până la cele mai mici lucruri privind gospodăria locală, ca: reparația drumurilor, fixarea prețului, la articole de consumație și la salarizarea muncitorilor, numirea micilor funcționari locali, observarea condițiilor sanitare, etc. Intr'un cuvânt, atribuțiile lui, cu excepția judecării proceselor, erau asemănătoare cu acelea ale unui prefect de astăzi.

Mai erau, în sfârșit, alte funcțiuni mai puțin importante, care au supraviețuit până astăzi, ca aceea de *Coroner*, un fel de magistrat însărcinat cu cercetarea cazurilor de moarte suspectă și numit de oamenii liberi din district. Așa numiții *Constables* erau funcționari inferiori, care îndeplineau diferite servicii de gospodărie locală ¹⁾. Tot în categoria aceasta de funcționari intrau posturile de supraveghetori ai drumurilor (*Surveyors of Highways*), de îngrijitori ai săracilor (*Churchwardens* și *Overseers of the Poor*) și primarul (*mayor*) ²⁾.

Lordul-Locotenent, Sherifful și Judecătorul de Pace au fost de fapt cei trei funcționari principali, pe care se răzima Administrația Locală din trecut. Toți erau recrutați din nobilimea locală și îndeplineau funcțiunile în mod gratuit. Numai Sherifful a devenit cu timpul un funcționar retribuit, pe când ceilalți au rămas până astăzi funcții onorifice.

2. La orașe, administrația din timpurile mai vechi prezenta de asemenea unele puncte caracteristice pentru asigurarea independenței locale. La început, burgurile nu erau decât comunități cu așezări mai numeroase de oameni, care păstrau urmele vieții rurale. Cu timpul însă, ele se dezvoltă și-și însușesc drepturi mai mari decât comunitățile rurale. Trei elemente intrau în compoziția orașelor engleze din Evul Mediu: elementul agricol, reprezentat prin vechiul *Folkmoot* anglo-saxon; elementul feudal, afirmat prin curtea baronului (*Court Leet*); și elementul comercial, care se organiza prin așa numitul «ghild negustoresc» (*Merchant Guild*). Fiecare din aceste elemente domina pe rând viața orașelor în răstimpul mai multor secole. Așa, cel dintâi, elementul agricol,

¹⁾ Rudolf Gneist, *Englische Verfassungsgeschichte* (Berlin, 1882), pp. 643—645.

²⁾ Rudolf Gneist, *Die Geschichte des Selfgovernment in England* (Berlin, 1863 p. 360 urm.

stăpâna la început orașele, imprimându-le fizionomia. Apoi, în plin ev mediu, elementul feudal și, în urmă, elementul comercial la începutul erei moderne. În privința ghildurilor, trebuie observat că ele coexistau de fapt cu administrația municipală, reprezentând numai autonomia comerțului în cuprinsul orașului. Drepturile lor erau analoage acelorale ale breslelor medievale de pe continent. În sfârșit, orașele atârnavă, cu toată autonomia lor, de un lord sau de Rege. În ultimul caz, ele erau administrate, din punctul de vedere fiscal și juridic, de Sheriff.

Cu timpul, efortul fiecărui oraș era îndreptat spre autonomie completă, adică să se emancipeze de tutela Sheriffului. O asemenea autonomie era obținută însă numai în mod treptat. Mijlocul obișnuit de a realiza independența era primirea unei Charte scrise, prin care se recunoșteau drepturile locale din partea lordului sau a Regelui. Aceasta însemna de fapt dreptul de a avea curți proprii de justiție și independență în materie fiscală. Acest din urmă drept consta în a plăti direct Tezaurului, fără intermediul Sheriffului, taxele cuvenite. Un asemenea privilegiu se numea atunci *firma burgi*. Un alt semn de autonomie era dreptul de a alege pe funcționari și chiar pe primar. De asemenea recunoașterea Ghildurilor de a regula comerțul era un alt privilegiu pe care-l căutau orașele să și-l asigure. Londra a fost cel dintâi oraș care s'a bucurat de toate aceste privilegii.

Autonomia orașelor se dezvoltă însă numai o dată cu afirmarea treptată a așa numitelor « corporații municipale », independente din punctul de vedere administrativ și juridic. Asemenea corporații luau ființă prin statut, adică prin lege a Parlamentului, sau, cum am amintit, prin chartă regală. Astfel orașele deveniră cu timpul ceea ce se înțelege astăzi prin « persoane juridice », cu dreptul de a avea proprietate și de a face legi locale (*by laws*). Pe la sfârșitul secolului al XV-lea erau vreo două sute de orașe în Anglia, care se bucurau de privilegiile autonomiei.

În asemenea condiții, fiecare oraș avea constituția și organizarea lui proprie, conforme necesităților lui locale. De aici dificultatea de a desprinde un tip unitar de organizare municipală. Totuși, în linii generale, se poate spune că o astfel de organizare avea totdeauna un magistrat principal și consilieri aleși, împreună cu un număr de funcționari permanenți. Caracterul individual al

fiecărui oraș în materie administrativă era însă întreținut nu numai prin așezarea lui geografică și ocupațiile locuitorilor lui, dar și prin relațiile ce avea cu autoritatea centrală. Căci erau orașe cu privilegii mai largi, iar altele cu privilegii mai restrânse, după cum fruntașii lor știau să le obțină dela Rege ¹⁾).

Autonomia corporațiilor municipale degeneră însă curând într'o administrație oligarhică. Consiliul municipal se alegea totdeauna din numărul restrâns al membrilor corporației. Sistemul era întărit și de privilegiul de a trimite reprezentanți în Camera Comunelor. Așa numitele «orașe parlamentare» aveau obiceiul de a recruta reprezentanții numai din sânul limitat al corporației, accentuând și din acest punct de vedere caracterul lor oligarhic. Aceasta era de fapt situația până la legea din 1835. Într'un cuvânt, Administrația Locală, în răstimpul de aproape opt secole, trece dela forma ei populară dinainte de Cucerirea Normandă, la forma medievală cu caracter aristocratic, degenerând la orașe în oligarhia corporațiilor.

3. Dintre toate reformele, care au modificat Administrația Locală în cursul secolului al XIX-lea, legea din 1835 (*The Municipal Reform Act*) a fost cea mai radicală. Prin această lege se încerca pentru întâia oară a se pune orașele pe un plan uniform de organizare, impunându-le în același timp un control dela centru. Reforma însemna de fapt un început de centralizare, deși libertatea de guvernare locală nu era stânjenită. Fiecare comunitate putea să se organizeze după propriile ei necesități și interese, în limitele normelor generale dictate de lege. Acum fiecare oraș avea un consiliu (*town council*), alcătuit din membri aleși de toți cetățenii contribuabili. Interesant de relevant este faptul neobișnuit pe atunci, că și femeile erau admise la vot. Participarea lor la alegerile parlamentare avea să fie îngăduită abia în zilele noastre, în 1918. Consiliul comunal alegea în fiecare an un primar. Același corp alegea, pe termen de șase ani, pe așa numiții *aldermen*, în număr de o treime din totalul consilierilor. Legea mai introducea un

¹⁾ Cf. Sidney and Beatrice Webb, *English Local Government from the Revolution to the Municipal Corporation Act: The Manor and the Borough* (London, 1908), vol. I, p. 318.

număr mai mare de funcționari permanenți, variind după nevoile și mărimea orașului.

Vechea distincție între « cetăți » (*cities*) și « burguri » (*boroughs*) se menținea. Orașul « cetate » era de obicei un « burg » cu o catedrală și sediul unui episcop, deși nu în mod regulat, căci erau unele orașe fără asemenea centre eclesiastice, care se numeau « *cities* ». Privilegiul unui oraș de a deveni din « burg » o « cetate » era însă nemijlocit legat de o « proclamație regală ». Deosebirea avusese în trecut o importanță mai mult formală, care întreținea mândria și emulația cetățenilor.

Cu toate prevederile legii amintite, stările vechi nu fuseseră cu desăvârșire înlocuite. Până la legea din 1867, dar mai ales până în 1871, când se creă o autoritate specială pentru Administrația Locală (*Local Government Board*), a domnit oarecare confuzie în diferitele așezăminte locale. Noua autoritate centrală avea funcțiunea de a veghia în deosebi la condițiile sanitare și la dezvoltarea comunelor și orașelor din punct de vedere edilitar. Legea din 1888 stabilea că fiecare burg, care avea o populație de cel puțin 50.000, are dreptul să fie considerat ca un district. Astfel au luat naștere « consiliile de district » (*county councils*).

În privința funcțiunilor exercitate de autoritățile municipale, ele variau acum, ca și în trecut, după necesitățile orașului respectiv. O libertate de acțiune li se lăsase mai departe. Puterile de auto-guvernare ale unui oraș erau însă lărgite prin legi speciale, prin obținerea așa numitelor *Private Acts* sau prin « ordine » emenate dela centru, de fapt dela autoritatea Administrației Locale din Londra.

O problemă în administrația orașelor din Anglia o constituia chestiunea limitelor în materie de procurarea serviciilor de necesitate și confort public, ca apa, lumina, instrucția, sanitația, muzeele, bibliotecile, etc. Este ceea ce se înțelege prin « comercializarea municipală » (*municipal trading*), o chestiune care a dat naștere la discuții în presă. În această privință, opinia publică era împărțită, aducând argumente pro și contra. Astfel, pentru comercializarea municipală se invocau următoarele. Serviciile de primă necesitate, care constituiesc adevărate monopoluri, ar trebui să fie în controlul comunității, cu venituri sigure, iar nu în mâna particularilor, care nu prezintă aceeași garanție. De asemenea,

unele servicii privitoare la sănătatea și confortul locuitorilor (locuințe ieftine, mijloace de transport, etc.) ar trebui să fie controlate de autoritățile municipale, pentru a le feri de specula particularilor. Pe lângă aceasta, e o datorie a autorităților publice de a îmbunătăți starea materială a muncitorilor, care nu e posibilă decât printr'o cât mai largă participare la diferitele întreprinderi ale orașului. În sfârșit, chiar din punctul de vedere al capitalului necesar, comunitatea poate totdeauna să-l găsească în condiții mai avantajoase decât un particular. Pe de altă parte, se ridicau obiecțiuni în contra participării directe a autorităților municipale la întreprinderile comerciale. Așa se observa că asemenea autorități ar putea să-și exercite mai bine funcțiunea de control, dacă nu ar fi implicate direct în activitatea întreprinderilor comerciale. Sau, în ceea ce privește serviciile de locuințe și transport, ele ar putea fi furnizate de particulari în condiții mai normale, căci în acest caz prețurile ar urma jocul liber al concurenței. Când însă municipalitatea se decide a le furniza la un preț sub cost, atunci nu e nici un avantaj pentru comunitate și nu e nici drept față de contribuabilii orașului, proprietari de imobile.

Chestiunea nu a fost, bine înțeles, definitiv tranșată. În unele orașe, participarea autorităților la întreprinderile comerciale e mai redusă, în altele însă ea se dezvoltă din ce în ce mai intens, acaparând aproape toate serviciile. Tendința este spre o municipalizare a tuturor serviciilor publice. Căci, în mod general, se recunoaște principiul că cetățenii au dreptul de a fi protejați de speculațiile întreprinderilor particulare, în toate cazurile ce privesc servicii de prima necesitate ¹⁾.

4. Londra s'a bucurat de o administrație *sui generis* până la reforma din 1888. În unele privințe, acest oraș păstrează și astăzi elemente medievale în organizarea lui. Legea din 1835, care transformase administrația tuturor orașelor, lăsa neatinsă capitala. Mai multe încercări de a introduce un proiect de reformă rămaseră zadarnice din cauza opoziției, pe care o arăta vechea corporație, zeloasă de a-și menține privilegiile seculare. În 1855 Parlamentul

¹⁾ Cf. P. R. Maud, *Local Government in Modern England* (London, 1932), p. 41.

trece totuși o lege (*Metropolis Local Management Act*), prin care se înființau așa numitele « sacristii » (*vestries*), un consiliu metropolitan și consiliu de district. Dar aceste organe erau departe de a corespunde cerințelor moderne ale celui mai mare oraș din lume. În 1867, John Stuart Mill, în calitate de ales al orașului în Camera Comunelor, introduce două proiecte de reformă, care însă avură aceeași soartă ca și încercările de mai înainte. Influențele politice, pe care le exercita Corporația Londrei erau prea puternice pentru a fi înfrânte ușor. Astfel, până în 1888, metropola continuă să se bucure de toate privilegiile medievale, în ciuda intereselor marii majorități a locuitorilor ei.

Până la această dată, Londra a avut un singur organ de guvernare locală, anume Corporația Cetății (*Corporation of the City*), cea mai veche din Anglia. Organizarea ei se deosebea însă de alte corporații municipale, având o putere desăvârșită în afacerile ei interne, ca dreptul de taxare și jurisdicție, în ciuda principiilor legii din 1835 ¹⁾. Reacțiunea care se produse în opinia publică determină legea din 1888, prin care Londra intra direct în prevederile reformelor moderne. Prin această lege, capitala devenea un district separat, căpătând și un consiliu de district, ca organ de control. Iar prin legea din 1899, așa numitele « *vestries* » erau transformate în 28 de burguri metropolitane, fiecare cu primarul și consilierii lui. Din punct de vedere financiar, aceste burguri, care de fapt sunt ceea ce numim noi sectoare, se află sub controlul consiliului de district al Londrei și sub acela al autorității centrale.

Numai partea din centru a Londrei, așa numita *City of London*, cu o suprafață de o milă pătrată, continuă și astăzi să-și păstreze vechea administrație medievală. Nici una din legile menționate nu s'a atins de organizarea ei. În această privință, Londra, în partea ei centrală, care este de fapt orașul inițial, reprezintă cel mai elocvent caz de supraviețuire a unei administrații așezate în formele de acum aproape nouă secole.

Se cuvine să ne oprim puțin asupra acestei organizări, care stăruie să se mențină în ciuda timpului. Corporația Londrei nu are propriu

¹⁾ Vezi J. F. B. Firth, *London Government and How to Reform it*, în volumul *Local Government and Taxation in the United Kingdom*, pp. 153—156. Cf. William Blake Odgers and Edward James Naldrett, *op. cit.*, pp. 217—232.

zis o anumită Chartă, după care să se guverneze, cum era obiceiul în trecut cu celelalte corporații municipale. În schimb, ea are vre-o sută douăzeci de chărți separate, pe care le-a primit dela diferiți monarhi în cursul secolelor, începând cu Gulielm Cuceritorul. Acestea constituiesc titlurile pe care se reazimă privilegiile Corporației.

Capul Corporației și primul magistrat al Cetății este Lordul Primar (*Lord Mayor*), care reprezintă de fapt pe vechiul *Port-gerefa* sau *Port-reeve* din timpul Regilor normanzi. El este un fel de mic monarh, având o curte specială cu o etichetă păstrată cu sfințenie de secole. Conform unui vechi obicei, Lordul Primar al Londrei este prezentat Lordului Cancelar (Ministrul de Justiție și Președintele Camerii Lorzilor) pentru a primi numirea sa în numele Regelui și a depune jurământul în fața Curții din Westminster, după ce a fost ales, bine înțeles, de Consiliul Corporației. Forma alegerii lui a variat în decursul secolelor, dar în multe privințe unele reguli vechi s'au menținut până astăzi. În prezent, Lordul Primar este ales de consilierii de prima categorie, de așa numiții *City Aldermen*. Alegerea are loc în fiecare an în ziua de 29 Septembrie în Sala Ghildurilor (*Guild Hall*), o veche clădire în stil gotic. Se propun atunci doi din cei mai vechi aldermeni, iar din aceștia cel mai bătrân este ales de obicei Lord Primar pe termen de un an. Căci în privința duratei pentru care este ales primarul, Londra nu face nici o excepție față de celelalte orașe.

Atribuțiile Primarului Londrei au rămas de fapt aceleași ca în timpul Evului Mediu. El este *Lord Lieutenant*, adică un fel de prefect și conte al Cetății și deținătorul privilegiilor, pe care le avea această funcțiune în societatea medievală. El este nu numai Președintele Consiliului Municipal, dar și unul din judecătorii Curții Criminale, îndeplinind în același timp și funcțiunea de judecător de pace. Lordul Primar se mai bucură de distincția de a face parte din Consiliul Privat (*Privy Council*), având dreptul să se intituleze *Right Honourable*. Un salariu propriu zis nu primește Primarul Londrei. În schimb i se atribue suma de zece mii lire sterline (adică salariul dublu al Primului Ministru), sub forma unui fond de cheltueli de reprezentare, sumă care poate fi sporită în cazuri excepționale, când orașul primește vizite de monarhi. În același timp, el are dreptul la o pompă mare, dispunând

de o suită și de echipaje aproape regești. În sfârșit, el locuiește într'un palat somptuos și se bucură de folosința unei vesele în valoare de 40.000 lire sterline aur, cum spun actele oficiale ¹⁾).

Consiliul Municipal se compune din 26 consilieri de prima clasă, așa numiții *aldermen* și 206 consilieri ordinari. Primii consilieri sunt în același timp judecători de pace pentru Cetatea Londrei, iar Lordul Primar are un tribunal special (*The Lord Mayor Court*), un privilegiu rămas din Evul Mediu. Această Curte este coordonată cu celelalte Curți de Justiție. Printr'o lege mai recentă însă, se poate apela la așa numitele tribunale superioare și la Curtea de Apel, dar obiceiul persistă ca apelul dela Curtea Lordului Primar să se facă direct la Camera Lorzilor. Consiliul comunal este de fapt organul legislativ al orașului. El alege și numește pe toți funcționarii comunali și are un control nelimitat asupra fondurilor orașului. « Cetatea » are și un corp special de poliție, independent de poliția metropolitană.

Veniturile Londrei sunt produse mai ales din taxele portului, care sunt foarte mari, îngăduind administrației să guverneze afacerile locale în mod independent. Londra este de fapt singurul oraș mare din Anglia, care se bucură de o excelentă situație financiară și care nu primește nici un ajutor dela Stat. Mulțumită acestei situații, instituțiile publice din cuprinsul ei, ca școli, spitale, poliție, pompieri, parcuri, biblioteci, muzee, etc. sunt întreținute generos pentru folosul populației.

În jurul Cetății Londrei crescură cu timpul o mulțime de suburbii, care, atât prin întindere, cât și prin populație, întrec cu mult orașul medieval de altă dată. Aceste suburbii nu intrau în supravegherea propriu zisă a consiliului Corporației, ci se guvernau după reguli autonome locale. Dar legea amintită din 1855 aducea ordine în aceste părți ale Londrei, înființând așa numitul « Consiliu Metropolitan » (*Metropolitan Board*) cu o autoritate centrală, și împărțind întregul oraș, în afară de Cetate, în districte. Acest Consiliu este alcătuit din 45 membri și un președinte, aleși pe trei ani, din care însă o treime se retrage în fiecare an. Numai Președintele Consiliului Metropolitan este salariat, ceilalți membri îndeplinind funcțiunile în mod gratuit. Consiliul Metropolitan

¹⁾ Firth, *op. cit.*, p. 157; cf. Odgers and Naldrett, *op. cit.*, p. 233 urm.

gvernează afacerile metropolei, cu excepția Cetății, care rămâne o unitate independentă și față de această autoritate. Legea din 1888 înființa așa numita « *Extra-City of London* », cuprinzând suburbiile recunoscute prin legea din 1855, adică orașul care se află în afară de orbita vechei cetăți medievale, și care astăzi constituie mai mult de 90 la sută din populația întreagă a orașului de peste opt milioane locuitori. Această « *Extra-City of London* » a fost declarată un comitat sau județ și se administrează după normele prevăzute de diferitele legi ale Administrației Locale, trecute în ultimii patruzeci ani.

5. Dacă, în trecut, Administrația Locală a fost produsul obiceiului, variind dela ținut la ținut și dela comună la comună, în prezent, ea este rezultatul unor serii de acte ale Parlamentului. Serviciile pe care le are în vedere organizarea modernă, cu un caracter mai mult sau mai puțin unitar, sunt să protejeze viața, să asigure buna stare și să procure confortul cetățenilor. Astfel, în prima categorie de servicii intră poliția, în a doua instrucția (școli, biblioteci, muzee) și asistența publică (spitale, opere sanitare, etc.) și în a treia drumurile și mijloacele de comunicație. Toate aceste servicii sunt susținute cu fonduri acordate de Stat, de taxele pe care le încasează autoritățile locale și de contribuții particulare. Din 1929, autoritatea supremă și centrală pentru Administrația Locală este Ministerul Sănătății (*Ministry of Health*). Vechea autoritate (*Local Government Board*) a fost desființată atunci.

Anglia propriu zisă și Țara Galilor (*Wales*) sunt împărțite în 62 comitate (*counties*). Anglia are 49 comitate, la care se adaugă districtul Londrei, iar Țara Galilor 12 comitate. Pe lângă acestea, insulele Scilly sunt considerate ca un comitat separat (al 63-lea)¹⁾. Unitățile administrative recunoscute de lege, pe lângă vechiul comitat, sunt următoarele: burgul de comitat (*county-borough*), adică reședința comitatului, districtul urban (*urban district*) și districtul rural (*rural district*). Districtul urban cuprinde uneori sate, suprafețe agricole, mici centre urbane din apropiere.

¹⁾ La sfârșitul epocii anglo-saxone, Anglia propriu zisă avea 32 districte, pe lângă Cumberland și Cornwall: « *Anglia habet triginta duo Sciras extra Cumberland et Cornwallas* »; Apud R. Gneist, *Das Englische Verwaltungsrecht*, Bd. I, p. 48.

Fiecare din aceste părți mai mici se subdivide la rândul ei în parohii (*parishes*), urbane și rurale, având instituția ei de guvernare reprezentativă, un consiliu. În cazul când parohia are o populație mică, în locul consiliului se află câte-o simplă adunare (*meeting*) de cetățeni ¹⁾. Organele acestea formează autoritatea, prin care se exercită guvernarea locală propriu zisă. Pe lângă ele, se mai află în fiecare district câte un « comitet de gardieni » (*Guardians Committee*), alcătuit din 36 membri (bărbați și femei), numiți de consiliul respectiv și însărcinați cu asistența publică locală. Acești gardieni examinează pe săraci și invalizi, și stabilesc cuantumul ajutorului.

Atribuțiile consiliului de comitat (*county council*) sunt destul de largi, cu tot controlul dela centru. Un asemenea organ poate face legi locale (*by laws*) asupra unui mare număr de chestiuni. De altfel, toate consiliile locale, afară de autoritatea parohiei, pot întocmi proiecte, care să devină în Parlament legi cu caracter general. O asemenea intervenție în legislația generală se produce pe trei căi: 1) prin așa numitul *Local Act*, în care sunt prevăzute măsuri interesând și alte comunități locale decât aceea de unde au emanat și s'au dovedit eficace; 2) prin obținerea unui *Provisional Order* dela autoritățile centrale, rămânând să fie sancționat ulterior de Parlament; și 3) prin introducerea unei măsuri speciale într'o lege, care se ocupă cu guvernarea locală în genere ²⁾.

Pe lângă consiliile locale, administrația este exercitată și de alte organe, care însă reprezintă autoritatea centrală. Judecătorul de pace, al cărui rol în trecut a fost, cum am văzut, atât de important, este și astăzi numit de centru, de fapt de Lordul Cancelar, după recomandarea unui comitet consultativ. Funcționarii fiscali, ai poștelor și ai altor servicii sunt de asemenea numiți de autoritățile dela centru, față de care ei rămân răspunzători. Tot așa Lordul Locotenent, un fel de prefect onorific, este numit de autoritatea centrală, pe care o reprezintă în treburile locale. De obicei, această funcțiune neretribuită este ocupată de o personalitate cu vază în localitate și dispunând de avere. Lordul Locotenent, în

¹⁾ Aceasta este de altfel singurul caz de *guvernare directă* în Anglia, fiindcă la asemenea „adunări“ pot participa efectiv toți cetățenii.

²⁾ Maud, *op. cit.*, pp. 69—71.

calitate de autoritate supremă a comitatului, este ajutat de Sheriff, care primește o retribuție și îndeplinește toate funcțiunile unui prefect efectiv. În sfârșit, alt funcționar local important este constabilul (*constable*, lat. *comes stabuli*) sau *policeman*-ul, adică polițaiul. Până în 1688, atât judecătorul de pace cât și constabilul erau socotiți ca funcționari ai autorității centrale. De atunci însă, ei au devenit funcționari locali, deși au rămas mai departe răspunzători față de Guvernul dela centru.

Electori pentru alegerile locale sunt toți cetățenii cu un interes material în guvernarea locală, indiferent de proporția în care sunt implicați. Cu alte cuvinte, deosebirea de avere nu constituie o calificatie pentru dreptul de vot, ci simplul fapt de a fi locuitor al unei comunități, fie ca proprietar, fie ca chiriaș. Comitatul este împărțit în circumscripții electorale egale pentru fiecare consilier de ales. Districtele urbane sunt împărțite în cartiere (*Wards*), reprezentate fiecare prin câte trei consilieri. Alegerile au loc la un interval de trei ani. Cetățenii se interesează însă puțin de asemenea alegeri. De regulă numai vre-o 25—30 la sută se prezintă la urne. Controlul cetățenesc este totuși efectiv, exercitându-se prin opinia publică locală. Partidele politice participă rareori la alegeri locale. De obicei, membrii consiliilor aparțin unor organizații locale, cum sunt de ex. Uniunea Economică, Asociația Contribuabililor, etc. Chiar atunci când Partidele sunt reprezentate în consiliile locale, cum e cazul în orașele mari, membrii lor se prezintă alegătorilor sub alte denumiri. Așa la Londra, cele două partide tradiționale (Liberal și Conservator) iau numele de Reformatori Municipali și Progresiști. În asemenea condiții, între alegerile locale și alegerile naționale nu există în Anglia nici o corespondență.

Candidații pentru alegerile locale sunt recrutați din toate clasele. Există totuși o selecțiune făcută de prejudecățile populației. În consiliile de comitat pătrund de obicei foști ofițeri, profesori, preoți, adică ceea ce se înțelege în mod curent sub denumirea de « gentlemen ». Femeile sunt rareori alese în asemenea consilii. În schimb, numărul lor crește în consiliile comunale din orașele mari, unde au început să pătrundă și muncitori.

Alături de consilieri, sunt așa numiții *aldermen*, care propriu zis înseamnă « oameni bătrâni » și ar corespunde cu ajutorii de

primar. Aldermenii sunt aleși în mod indirect, dintre consilieri, pe timp de șase ani. Funcțiunea datează din Evul Mediu și fusese desființată prin legea din 1835. Dar prin reforma din 1888, după insistența Camerii Lorzilor, ea a fost reînființată. Cu excepția Londrei, aldermenii deliberază împreună cu consilierii obișnuiți. Faptul că din sânul lor se alege primarul, cum și durata mai lungă a termenului pentru care sunt aleși, îi diferențiază de ceilalți consilieri. Primarul, ales pe un an, cum am amintit mai sus, se deosebește de alți președinți de autorități locale, prin faptul că primește un salariu și cheltueli de reprezentare. El este, ca și președintele consiliului de district, *ex officio*, judecător de pace.

Numărul consilierilor variază după localitate. De regulă, consiliul parohiei e alcătuit din maximum 15 și minimum 5 membri. Numărul membrilor din consiliile de districte rurale și urbane variază după decizia comitatului. Numai în privința consiliilor de comitat, create prin legea din 1888, există un număr fix de consilieri. Consiliile numesc diverse comitete, alcătuite din oameni cu pregătire specială. Așa sunt comitetele financiare, edilitare, de instrucție, etc.

Consiliile, pentru executarea măsurilor luate, au la dispoziția lor funcționari permanenți și retribuți. Fiecare consiliu, cu excepția consiliului parohial, trebuie să aibă cel puțin câte un copist, un casier și un medic. Consiliile orașelor mari au, bine înțeles, un număr mai mare de funcționari, printre care figurează agenți polițienesci, pompieri și funcționari pentru asistența socială. Toți acești funcționari sunt direct răspunzători față de consiliul local respectiv, care-i numește. Prin aceasta ei se deosebesc de funcționarii diferitelor Departamente dela centru, care nu sunt răspunzători față de Parlament, ci față de Coroană, adică miniștrii respectivi ¹⁾.

Funcționarii locali în Anglia se găsesc într'o situație precară în ceea ce privește salarizarea și stabilitatea. În marea lor majoritate, ei sunt angajați numai pentru o parte din timp. Legea din 1929 ²⁾ a încercat să elimine acest obicei, încetățenit din motive de economie, dar care nu încuraja diviziunea muncii și selecționarea

¹⁾ Maud, *Ibid.*, p. 133.

²⁾ Această lege adopta aproape toate propunerile, pe care le făcea Comisia Lordului Onslow (*Royal Commission on Local Government 1923—1928*) cu privire la îmbunătățirea stării materiale a funcționarilor locali.

unui corp de funcționari pregătiți. Salariile sunt fixate de consiliile locale și variază nu numai după capacitatea financiară a comunei, dar și după bunul plac al consilierilor. Numai în cazul învățătorilor, al medicilor, al funcționarilor polițienești și de asistență socială, salariile sunt dictate de centru, după norme generale. Această intervenție se explică prin faptul că o parte din retribuțiile unor asemenea funcționari este acoperită cu fonduri provenind din tezaurul național. Partea gravă a situației funcționarilor locali este însă că ei se află la discreția consiliului, chiar atunci când au fost angajați cu contract, fiind expuși oricând să fie dați afară sau suprimați din motive de economie ¹⁾. Situația lor devine și mai grea, când un consiliu și-a schimbat culoarea politică. Consilierii au de obicei oamenii lor, pe care voesc să-i plaseze. Căci în această privință, natura omenească nu se deosebește nici în Anglia. În sfârșit, nici din punctul de vedere al pensionării, funcționarii locali nu stau mai bine. O lege din 1922 prevedea pensionarea, dar nu în mod obligatoriu. Numai în orașele mari se acordă pensii funcționarilor care au atins limita de vârstă.

Finanțele comitatelor și comunelor sunt în mâinile consiliului, care însărcinează un comitet special pentru administrarea lor. Sunt patru izvoare de venituri în Administrația Locală din Anglia: proprietăți (apă, gaz, electricitate, tramvaie, imobile, etc.), împrumuturi, taxe comunale (*rates*) și impozite la Stat (*taxes*). Împrumuturile sunt făcute numai cu încuviințarea Parlamentului. În facerea bugetului și în materie de cheltuieli extrabugetare, ce nu depășesc veniturile, consiliile locale au toată latitudinea să dispună singure. Contribuția Statului, adică a tezaurului național, se face din plățile contribuabilului (*tax-payer*) și este folosită, în primul rând, pentru întregirea plății funcționarilor polițienești. O asemenea contribuție reprezintă jumătate din suma stabilită de consiliul local împreună cu un inspector delegat de Ministerul de Interne.

¹⁾ În 1929 s'a judecat procesul (Cazul Brown împotriva Consiliului distric-tului urban Dagenham) unui funcționar, care fusese concediat, cu toate că în contractul de angajare se stipulase că fiecare parte trebuie să anunțe cu trei luni înainte încetarea obligațiilor. Curtea a decis însă că o autoritate locală poate licenția pe funcționarii săi și fără preaviz. Apud Maud, *op. cit.*, p. 141. Sentința ilustrează concepția care domnește în Anglia cu privire la funcționarii plătiți din fonduri locale.

Pentru instrucție, Statul contribuie cu ceva mai mult decât jumătate din suma necesară. De asemenea Statul contribuie pentru construcții de șosele, spitale, locuințe. In caz de șomaj acut, asemenea ajutoare sunt sporite ¹⁾.

6. Unul din serviciile cele mai importante pe care le îndeplinește Administrația Locală din Anglia, este azistența socială, sau cum se mai numește, azistența publică. Se știe că Anglia a avut legi pentru ocrotirea nevoiașilor încă dela începutul secolului al XVII-lea. In timpul Evului Mediu, protecția săracilor era în seama Bisericii. Tot atunci, în orașele mai mari, Ghildurile aveau grije de membrii lor săraci sau invalizi. La începutul erei moderne însă, când aceste corporații au dispărut, iar Biserica, prin desființarea mănăstirilor și secularizarea averilor, nu a mai fost în stare să îngrijească de săraci ca înainte, aceștia au ajuns o povară pentru societate. Ceva mai mult, dela transformarea economiei naționale, numărul lor crescuse considerabil. O bună parte din țărani, deveniți proletari, se refugiaseră la orașe, unde industriile începătoare nu-i puteau întrebuința pe toți. Statul se găsi astfel obligat să intervină. Parlamentul votă în 1601 o lege (*Poor Law Act*), pe baza căreia azistența socială era reglementată și încredințată autorităților locale, care percepeau o taxă specială pentru săraci (*Poor rate*) ²⁾. Această lege a rămas în vigoare peste două secole.

Intre timp, condițiile din ce în ce mai complicate ale șomajului și ale pauperismului în genere au determinat o nouă legislație. In 1832 o comisiune fu însărcinată de a studia situația și de a găsi mijloacele unei mai bune îngrijiri pentru săraci. După recomandările acestei comisii, legea din 1834 (*The Poor Law Amendment Act*) prevăzu înființarea de « case de muncă » (*workhouses*), pe care trebuia să le întrețină parohiile, grupate în mai multe « uniuni ». Aceste organe erau încredințate unor « gardieni » (*guardians*), aleși de contribuabilii și judecătorii de pace locali. Săracii valizi erau obligați să muncească în *workhouses*, pe care însă le ocoleau

¹⁾ Pentru amănunte asupra administrației municipale, vezi lucrarea colectivă apărută nu de mult: *A Century of Municipal Progress, 1835—1935*, Edited by H. J. Laski, W. J. Jennings and W. A. Robson, London, 1935.

²⁾ Cf. Rudolf Gneist, *Die Geschichte des Self-government in England* (Berlin, 1863), p. 362.

din cauza regimului sever ce domnea acolo, preferând să trăiască din cerșetorie ¹⁾. De fapt, legea din 1934 căuta să readapteze măsurile de intervenție ale Statului la noile condiții ale societății, creând în același timp și o autoritate centrală pentru controlul săracilor. O lege sanitară (*The Public Health Act*) fu trecută în 1848, prin care orașele erau obligate să procure condiții sanitare mai bune pentru populație. Pe atunci se credea în general că cele mai multe din neajunsurile pauperismului ar fi înlăturate, dacă s'ar lua măsuri de salubritate în toate centrele urbane.

Dar toate aceste legi și măsuri erau bazate pe o concepție, care astăzi a dispărut sau, cel puțin, nu mai constituie singurul motiv de intervenție al Statului în materie de asistență. Se credea că o asemenea intervenție trebuie să servească societatea pentru a o scuti de pericolul și plictiselile decurgând din pauperism sau din creșterea numărului invalizilor și șomerilor. Cu timpul însă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o altă concepție, mai largă și mai umană, își făcu drum, atât în cercurile conducătoare cât și în opinia publică a țării. Statul trebuia să intervină în așa măsură ca să ajute și pe individ în demnitatea sa de om. Astfel se susținea că bolnavul nu trebuie privit numai ca un pericol pentru comunitate, dar, în același timp, să fie vindecat și pentru binele său propriu. Tot așa săracul trebuie să fie tratat nu ca un paria, ci ca un om vrednic de ajutor și cu drept la viață. Infăptuirea unei asemenea concepții avu loc însă abia la începutul secolului nostru, sub influența mișcării muncitorești și a ideilor socialiste, pătrunse în rândurile Partidului Liberal.

Legislația socială din ultimii treizeci de ani a organizat asistența pe baze moderne. Legea pensiilor pentru bătrâni (*Old Pensions Act*) și legea pentru asigurarea șomerilor (*Unemployment Insurance Act*) sunt cele mai importante realizări în această privință. După război, Statul a încurajat autoritățile locale să clădească locuințe ieftine ²⁾. În sfârșit, prin legea din 1929, Statul a intervenit în mod mai intens în administrația asistenței, prin intermediul autorităților locale și a unui corp de funcționari pregătiți pentru o ase-

¹⁾ Sidney and Beatrice Webb, *English Local Government: English Poor Law History*, part. I (London, 1927), p. 398.

²⁾ Până în 1929, un milion două sute cincizeci mii de case au fost construite, dintre care jumătate din contribuții locale. Maud, *op. cit.*, p. 216.

menea însărcinare. La ajutorul Statului s'a adăogat ajutorul particular. Se știe că în Anglia au existat din cele mai îndepărtate timpuri diferite societăți particulare, dedicate azistenței. Spiritul filantropic al societății engleze a fost totdeauna o realitate. Datorită acestui spirit, cele mai frumoase opere de caritate și de ajutor au luat ființă și s'au dezvoltat pentru binele săracilor și al întregii societăți ¹⁾).

7. În Anglia, Administrația Locală atârnă în mod direct de următoarele Departamente, care exercită un control asupra serviciilor ei: Ministerul de Interne (*Home Office*), Ministerul Transporturilor, al Sănătății și al Instrucției (*Board of Education*). În mod indirect, Administrația Locală atârnă de Ministerul de Finanțe (*Treasury*), al Agriculturii, al Pescăriilor și al Comerțului (*Board of Trade*). Astfel relația cu autoritățile centrale este destul de strânsă. De o independență absolută nu poate fi vorba, cum nu a fost nici în trecut, afară de unele cazuri, când administrația orașelor devenise oligarhică prin abuz și prin dezinteresarea Guvernului, cum am văzut.

Statul își rezervă dreptul, de o sută de ani încoace, de fapt dela legea din 1835 (*Corporation Act*), să intervină în afacerile fiecărei comunități. Numai Londra, în partea ei de corporație a vechei cetăți, a rămas mai departe cu desăvârșire autonomă. Intervenția Statului a ajuns din ce în ce mai activă în ultimii ani. Prin legea din 1930 (*Poor Law Act*), controlul autorităților centrale în chestiuni de azistență publică a devenit mai insistent decât oricând. Apoi toate legile locale (*by laws*) cu privire la sănătatea publică trebuie să fie confirmate de Ministerul Sănătății. Chiar alte legi, care nu cer în mod direct aprobarea centrului, trebuie să fie comunicate Ministerului de Interne, înainte de a fi aplicate. Ministrul le poate anula în timp de patruzeci de zile printr'un « ordin în consiliu ». Tot așa, orice îmbunătățire propusă de un consiliu local nu poate deveni legală, înainte de aprobarea Ministerului respectiv ²⁾).

¹⁾ Pentru amănunte, vezi Sydney and Beatrice Webb, *op. cit.*, part. II: *The Last Hundred Years* (London, 1929), vol. II, p. 1003 urm.

²⁾ Vezi Maud, *op. cit.*, p. 189, urm.

Cu tot acest control, Administrația Locală în Anglia se bucură încă de multe drepturi, de care autoritățile centrale nu se ating. Legile în vigoare nu permit miniștrilor să se amestece în mod direct decât în chestiunile privind poliția și asistența socială. Cetățenii sunt liberi să aleagă pe oricine în consiliile locale, care la rândul lor pot impune taxe (*rates*) și să numească funcționari, fără aprobarea centrului. Singura limită la o asemenea libertate este legea, care, prin curțile de justiție, poate oricând să cheme la răspundere pe cei însărcinați cu afacerile locale.

De fapt, controlul autorității centrale în Administrația Locală se exercită pe două căi: prin legislația Parlamentului și prin diferitele Departamente, însărcinate cu observarea legilor. În regulă generală, autoritatea centrală prevalează asupra autorității locale. Aceasta are însă dreptul de a contesta vre-o dispoziție dela centru, când o socotește nedreaptă, folosindu-se de un procedeu vechi, dar încă în vigoare, anume de așa numita «citație prerogativă» (*prerogative writ*), emanată dela Inalta Curte de Justiție și pe baza căreia se face acțiunea. Asemenea contestări sunt rare. Ele trebuie să fie sprijinite de argumente temeinice, altfel acțiunea nu e încuviințată de Curte. De asemenea, orice particular poate face acțiune în cazul când se crede nedreptățit sau păgubit de vre-o dispoziție a consiliilor locale. Legea din 1893 (*Public Authorities Protection Act*) specifică însă, în cazul când plângerea se dovedește neîntemeiată, că persoana în chestiune trebuie să suporte toate cheltuielile procesului, care sunt totdeauna mari. Cu asemenea riscuri, cetățeanul rareori se încumetă să ia calea justiției împotriva autorităților locale.

Controlul autorităților centrale asupra diferitelor servicii ale Administrației Locale se reduce astăzi mai mult la preocuparea de a promova binele obștesc, asigurând aplicarea legilor într'o măsură mai mare decât altădată, când un asemenea control era mai puțin efectiv. Prin diferitele legi trecute de Parlament, legătura între interesele locale și interesele naționale este stabilită, fără a se călca principiul de *self-government*, care rămâne baza organizării politice a societății engleze și în epoca intervenționismului de Stat.

NEOLOGISMELE

« De ce mi se ia în nume de rău că pot aduce și eu câteva cuvinte noi, când atâția poeți dinaintea mea au îmbogățit limba națională, creând nume pentru diverse noțiuni? S'a permis și se va permite întotdeauna să pui în circulație cuvinte cerute de necesitățile prezentului. După cum la sfârșitul anului copacii își schimbă frunzele, și cele vechi cad, tot așa seria cuvintelor vechi moare, iar cele de-abia născute înfloresc și sunt în putere ca ființele tinere. Suntem sortiți morții, noi și toate ale noastre. Poți să construiești porturi care să apere flotele de vânturi, lucrare demnă de un rege, să transformi un lac, multă vreme steril și folosit numai pentru vâsliț, în teren care să simtă povara plugului și să hrănească orașele apropiate, sau să schimbi cursul unui râu vătămător pentru recolte și să-l obligi să ia un drum mai bun: operele omenești vor pieri toate; cum vrei atunci ca vorbele să rămână în cinste și să-și păstreze mereu trecerea? Multe care au dispărut vor apărea din nou, iar cele care sunt acuma în cinste vor pieri, dacă o va voi uzajul, care deține puterea absolută, dreptul și legea în materie de vocabular. »

Vă închipuiți poate că frazele acestea sunt citate dintr'un autor contemporan, care apără neologismele contra puriștilor? Nu. Ele aparțin poetului latin Horațiu, și au fost scrise cu câțiva ani înainte de începutul erei creștine, în așa numita *Artă poetică*. Singura schimbare pe care mi-am permis s'o fac în traducere a fost suprimarea câtorva nume proprii, care ar fi arătat că textul e clasic.

După cum reiese din cele citate, problema neologismelor se pune cu aceeași intensitate acum două mii de ani ca și astăzi, și poezii aveau încă de pe atunci de suferit atacurile puriștilor, care

le pretindeau să nu întrebuițeze nici un cuvânt care să nu fi fost creat de alții, mai înainte. După cum fraza: *Nu mai există copii* este rostită de când lumea, tot așa și apărătorii purității limbii au existat de când există și limba. Cu ce rezultat? se vede ușor, dacă ne gândim că cele mai multe cuvinte întrebuițate astăzi în toate limbile sunt împrumuturi, mai vechi sau mai noi. Și totuși puriștii nu dezarmează, pentru că cei mai mulți ignorează experiența făcută de alții înaintea lor, iar cei care o cunosc speră, cu optimismul caracteristic oamenilor simpli, că totuși eforturile lor vor fi scutite de eșecul general, așa cum unii speră în subconștientul lor că poate totuși persoana lor va fi scutită de moarte.

Iată și câteva exemple din evoluția recentă a limbii franceze. Un mare savant francez îmi povestea că, pe când era student, a supus o lucrare a sa unui profesor universitar. Acesta a încremenit când a găsit în manuscris cuvântul *sonoriser*, pe care l-a subliniat cu roșu și l-a mai însemnat cu un semn de exclamare pe margine. Astăzi *sonoriser* a devenit termen cât se poate de banal în lucrările de lingvistică. Un scriitor din secolul al XIX-lea cita ca un exemplu de adevărată monstruoasă lingvistică termenul *mentalité*. Se știe că astăzi acest termen a devenit general uman. Dicționarul limbii franceze refuză să înregistreze cuvinte ca *șic*, *midinetă*, pe care totuși cele mai multe limbi europene le-au împrumutat din franțuzește și le inserează în dicționarele lor.

Puritatea vocabularului a devenit și la noi, de vreo câțiva ani, o chestiune capitală. Întrebuițarea unui cuvânt nou este socotită de unii o calamitate mai gravă decât o inundație sau un cutremur. Avem astăzi o adevărată eflorescență de puriști. Nu vreau să vorbesc de cei modești, subterani, care strică numai câte puțin în sfera lor, redusă (profesori care refuză la examene pe elevi sau pe studenți pentru că au întrebuițat vreun neologism), ci de cei care, având la dispoziție vre-o rubrică de jurnal, pretind să reducă toată țara la vocabularul lor. Unii dintre ei discută teoretic: nu e bine să se spună în cutare fel; alții atacă personal pe cutare sau cutare scriitor, pentru că, în proză sau în versuri, a întrebuițat un cuvânt proscris.

Și atacurile acestea izbutesc să zăpăcească unele minți neformate. O profesoară de limba română povestea deunăzi cum, discutând cu elevele meritele scriitorilor români contemporani, a po-

menit și de opera d-lui Liviu Rebreanu. Dar una dintre eleve i-a replicat cu vădită reprobare:

— Rebreanu întrebuițează neologisme!

În zadar a încercat apoi profesoara să-i arate că d. Rebreanu este unul dintre cei mai mari scriitori ai noștri, căci eleva n'a consimțit cu nici un preț să-și schimbe atitudinea: cineva care întrebuițează neologisme nu poate fi scriitor mare, pentrucă așa a citit ea în cutare ziar.

În general, puriștii n'au nici un fel de cunoștințe de specialitate: discută problemele de limbă așa cum cutare gospodină își dă părerea asupra chestiunilor teoretice de pedagogie sau de economie politică, domenii în care se crede competentă pentru motivul că, în practică, are aface cu ele. Unii puriști împart neologismele în două categorii distincte: 1) *neologisme* propriu zise; acestea denumesc obiecte sau idei pentru care nu exista dinainte un termen în limbă; 2) *barbarisme*, adică acele cuvinte noi care constituie dubluri pentru altele mai vechi (asupra acestei diviziuni voi reveni mai la vale). Alții admit dintre cuvintele noi numai pe cele tehnice (ca *radio*, *stratosferă*), dar unii nu admit nici un fel de inovație și ar fi gata (ca un cunoscut purist universitar) să înlocuiască pe *automobil* cu *de-sine-mișcător*, fără să-și dea seama că, în felul acesta, introduc de fapt încă un cuvânt nou, cu circumstanța agravantă că e format împotriva regulilor impuse de structura limbii române.

Dar de unde știu puriștii care cuvânt e nou și care e vechi? Nici măcar specialiștii nu se pot totdeauna lămuri: unii susțin că *pedestru* e neologism din secolul al XVI-lea, iar alții afirmă că acest cuvânt e moștenit din latinește. Puristul nu poate merge atât de departe cu investigațiile, căci în general nu-l ajută cunoștințele lingvistice. Cei mai mulți vânători de neologisme, oameni ceva mai în vârstă, se mulțumesc să facă o comparație între ceea ce știu din tinerețea lor și ceea ce află acuma: tot ce nu au întrebuițat ei în copilărie e anatemizat. Există însă vreo câțiva care au frunzărit textele vechi, sau măcar autorii din secolul al XIX-lea, la care ne cer să ne oprim sau să ne întoarcem în ce privește vocabularul. Toate inovațiile sunt denunțate ca niște abateri dela regula imprescriptibilă stabilită de înaintași.

Dar oare (ca să imităm întrebarea poetului latin) acești înaintași au respectat ei limba predecesorilor lor? Răspunsul vine dela sine: nu există epocă în care limba să nu fi evoluat, nu există scriitor vrednic de acest nume care să nu fi inovat, într'un fel sau într'altul, în materie de vocabular.

Ce e drept, unul dintre argumentele obișnuite împotriva inovațiilor este modelul pe care ni-l oferă scriitorii mai vechi: aceștia, se afirmă, nu întrebuițează neologisme. Iată, ni se spune, C. Negruzzi, Eminescu, Ion Ghica, etc., scriitori desăvârșiți, s'au putut mulțumi cu vocabularul tradițional. De ce n'am face și noi ca ei? Afirmația este cam pripită. Nici unul dintre marii scriitori ai secolului al XIX-lea nu s'a ferit de neologisme. E adevărat că mare parte dintre cuvintele introduse de ei s'au împământănit atât de complet, încât nu ne mai fac impresie străină. Dar cine va fi întrebuițat, înaintea lui Eminescu pe *proletar* sau pe *uragan*? Pe de altă parte, printre inovațiile acestor mari scriitori sunt și unele care n'au prins. De exemplu când Alecsandri zice *friandize* (*Vasile Porojan*), când Odobescu zice *proc* pentru « peșitor » (*Doamna Chiajna*), etc. putem noi afirma că ei s'au ferit de a împrumuta cuvinte?

Nici măcar teoriile pe care unii scriitori le-au emis pentru a condamna neologismele nu pot servi de argument, căci în general acestor scriitori le lipsea informația lingvistică și sociologică pentru a se putea pronunța în cunoștință de cauză, și, în general, nici ei înșiși nu s'au ținut de principiile pe care le-au enunțat, căci opera lor mișună de cuvinte noi.

Este adevărat că scriitorii anteriori secolului al XIX-lea au împrumutat puține elemente latine sau franceze, dar aceasta se explică prin simplul fapt că limbile lor de civilizație erau altele: slava, greaca, etc. Din aceste limbi au împrumutat ei cuvinte, și încă cu duiumul. E adevărat că în general puriștii noștri nu consideră ca neologisme cuvintele de origine slavă, greacă, ungară, etc., ci numai pe cele occidentale. Dar nimic nu îndreptățește acest punct de vedere.

Admițând însă că modelul scriitorilor mai vechi ar fi hotărîtor, și punând problema în mod simplist, așa cum o pun în general puriștii, ajungem la următoarea argumentare. În secolul al XV-lea se scria *leage*, *measă*, *feci*, *trupură*; epoca următoare a schimbat

aceste forme în *lege, masă, făcui, trupuri*. Care forme trebuie să le admitem noi? — În secolul al XVI-lea se mai spunea *cerșut, nopției, să nu ascultare*, pe când mai târziu s'a spus, ca azi, *cerut, nopții, să nu ascuți*. Evident, vom prefera și aici inovațiile. Mergând tot așa mai departe (dar scurtând drumul), vom constata că marii scriitori din secolul al XIX-lea zic *dar însă, ei se joc, el au făcut*, dar *ei făcea*, etc. Încă o dată suntem siliți să repudiem forma mai veche, în folosul celei mai noi. Bine înțeles, un lingvist serios nu va stabili aici clasamente, și nu va pune note diverselor secole, ci se va mulțumi să înregistreze și să explice transformările, observând cel mult că, uneori, una din forme e mai clară sau mai simplă. Dar puriștii, care sunt deprinși să categorisească cuvintele în conflict, și să-și aroge rolul de judecător între ele, nu vor putea face altfel decât să admită că, de când putem urmări evoluția limbii române, se petrec neîncetate schimbări și că suntem siliți peste tot să aprobăm ultima etapă în detrimentul celor vechi; că limba a progresat mereu (din punctul lor de vedere), grație inovațiilor survenite, către idealul care e starea dela sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea. Dar, o dată acest ideal atins, ei refuză să mai admită vre-o schimbare: tot ce s'ar mai schimba de aici înainte ar însemna o stricare. Prin ce se deosebește însă epoca de azi de cele trecute sau viitoare, pentru ca să i se acorde prerogative atât de însemnate în materie de limbă? Numai și numai prin faptul că în această epocă trăesc puriștii X și Y, pe când în celelalte epoci au trăit sau vor trăi puriștii Z sau W. În fond, vedem și în acest caz manifestându-se tendința oamenilor simpli de a se pune pe ei în centrul universului și de a crede că soarele se învârtește în jurul lor. Iar dacă ne dezbrăăm de această prejudecată, atunci ne dăm seama că limba este în perpetuă evoluție, căutând mereu să se adapteze la împrejurările sociale care sunt neconținut altele, și să corespundă felului de a gândi al oamenilor, care se schimbă neîncetat. Evoluția aceasta atinge atât sintaxa și morfologia, cât și vocabularul.

Și, ca să revenim la limba scrisă: nu trebuie să se uite că scriitorii se conduc, la alegerea cuvintelor, după alte reguli decât cea mai mare parte a vorbitorilor: poeții, în special, trebuie să țină seamă de numărul silabelor, de terminație, de natura sunetelor, așa încât pentru ei nu este nicidecum indiferent dacă întrebuintează un

cuvânt sau altul. Posibilitatea de a alege între două expresii, fie una dintre ele mai nouă și alta mai veche, este pentru un scriitor în general și pentru un poet în special un mare avantaj. Când îți trebuie o rimă la *copil*, de geaba ți-ar recomanda cineva călduros adjectivul *slab*, căci vei prefera pe *debil*, iar când ai loc numai pentru două silabe, vei prefera pe *atent* lui *băgător de seamă*. Se mai adaugă apoi cazurile când scriitorul are nevoie de un cuvânt care să evoce o dublă atmosferă, să aibă adică două înțelesuri deosebite, și aceasta nu numai pentru calambururi sau epigrame, ci și pentru o replică într'o piesă, sau pentru a lăsa voit să planeze o oarecare lipsă de precizie în privința unei afirmații. Într'un asemenea caz, este evident că vei prefera un cuvânt ca *acțiune*, care înseamnă « lucrare, faptă, efect, hârtie de valoare », etc., în locul fiecăreia dintre traduceri date între ghilemete. Să zicem că, vorbind despre un perceptor, cineva are ocazia să întrebuințeze verbul *a percepe* (un sunet, o idee, etc.), și în felul acesta face un joc de cuvinte; puneți în loc pe *a prinde*, *a înțelege*, și jocul de cuvinte a dispărut. Bine înțeles, argumentul este valabil, de multe ori, și pentru a apăra păstrarea cuvintelor vechi: singura concluzie este că e util să ai la îndemână mai multe mijloace de a exprima aceeași idee.

Socotesc deci că problema stilului scriitorilor trebuie înlăturată imediat, pentru că e în primul rând o chestie de gust personal. Nimeni nu are dreptul să se amestece în versurile sau în proza scriitorului, luându-se după propriile sale preferințe. A spune cuiva: Nu trebuia să întrebuințezi cutare cuvânt, pentru că e străin, ci trebuia să te folosești de cutare cuvânt neaoș, înseamnă a-l obliga pe scriitor să-și calce în picioare criteriile estetice. O operă literară este bună sau rea, autorul are sau n'are talent. Dacă n'are, e inutilă orice discuție. Dacă are, trebuie lăsat în pace. A-i impune un vocabular fixat dinainte înseamnă a-l încătușa într'un corset care să-i răpească orice libertate în mișcări, a-l obliga să se folosească de clișeele răsuflăte și să devină banal. Ceea ce distinge în general poeziile oamenilor lipsiți de cultură și talent este faptul că la fiecare pas ne dau impresia unor fraze cunoscute din altă parte. Un scriitor mare este original și în vocabular, aș fi tentat să spun mai ales în vocabular. E adevărat că originalitatea poate consta nu din introducerea de neologisme, ci din alegerea unui

vocabular neoaș, împeștițat cu arhaisme. Exemplul care se dă în această privință este d. Sadoveanu. Voi remarca mai întâi că d. Sadoveanu nu este chiar atât de « neoașist » cum se susține, căci ne oferă și termeni ca *meschin* sau *remarcabil*. În al doilea rând, să nu se uite că limba arhaică a marelui romancier moldovean este impusă de subiecte: bine înțeles că cineva care va povesti lucruri petrecute acum patru sute de ani nu va întrebuița un vocabular ultra-modern, după cum un autor de scrieri cu conținut modern nu are dreptul să abuzeze de arhaisme. În sfârșit, admitând că, indiferent de subiecte, succesul d-lui Sadoveanu ar fi făcut de vocabularul d-sale care ar fi absolut neoaș, cred că un scriitor mare în acest gen ne ajunge: dacă încă zece sau douăzeci de romancieri ar adopta aceeași limbă, am ajunge foarte repede la sașietate. Încă o dată, stilul scriitorilor este o chestiune individuală, care-i privește personal. Publicul îi judecă numai prin consacrarea pe care le-o acordă sau nu.

Rămâne în discuție limba marelui public, a ziariștilor, a oamenilor de știință, adică aceea în care factorul estetic nu joacă un rol atât de însemnat.

Teoria pe care o fac aici puriștii poate părea, la prima vedere, justă: De ce să introducem un cuvânt străin pentru o noțiune care are un nume românesc? De ce să înlocuim cuvintele noastre strămoșești cu altele venite cine știe de unde? Avem pe *omor*, pentru ce să mai adoptăm pe *executa*, scrie unul dintre susținătorii purismului; zicem foarte frumos *Curtea-arsă*, pe când *Curtea-incendiată* ar fi oribil, deci să nu înlocuim pe *arde* cu *incendia*, scrie altul; *neglijență* este inutil, de vreme ce avem pe *nebăgare de seamă*, și așa mai departe. În rândurile următoare voi mai discuta și alte exemple extrase din publicațiile polemice ale diferiților puriști.

Primul motiv pentru care argumentarea arătată este greșită este faptul că nu există sinonime perfecte, nici în limba noastră, nici în alte limbi. În mai multe rânduri am cerut puriștilor cu care aveam discuții să-mi citeze un singur exemplu de sinonim absolut, și întotdeauna mi s'a răspuns prin tăcere. E cunoscut studiul lui Al. Lambrior în această privință; filologul junimist, răposat din păcate foarte tânăr, era om cu mult simț lingvistic:

el a arătat că *vreme* și *timp* sunt departe de a avea exact aceeași întrebuintare și că ar fi o greșală dacă s'ar încerca înlăturarea slaviceilor *iubire*, *dragoste*, în folosul latinului *amor*, deoarece acesta din urmă nu va putea niciodată suplini complet pe cele dintâi. Se poate însă reface această argumentare în sens invers: niciodată un arhaism nu va putea înlocui cu deplin folos un neologism. *A omorî* nu este tot una cu *a executat*: nu va spune nimeni *am executat o muscă*, iar dacă cineva ar spune că *un criminal a fost omorît*, s'ar înțelege că acesta a primit moartea dela alt criminal, nu dela autoritățile constituite, care au vrut în felul acesta să-i aplice o pedeapsă. Ni se spune că *deces* e inutil, din cauză că avem pe *moarte*, dar *moarte* e un cuvânt care evocă o noțiune supărătoare, și deci e susceptibil de a se schimba des, fiind înlocuit mereu cu un termen mai puțin colorat, adică mai nou; în loc de *educație* putem spune *creștere*, dar cine va zice *creștere fizică, morală, profesională*? *Ilegal* nu e decât *nelegiuit*, dar nu putem zice de un nelegiuit că *e un ilegal*, și o *măsură ilegală* nu e tot una cu o *măsură nelegiuită*; *imposibilitate* înseamnă *neputință*, dar nu se zice *aceasta este o neputință*, nici *m'au găsit imposibilitățile*. *Berceuse* înseamnă literal *legănătoare*, dar nu vom putea spune că *orchestra cântă o legănătoare* (și nici măcar un *cântec de leagăn*). Ni se mai propune să spunem *a trâmbița* în loc de *a preconiza*; dar după cum nu se poate zice că *gloria lui Mihai Viteazul a fost preconizată de Bălcescu*, tot așa nu se poate spune că *d. Iunian trâmbițează devalorizarea*: primul verb se întrebuintează numai pentru viitor, iar al doilea are în plus față de primul o categorică nuanță peiorativă. Pentru *joc viril*, reporterii sportivi puriști zic *joc bărbătesc*; diferența dintre cele două adjective se vede ușor dacă le examinăm contrariile: pentru primul vom spune *plăpând, delicat, moale*, pentru al doilea nu avem decât pe *feminin* sau *femeiesc*. *Patimă și pasiune* provin din aceeași rădăcină primitivă și pot fi uneori întrebuintați unul în locul celuilalt; dar nimeni nu va tăgădui că nu e tot una să pui *patimă* sau *pasiune* în apărarea unei cauze.

Alt purist se ridică împotriva lui *asasin*, pentru care avem pe *ucigaș*; dar un ucigaș poate fi fără voie, pe când un asasin nu: este limpede că *asasin* are în jurul lui o atmosferă mai urâtă decât *ucigaș*. Același purist se ridică împotriva lui *armată*, deoarece avem pe *oaste*, fără să-și dea seama că *oaste* are un parfum arhaic,

evocă o gloată înarmată cu coase și cu furci, ceea ce nu se potrivește cătuși de puțin cu noțiunea simbolizată prin cuvântul *armată*. Dar autorul pomenit vede el însuși că nu s'ar putea spune *coptul corp* în loc de *maturul corp*, deși *matur* și *copt* sunt după el, sinonime. Fiecare cuvânt evocă altă serie de asociații, din cauza contextului în care figurează de obicei, din cauza originii lui străine sau autohtone, în fine din cauza clasei sociale care-l întrebuițează în mod normal.

Dacă privim chestiunea sub această lumină, care e cea justă, vedem că este exclus să găsim în aceeași limbă două cuvinte care să aibă absolut aceeași valoare, afară de cazul special când pentru aceeași invenție tehnică se propun în același timp două nume: *aeroplan* și *avion*. Dar acesta este un accident, și sinonimia se va elimina de sigur curând. Mai mult decât atâta: pentru diferențierea socială se împrumută în mod special cuvinte străine, din limbi cu prestigiu cultural sau politic. Care proprietar mai cu pretenții și-ar pune pe firmă *han* sau *birt*, cuvinte mai vechi, și nu ar prefera neologismele *hotel*, *restaurant*? Acum câțva timp, toate cârciumele mai distinse au devenit *bodegi*, iar astăzi sunt *baruri*. *Negustorii* bogați nu se mai numesc decât *comercianți*. Când s'au construit case de adăpost în munți, nimănui nu i-a dat în gând să le numească, cu cuvântul mai vechi, *colibă*, ci s'a întrebuițat corespunzătorul franțuzesc *cabană*. Când o fabrică de încălțăminte a început să confecționeze un fel de pantofi ușori, asemănători cu opincile, nu i-a botezat *opinci*: a împrumutat varianta sârbească a aceluiași cuvânt, *opanci*, neologism care nu aducea cu el atmosfera rustică a opincilor. Cizmarii nu fac pantofi de *șopârlă*, ci de *lizard*. Vă închipuiți ce succes ar avea negustorul care ar anunța *ghete de șopârlă*! Cuvântul străin aduce întotdeauna cu el prestigiul unui popor care se pricepe mai bine în meseria respectivă. Românii au împrumutat dela Slavi terminologia agricolă, după cum Slavii au împrumutat-o dela noi pe cea pastorală. În locul vechiului *aratru* românesc, s'a importat *plugul* slav. Se putea oare păstra cuvântul vechi? Ar fi ca și cum ai cere importatorului de automobile să-și boteze marfa *cărute*. În sfârșit, în anumite ocazii, când vrei să evoci o atmosferă de mizerie, de pușcărie, etc., împrumuți cuvinte dela poporul care are prestigiu (dacă mi-e îngăduit să-l numesc astfel) din acest punct de vedere: iată motivul

pentru care numeroase cuvinte de argot sunt la noi de origine țigănească.

Alteori adoptarea neologismelor conferă prestigiu științific: medicii nu vorbesc niciodată de *inimă*, ci de *cord*; nu zic a vărsa, ci a *vomita*; imediat ce un termen medical a pătruns în public, specialiștii adoptă altul, de exemplu astăzi au părăsit și pe *vomita* pentru *voma*. Se mai întrebuițează neologismele și dintr'un motiv încă și mai puțin lăudabil, anume din dorința de a-ți arăta cultura. Dar, indiferent de aprobarea sau dezaprobarea noastră, rezultă din faptele citate că neologismele pot fi simțite ca utile de cei care le întrebuițează și că, în orice caz, ele au întotdeauna cel puțin o nuanță în plus față de așa numitele lor sinonime. Aceasta ne arată clar pentru ce despărțirea cuvintelor noi în *neologisme* și *barbarisme* este nejustificată, fără să mai pomenim că e ridicol să numești *barbarism* un cuvânt latinesc ca *penetrație*, atunci când acorzi eticheta de *neologism* sau chiar de *cuvânt românesc* unor elemente venite din turcește sau din ungurește.

Lăsând acum la o parte argumentarea de mai sus, să admitem momentan că într'adevăr pentru neologisme se găsesc sinonime perfecte în limba noastră: aceasta încă nu ar fi un motiv suficient ca să le înlăturăm pe cele dintâi, căci se mai pune și problema derivatelor și compuselor. Să zicem că *a demonstra* ar fi exact înlocuit prin *a dovedi*; dar prin ce vom înlocui pe *demonstrabil*? Dacă *anterior* este *cel dinainte*, cum vom zice la *anterioritate*? Pentru *microscop* ni s'a propus *mic-văzător*; dar pentru *microscopic*? Să zicem că *educație* ar fi *creștere*; dar *reeeducație*, *educabilitate*? Pentru *intelectual*, zic unii *cărturar*; dar, la feminin, vor zice oare *cărturăreasă*? În loc de *a incendia*, un purist ne impune pe *a arde*; dar în loc de *incendiator*? Inchipuiți-vă ce ar deveni un text al unui filosof, sau al unui om de știință în general, care ar trebui să renunțe la termeni abstracti ca *anterioritate*. Dar chiar și în convorbirile obișnuite se pune problema derivatelor și compuselor: *a influența* este *a înrâuri* (neologism și el de altfel!); dar *influențabil*, *influent*? *Neglijență* este *nebăgare de seamă*; dar pentru *a comite neglijențe* vom spune oare *a face nebăgări de seamă*? Pentru *telefon* s'a propus *departe-vorbitor*; dar *a telefona*, *telefonist*? În loc de *natural*, mulți zic *firesc*; dar *natural* e și adverb: se poate spune *mă port firesc*, sau *firește* (ca să nu mai vorbim de *științe*

firești în loc de științe naturale)? Un purist înlocuește pe *perceptor* cu *culegător de dări*; dar *percepție*?

Mai adaug că perifrazele nu sunt totdeauna fericite în întrebuintărea stilistică. *Ultimul* poate fi redat prin *cel din urmă*, dar fraza devine adesea greoaie; *ridicol* poate fi înlocuit prin *de răs*, dar adjectivul poate fi pus, când e nevoie, înaintea substantivului: *un ridicol orgoliu*, dar nu *un de răs orgoliu*. E inutil să înmulțesc exemplele: se vede limpede că prezența neologismelor este adesea impusă de nevoile stilului.

Alt argument invocat adesea de dușmanii cuvintelor noi face impresie asupra celor care n'au obiceiul să cugete la problemele limbii: introducând mereu expresii străine, ajungem să vorbim cu totul altă limbă decât țărani și oamenii simpli, deci nu ne mai putem înțelege cu ei, se creează două dialecte diferite. Afirmația aceasta este greșită, și ea trădează ignorarea realităților sociologice. De când e lumea au existat diferențe, mai mari sau mai mici, între graiurile diferitelor clase sociale. Evident, diferențele sunt cu atât mai mari cu cât clasele sunt mai depărtate între ele, iar această depărtare nu provine, sau provine numai în foarte mică măsură, din motive lingvistice. Țăranul n'are habar de înțelesul cuvintelor *antena*, *difuzor*, etc. atâta timp cât n'are aparat de radio; dați-i un aparat, și va întrebuinta aceleași cuvinte ca și noi. Dar nici măcar pe vremea lui Ștefan cel Mare nu trebuie să ne închipuim că țăranul vorbea exact aceeași limbă cu secretarul dela curtea Domnului: diferențele erau foarte serioase și pe atunci. Admițând că deosebirea lingvistică este un mare rău, ce va trebui să facem pentru unificare? Să renunțăm la cunoștințele noastre, să părăsim nuanțele câștigate prin cultivarea minții și să ne punem la nivelul țăranului, sau e preferabil să căutăm să-l ridicăm pe el la nivelul nostru? Răspunsul vine dela sine. De altfel nici nu trebuie să ne dăm prea mare osteneală pentru a obține rezultatul dorit, deoarece clasele de jos se adaptează treptat, chiar fără să le facă nimeni propagandă pentru aceasta. Este fals să se afirme că țăranul nu întrebuintează neologisme: adevărul este numai că el e în mai mare sau mai mică măsură întârziat în această privință, ca de altfel în tot ce privește viața culturală. Marea masă rurală întrebuintează astăzi în mod curent cuvintele introduse în limba cultă în secolele trecute. Ba sătenii

mai răsăriți, care citesc ziarele, vorbesc de multe ori aproape ca noi. Am auzit în ultimii ani din gura țăranilor fraze care ar fi uimit pe orice purist. Păzitorul parcului cerbilor, în județul Neamț, mi-a debitat, într'o convorbire de vreo cinci minute, termeni ca: *alimenta*, *triunghiular*, *iritat*, *calm*, toate cu înțelesul exact.

Pentru a menține « unitatea limbii », puriștii dezgroapă adesea arhaisme moarte de sute de ani (în general cuvinte slave, ungurești, grecești, etc., care și-au avut voga lor, apoi au dispărut sub presiunea altor curente), pe care încearcă să le impună drept termeni cunoscuți de toată lumea. Am arătat altă dată că elevii din București au de multe ori nevoie să li se traducă prin neologisme cuvintele vechi pe care le întâlnesc în diversele manuale: *în deosebi* (pe care copiii îl citesc de obicei *în deosebi*, din cauză că nu-l cunosc), *băștinaș*, bunăoară, trebuie traduse prin *în special*, *originar*. Mai mult decât atâta, nici țăranii nu cunosc multe din « neoașismele » cu care îi servesc diverși conferențieri dela radio. Oamenii politici care fac propagandă la țară știu foarte bine că pentru a fi înțeleși n'au nevoie să evite decât puține expresii din limba lor obișnuită și că, dimpotrivă, dacă se servesc de arhaisme, sunt obligați apoi să le traducă. Orice țăran cunoaște pe *funcție*, *imediat*, *administrație*, dar foarte puțini știu ce e *dregătorie*, *nemijlocit*, *oblăduire*. În fond, ori în ce sens am schimba noi vocabularul, țăranii tot în urma noastră vor fi și tot după noi se vor lua. Dacă reintroducem termenii slavi dinainte de Matei Basarab, oamenii incuți vor fi întârziți față de aceștia, pe care îi vor considera tot așa de noi ca și pe cele mai apusene neologisme.

Puriștii nu uită niciodată să afirme că ceea ce se numește « îmbogățirea limbii prin împrumuturi » este de fapt o sărăcire a mijloacelor de exprimare. Intr'adevăr, ne spun ei, limba se îmbogățește atunci când adoptăm un cuvânt nou pentru o noțiune care nu avea mai înainte nume; dar când termenul împrumutat se suprapune unuia mai vechi în limbă, atunci avem de fapt o sărăcire, căci cuvântul vechi, pe care-l gonim, are de multe ori derivate, și acestea dispar odată cu forma primitivă. Astfel, ni se spune, dacă admitem pe *debil*, în locul lui *slab*, vom pierde și pe *slăbiciune*, *a slăbi*, etc. Dacă înlocuim pe *arde* cu *incendia*, va trebui să spunem

Curtea-incendiată în loc de *Curtea-arsă*, etc. Argumentul acesta nu este numai fals, ci el denotă și reaua credință a celor care-l întrebuițează. Nimeni nu a pretins vreodată să înlocuiască termenii vechi cu neologisme, ci toată lumea introduce și întrebuițează neologismele alături de cuvintele vechi. Imprumutarea lui *debil* n'a adus dispariția lui *slab*, după cum putem întrebuița pe *incendia*, deși continuăm să spunem *Curtea-arsă*. Cele două sinonime se nuanțează imediat fiecare în altă direcție, își creează fiecare atmosfera lui, și continuă să trăiască unul lângă altul, ceea ce, fără îndoială, înseamnă o îmbogățire a limbii. Iată bunăoară pe vechiul nostru *râu*. La un moment dat s'a împrumutat *fluviu*: numaidecât s'a creat o diferență: *fluviu* e râul care se varsă în mare. Prin aceasta, *râu* n'a încetat de a exista, și deci limba n'a sărăcit. S'a citat cuvântul de origine latină *a cugeta*, lângă care s'a adăugat acum câteva secole neologismul unguresc *a gândi*. Și puristul care a relevat acest fapt protestează: de ce să înlăturăm un cuvânt vechi, latinesc, frumos, cum e *a cugeta*? Dar *cugeta* n'a fost înlăturat: el subsistă alături de *gândi*. Se vorbește de X care *e un mare cugetător*, nu *gânditor*, dar spunem *Gânditorul lui Rodin*, nu *Cugetătorul*. *Gândirea* exprimă o stare momentană, accidentală, iar *cugetarea* una permanentă, pornită dintr'o dispoziție naturală. E inutil, cred, să mai atrag atenția asupra expresiilor ca *a fi dus pe gânduri*, dar *muștrare de cuget*, și altele de același fel.

Este adevărat totuși că, uneori, se produce o luptă între două cuvinte « sinonime », că se întâmplă ca unul din ele să dispară, și că nu totdeauna moare cel nou. Dar aceasta se întâmplă numai atunci când cuvântul vechi avea o meteahnă oarecare: era prea scurt, sau suna la fel cu altul care evoca o imagine neplăcută sau obscenă, sau pur și simplu era sinonim cu alt cuvânt și deci dădea loc la confuzii. Prin urmare introducerea unui neologism nu numai că nu a sărăcit limba, ci, dimpotrivă, i-a dat posibilitatea să repare o stricăciune, să lecuiească o boală. Mai adaug apoi că dispariția unui cuvânt și înlocuirea lui cu altul nu constituie o catastrofă: nu trebuie să uităm că cuvântul este un simplu semn, care trebuie să evoce o noțiune. N'are nici o importanță dacă semnul este X sau Y, principalul este ca el să fie clar și să aibă pentru toți vorbitorii aceeași accepțiune. Ce pagubă este dacă de exemplu cuvântul vechi *samoderjeț* a fost înlocuit prin neologismul *autocrat*, și întru

cât acesta din urmă ne ajută mai puțin decât cel dintâi să ne comunicăm gândurile?

Dar punctul cel mai grav al problemei neologismelor este limba oamenilor de știință. Cei mai feroci dintre puriști ar dori să cenzureze și termenii științifici și să împiedece și aici introducerea neologismelor. Primul efect pe care l-ar avea o atare măsură ar fi izolarea științei noastre în Europa și în lume. De unde astăzi un specialist înțelege de bine de rău o lucrare scrisă într'o limbă străină, deoarece cunoaște toți termenii tehnici, și chiar până la un punct se poate înțelege cu colegii săi de altă limbă, adoptarea în fiecare țară de termeni indigeni ar aduce obligația de a învăța perfect o limbă străină pentru a putea înțelege o lucrare. Cred că este inutil să mai accentuez că în felul acesta colaborarea științifică internațională ar fi teribil de stânjenită, dacă nu chiar desființată. Este vizibil că o bună înțelegere între savanți trebuie să fie precedată de alegerea acelorași nume pentru aceleași noțiuni.

Mai este însă o chestiune încă și mai importantă, aceea a creării cuvintelor științifice. Un francez inventează un aparat cu care poate reproduce pe un ecran scene fotografiate în mișcare. De ce nu botează acest aparat cu un nume franțuzesc și recurge la un cuvânt compus grecesc, *cinematograf*? De ce, cu alte cuvinte, nu numai străinii care împrumută invenția adoptă un cuvânt din altă limbă, ci chiar inventatorul renunță de a se servi de propriul său idiom? Pentru că un termen științific este cu atât mai bun cu cât este mai abstract, cu cât se apropie mai mult de valoarea unui simplu simbol algebric. Unui Francez, sau unui Român, cuvântul *cinematograf*, a cărui etimologie nu e imediat transparentă, nu-i aduce în minte altă noțiune decât cea tehnică; unui German, cuvântul corespunzător *Lichtspiel*, adică «joc de lumină», îi deșteaptă, pe lângă noțiunea tehnică, și pe cea etimologică, falsă din punctul de vedere științific, căci cinematograful nu e un «joc de lumină». Același lucru se poate spune despre *ascensor*, botezat în nemțește *Fahrstuhl*, adică «scaun de călătorie», sau despre *oxigen* — *Sauerstoff*. Pentru noi, oxigenul n'are altă definiție decât cea științifică; pentru un German, o mai are și pe cea etimologică, falsă: materie acră. Spuneam mai sus că scriitorii preferă uneori cuvintele care ar putea fi înțelese în două feluri, Oamenii de știință, dim-

potrivă, au nevoie de cuvinte care să nu însemne decât un singur lucru.

Chiar atunci când în limba noastră avem un cuvânt corespunzător, e de multe ori mai bine să împrumutăm, pentru accepțiunile tehnice, un cuvânt străin. În franțuzește, cuvântul *coutume* înseamnă « obicei », și se mai întrebuințează și cu sensul de « lege nescrisă bazată pe tradiție ». Noi avem pe *obicei*, care are înțelesul cuvântului francez. Cu toate acestea, juriștii au împrumutat, cu valoare de termen tehnic, pe *cutumă*, care are avantajul că este ferit de orice echivoc, căci înțelesul lui e limitat strict la noțiunea tehnică. Constatăm astfel că neologismele tehnice sunt de multe ori mai bune în limba care le împrumută, decât în cea care le-a creat, căci pentru un popor străin valoarea lor este mai abstractă. În general, cuvintele tehnice indigene au două înțelesuri: cel științific și cel etimologic, care se jenează reciproc. Cele străine nu-l au decât pe primul.

Cuvintele străine mai au un avantaj: etimologia lor fiind obscură, ele rămân valabile chiar atunci când obiectul pe care-l denumesc se perfecționează. Dacă s'ar fi admis monstruosul *de-parete-frecatoriu* care trebuia să reprezinte, după gustul puriștilor, *chibritul*, acest cuvânt ar fi fost valabil un timp, apoi ar fi trebuit să-l înlocuim cu *de-talpa-ghetei-frecatoriu*, *de-pantaloni-frecatoriu*, etc., apoi cu *de-cutie-frecatoriu* și așa mai departe. (Bine înțeles, puriștii secolului trecut ar fi zis *braca* pentru pantaloni și *capșa* pentru cutie.) Adoptând neologismul *chibrit*, puțin ne pasă dacă invenția s'a perfecționat sau se va mai perfecționa: obiectul poate deveni și electric, și noi tot *chibrit* îi vom zice, căci cuvântul acesta nu exprimă pentru noi decât înțelesul pe care hotărîm să i-l acordăm.

Singurul mijloc de a evita împrumutul de cuvinte chiar atunci când se împrumută noțiuni noi este copierea cuvintelor străine, sau, cu un nume mai științific, *calcul*. Se cunosc două varietăți de calcul:

1. Un cuvânt străin are două înțelesuri diferite; un cuvânt al nostru, care are numai unul din cele două înțelesuri, îl capătă și pe al doilea. De exemplu în italienește *aria* înseamnă « aer » (din latinul *aer*) și « arie muzicală » (de altă origine); francezul *air*, care însemna « aer », a căpătat și înțelesul de « arie », după modelul italian.

2. Intr'o limbă străină, o noțiune este exprimată printr'un cuvânt compus, sau printr'o expresie alcătuită din mai multe cuvinte; noi traducem fiecare element în parte și creăm astfel o expresie nouă. De exemplu, după latinul *miseri-cors*, Germanii au creat pe *barm-herzig*, iar Slavii pe *milo-srd*; tot așa expresia noastră *unt-de-lemn* este copiată după bulgărescul *dărveno maslo*. Când Germanii au făcut cunoștință cu cartoful, i-au zis în două feluri: cu cuvântul de împrumut *Kartoffel* (din italianul *tartufolo*), și cu calcul *Erd-apfel* (după francezul *pomme-de-terre*). Noi am împrumutat pe *cartof* din nemțește, dar în Ardeal s'a format și calcul *mere-de-pământ*.

Din fericire, limba noastră n'a utilizat decât în mică măsură acest din urmă procedeu, care are numeroase defecte. S'a văzut mai sus de ce termenii tehnici nu trebuie să fie transparenți în ce privește etimologia, și se mai poate adăuga aici un exemplu procurat de *unt-de-lemn* al nostru. În vechea limbă românească, *lemn* însemna și « arbore », deci *unt-de-lemnul* era untul produs de arborele de măslin. Dar astăzi cuvântul *lemn* nu mai are acest înțeles, deci *unt-de-lemn* a devenit absurd. Și e cu atât mai absurd dacă zicem *unt-de-lemn de în* sau *de rapiță*: ce are aface lemnul cu rapița sau cu inul? Iată însă împrumutul *ulei*, care la origine înseamnă « de măslin »: etimologia acestui cuvânt nefiind transparentă, putem zice *ulei de în*, *ulei mineral*, și așa mai departe, fără să devenim ridicoli.

Cuvintele copiate sunt adesea lungi și greoaie, căci dacă în limba primitivă cele două părți componente sunt în general scurte, se poate întâmpla ca în cea care le copiază ambele să fie lungi. De exemplu francezul *nau-frage*, copiat de germanul *Schiff-bruch*, a devenit în rusește *korable-krușenie*, iar în bulgărește *korab-otroșenie*. Cuvinte prea lungi se formează de altfel și prin simplul fapt al utilizării extreme a compunerii. Germanii de exemplu redau pe *chauffeur* prin *Kraft-wagen-führer*, și pe *sufrajetă* prin *Frauenstimm-rechtlerin*.

Procedeul calcului, care este inspirat de un patriotism rău înțeles, este în floare mai ales în Europa centrală (germana și ungara), în limbile slave și în greaca modernă. Cine citește un ziar neo-grec, bunăoară, trebuie tot timpul să traducă părțile componente ale unui cuvânt, ca să înțeleagă despre ce e vorba. De exemplu

partea-care-rupe-din-rădăcină înseamnă « partidul radical ». Greșala pe care o fac aceste limbi este că, copiind cuvintele străine, își închipue că au evitat neologismele. În realitate, se creează tot neologisme, numai că, în loc să se împrumute cuvintele gata făcute, ele sunt compuse din nou, de cele mai multe ori în chip absurd, pentrucă li se atribue cuvintelor indigene o evoluție de conținut cu care nu au nimic de aface. Cuvântul *petrol*, format în evul mediu, a însemnat întâi « ulei de piatră »; pentru a ajunge la înțelesul actual, a fost nevoie de o lungă evoluție, explicabilă de altfel pas cu pas, prin felul de a gândi al țării și al timpului. Când însă Germanii au zis *Stein-ol*, ei au împrumutat dintr'o dată întreaga evoluție de înțeles, care, la ei și în timpul acela, nu era justificată prin nimic. *Dreadnought* înseamnă propriu zis « nu se teme de nimic » și a fost la început numele unui singur vas de război englez, apoi s'a generalizat pentru celelalte vase de același fel. Ar fi absurd dacă noi am zice vaselor noastre *Nu-se-teme-de-nimic*, o dată ce anecdota ne este străină și chiar necunoscută. Un ultim exemplu: *coupé* înseamnă « tăiat », apoi, printr'un proces semantic prea complicat pentru a putea fi expus aici, a devenit numele unui fel de trăsură. Dacă noi, în loc să fi împrumutat pe *cupeu*, am fi calcat cuvântul și am fi spus *am luat un tăiat, m'am plimbat cu tăiatul*, ar fi trebuit să ne întrebăm mereu: cine l-a tăiat, cum l-a tăiat? Este întocmai ca și cum am lua un cioban dela oi, i-am pune monoclu și joben, și am pretinde că l-am transformat prin aceasta în diplomat. Dar diplomatul autentic are îndărătul lui o lungă evoluție până să ajungă la monoclu și joben, evoluție care ciobanului îi e cu totul străină.

Să mai notăm că unificarea europeană se face mai cu seamă prin introducerea de cuvinte latine și romanice în limbile de altă origine, ceea ce nouă nu ne poate displăcea din nici un punct de vedere. Nu este deci cazul, atunci când țara noastră ține pasul cu puterile apusene, să protestăm, de teamă ca nu cumva să dispară unul sau două cuvinte « vechi », care se întâmplă mai totdeauna să fie și ele tot împrumuturi, făcute acum două, trei sute de ani, din ungu-rește, din turcește, din grecește sau dintr'o limbă slavă, limbi pe care nu avem nici un motiv să le privim cu mai multă simpatie decât pe cea franceză sau latină. Este un patriotism foarte ciudat

acela care vrea cu tot dinadinsul să ne limiteze relațiile la popoarele vecine, situate, în cel mai bun caz, pe aceeași treaptă culturală cu noi, și care se ferește ca de foc să ne deschidă calea spre cultura occidentală.

Ca o dovadă a celor afirmate aici, să deschidem la o pagină întâmplătoare excelentul dicționar al lui Tiktin, care reproduce elementele de vocabular de azi și din trecut. Găsim astfel la rând: *iorgangiu* «plăpumar» (turc), *iorgantin* «organdi» (oriental), *iorgovan* «liliac» (sârb), *iortoman* «viteaz» (turc), *iosag* «avere» (ungur), *iotă* «cantitate minusculă» (grec), *iotesie* «adoptiune» (grec), *iovă* «un fel de salcie» (slav), *ipac* «de asemenea» (slav), *ipîngea* «manta» (turc), *ipochimen* «persoană» (grec), etc. Câte din aceste cuvinte mai sunt cunoscute de publicul de azi? Acestea sunt totuși comorile strămoșești pe care puriștii stărue să ni le păstreze, cu riscul de a rupe legăturile lingvistice care ne unesc cu țările latine.

Dacă vre-un purist a avut răbdare destulă ca să ajungă cu lectura până aici, de sigur își spune de multă vreme: «Domnul acesta ar avea pretenția să lepădăm dintr'o dată tot vocabularul tradițional și să adoptăm pentru toate noțiunile termeni străini, deoarece toate neologismele sunt bune; cu alte cuvinte, să nu mai vorbim românește». Evident, acuzarea aceasta ar fi nedreaptă. Există neologisme care mă agasează și pe mine, în special acelea întrebuițate pentru a arăta ce om subțire e vorbitorul. Dar limba fiind un factor social, ea nu ține seamă de gustul unei persoane izolate. Afară de aceasta, n'am citit niciodată un articol în care să fie atacate cuvintele neaoșe, de aceea nu văd nevoia să le iau apărarea. Toți chemații și mai ales nechemății pornesc la război contra neologismelor, pe care le încarcă cu toate păcatele existente, de aceea am încercat în rândurile de mai sus să arăt numai ce se poate spune în apărarea cuvintelor noi, lăsând la o parte eventualele acușări la care m'aș asocia și eu.

Dar fiindcă am susținut că foarte numeroase expresii noi se introduc neconținut în limbă, voi încerca acum să liniștesc pe cei care s'ar speria, crezând că în felul acesta limba română se va transforma total, astfel încât, la un moment dat, nu vom mai putea înțelege textele mai vechi.

În primul rând trebuie să ținem seama că numai o anumită categorie de cuvinte este foarte susceptibilă de a se schimba, anume termenii culturali, tehnici, și mai ales cei privitori la administrație. Influența slavă ne-a adus pe *vornic*, *postelnic*, *nacealnic*, etc.; cea maghiară pe *pârcălab*, *dărăban*, *pârgar*; cea turcă pe *zapciu*, *agă*, *beizadea*; cea greacă pe *epistat*, *logofăt*, *ipochimen*, etc. Toate acestea s'au înlocuit unele pe altele sau au fost toate înlocuite de elemente romanice și latine. Iar dacă s'ar întâmpla ca Europa să nu se unifice curând și prestigiul cultural al țărilor latine să scadă și să fie înlocuit cu al altor țări, de altă limbă, ne-am putea aștepta să vedem și termenii noi: *prefect*, *comisar*, *primar*, etc., înlăturați de cuvinte provenite din cine știe ce limbă care ar fi atunci la modă. În timpul acesta, cuvintele principale din limbă, fondul esențial, rămâne mereu același: *casă*, *mamă*, *ochi*, *picior*, *a zice*, *a crede* și atâtea altele, și mai ales materialul gramatical: conjuncțiile, prepozițiile, etc. sunt neschimbate de două mii de ani, și vor rămânea de sigur atâta cât va dura limba română.

Pătrunderea neologismelor este limitată de doi factori esențiali: 1. *Cunoștințele vorbitorului*, și 2. *Cunoștințele auditorului sau lectorului*. Primul factor este atât de evident, încât e inutil să mai fie explicat: nimeni nu poate împrumuta elemente dintr'o limbă pe care n'o cunoaște. Cel de al doilea nu e nici el prea greu de prins: poți să cunoști oricât de bine limba japoneză, dar nu-ți vei permite, într'o publicație românească privitoare la lucruri dela noi, să stre-cori adjective sau verbe japoneze, căci cititorul nu va înțelege nimic. Prin urmare faptul că un cuvânt străin apare într'un text sau într'o conversație presupune în general că cititorii sau auditorii îl cunosc de mai înainte, din limba de origine. Așa dar, în afară de termenii tehnici, care dispar tot așa de repede cum apar, terenul pentru recrutarea neologismelor este destul de restrâns, și puriștii pot să doarmă liniștiți.

AL. GRAUR

UNGURII ȘI BANATUL

Pentru a netezi calea expunerii ce va urma, ne-ar fi de mare folos să arătăm mai întâi care este elementul de baștină în Banat. Istoriografia românească a lămurit definitiv această chestiune, atât sub raport general, cât și în ce privește Banatul. Relativ la acesta din urmă este suficient să ne referim la studiul d-lui Silviu Dragomir: « *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat* »¹⁾, cât și la o lucrare mai veche a celui ce semnează aceste rânduri²⁾. A reproduce aci, fie și numai în rezumat, capitolele respective, ar fi să ne abatem dela scopul ce ne-am propus și a repeta adevăruri cunoscute.

Totuși va trebui să menționăm aici un lucru care nu este cunoscut decât în cerc cu totul restrâns. Ne gândim la paralelismul teoriei istoriografilor maghiari și sârbi, care ne contestă, deopotrivă, calitatea noastră de băștinași în Banat. Deosebirea de opinii între cele două categorii de istorici se ivește numai în momentul când se pune în discuție chestiunea vechimii ungarilor și sârbilor în Banat și Ardeal. Asupra acesteia va trebui să stăruim, căci mai târziu vom fi siliți să ne ocupăm de motivele care au dus la teoria comună ungaro-sârbă.

Istoriografia maghiară afirmă, că până în veacul al XIII-lea și al XIV-lea, Banatul ar fi fost o provincie pur maghiară, care și-ar fi păstrat acest caracter până la năvălirea turcilor în Banat, când întreaga populație, dar mai ales ungurii, s'ar fi refugiat³⁾.

¹⁾ *Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj*, III, 1924—1925, pp. 275—291.

²⁾ P. Nemoianu, *Sârbi și Banatul*, Craiova, 1930.

³⁾ Borovszky Samu, *Temes vármegye*, p. 309.

Szentkláray Jenő, *Krassó vármegye őshajdana*, p. 190.

Turchányi Tihamér, *Krassó-Szörény vármegye története*, I, v. I, p. 173.

Istoriografii sârbi nici măcar această vechime nu ne-o recunosc. Ei sunt de acord că românii au apărut în vechiul județ al Carașului în veacul al XIII-lea și al XIV-lea, dar au dispărut în urma invaziei turcești. Ei nu s'au răspândit în întreg Banatul decât prin veacul al XVIII-lea, adică deodată cu izgonirea turcilor și cu colonizarea șvabilor și mai târziu a ungarilor. În Ardeal și Banat, începând cu veacul al VI—VII-lea, populația de baștină o constituiau sârbii care, mai târziu, sub presiunea românilor mai numeroși și a ungarilor, au trebuit să se retragă ¹⁾).

Cum în lucrarea « Sârbii și Banatul » ne-am ocupat pe larg de această teorie a istoriografilor sârbi, aici ne vom mărgini să urmărim soarta ungarilor din Banat, despre care, sub raport bănățean, nu avem cunoștință să se fi ocupat cineva mai de aproape.

Un al doilea punct de contact și de înțelegere dintre istoriografiile sârbi și maghiari îl găsim în faptul că, în lucrările lor contemporane, ei evită să folosească denumirea de *Banat*. Banatul ca entitate geografică și etnică (țara Banatului, după expresia lui Eftimie Murgu), ungarii și sârbii se fac a nu o cunoaște. Cei dintâi vorbesc consecvent de *Délmagyarország* (Ungaria de sud), sub care înțeleg și partea de sud a regiunii dintre Tisa și Dunăre (găsită în afară de raza de expansiune istorică și etnică a elementului românesc), iar sârbii folosesc denumirea de *Voivodină*, creată de Curtea din Viena în anul 1849, ca o nouă provincie austriacă (nemțească) și care îmbrățișa Banatul, comitatul Baci-Bodrog dintre Tisa și Dunăre, și circumscripțiile Ruma și Ilok din Slavonia. Aceste două denumiri își au tâlcul lor. Anume, dacă ungarii n'ar încăleca Tisa, iar sârbii Dunărea, ei n'ar fi putut și nu ar putea justifica nici un drept asupra Banatului. Numai autorii germani au tratat și au scris istoria Banatului, considerându-l ca o provincie aparte.

Cu deosebire în epoca după alungarea turcilor din Banat (1718), statisticile ungaro-sârbe evită să dea cifre numai asupra Banatului. Înainte de căderea Banatului sub stăpânirea turcească (1550), documentele istorice nu sunt în stare să ne prezinte o

¹⁾ Iovan Radonici, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris, 1919, préf. pp. V—VIII.

St. Stanoievici, *Istoria Srpskoga Naroda*, Beograd, 1926, v. I., pp. 9—14.

statistică generală a populațiunii și, cu atât mai puțin, o statistică etnică a acesteia. Pe vremea aceea, naționalitatea nu se cunoștea, istoria și populația provinciilor de sub stăpânirea ungară confundându-se cu istoria latifundiilor și proprietarilor acestora ¹⁾. În epoca ocupațiunii (1550—1718) — proprietarii unguri fiind emigrați — « analele maghiare ale Banatului ar vrea să fie goale ». Pe ici pe colo, pe istoriografii unguri tot îi mai scapă gura. Astfel, Iványi István ²⁾, vorbind despre biserica mică ortodoxă din Lugoj, spune că aceasta datează din secolul al XIV-lea și că la 1580, deci la 30 de ani după instalarea turcilor în Banat, preot în Lugoj era Moise Peștișel. Prin urmare, se vede treaba, că românii n'au plecat din Banat nici de groaza turcilor, cum afirmă autorii maghiari.

Sunt și câteva statistici care ne arată caracterul etnic al Banatului. Cea dintâi este aceea publicată de Francisc Griselini ³⁾ după care, numărul populațiunii din Banat, fără districtele: Panciova, Palanca nouă, Mehadia și cele 23 sate aparținătoare Caransebeșului, la 1770 era :

183.450 români
78.780 sârbi
8.683 bulgari
5.272 țigani
43.201 germani, italieni, francezi.

În nota cu care însoțește această statistică, Francisc Griselini observă că populațiunea întregului Banat s'ar putea evalua la circa 450.000 suflete, dacă i s'ar adăoga numărul locuitorilor din comunele și districtele amintite mai sus. Prin aceasta ar crește și numărul românilor, cunoscută fiind compoziția etnică din toate vremurile a regiunii Caransebeș și Mehadia.

Pentru anul 1797 avem statistica publicată de Vladimir Jakšici ⁴⁾:

394.228 români
147.050 sârbi
126.634 șvabi, unguri, etc.

¹⁾ Agoston Péter, *A magyar világi birtok története*, B. Pest, 1913, p. IV,

²⁾ *Lugos rendezett tanácsu város*, Szabadka, 1907, p. 149.

³⁾ *Istoria Banatului timișan*, p. 145 (scrisă între 1774—1777).

⁴⁾ Silviu Dragomir, *op. cit.*

După statistica oficială ungară din 1910, populațiunea Banatului se repartizează astfel ¹⁾:

592.049 români
284.329 sârbi
287.545 nemți
242.452 unguri.

Statisticile sunt atât de nefirești, încât va trebui să dăm câteva explicațiuni, căci este greu de înțeles cum unele naționalități, inexistente aici în momentul izgonirii turcilor, să se ridice la un număr atât de important, cum este acela al șvabilor și ungarilor, care, laolaltă, în decurs de un veac (la 1910) nu rămân în urma românilor decât cu 60.000 suflete. De unde la 1770 și 1797 românii aveau majoritatea absolută în Banat, la 1910 ei nu mai au decât majoritate relativă.

Această stare de lucruri este cu atât mai regretabilă pentru noi, cu cât în momentul părăsirii Banatului de către turci, caracterul acestuia era pur românesc. Mathias Bél, călătorind în anii 1720—1730, deci imediat după alungarea turcilor, prin Banat scrie ²⁾: « *Valachi incolunt potissimum provinciam* ». Un alt autor contemporan scrie același lucru ³⁾: « *La recucerire, în această provincie abia dacă au locuit alte popoare în afară de românii care s'au strecurat din Balcani în regiunile muntoase din județele Caraș-Severin și Timiș* ».

Chiar mai târziu, prin anii 1840, în orașul Timișoara, — azi centru important ungulesc, — « *maghiarimea dela prefectura județului părea o oază* » ⁴⁾.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea (1780), când o parte din Banat ajunsese pentru câțva timp sub conducerea comitatensă (feudală) a Ungariei, în Lugoj maghiarimea nu a fost în stare să constituie organele administrative « *deoarece în județ nu erau familii*

¹⁾ Felix Millker, *Kurze Geschichte des Banats*, Werschetz, 1925, p. 47.

²⁾ P. Nemoianu, *op. cit.*

³⁾ Dr. Bodor Antal, *Délmagyarország telepitések története és hatása a mai közállapotokra*, Budapest, 1914, p. 1.

⁴⁾ Szekfű Gyula, *Három nemzedék*, Budapest, 1922, p. 122.

nobile cu care să completeze diferitele funcțiuni și a trebuit să le importe din străini și mari depărtări »¹⁾.

Cea dintâi comună ungurească în județul Caraș-Severin, « Udvarszállás », s'a înființat în anul 1835, pe moșia contelui Bissingen, lângă comuna Jam, având în prezent vre o câteva sute de locuitori²⁾.

Cel dintâi proces-verbal dresat de Primăria Lugoj, în limba maghiară, pe lângă cea germană și română, s'a făcut la 23 Februarie 1887, deci cu abia 27 ani înainte de izbucnirea războiului mondial³⁾.

Avea dreptate deci poetul lugojan Victor Vlad Delamarina, să scrie pe marginea « Sărbătorii năvălirii » (serbările milenare):

Dați-i voi cu joc și cânturi
D'aia las nu ne prea pasă !
Vai vis d'ai aduș de vânturi,
Dapăi noi — noi nis acasă !

În sinea lor, recunoșteau aceasta și ungurii, căci pe marginea acelorași serbări milenare, iată ce scrie un reputat istoriograf maghiar, Borovszky Samu⁴⁾:

« Istoria de o mie de ani a Ungariei, atât de bogată în rezultate, propriu zis nu este altceva decât o descălecare fără răgaz, o luptă desfășurată de rasa maghiară pentru asigurarea patriei sale ».

Un alt autor, Bodor Antal⁵⁾, recunoaște că, din punctul de vedere unguresc, Banatul nu are un trecut prea mare: « *Trecutul județelor Torontal, Timiș și Caraș-Severin, de astăzi, este de abia două sute de ani, deoarece regiunea aceasta înfloritoare și populată, sub stăpânirea turcească, în mare parte a fost distrusă și a fost repopulată abia în cele două veacuri de după eliberare ».*

Să vedem acum în ce măsură s'a făcut așa zisa repopulare a Banatului?

Acțiunile de colonizare a Banatului s'au făcut în mai multe epoci și cu naționalități diferite, din care trei au ajuns să joace un

¹⁾ Iványi István, *op. cit.*, p. 96.

²⁾ Dr. Bodor Antal, *op. cit.*, p. 28.

³⁾ Iványi István, *op. cit.*, pp. 127—128.

⁴⁾ *A honfoglalás története*, Budapest, 1894, p. 157.

⁵⁾ *Op. cit.*, p. I.

rol important în viața acestei provincii: sârbii, șvabii și ungurii. Având în vedere că de cei dintâi ne-am ocupat în lucrarea « Sârbii și Banatul », iar colonizarea șvabilor ne-au înfățișat-o amănunțit numeroși autori germani și români, la care se adaugă și considerentul că proporțiile studiului aceasta nu ne permit să mergem cu cercetările până în Evul Mediu, vom rezuma aici numai rezultatul colonizărilor de după alungarea turcilor din Banat, în scopul de a ajunge cât mai curând la politica de colonizare a Statului ungar, care nu este destul de cunoscută.

Colonizările ce s'au făcut după izgonirea turcilor din Banat au cunoscut două mari faze.

Primele făcute între anii 1720 și 1817 de Curtea imperială din Viena, deci de Statul austriac, care a năzuit să facă din Banat o provincie germană. În mod sporadic, această politică a continuat și mai târziu, din inițiativă particulară.

A doua acțiune de colonizare s'a făcut în interesul și spiritul Statului național maghiar, ale cărui organe au urmărit două scopuri: pe de o parte, să facă reprezentant în această provincie elementul unguresc, de alta să taie blocul românesc, creând o legătură între coloniile ungurești din Banat și ungurii din Ardeal. Până la 1867, data împăcării austro-ungare și crearea monarhiei dualiste, de plasarea ungarilor în Banat s'a ocupat inițiativa particulară, iar de atunci încoace puterea de Stat.

Rămânând să ne ocupăm în amănunt numai de acțiunea de colonizare ungurească, vom arăta aici, mai întâi, rezultatul numeric al eforturilor făcute dela 1720 și până la 1910.

În ultimele două sute de ani, s'au înființat următoarele colonii cu sate independente, sau colonii anexe la satele existente ¹⁾.

Județe	Sub Carol III	Maria Tereza	Josif II	Francisc	Ferdinand V	Dela 1867	Numărul comunelor	
							la 1720	la 1910
Torontal	4	67	12	33	14	3	80	213
Timiș	30	50	10	7	3	5	120	225
Caraș-Severin . .	7	2	3	10	3	7	330	362
Total	41	119	25	50	20	15	530	800

¹⁾ Bodor Antal, *op. cit.*, p. 38.

După cum vedem din acest tablou, în județul Torontal 2/3 din comune sunt nou înființate, iar în Timiș jumătate. În afară de aceasta, trebuie să menționăm, că în circa 170 de comune existente s'au făcut colonii anexe.

Între anii 1817 și 1867, colonizările de nemți și unguri s'au făcut oarecum sporadic. Statul ungar neadministrând provincia, nu a putut face o acțiune metodică. Ungurii, care s'au strecurat în această epocă în Banat, au venit ca arendași, din iobagi ce erau în regiunea lor de origine, fiecare familie primind pentru 2—3 fiorini arendă anuală, câte 10—20 jughere, sau sprijiniți numai de inițiativa particulară. În special latifundiarii unguri au creat din muncitorii agricoli aduși pe moșiile lor, mici colonii maghiare. Cea mai importantă colonizare în această epocă a făcut-o *Stegul*, antecesoarea «*Reciței*» de astăzi, după 1846, respectiv 1855. Anume, pe aceea vreme a cumpărat Societatea de căi ferate austro-ungare (*Steg*) dela Stat, cele 156 mii jughere de pădure și 57 mii jughere pământ arabil, dimpreună cu toate minele și instalațiunile industriale pentru suma de 11 milioane fiorini. Cum însă toată această regiune era locuită exclusiv de români, în câteva decenii, politica «*Steg*»-ului a adus zeci de mii de străini, plasându-i în *Recița*, *Bocșa*, *Oravița*, *Sasca*, *Moldova*, *Nădrag*, etc. ¹⁾

Acțiunea de colonizare metodică din partea guvernului ungar începe după anul 1867, în epoca constituționalismului, cum le place ungarilor să o numească, și pe care o vom rezuma mai jos, după lucrarea autorului citat în mai multe locuri aici, *Bodor Antal*.

În prima decadă a constituționalismului unguresc, acțiunea de colonizare s'a desfășurat pe plan mai restrâns, deși, din motivele arătate, guvernul unguresc era foarte grăbit. La 1868 se votează legea XXV, iar la 1875 legea VII, prin care s'a codificat programul general al colonizărilor, iar ca avantaje s'a dat o scutire de impozit coloniștilor de 3, respectiv de 6 ani. Neafectându-se însă fonduri în scop de colonizare, cele două legi de mai sus nu au avut rezultate apreciable. În temeiul celor două legi de mai sus, abia s'au înființat vreo 7—8 comune ungurești în tot cuprinsul Banatului. Primele colonizări nu au reușit nici din motivul că cei ce ar fi vrut să se colonizeze, nu dispuneau de nici un fel de avut. În fața

¹⁾ *Bodor Antal, op. cit., pp. 28—29.*

acestei situațiuni, în anul 1883, corpurile legiuitoare autoriză Ministerul de Finanțe ungar să emită un împrumut de obligațiuni pentru suma de 13.600.000 coroane, în scopul răscumpărării pământurilor necesare acțiunii proiectate. De altă parte, coloniștilor li s'a acordat un termen de 42 ani, pentru amortizarea prețului către Stat. Aceasta a dat un impuls apreciabil acțiunii de colonizare ungară.

Mai târziu, legea V. din 1894 cuprinde dispozițiuni prealabile pentru crearea de colonii, cât și avantaje sporite. În sensul acestei legi, loturile coloniștilor nu puteau fi mai mici de 10 jughere și mai mari de 80 jughere. Legea s'a îngrijit și de înființarea de islazuri comunale și a obligat pe colonizator, adică Statul, să pună la dispoziție, cu titlu gratuit, loturile necesare clădirilor publice, drumurilor și străzilor, iar pentru alte scopuri publice să dea, tot cu titlu gratuit, încă 5% din pământul total, afectat coloniei respective. Colonie nouă, ca sat independent, nu se putea crea decât acolo unde se puteau plasa 150 familii. Prin această lege, directiva colonizărilor a fost dată în atribuțiunea Ministerului de Agricultură, punându-i-se la dispoziție și suma de 6.000.000 coroane, în scopul achiziționării de terenuri pentru colonizări, construire de case pe seama coloniștilor, pentru îmbunătățirea pământului, etc. Această lege asigură Statului și dreptul de preemțiune asupra loturilor și dreptul de a scoate din aceste colonii pe coloniștii renitenți. Legea de mai sus a fost întregită și cu legea XXXII din 1897, care a autorizat instituțiunile financiare să emită obligațiuni asupra loturilor coloniștilor, până la valoarea de 75%, cu titlu de împrumut.

Dar nici prin aceste legi nu s'au putut crea mijloacele definitive pentru sprijinirea acțiunii de colonizare ungară. La 1909, Dáranyi Ignátz, ministrul Agriculturii, a întocmit un amplu proiect de lege în această materie,—care prevedea ca toate moșiile Statului, fără scop special sau lucrativ, în valoare de 120 milioane coroane, să fie întrebuințate în scop de colonizare. Acest proiect de lege nu a putut fi votat, deoarece guvernul din care făcea parte ministrul Darányi a căzut, iar noul ministru al Agriculturii, contele Serényi Béla, nu și l-a însușit. Acesta din urmă face să se voteze legea XV din 1911, care prevede înființarea unei instituțiuni financiare, sub numele de *Magyar Földhitelintézetek Országos*

Szöveltsége (Federația regnicolară a instituțiilor funciare maghiare), al cărei scop era să se ocupe de parcelarea și colonizarea pământurilor, după indicațiunile Ministerului Agriculturii și potrivit intereselor Statului, dându-i în atribuțiune și numeroase alte operațiuni, în legătură cu înființarea și consolidarea acestor colonii, sub raport economic și social. În sensul statutelor ei, această instituțiune trebuia să aibă un caracter altruist, fără a tinde la câștiguri. Capitalul ei social a fost semnat după cum urmează: Statul 8 milioane coroane, « Magyar Földhitelintézet » (Institutul de Credit funciar ungar) 3,5 milioane coroane, « Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete » (Institutul de Credit Funciar Regnicolar al micilor proprietari) 2 milioane coroane și « Országos Központi Hitelszövetkezet » (Centrala Cooperativă regnicolară de Credit) 1,2 milioane coroane. Dar această instituțiune nu și-a mai putut desfășura programul ei de activitate, dat fiind că la 1914 a izbucnit războiul mondial. Astfel, în Banat ea nu a lăsat nici o urmă.

Iată căile pe care Banatul românesc a trebuit să primească și pe cei 242.452 unguri, constatați la 1910, deși, în momentul retragerii turcilor din Banat, elementul unguresc în această provincie era cu totul inexistent.

Fără a ne extinde la rezultatele acțiunii de colonizare făcute de Statul ungar dela 1867 și până în preajma războiului, pe teren și în diferitele regiuni, ținem să constatăm aci două lucruri:

a) Că nici o colonie făcută de puterea de Stat ungară nu este mai veche de anul 1881; cele mai multe însă s'au înființat dela 1890 încoace și până la 1910;

b) Că atențiunea guvernului ungar era mereu îndreptată asupra județului Caraș-Severin, unde românii constituiau un bloc impenetrabil. Din acest motiv, guvernul ungar și-a ales linia Timișului și Begheiului, între Timișoara și Făget, fixându-și ca obiectiv colonizarea cu unguri pe o distanță de circa 80 km., cu intenția vădită de a face legătura cu ungurii din Ardeal. Este cea mai mare acțiune de colonizare concepută pentru Banat, evident în scop pur politic, ceea ce a trebuit să aibă în vedere și Statul român. Prin art. 10 din « Legea Agrară pentru Transilvania, Banat și Maramureș » publicată în *Monitorul Oficial* din 30 Iulie 1921, s'au luat următoarele dispozițiuni:

« Loturile celor colonizați după 1 Ianuarie 1885 se expropriază până la limita lotului fixat în întregime, pentru împroprietărirea îndreptățitorilor dela art. 92 ».

Statul român era dator să facă această rectificare din motivul că el nu era ținut să respecte concepții politice dușmănoase elementului românesc și fiindcă, după cum am văzut, termenul de amortizare al prețului pământului era de 42 ani și deci în acest timp, guvernul român, ca succesor al aceluia ungar, era în drept să ia orice măsură. Noi socotim că termenul de 25 ani, prevăzut de art. 10 citat mai sus, era greșit. El trebuia să meargă cu cel puțin 5 ani mai înapoi, adică până la 1 Ianuarie 1880. Cu termenul de 1 Ianuarie 1885 au scăpat de sub efectul legii noastre agrare două din cele mai puternice comune de coloniști din Valea Beghiului, una înființată la 1881 și alta la 1883.

Firește, ungurii au protestat, reclamându-ne la Societatea Națiunilor, prilejuind cel dintâi mare proces cu răsunet în opinia publică europeană, cunoscut sub numele de « Procesul coloniștilor unguri din Banat », proces pe care l-am câștigat.

Înceind acest studiu, nu putem să nu ne exprimăm mirarea și satisfacția în ce privește virtuțile poporului românesc, care fără nici un ajutor de afară, a putut să țină piept celor trei mari acțiuni de colonizare, urmărite cu tenacitate, vreme de sute de ani, de puternice și dușmănoase State, nouă românilor. Deși sub presiunea seculară întreită, elementul românesc a fost nevoit să cedeze oarecare teren, să aibă oarecari eclipse de voință, să se automutilizeze renunțând la copii, nu a abandonat lupta niciodată. În patrimoniul Statului român întregit, românii bănățeni au pășit cu conștiința datoriei împlinite, cu fruntea în sus și refuzăm să credem că ei ar renunța la lupta seculară tocmai acum, după marea izbăvire națională.

Lupta viguroasă dusă de elementul românesc o remarcă și sociologul Balogh Pál scriind ¹⁾:

« In teritoriul dintre Mureș și Begheiu, de 150 ani, două nații luptă pentru stăpânirea pământului: șvabii și românii. Ar fi și o a treia nație, sârbii, dar aceștia sunt aproape scoși din luptă ».

¹⁾ *A Népfajok Magyarországon*, Budapest, 1902, p. 822.

La fel îi consideră Balogh Pál și pe unguri când scrie ¹⁾: « *Până unde se întinde etnica românească, treptele maghiare sunt apăstate. In Caraș — Timiș și Arad — Bihor, ritmul treptelor ungurești este obosit, lipsit de putere* ».

După încheierea războiului mondial, câmpul nostru de luptă s'a mai restrâns, elementul maghiar și sârb fiind neînsemnat, nemai-putând juca un rol decât în politica economică și comunală a Banatului. În adevăr, în Banatul nostru de astăzi, elementul românesc dispune de o majoritate absolută. Dintr'un total de 942.000 suflete, românii sunt în proporție de 55,3%, ungurii de 11,2%, șvabii de 24,6% și sârbo-croații de 4,3% ²⁾.

În asemenea împrejurări, am îndrăzni să spunem că, în Banat, lupta elementului românesc nu ar fi tocmai grea, dacă organele Statului român ar avea răgazul de a reflecta o clipă asupra măsurilor ce se impun și dacă societatea românească locală ar ști să se manifeste pe alte căi, mai puțin șgomotoase și mai pozitive.

P. NEMOIANU

¹⁾ *A Népfajok Magyarországon*, Budapest, 1902, p. 71.

²⁾ *Buletinul demografic al României*, Anul V, Nr. 6, 1936, p. 346.

INSEMNĂRI REFERITOARE LA O CONCEPȚIUNE TEHNICĂ A DEMOCRAȚIEI

Dacă am vrea să caracterizăm publicistica timpurilor noastre, am putea spune că ea înfățișează această stranie particularitate de a număra în rândurile ei foarte mulți doctrinari și nici o doctrină; adică nici o construcțiune ideologică demnă de o asemenea apelațiune. O seamă de nechemați, care nu pot să justifice în nici un fel vre-o competență pentru a emite teorii sau a discuta în materie de știință politică, nu se sfiesc să se manifeste zgomotos. Libertatea scrisului a ajuns libertatea de a spune prostii și mulți oameni de seamă se întrec în a critica formele de guvernământ existente cât și în formularea de « sisteme ideale » pentru viitor.

Sufragiul universal, pe care mulți îl critică cu înverșunare, fără măcar a pătrunde caracterul și rostul său, este, într'o bună măsură, indirect vinovat de această înflorire, neașteptată și inoportună, a aptitudinilor critico-dogmatice necalificate. În adevăr, profanii își spun că, dacă nu se cere nici o pregătire teoretică pentru a ajunge deputat, senator sau chiar ministru, nu există nici un motiv ca discuția teoretică referitoare la oportunitatea și modul de recrutare al acestor instituțiuni să reclame în mod imperios anumite cunoștințe de specialitate. « Ce este accesibil tuturor poate fi discutat cu competență de toți », iată postulatul nemărturisit al cugetării profane, când ea pășește fără sfială pe cărările științei politice.

Noi credem că, în regulă foarte generală, părerile manifestate cu atâta suficiență de atâți « oameni bine » se caracterizează printr'o

totală incompetență. Puțini sunt aceia în stare măcar să bănuiască complexitatea problemelor pe care le tratează cu atâta dogmatism.

Dar vina inițială nu o poartă mulțimea. Ca totdeauna, mulțimea are îndrumători, care sunt, în bună parte, adevărații vinovați. Printre ei, la locul de cinste, trebuie să așezați cugetătorii și filosofii reputați care, încredințați că problemele de politică teoretică se pot rezolva fără o serioasă cultură de specialitate și numai cu ajutorul unei bogate culturi filosofice, au invadat știința politică și, cu o condamnabilă ușurință, au criticat instituțiunile a căror semnificație nu erau pregătiți a o pătrunde și a o înțelege.

Socotim de aceea, pentru a pune capăt confuziunii, că este absolută nevoie de o *doctrină, întocmită cu ajutorul unor metode adecvate, de oameni într'adevăr competenți*.

Am spus: o doctrină. Gândul nostru întreg este însă: o *doctrină democratică*, deoarece, după părerea noastră, nu există decât o singură doctrină rațională de guvernământ: cea democratică. În lumea realităților trecătoare, democrația tinde astăzi să devină o raritate; faptul nu poate însă interesa pe teoretician, dat fiind că o reușită vremelnică nu poate compensa caracterul efemer, irațional, inerent formelor autoritare de guvernământ.

O doctrină democratică este cu atât mai necesară astăzi, cu cât sunt în sânul maselor nenumărați oameni care *simt* democratic, dar care se depărtează de această doctrină, deoarece adversarii ei au reușit, printr'o înfățișare și deformare mincinoasă a ei, să o prezinte drept « nedemocratică în fapt »! « Democrația este numai în aparență... democratică. În fond, ea este o vastă mistificare ». Concluzia logică a unei asemenea răsturnări e lesne de ghicit: « Formele autoritare de guvernământ realizează, în ciuda aparențelor, mai multă egalitate socială și chiar mai multă libertate ».

Răspunderea acestui prea îndrăzneț paradox o poartă, în mod exclusiv, inadecvata definițiune a democrației, vulgarizată astăzi, definițiune care pune accentul pe ideea de guvernare a poporului. Aceasta constituie o gravă eroare, dat fiind că o definițiune trebuie totdeauna să exprime esența conceptului definit, iar nu vre-o particularitate întâmplătoare a sa. Ca atare, definiția democrației ar trebui, la rândul ei, să exprime esența ideii de democrație, iar nu această particularitate accidentală, prea puțin caracteristică și într'o foarte mare măsură pur verbală, care este guvernarea popo-

rului. De altfel, definițiunea curentă a democrației: « guvernarea poporului », nici nu este propriu zis o definițiune, ci o simplă traducere a unui cuvânt grecesc. În consecință, după ce am tradus *democrație* prin guvernarea poporului, problema definițiunii acestei noțiuni rămâne întreagă, și suntem îndreptățiți să adăogăm că ceea ce rămâne de făcut este totodată foarte anevoios și important. Putem spune chiar că problema formei celui mai bun guvernământ se confundă, într'o bună măsură, cu problema unei bune definițiuni a democrației.

Ce este Democrația? Guvernarea Poporului? Niciodată! Nici un teoretician contemporan nu ar accepta o asemenea definițiune, împotriva căreia, la rândul nostru ne înscriem în fals. Atunci, ce este Democrația? În ceea ce ne privește, am fi dispuși să acceptăm următoarea definițiune din care, după cum se vede, ideea de guvernământ al poporului este complet îndepărtată: « *Democrația este Statul în care domnește o ordine de drept, subordonată principiilor exprimate prin declarațiunea drepturilor omului* ». Nu avem pretenția că definițiunea noastră este foarte bună; nici chiar foarte precisă. În sfârșit, nici nu ne obligăm măcar să nu o modificăm cu timpul, de pildă pe măsură ce vom aprofunda mai bine raporturile dintre libertate și dreptul de proprietate. S'ar putea, de pildă, să ajungem la definițiunea: Democrația este Statul în care domnește o ordine de drept, puterile legiuitorului fiind limitate de drepturile rezultând pentru individ din instituția proprietății individuale. *Se vede că înclinăm de partea acelor care văd o contradicțiune între autocrație și dreptul de proprietate individuală și deci, opozițiune între democrație și colectivism*. În schimb, pe lângă defectele pe care singuri i le recunoaștem, definițiunea noastră a democrației comportă și o incontestabilă superioritate: aceea de a ignora cu desăvârșire ideea pe care profanii o cred a fi esența democrației: *guvernarea poporului*. Aceasta nu este decât o consecință indirectă, întâmplătoare, o caracterizare verbală a unei organizațiuni politice foarte complicate.

Găsim, prin urmare, ideea de legalitate la baza definițiunii democrației, însă ideea de legalitate limitată și temperată, la rândul său, în ceea ce privește inițiativa legiuitorului, de aceea de libertate. Oricât de neprecisă ar fi această din urmă idee, este greu să facem abstracție de ea, când definim democrația. Fără un minimum de

libertate, fie el chiar derizoriu, dar în schimb imprescriptibil, nu există democrație.

În sfârșit, suntem de acord cu adversarii democrației când ei susțin că ideea suveranității poporului este un mit, în contradicțiune flagrantă cu realitatea, dar pretendem că *o adevărată doctrină a democrației nu va aminti niciodată de suveranitatea poporului*, expresie la locul ei în frazeologia pompoasă a Revoluției Franceze (sau în proza ridicolă a semidoctilor prezumțioși care vor să se mândrească cu un bogat vocabular), dar inutilă, inexactă și periculoasă într'o adevărată democrație, dat fiind că, în cel mai bun caz, e susceptibilă să alimenteze tendințele demagogice ale unor politicieni de rea credință. Suveranitatea poporului a fost inventată spre a justifica sufragiul universal. Vom arăta că sufragiul universal se dispensează de asemenea temelie de quasi-mistică esență.

O paranteză, pentru a ne face mai bine înțeleși. Astăzi, spre deosebire de trecut, — prin trecut înțelegem în deosebi perioada premergătoare Revoluției Franceze, — doctrina democratică s'a despărțit de ideile filosofice care, acum 150 de ani, i-au sprijinit debuturile. Astăzi doctrina democratică nu mai urmărește răsturnarea unei forme absolutiste de guvernământ, atacând și dovedind insuficiența premizelor ei teoretice, ci urmărește, pur și simplu, organizarea unei forme de viață socială în care individul să se bucure de anumite *garanții reale*, iar nu *verbale*, cu privire la viața, libertatea, munca și proprietatea sa. Din acest punct de vedere, o definițiune a democrației care ar spune: « Democrația este acea formă de organizațiune socială, în care viața, libertatea, munca și proprietatea individuală sunt garantate în mod real, iar nu verbal », ar constitui, în ciuda caracterului său empiric și nejuridic, în ciuda faptului că nu conține nimic cu privire la organizarea politică a Statului democratic, o mult mai fericită caracterizare a noțiunii de democrație, decât formula curentă de: guvernare a poporului. De altfel, că aici stă nodul problemei, o recunosc implicit și adversarii democrației, când, urmărind să recolteze adeziuni printre partizanii acesteia, întemeiază propaganda lor pe afirmația că ideologia democratică, cu așa zisa ei suveranitate a poporului, este un mit care nu corespunde realității și susțin mai departe că formele autoritare de guvernământ pe care le preconizează, deși neagă (din punct de vedere concret) ideea de

suveranitate a poporului, asigură totuși poporului o viață mai bună.

În ultimă analiză, controversa dintre democrați și anti-democrați se rezumă la răspunsul care trebuie dat întrebării, *dacă libertățile individuale pot exista și în lipsa libertăților politice*. Bine înțeles că răspunsul e *negativ*.

Să revenim însă la guvernarea poporului. Întru cât caracterizează ea democrația? Întru nimic, din punctul de vedere al unei necesități interioare, logice. Din punct de vedere concret, al realităților sociale și psihologice, într'un cuvânt, din punct de vedere empiric, există însă o legătură *de fapt* (nicidecum de drept) între garanțiile recunoscute persoanei umane și mecanismul de selecționare al guvernanților. Ori de câte ori poporul contribuie la desemnarea lor, din motive foarte indirecte pe care vom încerca să le indicăm mai jos, persoana umană este respectată într'o mare măsură. Dimpotrivă, când poporul este exclus dela operațiunea selecționării conducătorilor politici, *după un timp mai lung sau mai scurt*, garanțiile, de care cu toții credem că e bine ca persoana umană să fie înconjurată, dispar cu totul.

Pe ce se reazemă această afirmațiune? Pe simpla observare că, ori de câte ori poporul nu participă la guvernare, guvernarea se exercită împotriva lui. Cu toate că afirmația noastră ni se pare indiscutabilă, vom arăta că acest adevăr empiric are și o explicație de ordin rațional. Ea constă în ceea ce s'ar putea numi teoria forțelor componente ale realității sociale.

Léon Duguit a enunțat principiul că, în orice formă de viață colectivă, forțele sociale organizate reușesc totdeauna, — fie că vrem, fie că nu vrem, — să-și manifesteze existența. Uneori însuși legiuitorul constituent face aplicațiunea acestui principiu, recunoscând prin Constituție existența lor. Astfel, Constituția noastră recunoaște existența, ca forțe de care organizațiunea politică a Statului va trebui să țină seama, a celor doi factori constituționali: popor și Rege. De asemenea, felul în care Constituția vorbește despre presă și biserică ne îndreptățește, poate, să credem că cel puțin în mod inconștient, ea le-a recunoscut importanța ca forțe sociale organizate. În schimb, Constituția noastră nu vorbește nici un cuvânt, nici despre partidele politice, nici despre marea finanță și industrie, nici despre sindicatele muncitorești, și în același

fel procedează mai toate constituțiunile contemporane. Rezultatul acestei omisiuni este că faptele transgresează textele constituționale și, pretutindeni unde ele există, trusturile influențează într'o bună măsură legislația țării, sindicatele muncitorești exercită prin mijlocirea străzii și a grevelor presiuni asupra puterii constituite, în sfârșit, partidele politice exercită un control permanent și de fiecare clipă asupra întregii vieți de Stat.

Lucrul apare și mai adevărat, dacă ne dăm seama că în regimurile totalitare contemporane au fost nimicite, în înțelesul material al cuvântului, organizațiunile partidelor politice și acele ale sindicatelor muncitorești pentru a putea să se asigure dominația regimului. Marea finanță și trusturile s'au sustras urgiei acestuia, pentru motivul că ele i-au sprijinit ascensiunea, iar după reușită au știut să se mulțumească a culege beneficii economice, renunțând la orice veleități de a juca vre-un rol politic.

(Cu această ocazie, vom aminti că este cu totul greșit a se spune că, într'o democrație, banul poate orice. Într'o democrație, banul în sine nu poate mai nimic. Aceea care poate ceva, deși cu mult mai puțin decât într'un regim autocrat sau totalitar, este marea industrie, care se confundă de cele mai multe ori cu marea finanță. Acestea sunt adevărate forțe sociale, adică sunt bine organizate, având reprezentanții lor în toate cercurile care dețin o fracțiune a autorității de Stat. Prin mijlocirea creaturilor lor, ele influențează viața de Stat, imprimându-i o direcțiune conformă cu interesele lor; evident, în linii mari.)

După cum era de așteptat, diferitele forțe sociale sunt adeseori antagoniste. Interesele lor sunt în parte concurente, de sigur, dar și divergente, sub multe raporturi. Astfel fiind, e normal ca fiecare să caute să-și atingă scopul în dauna celorlalți. Așa se nasc, în primul rând, conflicte sociale; în al doilea rând, conflictul dintre partidele politice și marea finanță, amândouă vrând să exercite în mod exclusiv o influență preponderentă; în sfârșit, așa se naște conflictul dintre pătura intelectuală și marile mase, dat fiind că pătura intelectuală, chiar când este săracă, are un ideal conservator și merge mână în mână cu forțele de inerție. Din punct de vedere economic, numeroși intelectuali, liberi profesioniști, funcționari fac parte din proletariat; totuși, din punct de vedere social și ideologic, cei mai mulți dintre ei reacționează la fel ca și

reprezentanții claselor mijlocii, care sunt, prin excelență, forțe conservatoare.

În lupta pentru supremația politică de care se leagă atâtea avantaje economice, care este cel mai sigur mijloc de a zdrobi pe adversar? De sigur acela care-i contestă adversarului dreptul de a avea reprezentanți în sânul organizațiunii politice a Statului. Iată în puține cuvinte motivul pentru care sufragiul universal este ținta atâtor atacuri. Sufragiul universal este mijlocul de apărare al maselor, instrumentul prin excelență al revendicărilor sociale. Acesta constituie un motiv suficient pentru ca celelalte forțe sociale de care am vorbit mai sus să reclame desființarea sa.

Chiar din punctul de vedere al intereselor maselor, trebuie să recunoaștem că, de multe ori, sufragiul universal nu este la înălțimea chemării sale, dat fiind că adesea aleșii săi trădează cauza căreia îi datorează mandatul. Faptul nu trebuie însă să ne determine să pronunțăm împotriva lui o condamnare pripită, deoarece lucrurile stau astfel, încât trădarea, oricât ar fi de generală, încă nu reprezintă un prea mare neajuns. Într'adevăr, intensitatea și violența luptelor politice impun sacrificii și obligații mari chiar celor mai egoiști, chiar acelor care pășesc la drum cu intenția fermă de a recolta în mod exclusiv beneficii de pe urma carierei politice pe care au îmbrățișat-o (aceasta bine înțeles în ipoteza că vor să fie realeși).

Iată prin urmare unul din fundamentele teoretice ale instituțiunii sufragiului universal. Mai sunt încă și altele, toate fără nici o legătură cu faimoasa teorie a reprezentațiunii (care este o ficțiune de origine filosofică). Astfel, la baza instituțiunii sufragiului universal găsim, în primul rând, dezideratul fundamental al democrației moderne: *schimbarea, la anumite intervale de timp, a persoanelor care dețin frânele Statului*. Această schimbare este considerată de multă lume, în mod eronat, drept o consecință nedorită și regretabilă a regimului democratic, care trădează prin această instabilitate, o imperfecțiune congenitală a sa. În fond, lucrurile stau altfel: democrația reclamă schimbarea (evident nu prea des) a celor dela cârma Statului, știind că nimic nu este mai primejdios pentru o țară și pentru libertățile cetățenilor, decât o guvernare de prea lungă durată, care sfârșește, totdeauna, prin a conferi celor ce guvernează, impresia că sunt indispensabili și că

guvernează în virtutea unui drept propriu, iar nu în baza unui mandat, care numai prin merit și dezinteresare le poate fi conservat.

În al doilea rând, sufragiul universal e justificat de o necesitate practică: în lipsa poporului nu are cine desemna pe guvernanți. Într'adevăr, într'o Monarhie constituțională desemnarea guvernanților poate fi rezultatul unei colaborări dintre popor și Rege.

În schimb însă, într'o Republică cine ar putea, în afară de popor, desemna pe guvernanți? Presa? Marea finanță sau industria? Sindicatele muncitorești? Armata? Universitățile? Sau, în sfârșit, aceste instituțiuni din nou la modă care poartă numele de corporații și care constituiesc ultima formă a unei anumite cugetări politice?

E drept că, în ultimul timp, se vorbește mult despre așa zisele *Elite Sociale* care ar putea, ele, desemna pe guvernanți, sau asuma eventual răspunderea guvernării. Soluția pare minunată; păcat însă că nu este totodată și posibilă. Asupra acestui punct, de îndată ce părăsim planul pur verbal, nici o discuție nu este măcar cu putință. Într'adevăr, ce înțelegem prin elită? Cine face parte din ea, și care este criteriul neîndoielnic al selecțiunii ei? Iată întrebări la care este nu numai greu, dar chiar imposibil de răspuns, între altele pentru motivul că orice individ, fie el cât de mediocru, oridecâteori va descoperi în profesiunea sa, sau în cercul activității sale, pe altul mai mediocru, va fi tentat să se considere ca făcând parte din *elită*. Și dacă, la urma urmelor, pentru a simplifica problema, am elimina din așa zisele elite tot ceea ce nu este de calitate indiscutabilă (presupunând ceea ce noi nu credem, că asupra acestui punct un acord general ar fi posibil), lăsând doar să subsiste capetele de listă ale diferitelor ramuri de activitate socială, și le-am încredința acestora sarcina guvernării țării, nici atunci rezultatul nu ar fi prea fericit. Experiențe de soiul acesta s'au făcut cam pre-tutindenii și nu au dat niciodată rezultate.

Iată deci și inconsistentă, deși la modă, « *teorie* » a elitelor desmințită de fapte, după ce o analiză logică sumară ne făcuse să întrededem mediocritatea doctrinară a acestei construcțiuni ideologice. Ce mai rămâne de propus drept instrument de selecționare a guvernanților în Statul modern, în afară de biserică și de dreptul divin, care ni se par oarecum perimate, din punctul de vedere al

unei moderne teorii de guvernământ?... În consecință suntem nevoiți să ne întoarcem la selecțiunea operată de sufragiul universal, de sigur nu pentru motivul că ea este perfectă, ci numai pentrucă dintre toate ea este cea mai puțin proastă și totodată singura care oferă un criteriu *obiectiv* de selecțiune. Vom încerca însă să prezentăm instituțiunea sufragiului universal în adevărata sa lumină, dezbărând-o de argumentele specioase ale adversarilor săi și de trasfigurațiunile pseudo-filosofice pe care i le-au impus apărătorii ei zeloși, dar insuficient informați.

Ce este sufragiul universal? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să vedem care este semnificația politică a acestei instituțiuni și, în acest scop, să examinăm, în mod prealabil, cum se guvernează o democrație.

Ceea ce caracterizează, prin excelență, democrația este faptul că, într'o asemenea formă de guvernământ, opoziția contribuie la guvernarea țării. Mai bine zis, într'o democrație guvernează guvernul în colaborare cu opoziția, cu presa și cu opinia publică. Acest fenomen, în mod exclusiv specific democrațiilor, le poate caracteriza mai bine decât oricare altul. El lămurește înțelesul locuțiunii britanice « Opoziția Majestății Sale », cât și acela al propunerii formulate de curând în Camera Comunelor, de a se atribui șefului opoziției o remunerație de 2.000 livre anual. Privită astfel, întreaga problemă a selecțiunii guvernanților se transformă radical. Într'o autocrație, unde guvernul conduce treburile Statului, fără a cere avizul presei și al opiniei publice, e necesar, trebuie, chiar dacă în fapt lucrările nu stau astfel, și nu vedem pentru care motiv ar fi tocmai așa, ca cei mai buni să fie la posturile de comandă. Într'o democrație însă, lucrurile se schimbă, și anume: este de ajuns ca cei mai buni, dacă nu se află pe banca ministerială, să-și poată spune cuvântul, fie de pe băncile opoziției, fie de pe tribuna presei. În asemenea condițiuni, rolul sufragiului universal diferă mult de acela pe care i-l atribue detractorii săi, care nu vor să țină seamă de felul în care se exercită *în fapt* guvernarea unei democrații, ci urmăresc cu o privire fixă niște principii abstracte, perimate de mult. Sufragiul universal nu mai trebuie considerat astăzi drept un examen la care este de dorit să reușească cei mai buni, ci drept un mecanism de reducere al numărului prea mare de postulanți la conducerea țării, prin elimi-

narea mulțimii celor mai proști. El nu are pretențiunea să spună « propriu nomine » care este cel mai bun, ci se declară satisfăcut dacă, în mulțimea celor aleși, alături de elementele mediocre sau slabe, se găsesc și elementele cele mai bune pe care, după cum am mai spus, nici nu are pretenția să le desemneze în individualitatea lor.

Certitudinea că, alături de elementele mediocre sau chiar slabe, scoase la suprafață de sufragiul universal, se găsesc și elementele cele mai bune, de care o țară dispune la un moment dat, îi ajunge cu prisosință, deoarece, în ultimă analiză, rostul sufragiului universal este de a suscita pe unii dintre interlocutorii unei foarte vaste discuțiuni, care va cuprinde întreaga țară, datorită atmosferei de întinsă publicitate în care se desfășoară.

Iar aceleora care pretind că, în țările democratice, « adevăratele » elite refuză să se amestece în politică, din cauză că moravurile adoptate au coborât prea jos nivelul moral al vieții publice, li se poate răspunde că afirmațiunea lor este gratuită, pentru că e incontrollabilă și neverosimilă. Politică se face, înainte de orice, cu anume temperament. Numai cine are un anumit temperament se aruncă în vârtoarea politicei, oricare ar fi condițiunile și rezultatele luptei. A spune prin urmare că « adevăratele elite » disprețuiesc politica, din cauza condițiunilor în care se desfășoară lupta și a nivelului moral coborât propriu vieții politice, înseamnă pur și simplu a denatura adevărul, și a transforma o deficiență de energie, care face imposibilă participarea la o luptă atât de grea, într'o determinațiune conștientă de a nu interveni, sub pretextul că lupta ce se dă este degradantă.

Există, de sigur, în toate democrațiile lumii, oameni deștepți, culți, cinstiți, întreprinzători, care nu se valorifică în viața publică. Acest fapt nu trebuie să ducă însă, drept consecință, la condamnarea regimului democratic, ci numai la încheierea că, pentru a figura printre conducătorii politici ai unei țări, pe lângă inteligență, cultură, onestitate, mai e nevoie și de o anumită combativitate, fără de care neprețuita superioritate a regimului democratic nu se poate manifesta. *Democrație înseamnă « luptă și publicitate »*. Iar lupta presupune inițiativă și combativitate. Neînsoțite de aceste calități, inteligența, cultura și cinstea nu valorează, din punct de vedere al vieții publice, decât regrete! Iar

reabilitarea pe care « post mortem » istoria o acordă adeseori, în democrații, oamenilor politici celor mai huliți, constituie o prezumție serioasă în sprijinul afirmațiunii că elitele politice coincid foarte adeseori cu ceea ce o democrație are cu adevărat mai bun. Intre altele multe, cazul Clemenceau e elocvent: calomnia, acuzațiile nedrepte, iată răsplata cotidiană a omului politic, oricare ar fi el și oricât ar fi de bun. Iar după moarte, reabilitarea. Astfel, istoria se repetă, fără a împiedeca repetiția aceluiași erori !

În sfârșit, când răspundem criticilor aduse sufragiului universal, nu trebuie să uităm că, în fapt, sufragiul universal nu are consecințe atât de rigurose absolute, cu privire la compunerea echipelor guvernamentale, ci este totdeauna temperat prin sistemul cooptațiilor. Adică, cineva poate să fie foarte popular și să joace totuși un rol cu totul neînsemnat în conducerea țării. Aceasta înseamnă că, dată fiind recrutarea echipelor de guvernământ, prin metoda cooptațiunii, sufragiul universal nu poate impune aleșii săi la posturile de conducere, când valoarea lor personală este necorespunzătoare. Și dacă totuși, uneori, unii miniștri nu sunt la înălțimea postului ce ocupă, vina nu este a sufragiului universal, ci a premierului și a cine știe cărei combinațiuni de culise. Căci este totdeauna posibil să găsești oameni mai calificați în rândurile unui partid de guvernământ.

Concluzia care se desprinde de aici este că criticile aduse sufragiului universal, — mecanism de selecțiune inadecvat, — sunt și mai puțin întemeiate, sufragiul universal fiind doar o simplă etapă, și nu cea mai importantă, a selecțiunii personalului de conducere a unei democrații. El nu este, după cum am spus în altă parte, decât un procedeu de primă, promptă și masivă eliminare a mulțimii celor mai proști. Atât, și în acest scop, nu e nevoie de cine știe ce competență deosebită a alegătorului.

* * *

După sufragiul universal, partidele politice ocupă locul întâi în ordinea criticilor îndreptate împotriva democrației. Aici ignoranța joacă rolul de căpetenie și, dacă ar fi mai puțin răspândită, teza acelora care reclamă desființarea partidelor politice nu ar merita un răspuns. Din nenorocire însă, trăim într'o epocă în care

sportul a luat locul școlii, iar conformismul a înlocuit gândirea. De aceea ne vom osteni să combatem criticile formulate împotriva partidelor politice, iar concluzia noastră va fi — o enunțăm de pe acum — necesitatea legiferării existenței partidelor politice. Adică, în loc de înlăturarea lor, *recunoașterea prin lege a rolului lor*.

Ce este un partid politic? O vastă organizațiune socială, hotărâtă să cucerească puterea prin căi legale. Adică hotărâtă să obțină, prin mijlocirea sufragiului universal, majoritatea absolută sau, cel puțin relativă, în parlament.

Astfel stând lucrurile, legătura dintre partidele politice și sufragiului universal apare în mod foarte clar. Ea nu este o legătură întâmplătoare, ci, dimpotrivă, exprimă un raport de conexiune logică și de conveniență funcțională. Fără partide politice, nu pot exista alegeri, deoarece partidele organizează desbaterea chestiunilor mari, de politică generală și de interes obștesc, asupra cărora alegătorii se vor pronunța prin votul lor, după cum tot partidele efectuează o primă selecțiune a oamenilor politici, în afară de prescripțiunile exprese ale legii scrise. În absența partidelor politice, alegătorii ar fi cu totul dezorientați și, în consecință, votul lor ar pierde orice semnificație. Acei care reclamă înlăturarea partidelor politice, fără a cere totodată desființarea sufragiului universal, ar trebui să mediteze asupra faptului că el nu poate funcționa fără partide politice, după cum nu poate funcționa nici în ipoteza partidului unic, care este o elementară și simplistă falsificare a instituției sufragiului universal, imaginată de regimurile autoritare, în scopul de a se confecționa, fără luptă, majorități compacte. De sigur că, cu o libertate totală de propagandă și cu o propagandă contrară bine organizată, alegerile cu un partid unic s'ar asemena unui referendum. Ipoteza aceasta este însă inadmisibilă, deoarece, în fapt, oridecâteori există un singur partid *constituit*, el practică intoleranța și împiedică orice propagandă potrivnică. Pe lângă aceasta, însăși ideea de propagandă contrară, bine organizată, cuprinde, în ipoteza unui partid unic, o contradicțiune, deoarece posibilitatea unei asemenea propagande implică, pentru a fi eficace, un al doilea partid. În sfârșit, orice s'ar spune, existența unui singur partid implică intoleranța. Numai intoleranța poate reduce eterna și ireductibila diversitate a părerilor, până la a grupa întreaga națiune sub un singur stindard.

Nu corespunde realității afirmațiunea că regimul parlamentar funcționează cu atât mai bine, cu cât sunt mai puține partide. De pildă nu se poate susține că, în regulă generală, ar fi mai bine dacă ar fi 5 partide în loc de 15. Suntem de părere că, în ambele cazuri, e tot atât de rău. Exact ar fi să spunem că regimul parlamentar nu funcționează cu plin randament decât atunci când există numai două partide. Acest lucru este în deobște destul de superficial cunoscut. Astfel, adeseori se critică sistemul rotativei a două partide. Critica este cu totul neîntemeiată. E bine să fie numai două partide, deoarece, în această ipoteză, alegătorul tranșează prin votul său o îndoită chestiune: 1) o chestiune de persoane, referitoare la persoana candidatului ales: 2) o problemă de politică concretă, asupra căreia este chemat să se pronunțe. Votând împotriva unui candidat — în ipoteza celor două partide — alegătorul votează, în același timp, împotriva unei anumite propuneri. Mai bine zis, el tranșează personal o anumită problemă politică atunci când votează pentru candidatul care susține afirmativa, sau pentru acel care susține negativa. Așa dar, votul său dobândește, în ipoteza existenței a numai două partide, și numai în această ipoteză, o semnificație politică, pe care nu o mai poate avea când numărul partidelor trece de două. În această din urmă ipoteză, semnificația politică a votului se pierde, rolul alegătorului mărginindu-se în a desemna pe membrii viitorului parlament. În rezumat, superioritatea regimului parlamentar cu numai două partide se exprimă printr'o formulă pregnantă, care s'ar putea enunța astfel: *într'un asemenea regim, alegerile generale au, în același timp, caracterul unui referendum*. Francezii ar spune că, în acest caz special, « *la démocratie des choses se confond partiellement avec la démocratie des personnes* ».

Din cele de mai sus rezultă, o consecință, pentru unii, de sigur neașteptată. Reprezențațiunea proporțională — acest simbol al perfecteii justiții electorale — este generatoarea partidelor mici și, prin aceasta, dușmanul de moarte al adevăratului regim parlamentar. Sub imperiul său, alegerile generale, în loc să rezolve problemele politice la ordinea zilei, reflectează diversitatea părerilor politice care stăpânesc colegiul electoral. După o foarte fericită formulă a d-lui MacDonald, reprezențațiunea proporțională transformă alegerile generale și disolvarea Parlamentului într'un

«recensământ al nasurilor, după culoarea lor politică, care folosește partidelor să-și stabilească procentele, dar nu este furtuna binefăcătoare care răcorește atmosfera și restabilește echilibrul. În practică, situația rămâne ceea ce era mai înainte ».

* * *

Problema modalităților scrutinului și, prin urmare aceea a reprezentățiunii proporționale, este atât de strâns legată de buna funcționare a regimului parlamentar, încât nu o putem epuiza, înainte de a fi examinat mai de aproape structura acestui regim. Iată-ne ajunși la punctul al treilea al criticilor adversarilor democrației: Parlamentarismul.

În primul rând, trebuie să atragem atențiunea că Democrație și Parlamentarism nu sunt noțiuni echivalente. Democrația poate fi directă, indirectă sau, în sfârșit, semidirectă. La rândul ei, Democrația indirectă poate adopta înfățișarea unui regim parlamentar sau aceea a unui regim prezidențial. De aici rezultă, de o parte că Parlamentarismul nu e decât o anumită modalitate a democrației, iar de alta că așa zisa criză a parlamentarismului — admițând că ar exista — nu implică cătuși de puțin, în mod necesar, criza democrației în genere.

În al doilea rând, termenul de parlamentarism constituie o nefericită creațiune etimologică, deoarece ar putea să se creadă — și în fapt se și crede acest lucru — că instituțiunea care a dat numele ei unui regim trebuie să fie instituțiunea fundamentală a regimului, aceea care deține supremația politică. Lucrul nu este însă cătuși de puțin adevărat. Regimul în care instituția Parlamentului deține supremația politică este acela practicat în Franța, căruia i-ar conveni mai bine apelațiunea de « Régime du Gouvernement d'Assemblée » decât aceea de « regim parlamentar ». Din punct de vedere practic, deosebirile dintre aceste două forme de guvernământ *înrudite* sunt mari, iar regimul francez constituie, după părerea multor teoreticieni ai dreptului constituțional, o foarte proastă formă de guvernământ. Ea reprezintă o deviațiune oarecum « morbidă » a regimului parlamentar, care se datorește unei legi electorale nepotrivite, prin faptul că nu e susceptibilă să trimeată în Parlament, o majoritate stabilă și disciplinată. Cu privire la această formă de guvernământ, sunt justificate într'o

bună măsură criticile pe care le formulează, împotriva sa, adversarii regimului parlamentar, fără a ține seama de faptul că regimul francez nu poate fi calificat astfel, decât în mod cu totul impropriu.

Pentru considerațiunile de mai sus și în vederea de a face cu neputință un întreg ansamblu de concluziuni greșite pe care o titulatură improprie l-ar putea sugera, aproape toți savanții contemporani numesc regimul parlamentar, regimul *Guvernământului de Cabinet*. Această apelațiune e cu mult mai fericită, deoarece nu ne poate sugera credința că Parlamentul este factorul fundamental al organizațiunii politice. Dimpotrivă, dacă este vorba să ne conducem după titulatura regimului, vom trage concluzia — de altfel perfect legitimă — că Guvernul (Cabinetul) deține supremația politică. În acest regim, parlamentul nu este decât o etapă, cea de a doua, a procesului de selecțiune a guvernanților, care începe cu alegerile generale și se sfârșește cu desemnarea primului ministru. *Rolul parlamentului este acela de a elabora, susține și controla guvernarea, iar nicidecum de a impune țării și guvernului arbitrariul său*. Factorul cel mai important al regimului parlamentar este guvernul care, — dat fiind că este expresia majorității parlamentare și cuprinde pe șefii ei, — o domină pe aceasta și nu se teme de ea. Antagonismul din trecut, dintre guvern — expresia voinții regale — și parlament, expresia voinții poporului, nu mai poate dăinui astăzi, când ambele, atât guvernul cât și parlamentul, au aceeași origină și se confundă în parte, justificând teoria care spune că regimul parlamentar nu este un regim de separațiune al puterilor, ci, dimpotrivă — dar fără vre-o semnificație pejorativă — unul de confuziune a puterilor.

Pentru ca guvernul să poată domina parlamentul, impunându-i directivele sale, trebuie însă să fie îndeplinită o condițiune fundamentală. Anume, guvernul trebuie să dispună în sânul aceluiași Parlament de o majoritate, nu servilă, dar disciplinată. Și iată-ne astfel întorcându-ne, după un lung ocol, la chestiunea modalității scrutinului și a reprezentațiunii proporționale, de care depinde, în ultimă analiză, posibilitatea de a avea majorități compacte, necesare pentru a da naștere unui guvern « tare » și unei guvernări stabile, lucru pe care-l dorește astăzi toată lumea și pe care adversarii regimului parlamentar îl consideră imposibil de realizat

într'un asemenea regim. Problema este cu atât mai fundamentală pentru o democrație, cu cât soluțiunea sa: *guvernul tare, fără a fi personal*, face inutilă soluțiunea cealaltă, extraordinară, atât de recomandată astăzi, a guvernului personal, dictatorial. Într'adevăr, un guvern care se reazămă pe o largă și stabilă majoritate este mai puternic decât însuși un guvern dictatorial (dat fiind că primul se reazămă pe forță și pe consimțământ, iar cel de al doilea, aproape în mod exclusiv, pe forță).

Cu privire la această complicată problemă a confecționării majorităților parlamentare, prin mijloace legale, nu vom spune decât câteva cuvinte, deoarece spațiul rezervat articolului nostru nu ne îngăduie prea lungi dezvoltări. În primul rând, reprezentarea proporțională trebuie condamnată, deoarece duce la fără-mișcare a partidelor mari și la înmulțirea numărului acelor mici, simpli paraziți ai vieții publice. În al doilea rând, orice lege electorală care împinge la regruparea forțelor electorale și la reducerea numărului partidelor este binevenită. Astfel, dacă prin legea electorală s'ar spori la noi în țară, dela 2% la 10%, procentul de voturi cerut pentru ca un partid să fie reprezentat în parlament măsura ar fi binevenită și în conformitate cu spiritul regimului democratic și parlamentar, care ignorează justiția distributivă, în materie de alegeri (atâtea voturi, atâtea mandate). În al treilea rând, *prima majoritară, care face ca la noi în țară, partidul ce obține 40% din voturi să i se atribue majoritatea absolută a mandatelor (70%), a fost criticată cu atâtea înverșunare, în mod cu totul gratuit. Ea nu este mai puțin democratică decât scrutinul majoritar englez*, datorită căruia, în ultimele alegeri generale, guvernul a obținut 387 mandate din 615, adică 63%, deși nu avusese decât 47% din totalul voturilor exprimate. Sistemul englez, al scrutinului de arondisment, cu majoritate relativă, fără balotaj și, bine înțeles, fără reprezentare proporțională, are însă neprețuitul avantaj de a elimina cu totul partidele mici, reducând lupta electorală la conflictul celor două mari partide în prezență.

Înainte de a încheia aceste considerațiuni, vom spune, spre a înlătura orice nedumerire, că, dacă alături de o majoritate stabilă și disciplinată, parlamentul mai cuprinde și elementele cele mai bune din opoziție, *rostul său, care este de a conferi acțiunii guvernamentale un maximum de informațiune, discuțiune, publicitate, eficaci-*

tate și control, va fi fost îndeplinit. Parlamentul nu trebuie să fie o reducere la scară, a colegiului electoral, ci un instrument de guvernământ, și, din acest punct de vedere, este complet indiferent dacă anumite partide nu au în sânul lui un număr de deputați proporțional cu numărul voturilor obținute în alegeri.

* * *

Rămâne să discutăm câteva obiecțiuni, mai puțin obișnuite, dar cu atât mai serioase, ce se formulează împotriva democrației și a idealului de libertate (relativă) pe care această formă de guvernământ îl slujește.

Libertatea, susțin unii, nu este bunul suprem decât pentru o minoritate redusă, de o anumită formațiune culturală. Pentru aceasta, libertatea prețuește nespus de mult. Pe omul de rând însă, pe muncitorul manual, pe țăran, libertatea nu-i poate interesa. Lor le trebuie mai curând decât libertate, o hrană mai bună, igienă, îmbrăcăminte, drumuri, etc.; când nivelul vieții lor materiale se va fi ridicat suficient, încă va fi un timp să vorbim de libertate.

Argumentul, fără a fi nicidecum concludent, este totuși susceptibil de a fi luat în considerație; recunoaștem faptul. El nu poate însă, fără contradicțiune, fi folosit de partizanii regimurilor totalitare. Acestea sunt clădite pe un fond de pesimism care merge până la negarea ideii de progres nedefinit (postulatul fundamental al democrației).

O altă obiecțiune, de asemenea cu substrat economic, îndreptat împotriva regimului parlamentar, este acela care susține că democrația parlamentară era bună în Anglia acum 100—200 de ani. Ea corespundea unei organizațiuni economice individualiste și liberale, unei societăți de mici proprietari, care aveau nevoie de libertate, pentru a putea culege rodul inițiativei lor competente. Pentru aceștia, Statul era considerat ca având atribuțiuni de simplă poliție și administrație, iar nicidecum atribuțiuni de direcțiune. Astfel fiind, parlamentul, compus din oameni oarecum cu aceleași idealuri, era locul unde se întocmeau compromisurile legale, de pe urma cărora interesele fiecăruia erau mai mult sau mai puțin satisfăcute. Discuția era înconjurată de un maximum de publicitate

și se aseamăna unui proces, în care fiecare apăra punctul său de vedere și acela al clasei sale, puterea executivă urmând să aducă la îndeplinire compromisurile încheiate în Parlament.

Astăzi, ni se spune, lucrurile nu mai stau astfel. Compunerea societății s'a modificat și s'au produs antagonisme ce nu mai pot fi lichidate prin compromisuri legale. După cum spune profesorul Harold Lasky « Guvernământul parlamentar constituia faza liberală a capitalismului ». Astăzi, când pretutindeni s'a recurs la economia dirijată, parlamentarismul este grav amenințat.

Trebuie, în primul rând, să remarcăm că este vorba aici de regimul parlamentar, iar nu de democrație. După această punere la punct, mărturisim că nu împărtășim pesimismul acelor care consideră, pentru motivele expuse mai sus, soarta parlamentarismului ca fiind pecetluită. Recunoaștem că există între realitățile economice și instituțiunile politice, oarecare raporturi de conveniență, dar nu credem ca ele să meargă până la a se exprima printr'o echivalență totală. Instituțiunile politice au dovedit totdeauna o mlădiere mai mare decât aceea a inteligenții oamenilor care se ocupau cu critica lor. Ințr'un cuvânt, ele ni se par a fi susceptibile de noi adaptațiuni.

In sfârșit, dacă liberalismul economic nu poate coexista cu o dictatură politică, reciproca nu ni se pare dovedită. Economia dirijată a făcut mari progrese în Anglia, Franța și Statele-Unite, fără a periclita existența instituțiunile politice și soarta libertăților individuale. Cât timp economia dirijată nu păsește încă la confiscări pure și simple, libertățile individuale pot coexista cu o dictatură economică limitată. Rolul parlamentului va fi de sigur mai redus într'o asemenea conjunctură, dar în măsura în care există probleme mari, cu caracter politic, iar nu economic, el încă va fi destul de important.

* * *

Inainte de a încheia, un scurt răspuns acelor care, împreună cu d. Ch. Maurras, susțin că politica — cu tot cortegiul ei de patimi, violent exprimate, ambiții fără margini, vanități mărunte, toate cu consecințe dăunătoare pentru organizațiunea de Stat — poate fi eliminată din viața societăților contemporane. Noi nu împărtășim asemenea păreri. Din punctul nostru de vedere, politică înseamnă

luptă pentru putere. Dar, dacă la baza edificiului social se dă o luptă de persoane, sus, pe culmi, se poartă o luptă de idei. Cât timp societățile umane nu vor fi reușit să găsească pentru problemele care le frământă, soluțiuni în întregime raționale (admițând că lucrul ar fi posibil; ceea ce nu ni se pare cătuși de puțin dovedit), cât timp patimile vor turbura clara judecată (adică totdeauna), este inutil să ne închipuim că politica ar putea fi eliminată din mijlocul oamenilor. Isgonită o clipă, ea va reînvia sub altă formă. După cum ea nu a putut fi îndepărtată din statele totalitare de astăzi, ci doar împinsă mai sus, spre culmile edificiului politic, tot astfel ea și-ar face apariția și în Monarhia prin excelență apolitică preconizată de Charles Maurras. Iar dacă este vorba să nu putem scăpa de această patimă turbulentă, generatoare de discordii nesfârșite și de conflicte partizane, e preferabil ca lupta să se dea la lumina zilei și să participe la ea cât mai mulți, pentru ca, din punct de vedere calitativ, media să fie cât mai ridicată.

În sfârșit, o ultimă încheiere: La baza crizei politice de astăzi stă o profundă nemulțumire. În secolul al XX-lea, lumea e prin excelență nemulțumită. Credița că, în trecut, a fost mai bine și afirmațiunile utopiștilor că, în viitor, ar putea fi altfel, îl fac pe om să se simtă nenorocit și-i insuflă spiritul răzvrătirii. Nu ar fi el oare mai resemnat dacă ar ști că Paradisul nu este nici în urmă, nici înainte, și că decepția este coextensivă vieții pământești? Și nu cumva s'ar acomoda mai bine cu această formă de viață socială lipsită de strălucire, de sigur, dar și de iluzii deșarte, care se numește Democrația?

P. DINOPOL

DESPRE JUNIMEA ȘI TITU MAIORESCU

Jubileul de șaptezeci de ani al revistei « Convorbiri literare » actualizează rolul « Junimei » în cultura românească. De asemenea, recenta pomenire a două decenii dela moartea lui Titu Maiorescu este un prilej nimerit de examinare a direcției sale spirituale. Aceste două evenimente au fost de altfel norocos precedate de publicarea primului volum de « Insemnări zilnice » ale lui Titu Maiorescu. Din citirea jurnalului maiorescian, ne-a rămas icoana unei prodigioase formații intelectuale, care avea să servească de fundament celei mai riguroase personalități culturale a veacului trecut. În publicistica noastră literară, reținută uneori fără folos de ecourile cotidiene sau agitată de prea șgomotoasele debateri ale clipei, asemenea priviri retrospective sunt deosebit de profitabile. Mai ales într'o cultură tânără ca a noastră, în care valorile trecutului sunt prea curând lăsate uitării, împrospătarea marilor fapte culturale se vădește binevenită.

De bună seamă, longevitatea « Convorbirilor literare », care și-au serbat, la 1 Martie, șapte decenii de existență, este un semn de respectabilă statornicie, care se cuvine menționat. Prin asemenea acte de tenacitate, se desminte proverbia noastră lipsă de stăruință în inițiativă. Din faptul că mai multe generații intelectuale au avut simțul continuității, indiferent de împrejurările care le-au determinat, ne putem alege cu o lecție de robust optimism. Ceea ce face în definitiv prețul unei culturi, este transmiterea unei direcții, care își verifică vitalitatea cu fiecare nou rând de oameni. De acest fenomen ține apariția organului literar, întemeiat de Junimea. Ca oricare publicație care biruie într'u câtva rosturile

de primenire ale vieții, « Convorbiri literare » sunt un organ supraviețuitor mișcării literare ce i-a dat naștere. Din vechea Junime dela Iași, nu mai trăesc astăzi decât d-nii C. Meissner și A. C. Cuza. Amândoi au adus câte-o contribuție interesantă, în deosebit de îngrijitul număr jubiliar ocazional. Celelalte colaborări, dintre care unele tinerești, manifestă o încredere ferventă în permanența directivei junimiste. Oricare ar fi soarta, pe care o dorim cât mai strălucită, a bătrânei reviste, se poate desprinde de pe acum o constatare îndoită. Pe de o parte, revista se găsește în mâini hotărâte să o ducă mai departe. Pe de alta, principiile conducătoare ale junimismului, considerate din punctul de vedere literar, nu se găsesc astăzi îngrădite în vechile ei cadre.

Gândirea critică a lui Titu Maiorescu, transmisă direct discipolilor săi, care și-au încheiat oarecum activitatea la rândul lor, rodește și în generațiile mai noi, ieșite la iveală după moartea sa. Titu Maiorescu rămâne un profesor viu și pentru cei ce nu l-au cunoscut. Gândirea sa este una din forțele active ale timpului nostru. Minunată și unică este această manifestare a unei idei-forțe, dincolo de prezența trupească a însuflețitorului ei. Intr'o vreme de răsturnare a valorilor, de neliniști și de nesiguranțe, de căutări individuale sau de orientări colective, prezența spiritului maiorescian, ca o directivă permanentă, este, într'adevăr, un fapt cultural dintre cele mai semnificative. El se cuvine deslușit, după ce vom trezi amintirea împrejurărilor care au dat naștere societății literare « Junimea » și revistei « Convorbiri literare ».

* * *

Istoricul « Junimei » a fost scris de Iacob Negruzzi, unul din alcătuitoarii primului ei nucleu. Ea a derivat din grupul de conferențieri liberi, pe lângă Universitatea din Iași, care și-au ținut primele « prelecțiuni populare » în Februarie 1863. Iacob Negruzzi s'a adăogat grupului Titu Maiorescu, P. P. Carp și Vasile Pogor, în Februarie 1864. Din același cerc de prieteni, făcea parte și Theodor Rosetti, cumnatul domnitorului Cuza, dar care n'a reușit să vorbească în public. Prelegerile au durat fără întrerupere, timp de optsprezece ani. Ele adunau, mai ales în primii ani, un public foarte ales, desmințind oarecum caracterul lor « popular ». Societatea ieșană, în amintirea tradițiilor ei culturale, care erau însă

în scădere, se strângea bucuroasă, în dorința unei renașteri spirituale. După al doilea ciclu de prelegeri, a urmat între inițiatorii lor o serie de conciliabule, în vederea constituirii unei grupări literare. Cei cinci tineri, legați prin sentimente de prietenie, erau înțeleși și în vederile teoretice. Cu excepția lui Pogor, care făcuse studii superioare în Franța, toți erau de formație universitară germană. S'a pus mai târziu în cumpănă acest element, pentru explicarea fenomenului junimist.

Momentul cultural din 1860 nu mai prezenta însă opoziția antitetică din ajunul anului 1848, între mediul intelectual francez și cel german. Nu mai erau două lumi și două mentalități contrarii. Evoluționismul german, despre care se pomenește pentru a caracteriza substratul ideologic al junimiștilor, se regăsea sub o altă formă și în Franța celui de al doilea imperiu. Conservatismul era poate chiar mai accentuat în Franța, al cărei regim politic se întorsese la absolutism. Opoziția este reală, așa dar, între spiritul francez libertar dela 48 și spiritul reacționar din 1860, comun societății franceze și germane. Printr'o simplă coincidență numai, s'a întâmplat ca viitorul junimist Vasile Pogor, care și-a făcut studiile în Franța, să fi stăpânit un temperament așa zicând galic și o inteligență sceptic-ironică, voltairiană.

Acesta este însă mai puțin un fapt cultural, decât o potrivire organică. Dacă ar fi să-l examinăm pe însuși Titu Maiorescu, am constata că aluviunile culturale au fost, în formarea sa intelectuală, mai puțin determinante, decât structura spiritului său. Insuși elementul strict etnic s'a subordonat economiei sale spirituale. Titu Maiorescu, deși ardelean, n'a primit pecetea mentalității de peste munți. Tot astfel, păstrând din cultura superioară germană anumite elemente, și-a făcut un echilibru intelectual simțitor diferit de structura germanică.

În măsura, gustul și claritatea lui Titu Maiorescu, cercetătorul iubitor de clasificări spirituale etnice ar recunoaște mai ușor asemănarea cu spiritul latin sau francez, decât cu spiritul german. S'a vorbit totuși, prea mult, după părerea noastră, de formalismul maiorescian. Admițând că acesta n'ar fi străin de educația germanică, vom observa că formalismul universitar depășește granițele, ca o supra-structură nivelatoare.

Când a fost însă vorba, în toamna anului 1864, ca să ia formă gruparea, formalismul a fost reprezentat nu de Titu Maiorescu, ci de Iacob Negruzzi. În căutarea numelui, s'a propus întâi acela de Ulpia Traiana. Propunerea a căzut, din dorința de a se evita meteahna latinistă, care bântuia pe atunci în filologie, în istoriografie și în dreptul public. Theodor Rosetti a propus numele de Junimea, îndată primit. Sunt controverse asupra originii acestei titulaturi. D. N. Iorga, în « Istoria literaturii românești contemporane », crede în derivația după vre-o « Jugend » studențească. În volumul omagial pentru « Comemorarea Junimii la Iași, Mai 1936 », (Iași 1937), d. Ilie Bărbulescu susține ipoteza filiației onomastice, după societatea literară rusească « Arzamas », dela începutul veacului trecut. Costache Negruzzi ar fi cunoscut, dela poetul Pușkin, frecventatorul cercului, mișcarea literară rusească și Iacob Negruzzi ar fi auzit vorbindu-se de ea în casa părintească. Versiunea lui Iacob Negruzzi, care atribuie nașia grupării lui Theodor Rosetti, face să cadă presupunerea d-lui Ilie Bărbulescu. Oricum ar fi, numele corespundea unei realități și unei direcții: întemeietorii Junimei erau toți tineri, care-și propuneau să reacționeze împotriva tendințelor celor bătrâni, în frunte cu profesorul de drept public dela Iași, Simion Bărnuțiu.

Este neîndoelnic că gruparea nou constituită, a Junimei, a avut, dela început, caracterul unei mișcări menită să strângă rândurile generației tinere, în formație de luptă literară și ideologică împotriva vechei generații. S'a pus firește, din primul ceas al constituirii, chestiunea organizării. Maiorescu și mai ales Negruzzi, după cum spune însuși, au dorit să-și facă statute scrise, după modelul corporațiilor studențești germane, care fixează totul: drepturi, datorii și chiar norma petrecerilor comune. Cel care s'a opus, a fost Vasile Pogor, spirit antiformalist, capricios, amator de discuții libere, fără etichetă. Stăruința lui Iacob Negruzzi a fost zadarnică. Maiorescu a dat semnalul renunțării la metodele formalismului, propunând să se reducă formele scrise la ținerea unor scurte procese-verbale de ședință.

« Eu mă unii până la sfârșit cu această propunere, — scrie Iacob Negruzzi, în « Amintiri din Junimea » (p. 48), — deși cu adânc suspin și părere de rău, având convingerea atunci, precum am păstrat-o și acum (prin 1892, N. R.) în parte, că formele exterioare

sunt indispensabile pentru mersul regulat al oricărei societăți constituite ».

Avem deci mărturisirea că intransigența formalistă era reprezentată în Junimea de Iacob Negruzzi. Profesor strălucit încă din prima tinerețe, Titu Maiorescu a pus formalismul său universitar în funcțiunea profesorală, menținându-și-l chiar în prelegerile private și făcându-și dintr'însul un stil exterior de viață. Deși unii contemporani mai tineri ai șefului literar al Junimei au păstrat impresia că Titu Maiorescu ucisese omenescul din el, suntem nevoiți, după arătările discipolilor săi, să primim ca mai adevărată icoana mai intimă a prietenului și a sfătuitorului delicat, care a știut să cucerească atâtea suflete.

Până la înființarea « Convorbirilor literare », cercul Junimea a avut răgazul de doi ani și jumătate, pentru limpezirea propriilor sale năzuințe. Perioada aceasta de pregătire a fost, firește, de mare preț, ferind-o de improvizările fatale atâtor înjghebări pripite și provizorii. Din istoria nescrisă a protoistoriei junimiste, s'a ivit maturitatea în judecată și în soluții a grupării. Ea dăduse în ciclurile precedente de « prelecțiuni populare », numai un conspect asupra stării actuale a unor probleme intelectuale europene, îngăduind, publicului cultivat din Iași, să verifice întinderea și soliditatea de informație a tinerii societăți. Problemele locale de cultură se desbăteau însă în ședințele amicale ale grupării, care-și mărea cercul cu fiecare an. Procesele-verbale de ședință, din primii zece ani, s'au pierdut odată cu dosarul care le închidea. « Insemnările zilnice » ale lui Titu Maiorescu ne-au rămas fragmentar; cu deosebire, ele lipsesc între anii 1860—65, ce ne-ar fi interesat prin relatările privitoare la întemeierea Junimei și între Octomvrie 1866 și Martie 1870, cuprinzând primii ani de apariție ai revistei. Sunt tot atâtea date istorice, lacunare, care zădărnicesc cercetarea curioasă de geneza grupării și a organului ei. În absența lor, închipuirea ne îngăduie o destul de palidă reconstruire a însuflețitelor discuții care le-au dat naștere amândorura.

Rolul lui Titu Maiorescu va fi fost hotărâtor în înjgheburile celei dintâi, după cum devotamentul lui Iacob Negruzzi și spiritul său de organizator practic au fost decisive în redactarea revistei. Intr'adevăr, « Convorbiri literare » au fost fapta lui Iacob Negruzzi, așa cum spune undeva d. N. Iorga, dar spiritul conducător a fost

Titu Maiorescu. După însăși mărturia lui Iacob Negruzzi, scurtul cuvânt introductiv din primul număr al « Convorbirilor literare » a fost îngrijit de Titu Maiorescu. Ieșit dintr'un spirit, prin excelență ponderat, cuvântul de program, vestind o cercetare critică în domeniul literar și științific, nu îmbracă forma unui manifest răsunător și revoluționar. Organul Junimei, bilunar în primii cinci ani și, de atunci încoace, lunar, era pătruns de un spirit de măsură și obiectivitate, care nu s'a desmințit nici cu prilejul marilor debateri din intervale. Revista a avut o tipografie proprie, lichidată în Octomvrie 1871, fără consultarea lui Iacob Negruzzi, atrăgând « singurul nour trecător, care a turburat lunga prietenie între Maiorescu și mine », așa cum spune Iacob Negruzzi (*loc. cit.*, p. 100). În timpul direcției sale redacționale, de 23 de ani, Iacob Negruzzi a fost *factotum* la revistă.

« Amicii mei ziceau glumind că eu singur sunt autorul, culegătorul, corectorul, directorul, ba chiar și *cetitorul* Convorbirilor Literare. Deși lucrurile nu erau tocmai așa, totuși numai eu știu cu ce greutate am putut-o scoate la capăt. Opream pe oameni pe uliță ca să le cer abonamentul, încât unii, când mă vedeau de departe, fugeau pe celalt trotuar și grăbeau pasul; mă rugam de mai mulți membri ai societății să ajute Convorbirile cu mici contribuții particulare, alergam la fiecare lună pe la ei pe acasă ca să încasez banii, întrețineam corespondența, dam goană după materie de tipărit. Incurajam pe toți să scrie, mai ales în timpul vacanțelor, și mergeam chiar până acolo că hotăram fiecăruia cu ce să se ocupe anume (*loc. cit.*, p. 101) ».

După spusa d-lui N. Iorga, colaborator vremelnic al publicației sub direcția lui Iacob Negruzzi, « Convorbirile literare » n'ar fi depășit niciodată tirajul de cinci sute de exemplare (« *Opinions sincères, La vie intellectuelle des Roumains en 1899* », Bucarest, 1899). Colecția revistei, mai spune d-sa în altă parte, rămâne prin aceasta o raritate pentru colecționar. Vremurile nu erau mai bune pentru revistele literare din Principatele Românești nesuverane; Independența și Regatul n'au adus condițiuni favorabile cetitului și problema lipsei de interes a publicului rămâne dureroasă chiar și în zilele noastre. Revista se susținea prin cotizațiile junimiștilor mai bogați, din rândurile marilor proprietari rurali. Cu toate greutatea materiale prin care a trecut, ea a refuzat subvențiile oficiali-

tății, puse câteodată la dispoziție de regimul politic advers (vezi în numărul jubiliar, Ianuarie—Mai 1937: « Cum s'au susținut Convorbirile în trecut », de d. Mih. Popescu). Colaborările ei fiind neremunerate, dintr'un principiu de etică scriitoricească, desigur prea rigid, la sacrificiul susținătorilor interni se adăoga jertfa colaboratorilor.

Înainte de a examina direcțiva literară a Junimei, să ne oprim un moment asupra atmosferei care domnea în cercul ei.

Din toate mărturiile rămase, cele mai prețioase rămân acelea redactate de G. Panu, în lucrarea sa epuizată « Amintiri dela Junimea din Iași » (în două volume, București, 1908—1910). Nestatornicul om politic, intrat la Junimea în 1872, după ce activase în gruparea « fracționistă » a liberalilor ieșeni, este tocmai, prin variabilitatea sa, un martor cu atât mai demn de crezare, ale cărui relatări pot fi primite fără suspiciunea că ar aparține unui partizan (în timpul când își scria amintirile, era liberal). Iacob Negruzzi îl numește într'un loc, răutăcios și invidios. Chiar dacă însă unele din afirmările sale se cer verificate și amendate, lucrarea se consultă cu folos și cu adevărată plăcere. Mai puțin strălucită decât « Portrete și tipuri parlamentare » (București 1892), unde caracterizările sunt lapidare și norocoase, amintirile lui G. Panu se citesc ca un roman. Este o carte cursivă, în care Junimea re trăiește sub aspectul omenesc, nefardat al membrilor ei.

Din această carte, vom culege icoanele cele mai vii ale Junimei, dintre 1872 și 1881, când G. Panu, revoltat de vehemente aluzii politice din Scrisoarea III-a de Eminescu, a părăsit gruparea. Junimea nu lasă ideea unui cenaclu sau a unui cerc de admirație mutuală, cum credea G. Panu că a început să se înfățișeze ea după articolul maiorescian « Direcția nouă în poezia și prosa română » (1874). În definitiv, în acel articol nu erau laudați decât o parte din scriitorii « Convorbirilor literare ».

Titu Maiorescu a rămas, până la sfârșit, un prețuitor destul de cumpătat al tovarășilor săi literari. În cercul Junimea, domnea cea mai largă libertate de apreciere și critică asupra produselor proprii. Nimeni nu era scutit de glume cât se poate de slobode. Cetirea lucrărilor era foarte anevoioasă, fiind întreruptă de exclamări, observații și zeflemele, care mergeau uneori până la sabotare. Lecturile plicticoase erau întrerupte prin aplicarea arbitrară a

principiului: «anecdota primează» — și anecdota, cu sau fără perdea, schimba atmosfera. Cu deviza: *porco* (dela latinescul *porro*), se relua cetirea. Uneori pernele sburau în capetele membrilor, care își făceau o distracție din întrunirile literare săptămânale. Junimea era o asociație primitoare, care arbora ca deviză dictonul: «entre qui veut, reste qui peut».

Uneori, în asistență, se iveau fețe necunoscute, care prindeau sau nu rădăcini. Respingându-se conformația *tabu*, a adevăratelor cercuri formaliste, Junimea reiese, chiar din cetirea amintirilor lui G. Panu, ca o asociație departe de structura admirației mutuale. Unitatea ei, în principiile conducătoare și în măsura unui gust comun, se disolva în grupulețe fără aparentă coeziune. Ea își strămuta sediul ceaiurilor, următoare cetirilor, dela locuința lui Maiorescu la aceea a lui Pogor, a lui Iacob Negruzzi, a lui N. Gane, ș. a. m. d. Banchetele anuale, ținute cu o regularitate nedesmințită, între 20 Octomvrie și 20 Noemvrie, pentru comemorarea întemeierii Junimei, se desfășurau cu aceeași voioșie și nesu-praveghere ca și reuniunile literare.

Caracterul liber al ședințelor Junimei e cu atât mai remarcabil, cu cât conducătorii ei făceau parte din stratul social cel mai pretențios. S'ar spune însă că niciodată «republica literelor» n'a fost la noi mai democratică decât în gruparea al cărei nucleu coagulator a fost oarecum aristocratic. Sub raportul camaraderiei literare nestăvilite de vre-un protocol, atmosfera dela Junimea a întrecut, prin liberalitatea moravurilor ei, ulterioarele înjghebări de acest fel, dela noi. Numai astfel se înțelege cum de a reușit să-și apropie tineretul, care se sperie de forme și protocol. De altfel, susținătorii materiali ai «Convorbirilor literare» își făcuseră o deprindere, din inițiativa lui Titu Maiorescu, de a trimite în străinătate pe cei mai înzestrați dintre tineri. Mihail Eminescu, Ioan Slavici, A. D. Xenopol, Vasile Conta, Alexandru Lambrior, G. Panu și dintre acoliții adversarilor Junimei, Gr. Tocilescu și G. Dem. Teodorescu, au fost trimiși pentru studii în străinătate, prin contribuțiile junimiștilor mai bogați, — fără ca să mai numim pe discipolii universitari, maiorescieni, dintr'o generație următoare.

Junimea a reușit să armonizeze seriozitatea adâncă a spiritului ei, în fața problemelor cardinale ale culturii noastre, cu manifestările cele mai slobode ale fiecăruia din membrii ei, în ședințele

săptămânale. Dacă ar fi biruit formalismul lui Iacob Negruzzi, alta ar fi fost nota de camaraderie și poate chiar destinul de durată al Junimei. La lumina acestui considerent, se cuvine o revizuire a prejudecății care continuă a privi în Titu Maiorescu, silueta ușor convențională a magistrului. Noi credem că spiritul înțelegător al capricioasei naturi scriitoricești a pornit dela Titu Maiorescu, rămânând un bun câștigat după mutarea sa la București, sub primul său ministeriat. Iar nota sceptică, dar vioaie, spiritul de zeflemea universală, au fost imprimate de Vasile Pogor și au dus la concretizarea « dosarului », magazin enciclopedic al tuturor ineptiilor din publicistica noastră. Acest « sottisier », care făcea hazul societății, a îndemnat și pe I. L. Caragiale să strângă, pentru uzul său personal, asemenea « acadele » și « dulciuri » pentru descreșterea clipelor sale de plictis. Vom ajunge mai departe la aprecierea din afară, la care a dat loc « zeflemeaua » junimistă.

Directivele junimiste nu au fost propuse, într'un sistem încheiat, din primul ceas al « Convorbirilor literare ». Ele nu au fost fixate aprioric, ci s'au deslușit treptat cu împrejurările culturale. Opusculul « Despre scrierea limbei române » de Titu Maiorescu, prin care se fixează norme ortografice intermediare, între etimologismul ardelenilor și fonetismul excesiv al bucovineanului Aron Pumnul, a fost scris în Iunie 1866, așa dar, înainte de apariția « Convorbirilor literare ». Autorul lor arăta în prefață că s'a întemeiat o Societate literară, care, « după discuții prelungite fără sistem », s'a încredințat de folosul unei ortografii noi. Deși ne-specialist în filologie, Maiorescu a venit cu stricte observații de bun simț, care au fost până la urmă primite oarecum obștește, fără să fi întâmpinat la vremea lor examinarea științifică dorită.

Din primul an al Convorbirilor, datează întinsul studiu: « Poesia Română, cercetare critică, urmată de o alegere de poezii », în « Edițiunea și imprimaria Societății Junimea, Iași 1867 ». Și în prefața acestei lucrări, Titu Maiorescu vorbește de « activitatea colectivă a Societății Junimea, în vederea compunerii unei antologii, pentru juna generațiune rumână ». În acest fel, conducătorul literar al grupării ținea să fixeze, în conștiința publică, existența și făptuirile Junimei, punându-și propria contribuție critică în umbră, cu modestie. Din amintirile lui Iacob Negruzzi, aflăm însă

care a fost rolul determinant al tânărului critic și estetician, în orientarea literară a grupării.

« Scrierea lui Maiorescu deschise la cei mai mulți dintre noi, orizonturi nouă. Până atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cerca să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace, lucrurile se schimbă, încetul cu încetul critica își făcu loc în societate, și, după un șir de ani, așa ne deprinsesem cu oarecare idei fundamentale comune, încât adesea ne înțelegeam prin simple semne, fără multă vorbă (p. 81) ».

Pentru prima oară, își făcea loc în publicistica noastră literară, o riguroasă selecție critică, cu înlăturarea categorică a produselor inferioare. Se ivise deci un criticism, sever și riguros, cu solide temeuri estetice. Efectul acestei lucrări a fost foarte puternic, stârnind numeroase protestări și obiecții. Oricât de rău a fost primită lucrarea, care tăiasă în carne vie, fapt era că literatura noastră câștigase un critic altminteri pregătit decât ocazionali recenzenti binevoitori din epocă.

O vâlvă neobișnuită a stârnit cercetarea lui Maiorescu despre « Limba română în jurnalele din Austria (1868) ». Se critică fără cruțare stricarea limbii prin germanisme și prin tendința latinizantă a unor linguiști ca A. T. Laurianu, Cipariu și Massim.

În același an, printr'un studiu magistral de critică negativă, « Contra școlii Barnușii », era atacată o directivă culturală, care, manifestând o seamă de erezii în dreptul public, exercita totuși o adevărată dictatură intelectuală în centrul cultural al Moldovei (« fracționistii », în frunte cu oratorul Nicolae Ionescu, luase fruntea mișcării după moartea lui Barnușiu).

Un al treilea studiu, « În contra direcției de astăzi în cultura română (1868) », prezintă, pe scurt, principiile criticele sociale maioresciene. Aici sunt vestitele sale propozițiuni dogmatice împotriva formei fără fond și a neadevărului în fundamentul culturii noastre. Sunt atacate toate instituțiile noastre publice de împrumut, menite să dea impresia că ne-am însușit civilizația apuseană. Ele sunt denunțate ca « producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr » arătându-se abisul ce se sapă între cultura claselor înalte și poporul de jos. Un cuvânt de milă se lasă auzit pentru « singura clasă reală la noi » care « este țărantul

român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasma-goriile claselor superioare». În concluzie, Titu Maiorescu recomandă descurajarea mediocrităților dela viața publică și osândirea metodelor de împrumut nimicitoare pentru națiune.

Reacțiunea, provocată de critica maioresciană sistematică, a fost aproape unanimă. Ei i-a datorat Junimea o adevărată impopularitate. Politicieni, filologi și istorici s'au ridicat împotriva Junimei și a Convorbirilor, denunțându-le ca anti-naționale și cosmopolite. Deși critica maioresciană era izvorâtă din ceea ce s'ar numi astăzi realitățile spirituale românești, ea a fost lovită de învinovățiri pe cât de nedrepte, pe atât de violente. Împotrivirile au crescut din nou după publicarea studiului literar « Direcția nouă în poezia și prosa română (1874) », care opunea vechei direcții criticate, valori pozitive din sânul Junimei. Aceleași principii generale, din studiul precedent, își găseau aplicarea. Ginta literară sacrificată se adăoga de astădată la corul sus pomeniților protestatori. Niciodată, până atunci, nu se făcuse la noi o critică atât de severă, sistematică și generalizată, a instituțiilor publice și a personalităților literare.

Junimea, Convorbirile și Titu Maiorescu, în deosebi, erau socotiți ca defăimătorii a tot ce era românesc. A trebuit să treacă un lung șir de ani, până ce criticele severe ale Junimiștilor literari, dintre care unii strănși apoi în grupare politică, și-au susținut vederile și dela tribuna parlamentului, să se facă primite de opinia cultivată a țării. A fost un proces încet de infiltrație, care, biruitor, s'a transformat într'un fel de dictatură intelectuală. Prin talentul și autoritatea lui Titu Maiorescu, prin contribuția echipei mai tinere de mari scriitori, strănși la « Convorbirile literare », prin evidențierea adevărurilor propagate, s'a modificat spiritul public în sensul tezelor junimiste. Poate că nu este, în tot cuprinsul istoriei noastre culturale, un capitol de viață mai însuflețit și mai dramatic decât acela dintre anii 1867 și 1890. Judecând după dezbaterile literare moderniste, din ajun sau de după război, ne-am face o părere palidă despre ceea ce a fost bătălia junimistă susținută de « Convorbiri literare ». Ea a avut să lupte, nu numai cu frunțașii vieții publice științifice și literare, ai vremii, dar mai ales cu spiritul public, ostil oricărei critice, care îi sdruncina optimismul de natură oarecum mistică, privitor la realizările noastre progresive.

Titu Maiorescu a avut, în repetate rânduri, să se desvinovățească de acuzații neserioase, ca aceea de cosmopolitism, dar înrădăcinate prin afirmație și repetiție. În ședința Camerei, dela 5 Februarie 1876 (*Discursuri parlamentare*, v. I, Socec 1897), răspunzând deputatului Pală, a respins cu elocință învinovățirea de cosmopolitism. Dar și în discuția mesajului, la 3 Decembrie 1894, a avut să respingă aceeași învinuire, făcând o profesiune de credință impresionantă: « Suntem convinși că numai prin cea mai rodnică muncă națională, prin dezvoltarea caracterului nostru etnic, în limbă, în literatură, în munca fizică, în costum, în istorie, în forma socială și în forma de Stat, trebuie să meargă înainte țara aceasta ! ».

Iar în paginile « Convorbirilor literare », încă din 1872 (« Direcția nouă »), Titu Maiorescu răspundea la strigătul de cosmopolitism ivit întâi « într'un discurs solemn rostit la 1869 în Societatea Academică din București de către d. Bariț », și repetat în numeroase periodice din țară și de peste munți. « Adevărul este, că poate în România întregă, dar de sigur cel puțin în Junimea din Iași, nu există cosmopolitism, dacă sub acesta se înțelege frumoasa utopie de a căuta fericirea omenirii într'o constituire comună a ei cu negarea individualității naționale. Nici un singur articol din « Convorbiri literare » în genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de mine în deosebi nu susține cosmopolitismul; atât eu cât și ceilalți membri ai « Junimei » din Iași suntem partizani ai ideii personalității și ne-am pronunțat totdeauna în acest înțeles ». După aceste cuvinte energice, urmează dovezi pozitive despre opiniile naționaliste profesate în prelegeri publice, ca aceea din 1866, pentru individualitatea poporului și împotriva cosmopolitismului, sau în articole, ca acela « Despre scrierea limbei române », dela primele sale rânduri. Titu Maiorescu mai amintea cuvintele sale: « ...o cauză națională apărută cu o limbă stricată este pe tărâmul literar o cauză pierdută (« Limba română în jurnalele din Austria », 1868). Numărând loviturile primite într'un singur trimestru al anului 1871, Maiorescu totalizează « 86 numere de jurnale românești pline de insulte la adresa noastră ca preinși cosmopoliți ». Secerișul este impresionant, judecând după starea de atunci a presei noastre.

Invinuirea de cosmopolitism a avut, așa dar, o viață de 25 de ani (1869—1894), dacă nu mai mult.

Schopenhauerismul maiorescian, pe de altă parte, era exploatat în public împotriva șefului de școală.

« Era destul ca la o întrunire publică sau într'o gazetă să pronunți, apropo de junimiști și în special de d. Maiorescu, numele de Schopenhauer, pentru ca mahalagii incuți din sala de întrunire să izbucnească în huidueli, iar oamenii ceva mai cuți să desaprobe pe d. Maiorescu și să-l condamne în efigie (G. Panu: Amintiri, v. I, p. 61).

Până și în Parlament, schopenhauerismul maiorescian a fost adus în discuție, ca un motiv de invalidare.

Inovarea de anti-naționalism a junimiștilor, se cuvine coroborată cu o afirmare a lui G. Panu:

« *Junimea* nu era — cum se zice — străino-filă și dușmană a neamului, dar este drept să spun că nu era nici cald iubitoare de trecutul poporului nostru. Orice om, care era ceva prost, era apostrofat cu numele de *Roman*.

— Ce faci, mă Romane? se zicea în deriziune.

— Am întâlnit mai mulți romani, începea d. Negruzzi, o povestire oarecare.

... În răs sau nu, o indiferență — dacă nu chiar un mic dispreț — învăluia toate chestiunile privitoare la origina și cultura poporului român (I, p. 63) ».

Chiar dacă am primi ca adevărată însemnarea lui G. Panu referitoare la atmosfera de glume a Junimei, nu putem păstra ca dreaptă observarea după care Junimea nu era « cald iubitoare de trecutul poporului nostru ». Colecția « Convorbirilor literare » atestă interesul deosebit și sporitor pentru studiile istorice naționale. Maiorescu ținea la latinitatea noastră, ca la o dogmă indiscutabilă. Încă înainte de intrarea lui G. Panu în Junimea, el scria cu hotărâre:

« Fiecare Român știe că e Roman și, în ori ce va face el de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cât va putea mai nemijlocită cu tradițiunea latină dela care însuși a primit viața sa intelectuală. Noi suntem viță latină — iacă punctul de plecare al civilizației noastre, iacă adevărul ce este merit a deveni cel mai important în ziua, în care pe toate sferile dezvoltării noastre vom ști a-i trage urmările practice (« Despre scrierea limbei române », 1866) ».

Maiorescu nu îngăduia să se pună, la adăpostul trecutului național glorios, scăderile contemporane. Junimismul ataca naționalismul verbal, sterp, spre a păstra neatins adevăratul naționalism, de credință interioară și de faptă constructivă. Panu era în măsură să înțeleagă acest lucru elementar, el care, alteori, știa să desvinovățească Junimea de imputările naive ale unor fracționiști, « belferi, proști și inculți », pentru care « spiritul zeflemist al *Junimei* constituia o imoralitate ».

« De multe ori discutam cu un anume fanatic profesor. El îmi zicea :

— Bine, dar acești oameni n'au nimic sfânt, ei își bat joc de țară, de instituțiile țării, de libertățile noastre.

— Dar de loc, te 'nșeli, îi răspundeam, *Junimea* își bate joc de felul cum se manifestează patriotismul, de felul cum se apără instituțiile constituționale, de modul cum se laudă libertățile. In totul este bunul simț, dreapta judecată, sentimentul relativității. Fie fondul cel mai respectat, îndată ce clădești pe dânsul lucruri ridicole, *Junimea* te pune la dosar, adică la album.

— Puțin ne pasă, replică cu violență belferul, pe dânsii are să-i puie țara la index, la stâlpul infamiei ! Și se desparte furios.

Zeflemeaua a fost și va rămânea, cât timp vor fi oameni de spirit, în ciuda proștilor și a nesăraților. (Amintiri I, pp. 203—204) ».

Cu acest cuvânt al lui G. Panu despre zeflemea, ne simțim ușurată sarcina de a tâlmăci spiritul zeflemist al « *Junimei* ». Deși faimoasa zeflemea era un fel de manifestare individuală a unora din personalitățile junimiste, ea a trecut ca un caracter constitutiv a întregii grupări și ca un semn de uscăciune sufletească, generalizată în gruparea întreagă. Ar fi foarte ușor de arătat, caracterologic, câți dintre junimiști, începând cu Titu Maiorescu, n'au fost zeflemiști. In latura ei psihologică, așa dar, zeflemeaua este o reacțiune individuală, de sublimare a revoltei intelectuale pe care o provocau constatările de neadaptare a formei la fond. Zeflemeaua este deci sublimarea în umor a criticei sociale și ține locul, sintetic și rezumativ, dialecticei sociale junimiste, care se desvolta cu seriozitate pe planuri teoretice. Departe de a fi un semn de neseriozitate și de uscăciune, ea prezintă o altă latură, delectabilă, a severei structuri spirituale junimiste. Ea mai opunea crizei de

creștere post-pașoptiste, o maturitate de judecată și un simț de răspundere, sub o formă spumoasă de vervă, dedesubtul căreia clocotea lava credințelor fierbinți.

Junimiștii n'au avut însă conformația declamatoare a omului public, mai adeseori debitant fals de palavre, atât de plăcute auditorului politic. Pentru că nu se băteau cu pumnii în piept și nu rosteau vorbe umflate și fără miez, ei au apărut în viața noastră publică, printr'o curioasă răsturnare de situații, ca niște înșelători, în timp ce flecarii de răspântie au găsit mai multă crezare. Firește, neîncrederea publică a fost doar un fenomen trecător, în faza de pregătire a opiniei cultivate. Din 25 de ani de luptă, politică, socială și literară, cei mai numeroși s'au soldat cu consolidarea poziției publice a « Junimei » și a « Convorbirilor », care s'au acreditat biruitor. Critica « Junimei » a putut astfel fi urmată personal, cu proprii arme și riscuri, de continuatori indirecti, ca d. N. Iorga, care a pornit în ofensivă împotriva falselor valori științifice. De aceea, d-sa, în remarcabila lucrare citată, « Opinions sincères », aduce un cald omagiu mișcării dela « Convorbiri literare », recunoscându-i de a fi inaugurat « o eră intelectuală de onestitate, de seriozitate a gândirii, de moderație în formă ». D. N. Iorga recunoștea Junimiștilor de a fi deținut « situația literară a țării », timp de 20 de ani.

« Cauza lor triumfase definitiv: se urma direcția lor intelectuală, se imitau scriitorii lor, se acceptase limba lor, aproape și ortografia lor ». Ne mărginim a transcrie aceste câteva concluzii, cu părerea de rău că nu ne îngăduie locul limitat, de a reproduce întregul pasaj cât se poate de spiritual, închinat luptei junimiste și victimelor ei. (« A fost un adevărat masacru, dar de sigur nu acela al inocenților »). Intr'o lucrare mai recentă, « Art et littérature des Roumains, Synthèses parallèles », la Paris, Gamber, 1929, d. N. Iorga caracterizează « Junimea » printr'o « ușoară influență germanică » ce « ținea în cumpănă tendința de a aservi literatura română formelor rău înțelese și stângaci imitate ale romantismului francez din ultima fază ». D-sa stăruie apoi asupra « recrudescenței de subiecte populare » dela « Convorbiri », cu Creangă, Ispirescu, Gane și Slavici, fără să uite observația adâncă a lui Caragiale.

Locul pe care îl ocupă această literatură specific românească în contribuțiile literare ale « Junimei » servește ca replică minunată învinuirilor ușurate de anti-naționalism și de cosmopolitism.

Ultimele manifestări literare ale lui Titu Maiorescu, dedicat aproape exclusiv politicii și pentru această pricină deosebit de rare, au fost tot atât de semnificative: raporturile academice pentru premiera volumului de «Poezii» al d-lui Octavian Goga (1906), a povestirilor d-lui M. Sadoveanu, a nuvelor d-lui I. Al. Brătescu-Voinești și răsunătorul răspuns la discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu (1909), spre a restabili, în drepturile ei tăgăduite, poezia populară. După cum constată d. E. Lovinescu, în *Istoria literaturii române contemporane*, I, «Evoluția ideologiei literare», Titu Maiorescu a privit cu simpatie literatura «Semănătorului» împrumutându-i uneori și câte un colaborator, ca poetul P. Cerna.

Să vedem în aceasta o contradicție cu atitudinea sa strict estetică din trecut? Nu, considerând că marele critic, către sfârșitul său, nu judeca noile curente literare în genere, distingând câte un reprezentant remarcabil al lor, ci aprecia valorile individuale, indiferent de origina și tendințele lor. Când a fost însă vorba să apere totdeauna prețuita de către dânsul poezie populară, Maiorescu a preferat să piardă un prieten, decât să-și părăsească principiile.

* * *

Susținători ai naționalismului integral, ca d. A. C. Cuza, prin cuvinte de sincer omagiu, revendică în junimism, școala adevăratului naționalism (Titu Maiorescu spunea: «naționalism în marginile adevărului»). Procesul este deci închis și câștigat de junimism.

Ne rămâne să arătăm nota specifică a junimismului, sub pecetea geniului personal, maiorescian. Părăsindu-și o vocație filosofică, din sentimente civice, după interpretarea d-lui I. Petrovici, gânditorul s'a mulțumit să realizeze pe planurile mai puțin ambițioase, al vieții publice și al literilor. Intors în țara sa, Titu Maiorescu a întâlnit peste tot haosul și confuzia, destrăbălarea cuvântului și a gândului, desmățul legiferant și netrăinicia instituțiilor. A formulat cel mai aspru rechizitoriu din câte cunoaște istoria culturii noastre, în întindere și adâncime. Prin aceasta a făcut o operă individuală de igienă socială, politică și literară. Constituind o grupare, căreia i-a imprimat o direcție nouă, individualistul a

înțeles să sacrifice ambițiilor personale, prin intuiția că se făptuește mai temeinic în mod colectiv decât individual.

Lucrarea în grup și-a dovedit eficacitatea, pentru că era insuflată de nobilul său duh. Mulțumită lui Titu Maiorescu, junimismul literar a luat caracterul unei atitudini de viață. A substituii aparențelor esența, gestului ținuta, vorbei goale gândul, improvizărilor răspunderea, este junimism, adică maiorescism. Fără să facă operă ostentativă de moralist, Titu Maiorescu a introdus etica în stilul de viață al omului public. Fără să scrie un « Discurs al Metodei », gânditorul social și literar a pus la îndemâna urmașilor săi, o metodă riguroasă de gândire, cea dintâi în cultura noastră. El a învățat românimea de pretutindeni să gândească și să scrie just. A deslănțuit patimi, pentru că privea producerile spiritului dela o înălțime prea mare pentru epocă, dar, până la sfârșit, i s'a recunoscut dreptatea și de adversari. Astfel, sub lucrarea învățămintelor sale, înșiși ardelenii latinizanți și germanizanți au ajuns să-i urmeze sfatul (Slavici, Bogdan-Duică și generațiile următoare). Că progresul social l-a desmințit, confirmând liberalismul, nu sdruncină adevărul cauzei sale, deoarece cu fiecare generație, se verifică dureros nepotrivirile formelor străine la realitățile noastre.

Esteticianul și criticul a tras linia de hotărnicie între tărâmul literar și domeniile care îi sunt străine. Toate generațiile de critici care l-au urmat până astăzi îi recunosc paternitatea și și-o revendică. El este profesorul nostru de gust, de măsură și de claritate. În critica literară ca și în critica social-politică, el a lăsat o metodă, dela abaterea căreia încep toate erorile și confuziile. Dar și lecția de seninătate, de obiectivitate și de nepărtinire, este o învățătură maioresciană. Cine o urmează poate fi încredințat că disocierea și nuanța biruie până la sfârșit toate fanatismele, străine de obiectul artei, și risipesc toate erorile. Logica efectivă poate impresiona în clipă și dezorienta trecător, dar adevărul în artă și literatură se judecă la rece, după cum frumosul se simte prin sensibilitatea estetică.

Biruința spiritului maiorescian asupra pasiunilor nu exclude de bună seamă revirimentele lor și turburarea provizorie pe care ele le pot produce. În dialectica noastră culturală, exaltările extra-literare revin ritmic, opunându-se metodelor și scopurilor proprii ale frumosului. Ele se frâng înaintea rigorii spirituale, care nu consimte să-și înstrăineze metoda.

Amintirea lui Titu Maiorescu va comanda tuturora respectul, când nu va inspira iubire, acelor care se lasă ispitiți doar de seducătorii profesionali, prin sensiblerie: Dar omul va apărea, cetitorilor mai pătrunzători, ca deținătorul unei sensibilități complete, din care aceea afectivă a fost înfrânată și stăpânită cu severitate.

S'au petrecut așa dar șaptezeci de ani de directivă maioresciană, fără ca ea să-și accentueze declinul. Puținele, prea puținele sale studii de critică, prin care a dat directive într'o vreme care le solicita, rămân tot atâtea îndreptare într'o epocă, ce refuză directivele ce i se oferă. Aceasta este cea din urmă și cea mai de seamă victorie a spiritului maiorescian. Și este o biruință a însuși spiritului, care a găsit, în Titu Maiorescu, una din cele mai înalte încorporări ale sale, spre folosul neprețuit al culturii românești.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTĂ LA O CARTE DE POEZIE

Titlul cărții d-lui Andrei Tudor — *Amor 1926*¹⁾ — indică nu numai vârsta amorului pe care îl cântă, dar și vârsta poeziei sale.

Deși carte de debut, volumul recent apărut este mai mult un « volum de versuri vechi », decât o operă care să exprime stadiul literar actual al scriitorului. Poate că nu fără oarecare ironie — lizibilă în chiar acest titlu într'adins demodat — publică d. Andrei Tudor, după unsprezece ani, primele sale versuri. Este anumită detașare în această întârziere, este un fel de privire înapoi, spre lucruri de mult uitate, este, în sfârșit, o despărțire definitivă de o etapă literară, pe care poetul nu numai că a încheiat-o, dar — de sigur — a depășit-o.

Cetitorul care nu are exactă imaginea activității d-lui Andrei Tudor (activitate literară diversă, de poet, de traducător, de eseist, de critic muzical, răspândită de-a-lungul anilor în o sumă de reviste și ziare), va găsi în cartea de față un aspect insuficient al scrisului său. Pentru noi însă, care am fost din primul moment martorii atenți ai acestei activități și n'am încetat de atunci să o urmărim, « *Amor 1926* » este un excelent prilej de a o privi astăzi în întregul ei și de a schița profilul unui scriitor prea modest și poate prea leneș, pentru a-și fi afirmat până astăzi cu mai multă stăruință, vocația și calitatea.

* * *

D. Andrei Tudor este în literatură un « amator ». Spun acest cuvânt nu fără oarecare teamă, căci sensul lui curent este pejorativ dar e un cuvânt atât de frumos, încât merită să fie restabilit în drepturile lui. De altfel l-am mai întrebuițat odată, vorbind acum câțiva ani despre d. Perpesicius, și mi se pare că atâta lucru e de ajuns pentru a reabilita un epitet compromis.

¹⁾ Andrei Tudor: « *Amor 1926* ». Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II ».

Înțeleg prea bine disprețul oamenilor de meserie pentru termenii « amator » și « diletant ». Ele reprezintă în accepția comună două grade de superficialitate și implică o nuanță de snobism.

Totuși, mă întreb dacă « profesionalismul » nu a făcut mai mult rău decât bine literaturii și muncii literare, luându-i acea libertate de alege, acea disponibilitate de spirit, pe care nici o metodă de lucru nu le poate înlocui.

Să nu vorbim de rău munca literară organizată, dar să regretăm productivitatea mecanică, la care a ajuns literatura, de când ea a început să devină o industrie.

Poate că numai « amatorii » și « diletanții » îi pot reda literaturii desinteresarea pe care a pierdut-o, poate că numai ei îi pot lărgi orizontul închis, punând-o în legătură cu alte peisaje, cu alte arte, cu alte mijloace de expresie.

Marcel Proust n'a fost nici el altceva decât un amator, tipul prin excelență al amatorului. Sensibilitatea sa solicitată de atâtea arte — muzică, poezie, politică, arhitectură (pretutindeni el nefiind decât un privitor și un ascultător de gust) — a deschis mai târziu romanului contemporan ferestre, dela care până atunci nici un romancier nu privise.

Imi place definiția pe care o dă Micul Larousse cuvântului « amator »: « *qui a du goût, du penchant pour quelque chose* ».

Finețea de gust, înclinarea instinctivă spre lucrurile de calitate, alegerea justă, simțul natural a ceea ce e veritabil și a ceea ce e fals, discernământ, claritate, măsură — toate obținute fără efort și cu grație — iată câte sunt virtuțile amatorului, ale diletantului.

Și dacă vom merge mai departe, dacă vom restitui cuvântului sensul său original, etimologic, dacă ne vom aminti că un « amator » este un om care iubește, un « iubitor », atunci poate că nu va fi exagerat să spunem că orice poet este un amator, înainte de a fi un meșteșugar al versului.

Cu aplicație, cu stăruință, cu conștiinciozitate, se pot ridica foarte laudabile schele literare, dar dacă un suflu de libertate n'a trecut niciodată prin gândul poetului, dacă mâna sa nu s'a abătut niciodată pe hârtia dela transcrierea regulată a versului, dacă niciodată nu l-a ispitit un gând de frivolitate literară, un joc, o altă chemare, atunci nu știu câtă viață va rămâne în corecta sa operă.

Nu e lipsit de înțeles faptul că cel mai sever artist al versului, Mallarmé, a scris atâtea « poeme de circumstanță », în care o nuanță epigramatică dădea inspirației ușurință și nepăsare.

Humorul este tineretea poeziei.

În acest sens este d. Andrei Tudor (căci tot despre d-sa este vorba, în ciuda acestui lung ocol) un amator.

Poezia sa pare a fi carnetul intim al unui om de gust: carnet de lectură, de notații marginale, de reflecții.

Unul din capitolele cărții poartă titlul de « Jurnal », și acest titlu este semnificativ pentru întreaga operă. Alt capitol se numește « Itinerar livresc », ceea ce îl trădează încă odată pe cetitorul de cărți, pe amatorul de lectură, pe omul de gust, care găsește în artă pretexte pentru meditația sa proprie.

Sunt anumite spirite care trăesc în intimitatea artei — poezie și muzică mai ales — ca în adevăratul lor mediu de existență. Barnabooth al lui Valéry Larland face parte din această familie, sau — pentru a nu recurge la un personaj imaginar — Rémy de Gourmont.

Am avut totdeauna impresia că poezia lui Gourmont este un « produs secund », o poezie a poeziei, o literatură care a trecut prin două trepte de distilare. Ea datorează mult mai puțin vieții, decât culturii. Rădăcinile ei subtile, dar tocmai de aceea fragile, se pierd în bibliotecă, în muzică, în artă.

D. Andrei Tudor este și d-sa un poet al literaturii. Un călător inteligent și sensibil printre cărți, printre amintiri. Inspirația sa nu are niciodată violența, urgența contactului direct cu viața. E o poezie delicată, intimă, de climă dulce, cu dureri atenuate până la melancolie, cu bucurii ce nu trec mai departe de zâmbet. Este eminentamente poezia unui scriitor de bun gust. Nimic retoric, nimic imperios în lira sa moderată. Sunt poeți la care necesitatea de a se mărturisi are ceva patetic, până și în neîndemânarea stilului, în stridența cuvintelor, în lupta cu expresia. D. Andrei Tudor, dimpotrivă, scrie cu anumită facilitate, cu oarecare eleganță prețioasă, și una și alta salvate de un humor discret.

Nu-i lipsește poeziei sale un accent de elegie, dar nu acesta este caracterul ei distinctiv și nu prin el izbutește momentele lirice cele mai bune.

O notă de badinerie, un surâs ironic, puțină ingenuitate, puțină fantezie, iată unde este adevărata sa chemare. Poemele grave ale d-lui Andrei Tudor au ceva abstract, indiferent, poate factice. Jocul voluntar stilistic este pe alocuri supărător și micile efecte de sintaxă sau de praxodie (care datorându-se unui arghezism juvenil, arată încă odată vârsta adevărată a volumului) sunt prea intenționate, pentru a nu-l preveni pe cetitorul atent.

Dar ce încântare, când poetul scapă din această cursă și când condeiul său ingenuu își recapătă libertatea! Ce simplitate și câtă grație în humorul său visător, în emoția sa atenuată de zâmbet!

Cețiți pentru edificare minunatul *Yacht*, (p. 77) prea frumos pentru a ne opri să-l transcriem în întregime.

Umblu cu steaua mărilor în creștet
 în noaptea grea de mart,
 m'am plecat peste trecutul veșted
 și-am luminat cu felinarul din catart
 un ideal pământ pe marea asta rea

Abstract, am căutat reper o stea
 și — fără reazen — clătinat sau dans? —
 mistic evoluez spre miss Lawrence:
 îmi joc inima, busolă efemeră

La piept, felin și șerpuit acordeon —
 leduncă regală sau mare cordon;
 cu stele pe umeri, epoleți de bal;
 cu roza vânturilor la butonieră,
 plutesc pe ape — amiral.

* * *

Nu e greu să-i stabilim d-lui Andrei Tudor familia sa literară. La noi, cred că poezia d-sale va fi în bună tovărășie cu Perpessicius, cu D. Iacobescu. (Reminiscențele argheziene sunt mai mult de ordin literar, decât temperamental. Totuși, un anumit Argehi — cel din « creioane » — îi este în mod firesc apropiat).

În poezia franceză — în a cărei intimitate e ușor de văzut că poetul a trăit — d. Andrei Tudor își găsește numeroase nume înrudite. Francis Jammes, Samain (fără ca amintirea lor, a celui din urmă mai ales, să imprime vre-un accent de desuetudine) se află undeva în camera obscură a prezentului « Amor 1926 ».

Tot atât de legitimă, dar mai directă prin nota comună de humor și ironie, este apropierea de Levet și Toulet.

Toate aceste nume evocate nu indică propriu zis influențe sau surse, ci mai mult o situație a poetului în familia sa spirituală. Sunt întâlniri de temperament, de dispoziție, de formație, întâlniri pe care d. Andrei Tudor le-a clarificat și definit singur prin opera sa de traducător. E regretabil că până astăzi d-sa nu și-a întrunit în volum numeroasele poeme traduse. Cetitorul ar fi găsit acolo încă o probă, cea mai generoasă, a acestui « amatorism » pe care am încercat să-l definim. Cu familiaritate, cu o remarcabilă intuiție, cu o aptitudine miraculoasă de a găsi în românește echivalentul unor valori poetice străine, d. Andrei Tudor s'a apropiat de poezii care i-au fost scumpe și i-a tradus în așa chip, încât fiecare traducere părea o profesiune de credință poetică.

Volumul de față ne dă o singură tălmăcire (La Plata, după J. H. M. Levet. pag. 51), dar absolut de prim ordin. E un proces

delicat și misterios de transplantare dintr'o limbă în altă limbă, de transfuzie a sângelui dintr'un corp în alt corp, proces atât de fin, atât de secret, încât el interzice orice drepturi criticului față de poet.

MIHAIL SEBASTIAN

EFEMERIDE ORIENTALE

Mitologia comparată este o știință descoperită și compromisă de secolul al XIX-lea. Ceea ce este mai ciudat, această știință a fost compromisă în deosebi de savanții care depuseseră cele mai rodnice eforturi pentru întemeierea istoriei comparate a religiilor, editând și traducând « cărțile sfinte ale Orientului ». Cel care a întemeiat în bună parte istoria religiunilor a fost Max Müller, editând grandioasa colecție, *The Sacred Books of the East*, în cincizeci de volume, prin care punea la dispoziția cercetătorului, texte traduse din toate literaturile sacre orientale. Dar același Max Müller este și autorul teoriei că mitologia s'a născut printr'o « maladie a limbajului », teorie care a provocat uluitoarea « folie védique » cu care s'a războit școala antropologică franceză. Excesele mitologiei comparate au sfârșit, în prima decadă a secolului nostru, cu pan-babilonismul și astralismul asiriologului P. Jensen, care era de altfel, el însuși, unul dintre cei mai bine pregătiți orientaliști germani și care a adus însemnate foloase mitologiei comparate, înaintea de a o compromite. După definitiva compromitere, a mitologiei comparate, s'a căzut într'un exces contrar. Școlile antropologice și sociologice, rămânând biruitoare « pe teren », au contestat până și dreptul de a se face cercetări comparative în domeniul mitologiei indo-europene. Se spusese atâtea nebunii asupra acestor « indo-europeni », încât multă vreme cei care vorbeau despre « mitologia indo-europeană » erau aproape descalificați.

D. George Dumézil a dovedit, deci, mult curaj trecându-și doctoratul în litere cu o teză asupra mitologiei comparate indo-europene. Cartea aceasta, *Le Festin d'Immortalité* (Paris, 1924, ed. Geuthner), a fost de altfel primită cu destulă circumspecție în lumea specialiștilor. Dar ezitarea savanților nu se datora, credem noi, curajului de a relua o problemă de mitologie comparată indo-europeană, ci poate încercării autorului de a reduce mitul ambrozian la origini rituale prea vagi, origini interpretate de altfel prin scheme sociologice prea simpliste. În orice caz, *Le Festin d'Immortalité* avea meritul de a dovedi că studiile de mitologie comparată indo-europeană nu sunt definitiv compromise. Că nu principiul acestor cercetări este adulterat, ci metoda pe care o

foloseau comparații veacului trecut era greșită. D. George Dumézil și-a continuat astfel investigațiile și *Le Problème des Centaures* (Paris, 1929), carte pe care nu o cunoaștem, l-a impus definitiv ca pe unul dintre cei mai pregătiți comparatiști. Posibilitățile lingvistice ale autorului sunt de altfel foarte vaste. Câteva monografii asupra limbilor caucaziene, mai multe studii de lingvistică slavă și iraniană, dovedesc cât de întinsă este erudiția autorului.

După aceste monografii lingvistice, George Dumézil se întoarce la studiile sale favorite de mitologie comparată indo-europeană. Un mic volum, *Ouranós-Váruna* (Paris, ed. Adrien Maisonneuve, 1934), este urmat la interval de un an de *Flamen-Brahman* (Paris 1935, Ed. Paul Geuthner, 112 pag., 20 fr.), asupra căruia ne vom opri în notele de față.

Analogiile între ramurile extreme ale grupului indo-arian, și anume între indo-iranian și italo-celtic, au fost puse în lumină, în timpurile din urmă, de Vendryès (*Mémoires de la Société de linguistique*, vol. XX, p. 165; vol. XXI, p. 40). Ecuția *brahman-flamen* a discutat-o și Vendryès, împreună cu alte câteva exemple de coincidență italo-indiană. *Sepelire*, « rendre des hommages funèbres », corespunde perfect formei sanskrite *saparyati*, « rendre hommage ». Verbul *credo* corespunde substantivului *śraddha* (credință, fervoare). Importanța colegiilor sacerdotale a fost foarte mare, atât la italo-celți cât și la indo-iranieni. Lăsând la o parte aceste analize semantice, care stabileau corespondențe între cele două ramuri depărtate ale trunchiului indo-european, George Dumézil încearcă să explice analogia *flamen-brahman*, cercetând rolul acestor sacerdoți în societatea italică și indiană. Câteva amănunte semnificative ne introduc direct în miezul problemei. Brahmanul nu ia parte activă la sacrificiul vedic; dar rolul său este atât de important încât, cel puțin în timpurile arhaice, el lua singur jumătate din onorariul « echipei » sacrificiale. Căci, în caz de eroare — adică de pronunție greșită a formulelor sau de intervertire a gesturilor — brahmanul este acela care, « soudainement grandi, conjure la catastrophe magique » (*Flamen-Brahman*, p. 16). Forța sacră a sacrificiului, el o orientează și o stăpânește. Prin această capacitate a sa, de a mânui forțele magice, brahmanul *face* regii, le consacră dreptul de a domni (*ibid.*, pp. 19—20). Lucrurile acestea apar și mai limpezi, când se analizează anumite sacrificii brahmane. Brahmanul, consubstanțial cu sacrificiul, e « victima prin excelență » (pp. 38—39). Ori, această victimă e un substitut al regelui (p. 32). Brahmanul înlocuiește victima primordială, regele. În timpurile arhaice, e foarte probabil că jertfirea unui brahman, pentru a asigura buna orânduială a regatului întreg, era reală. Mai târziu, brahmanul sacrificat în locul regelui a fost

și el înlocuit cu o victimă alegorică (un animal, etc.). Toate aceste rituale, în care regele și brahmanul jucau rolurile principale, își au origina în concepția — care nu e numai indiană — că lumea a fost creată printr'un « sacrificiu cosmic ». *Purușa*, « gigantul cosmic », a fost jertfit și îmbucătățit, și din el s'au născut lumile, viața, oamenii. Ori, în concepția indiană, *purușa* este « le brahman par excellence » (p. 42).

Analiza lui George Dumézil nu mi se pare întru totul perfectă. Rolul regelui, în aceste sacrificii de « investitură » sau « restaurare », are semnificații cosmologice pe care Dumézil nu le pune în lumină. Prin toate sacrificiile « regale », regele se identifică cu Prajāpati, « Stăpânul tuturor fapturilor », și devine « centrul Universului ». O sumă de rituale și simboluri transformă regatul său în Cosmos. Sensul cosmologic al acestei transformări nu este discutat de Dumézil. În schimb, dovedește cu multă claritate rolul de substituit al brahmanului în sacrificiile regale. Cum prin asemenea sacrificii se « restaurează » viața organică a întregului regat (fertilitate, abundență, etc.), este ușor de înțeles autoritatea excepțională și respectul de care se bucura un brahman.

Flamenul juca, în societatea italică, același rol de frunte. Un *flamen*, care nu putea părăsi teritoriul (p. 46), garantează fecunditatea ținutului (p. 47). Ca și brahmanul, viața *flamenului* avea un singur scop: oficiile rituale (p. 63), ca și brahmanul, *flamenul* nu avea voie să guste băuturi alcoolice (p. 65); probabil pentru că alcoolul simboliza « descompunerea », fermentarea, și se opunea deci fertilității, virtuților creatoare. Ipoteza lui Dumézil ni se pare foarte aproape de adevăr: « *flamen-brahman* primitivement victime humaine substituée au roi, puis victimes indéfiniment vivante, palladium humain de l'Etat » (p. 70). Ipoteză care confirmă bine cunoscuta teorie a lui Frazer.

Intr'un ultim capitol, autorul încearcă să stabilească originea rituală a cuvântului iranian *baresman*, « feuillage sacré ». Yarl Charpentier, indianistul suedez, emisese de curând ipoteza că sensul prim al cuvântului *brahman* este « herbe sacrée ». Dumézil amintește, în legătură cu aceste etimologii, rolul celebrilor *pharmakoi* în Grecia (p. 83). Cartea se sfârșește cu două apendice; primul, *L'aventure du brahmane céleste*, al doilea — datorit lui Raymond Charmet — *La légende de Çunaḥçeṣa et les contes populaires*. Discutând, în apendice, rolul « sacrificiului cosmic » al lui *Purușa*, Dumézil nu adâncește (p. 89 și urm.) sensul prim al acestor noțiuni rituale. Nicăieri nu întâlnim, în paginile sale, ideea fundamentală a *reintegrării în Cosmos* prin sacrificiul lui *Purușa*, idee care stă la baza ritualelor indiene.

* * *

Filosofia chineză, descoperită cea dintâi dintre filosofii asiatice și bucurându-se, în secolul al XVIII-lea, de mare vogă printre intelectuali europeni, a fost cercetată mai ales în începuturile și în epoca sa clasică. Marii sinologi, și chiar gânditori atât de personali ca Franke sau Marcel Granet, și-au concentrat atenția asupra «clasicilor» Confucius, Mencius sau Lao-tse. Despre filosofia Evului Mediu chinez și a timpurilor imediat următoare — dominate de neo-confucianismul «literaților» — s'au publicat foarte puține monografii. Când René Grousset pornise, prin 1923, să scrie o ambițioasă *Histoire de la philosophie orientale*, în care să se cuprindă toate curentele de gândire din India, China și Japonia, el, care nu avea acces la textele chineze (după cum, de altfel, nu avea nici la textele indiene), s'a mulțumit în ultimele capitole să rezume și să citeze din prodigioasa *Histoire des croyances religieuses et des opinions philosophiques en Chine* a lui Père Wieger, completând-o, pe ici pe colo, cu articole recente. Adevărul este că, pentru cineva care va să cunoască întreaga desfășurare a gândirii chineze, lipsa traducerilor și a monografiilor critice se face tot mai simțită, cu cât se depărtează de «epoca clasică».

Meritul d-lui Wang Tch'ang-Tche este, înainte de toate, de a fi scris o monografie asupra unuia dintre cei mai puțini cunoscuți gânditori chinezi. Cartea sa recentă, *La philosophie morale de Wang Yang-Ming* (Ed. Paul Geuthner, Paris 1936 217, pag. în 8°, 40 fr.), se ocupă de ultimul dintre marii gânditori chinezi neconformiști. Wang Yang-Ming, care a trăit între 1472—1529, a fost «literat», administrator, general norocos (a pacificat provinciile dela granița mongolă), pedagog și gânditor. Contactul său direct și îndelungat cu oameni de tot felul, o carieră strălucită, pe care n'a voit-o, dar care l-a silit să cunoască în toată întinderea ei mizeria umană, i-a «simplificat» lui Wang Yang-Ming și logica, și vocabularul, și problematica filosofică. Acest non-conformist, care se împotrivesc «literaților vulgari», confucianștilor rigizi, sterili și îngâmfăți, are curajul să afirme că *norma* (idealul neoconfucianștilor și țelul întregii lor existențe) e imanentă în «inima omului», că nu e un dat exterior, fixat de canoane, de rituale sau de tradiții. Toate adevărurile și toate imperatiivele etice, spune Wang Yang-Ming, «se trouvent dans le coeur. Le coeur, c'est la norme. Ce coeur, s'il n'est pas obnubilé par les passions, c'est la *norme céleste* (norme souveraine de la perfection morale), à qui rien ne manque. Avec ce coeur tout entier à la norme céleste, on agit envers son père, et c'est la piété même; on agit envers son prince, et c'est le dévouement même; on agit envers son ami ou le peuple, c'est la fidélité, *l'humanité* même», (text tradus de Wang Tch'ang-Tche, *op. cit.*, p. 45).

Wang Yang-Ming a scris foarte puțin. Învățătura sa s'a păstrat mai ales prin conversațiile redactate de discipoli. Conversația era instrumentul pedagogic de care se servea Wang Yang-Mingi. El refuza să scrie, să vorbească despre lucruri generale; pleca totdeauna dela cazuri concrete; i se părea că, altminteri, își trădează gândirea (*op. cit.*, p. 32). Tehnica aceasta socratică, pe care a cunoscut-o și India înainte de Buddha (asceții rătăcitori și « sofiști », *parivrājāka*) și China în anumite forme de taoism, Wang Yang-Ming o pune din nou în aplicare. Deși critică buddhismul, taoismul și confucianismul, Wang Yang-Ming recunoaște meritele fiecăruia dintre aceste mari curente spirituale asiatice. Bunăoară, meditația și reculegerea buddhistă o folosește și el, dar i se pare un act de excesiv egoism să-ți închipui toată viața pentru propria ta desăvârșire ascetică (*dhyāna*). De aceea, socotește că « școala normei », neo-confucianismul, are dreptate în critica pe care o face buddhismului: omul nu are dreptul să se deroge obligațiilor familiare și sociale, pentru propria sa mântuire. În locul mântuirii individuale, « școala normelor » propovăduiește desăvârșirea morală în cadrele societății. Dar și această « școală a normelor » păcătuiește printr'o prea mare rigiditate și, mai ales, prin pseudo-transcendența principiilor morale (care se găsesc în obiceiuri, în respectul pentru părinți, devotamentul pentru superiori, etc.). Taoismul atacase de mult confucianismul pentru această falsă transcendență. Wang Yang-Ming își însușește această critică, deși refuză să urmărească pe doctorii taoiști în tehnicile lor mistico-ascetice, atât de obscure și de primejdioase.

Intr'un cuvânt, Wang Yang-ming este un non-conformist care încearcă să fundeze o filosofie morală, plecând dela « datele imediate ale conștiinței » (în sensul pre-bergsonian al acestor termeni). Cheia de boltă a întregului său « sistem » este *liang-tche*, termen pe care l-a lansat filosoful Mencius, dându-i următoarea explicație: « Ceea ce omul cunoaște fără să fi învățat, este *liang-tche* », adică acea cunoaștere firească a « binelui ». Wang Yang-Ming adâncește sensul acestui termen, pe care autorul nostru îl rezumă astfel: « *Le liang-tche* c'est une connaissance intime, personnelle de la valeur de notre acte concret, actuel; connaissance qui découle de notre nature, et, par suite, directe, intuitive, infailible; connaissance qui juge toutes nos activités et qui se trouve nécessairement, aussi bien que la nature elle-même, chez tous les hommes » (Wang T'ch'ang-Tche, *op. cit.*, p. 64). Pentru cei care vor să cunoască interpretarea unui filosof chinez asupra « intuiției morale » și a « principiilor etice », monografia aceasta asupra lui Wang Yang-Ming este o adevărată mină de texte, clar traduse și bine clasate. D. Wang T'ch'ang-Tche a adus reale servicii, nu numai orientalistice, dar și filosofiei. Căci problemele filosofului pe

care îl studiază, sunt din acelea pe care spiritul european le înțelege mai cu ușurință. Este întristător că europenii înțeleg etica orientală fără să pătrundă metafizica orientală, dar ne putem mulțumi, deocamdată, cu atât. Monografia aceasta asupra unui filosof, care fundează morala pe « normele inimei » fără a aluneca spre pietism sau anarhie etică, e interesantă pentru toți cercetătorii fenomenului protestant.

* * *

Dr. J. J. Matignon, care a locuit zece ani în China, pe la sfârșitul veacului trecut, a publicat chiar în timpul revoltei boxerilor *La Chine hermétique. Superstitions, Crime et Misère*. Cartea a avut un mare succes, și, după ce s'au epuizat patru ediții prin 1900, a fost retipărită în 1928 și acum apare într'o nouă și elegantă ediție la Librairie Orientaliste Paul Geuthner (XX + 400 pag. in quarto mic, + 40 planșe, 80 fr.). In anii din urmă, China este iarăși la « modă ». Nu numai sângeroasele revoluții sociale atrag privirile occidentalilor asupra acestui imperiu desnădăjduit, care încearcă să-și conjure destinul istoric imitând sau detestând exemplul Japoniei. « Sufletul » poporului chinez începe să intereseze pe europeni; și aceasta datorită în bună parte operii a doi scriitori, André Malraux și Pearl Buck. Nu e de loc exagerată afirmația că Malraux și Pearl Buck au făcut pentru cunoașterea concretă a sufletului chinez mai mult decât o întreagă bibliotecă etnografică sau filosofică.

Cartea doctorului Matignon, deși scrisă acum patru decenii (e drept, a fost revizuită în 1927), zugrăvește acea Chină eternă a superstiției și mizeriei, pe care o simțim prezentă în orice descriere de călătorie. Norocul autorului, și marele merit al cărții, este că Matignon a văzut China prin ochii medicului. Medic al palatului, dar, în același timp, « doctorul săracilor » din Peking. Se găsesc în *La Chine hermétique* amănunte revelante asupra: diagnosticului intra-uterin al fœtusului, sinuciderii, auto-cremațiunii preoților buddhiști, eunucilor Palatului Imperial din Peking, picioarelor mutilate ale femeilor; asupra infanticidului și avorturilor, asupra sodomiei, cerșetoriei, cultului morților, isteriei Boxerilor, etc. Nu este un tratat științific, dar nu este nici cartea de călătorie a inevitabilului observator în China. Sunt paginile unui medic; lucid, uneori crud, fără nici o superstiție, fără nici o simpatie față de mit și mistică, paginile unui francez erudit care a putut pătrunde în toate gineceele imperiale și a lucrat, în același timp, în nenumărate lazarete manciuriene și aziluri sociale. O imensă experiență omenească, pe care nici caritatea, nici cinismul nu o poate adultera. Cine vrea să cunoască China « așa cum e », adică, așa cum pare unui medic fără nici o aderență cu spirituali-

tatea, poate să ia cu încredere în mână cartea doctorului Maignon. Autorul n'a vrut să pătrundă nici filosofia chineză, nu l-au interesat nici «tainele pagodelor», nici cărțile mistice, nici arta chineză. El a observat pur și simplu spitalul, casa, strada, satul. Mai departe n'a vrut să meargă. Dar acest infern viu pe care l-a pătruns zece ani la rând, în condiții optime pentru un observator, este prezentat întreg în această carte tragică, obsedantă, deprimantă. Sociologul, psihologul, eticianul, omul de cultură în general, poate folosi *La Chine hermétique* ca o mină bogată de documente umane asupra celei mai stranii societăți omenești de astăzi.

MIRCEA ELIADE

OCCISIO GREGORII VODAE

CEA MAI VECHIE PIESĂ DE TEATRU ÎN ROMÂNEȘTE

Deși cercetători cu pricepere și cu dragoste pentru teatru, cum au fost D. C. Ollănescu și T. T. Burada, s'au ocupat pe larg în lucrările lor de începuturile teatrului românesc, au rămas încă în privința acestei prime epoci a artei și a literaturii noastre dramatice unele puncte obscure, unele probleme de amănunt, care ar trebui studiate mai de aproape și puse la punct, pentru a arăta, sub adevărata lor lumină, cele dintâi silințe românești pentru teatru. Astfel, datorită în parte și preocupărilor lor întru câțva speciale, care urmăreau mai puțin o analiză a literaturii dramatice originale, de altfel atât de săracă în vremea aceasta, decât înfățișarea atmosferei și a condițiunilor generale în care se manifesta pentru întâia oară interesul pentru asemenea spectacole la noi, ambii istoriografi n'au făcut decât să citeze în treacăt, contestându-i orice merit în afară de acela al întâietății, cea mai veche piesă de teatru în românește, această *Occisio Gregorii Vodae* pe care ne propunem s'o înfățișăm astăzi, și care e unul din cele mai curioase produse ale vechii noastre literaturi.

Un scurt istoric al manuscrisului ce conține această lucrare dramatică va sluji în același timp și ca să arate felul cum a fost îndeobște judecată și apreciată de istoria literară lucrarea cuprinsă într'insul. Piesa se găsește în manuscrisul Nr. 103 din biblioteca Episcopiei unite din Oradia Mare, acel depozit atât de bogat pentru literatura Renașterii ardeleni și unde se păstrează, până astăzi, multe din scrierile lui S. Micu și ale lui G. Șincai. E un simplu caiet de 12 foi, purtând titlul *Occisio Gregorii Vodae tragice expressa*. A remarcat-o pentru întâia oară N. Densușianu, în călătoria pe care o întreprinsese în scop de cercetări istorice și

literare prin Transilvania, în 1881. Plecat sub auspiciile Academiei Române, el îi raporta la întoarcere că a întâlnit și a cercetat, între altele, și această scriere, dând o descriere foarte sumară a manuscrisului, și neanticipând nimic, deoarece se pare că n'a avut timp să-l examineze decât în mod cu totul superficial, asupra eventualului interes pe care ar fi putut să-l prezinte textul acesta.

În 1898, Iosif Vulcan, bătrânul academician care conducea la Oradea-Mare revista *Familia* și care, pentru aceasta, a binemeritat atâta dela literile românești, aflând că D. C. Ollănescu, colegul său dela Academie, pregătea o întinsă lucrare asupra istoriei teatrului la Români, obținuse cu împrumut dela biblioteca Episcopiei, manuscrisul în chestiune, și îl transportase la București, punându-l acolo la dispoziția colegului său, spre a-l putea consulta și utiliza în această lucrare. Făcând aceasta, Iosif Vulcan știa că în ce privește « compoziția dramatică, lucrarea nu are nici o valoare; însă ca document lingvistic poate fi prețios », adăoga el, și de aceea crezuse că e bine să-l facă mai larg cunoscut ¹⁾.

Ollănescu l-a studiat într'adevăr, și a amintit despre această piesă foarte pe scurt în lucrarea lui, rămânând și el cu aceeași impresie, că « lipsită de orice valoare literară, lucrarea este o înșirare de scene fără nici un caracter dramatic » ²⁾. Cu toate acestea, e probabil că, la îndemnul lui, sau al lui Vulcan, Academia Română a dispus ca manuscrisul să fie copiat, și copia, efectuată în același an 1898 de d. Iuliu Tuducescu, să fie păstrată în colecțiile ei ³⁾. De altă parte, cu puțin în urmă, după întoarcerea manuscrisului la Oradea, avea să-l copieze acolo încă odată T. T. Burada, care îl amintește într'unul din studiile sale, adăogind o judecată tot așa de severă, și într'o formă aproape nevariată: « Acea tragedie e lipsită de valoare literară și de caracter dramatic ».

În timpul din urmă s'a ocupat mai de aproape de ea d. Ladislau Göbl, care, într'un bun studiu, a dat o analiză sumară a piesei, și câteva considerațiuni asupra mediului în care a trebuit să fie produsă ⁴⁾. D. Göbl a făgăduit asupra aceluiași subiect o cercetare mai amănunțită; ea ar putea duce la prețioase concluzii, prin punerea în legătură cu literatura similară maghiară, de care

¹⁾ *Familia*, XXXIV (1928), p. 585-6.

²⁾ D.C. Ollănescu: *Teatrul la Români* (Academia Română, *Memoriile Secției Literare*, vol. XX), București 1898, p. 120. Capitolul respectiv a fost reprodus, sub titlul *Cele mai vechi lucrări teatrale românești*, în *Familia*, XXXIV (1898), p. 289—291.

³⁾ Ms. Academiei Române Nr. 1275. Biblioteca Episcopiei din Oradea refuzând comunicarea la București a manuscrisului original, ne-am servit de această copie, foarte bună în ce privește transcrierea textului românesc, dar lăsând de dorit în aceea a didascalilor latine.

⁴⁾ Göbl László: *A legrégibb oldh iskolai dráma*, în *Debreceni Szemle*, VII (1933), p. 204-8.

fără îndoială că piesa românească a fost influențată. Cele câteva indicațiuni pe care le dă în articolul citat asupra acestui punct ne-au fost de altfel și nouă de folos în studiul de față, care nu pretinde nici el a fi definitiv.

Față de unanimitatea judecății cercetătorilor care s'au ocupat până astăzi cu această presupusă tragedie, nu vom încerca să luăm apărarea eventualelor ei calități. Dimpotrivă, vom mărturisi împreună cu ei că, privită din punctul de vedere al regulilor cu care ne-a obișnuit adevărata tragedie, scrierea aceasta nu e nimic mai puțin decât o monstruozitate. Pentru cine s'ar apropia de ea, prevenit prin suggestia titlului de tragedie și păstrând în minte, ca pentru o eventuală comparare, amintirea tiparelor cunoscute în care va căuta zadarnic s'o integreze, dela început aspectul ei apare straniu și rebarbativ, desmințind din prima clipă iluzia care ar fi putut să încolțească, a existenței unei tragedii regulate într'al XVIII-lea veac românesc. Nu vom repeta însă greșala de a ne lăsa seduși de un nume impropriu; piesa nu poate fi înțeleasă și gustată atât cât merită să fie, decât dacă se specifică, dela început, că e vorba de o parodie, de o farsă sau de un spectacol de carnaval.

Nimic mai curios decât această piesă de teatru, în care explicațiile interlineare privitoare la jocul mut de scenă și la atitudinile actorilor sunt în limba latină, întorcând gândul cu câteva veacuri mai înapoi, la misterele medievale, unde de asemenea limba vulgară nu era îngăduită decât în replicile actorilor, singurele pe care le auzea vulgul. Dar nu e numai atât. Incepând în limba română, textul face loc în decursul acțiunii unor cântece în ungurește, în latinește, în nemțește, și până și în țigănește, pentru ca din această babilonie pe care nu știm câți din eventualii spectatori ar fi înțeles-o deplin, să rezulte un amestec atât de heteroclit și atât de greu inteligibil, încât, grație acestei poliglosii de o parte, și de altă parte intermediilor ce intervin după fiecare scenă și care uneori atârnă mai greu la cântar decât chiar aceste scene, unitatea atât de puțină a acțiunii dramatice se risipește și se pierde cu totul.

Astfel acțiunea, de altfel cu totul redusă și trăgănată, și întemeiată numai pe un iluzoriu conflict, apare mai curând ca lipsită de interes. Pentru ca spectatorii s'o poată suporta, și pentru a o face mai ușor digestibilă unor oameni care se arată a fi fost dornici de a petrece, și nu de a se întrista, privitorii sunt câștigați din când în când prin aceste intermediu groteschi, constând din acrobații, scamatorii și scene de un comic tabarinesc. Așa, după un prolog care vestește, ca în comediile Renașterii, subiectul acțiunii ce se va desfășura pe scenă, și cere iertare pentru puținele merite ale lucrării compuse în grabă, se ivesc cinci haiduci, jucând și

dansând, până când, la un semnal cu fluerul, vor avea să iasă pentru a face loc dramei propriu zise. Apare Grigore Vodă, care cere sfatul consilierilor săi, pentru a ști dacă sunt de acord cu el în noua îndreptare pe care înțelege s'o dea politicii lui și, cu asentimentul lor, hotărăște să trimită cărți la Austriaci și la Ruși, pentru a le cere ajutorul împotriva împărăției turcești. Are loc apoi o scenă grotescă, în care Grigore Vodă își alege un secretar, după care un nou *intermezzo* înfățișează o scenă rustică și la fel de grosolan comică, a petirii unei fete de țăran. Tabloul se mută apoi la Constantinopol, unde sftnicii domnești merg să-și pârsască stăpânul, obținându-i dela Sultan condamnarea, care se și execută în scena următoare. Ca încheiere, urmează o plângere unguerească și alta nemțească a văduviței lui doamne, un cântec latinesc al unui păstor care vrea să spună în felul acesta că e mai bine la oile lui decât în culmile primejdioase ale măririlor lumești, o predică țigănească având cam același cuprins, și o altă predică bețivească, fără nici o legătură cu scenele precedente, și în care se cinstesc după cuviință necumpătatele daruri ale lui Bacchus.

Pentru cine se aștepta să citească o tragedie, desamăgirea e grabnică, și cu atât mai mare cu cât se apropie mai mult de text, ca să întâlnească la fiecare pas expresii deșănțate, glume de o sare cu totul alta decât cea atică, și îndrăsneli formale pe care pana refuză categoric să le transcrie. Care e atunci meritul pentru care am socotit că această piesă de teatru sau, mai bine zis, această piesă de bălci nu trebuie lăsată uitării. În afară de faptul că, oricât ar fi ea de crudă în formă, existența unei reprezentări românești în Ardealul anului 1780 e destul de interesantă în ea însăși ca să ne îngăduie, dacă nu ca să ne impună apropierea de ea, credem că, privită dintr'un anumit punct de vedere, scrierea aceasta nu lipsește totuși să înfățișeze și un interes literar.

Intr'adevăr, o examinare mai atentă a textului arată că multe insuficiențe formale, multe lucruri abia inteligibile, se explică altfel decât prin nepriceperea scriitorului, prin faptul că textul pe care îl avem înainte nu e o piesă de teatru întregă, ci un scenariu, o canava pe ale cărei indicații actorul trebuia să brodeze și să improvizeze replici mai ample, întocmai ca în italieneștile *commedie dell'arte*. Nu credem că poate fi vorba de vre-o influență directă a acestora din urmă asupra celui dintâi spectacol de teatru în limba română, deoarece nu e vorba aici nici de tipuri teatrale bine definite, nici de locurile comune ale acestui gen, condamnat la epoca aceasta; totuși, numai alăturarea piesei noastre de acest sistem de compunere o poate lămuri, explicând și forma atât de nemărginită, în aparență a dialogurilor, și unele semne de prescurtare care arată momentul când talentul de improvizator al actorului trebuia să intre în acțiune. Vom da, din intermediile

comice care separă scenele propriu zise ale piesei, un singur citat, care lasă să se vadă limpede cum trebuie interpretat textul. E vorba de scena în care, într'o casă țărănească, se ivesc pețitorii; după ce starostele și-a rostit orația, viitorul ginere îi cere să vorbească și el, în speranța că va convinge mai bine pe gazdă dacă își va înfățișa singur meritele și avuția, în prealabil însă s'a înțeles cu starostele ca la tot ce va spune el, acela să confirme, și încă să supraliciteze, ca să nu mai rămână vre-o îndoială asupra bogăției lui.

« *Bucur procius*. Lasă să pețesc și eu acuma; numai cât tu înmulțește vorba cu 3-4 părți. Dară oare pociu scupi dela masă afară pe ușe, că știi cât de departe am scupit pe cale.

Staroste. Poți dară, arată-ți meșteșugul.

Bucur. Numai tocmală să fie, nu vă îndoiiți de mine, că am ciurdă de boi, etc.

Staroste. Ce zici, ce? 3, 4.

Bucur. Coho, coho, așa tușesc de ieri.

Staroste. Ce de ieri, bade, etc. ».

Privită numai la suprafață, scena aceasta e aproape lipsită de semnificație. Trebuie însă imaginată, adăogându-i-se prin reprezentare, tot ce-i lipsește în această notație prescurtată, stenografică, a mersului acțiunii; trebuie văzut Bucur, care ia de o parte într'un colț al scenei pe staroste, stabilind cu el procedeul pe care vor avea să-l urmeze, și laudându-se apoi că are ciurdă de boi, și cine știe ce alte bogății pe care nu le vedem notate decât prin semnul care arată că înșirarea lor se poate prelungi nelimitat, pe când starostele îi întărește și-i amplifică afirmațiile cu prea mult zel, până când mirelui i se pare că a mers cu exagerările prea departe, și tușește ca să-i atragă atenția s'o ia mai domol; trebuie înțeles că « așa tușesc de ieri » se adresează gazdei, ca o mască a semnalului către stângaciul său auxiliar care, în loc să priceapă de ce e vorba, înțelege că trebuie să înmulțească și aici: « Ce de ieri, bade, că tușești de 3-4 zile ». Și numai astfel se va vedea că, desghiocată din coaja dură care o îmbracă de pretutindeni, scrierea aceasta ar putea să aibă, pentru vremea în care a fost scrisă și ținând seama de puținul exemplu pe care îl avea înaintea lui autorul, și un oarecare merit literar.

În al doilea rând, trebuie înțeleasă, înainte de a păși la analiza mai amănunțită a piesei, atitudinea necunoscutului ei autor față de subiectul pe care, cu multă lipsă de tact, și-l propune. Istori-cește privit, avem fără îndoială înaintea noastră un caz tragic, de un tragic înălțat încă prin considerentul patriotic adăogat ulterior, și în sine însăși o întâmplare atât de impresionantă, încât anonimul ardelean nu e singurul care s'a gândit s'o dramatizeze. De aceea, pentru cine îi citește alcătuirea nu poate să pară decât

cel puțin curios, dacă nu de-a-dreptul necuviincios, felul cum se înfățișează într'însa eroul. Grigore Ghica nu mai e nici domnul care se jertfește ca să apere integritatea pământului pe care îl fură vecinii, nu mai e nici voevodul iubitor de dreptate și protector al țărănimii față de asupririle boierești; e o simplă fanteză fără ființă precisă, lipsit de tot ce poate să-i dea o domnească măreție sau o tragică grandoare, prin calități proprii sau prin fusul ursitei. Cum lucrarea pe care o compunea nu era decât o farsă, fără scrupule și nerușinată, autorul nu se sfiște să-l oblige a debita discursuri grotești, pline de pornografii și de glume nesăbuite. Insuportabilă atâta vreme cât păstrează cineva în minte trăsăturile cu care istoria tradițională a îmbrăcat pe acest domn, și se silește să le identifice cu acelea ale paiatei ce vorbește aici, farsa aceasta trebuie privită, făcându-se abstracție de realitatea istorică a personajelor, ele fiind numai pretextul unei acțiuni mai mult sau mai puțin încheiate, și interesând mai puțin prin această realitate a lor decât pentru aspectul lor accidental de paiate de bălci.

În sfârșit, o ultimă lămurire mai e necesară înainte de a purcede la lectura acestui text. Cititorul, care își va apleca privirile peste el, va fi poate în mod neplăcut surprins de prezența unor anumite expresii tari care îl vor face să socotească scrierea întregă drept o înșiruire de simple mășcări ce n'ar fi meritat poate atențiunea deosebită a unui studiu. Am arătat însă, cel puțin în parte, care e interesul pentru care înțelegem să semnalăm acest produs dramatic unic în întreaga noastră literatură mai veche, și lectura extraselor ce urmează va dovedi poate și ea că textul nu merită să fie în întregime ignorat. Prezența celor câteva scurte pornografice, care într'o farsă de specia aceasta se înțeleg și, la rigoare, se iartă, nu trebuie să ne facă a trece cu vederea cea mai veche piesă de teatru din câte cunoaștem alcătuite în limba română, de altfel chiar în afara acestui merit de întâietate scrierea nu va fi, credem, citită fără un oarecare interes, pentru a fi de un gen în care nu s'a scris mult în literatura noastră, și pentru faptul că aici, și nu cum s'a crezut de obicei, cu cincizeci de ani mai târziu, în prima scriere dramatică a lui Eliade, folklorul românesc se urcă pentru întâia oară pe scenă ¹⁾.

Prezența însăși a atât de multe și de diverse prevențiuni arată că piesa are nevoie, înainte de orice, de multă indulgență. Ele erau necesare; fără ele, concluzia la care ar fi ajuns cititorul ar fi fost aceea a cercetătorilor mai vechi: o piesă fără valoare și fără interes, care nu merită atențiunea unei lecturi. Predispus în favoarea ei de conștiința prezenței unui timid început al limbii care

¹⁾ Cf. C. Gerota, *Cea dintâi piesă de teatru originală în Muntenia*, în *Convorbiri Literare*, LXV (1932), p. 487.

pentru întâia oară încălțase coturnul, și de aceea a genului nou al unui teatru notat cu aproximație, pentru a îngădui libertatea de improvizare, același cititor va asculta cu o ureche mai binevoitoare acel *Preambulum* pe care îl va fi debitat un actor mai înainte ca perdeaua scenei înălțate în pripă să se ridice deasupra celui dintâi spectacol românesc:

Acum tocma, nu de mult,
lucru groaznic, de temut,
în Moldova s'au tâmplat
perire ce de împărat.
Locu-i vestit și oraș,
să numește, să știți, Iași,
cu primejdie și-ostași.

Ghica Voevod Grigorie,
domn în mare dregătorie.
vrând a sta lângă credință
și neamului mântuință,
cu vicleșug s'au chemat,
tirănește s'au tăiat
de Bașa turcesc legat.

O, amară prăpădire,
însuși merge la perire,
că-argintul l-au zăbovit
și cu capul s'au plătit,
că Turcii îl năpădiră,
măcar că doi ei căzură,
și viața îi luară.

Care până vom arăta
faceți bine-a asculta
și de-om greși, a ierta,
toate bine-a le 'ndrepta,
că târziu ne-am sculat,
fără gând ne-am apucat,
iată dar am și lucrat.

După acel scurt *intermezzo* pe care l-am amintit, și care constă în *saltus quinque latronum qui ad sibillum tertium exeunt*, cortina se ridică, lăsând să vadă o încăpere presupusă a reprezenta sala tronului din palatul domnesc dela Iași. Grigore Vodă se vede stând la masă cu doi sfetnici și cu secretarul, străjuit de doi ostași. Are loc un consiliu, în care domnul își întreabă sfetnicii dacă sunt de acord cu o îndreptare a politicii țării către creștini.

« După ce prea marele Dumnezeu s'a milostivit și pre mine întru acest scaun de deregătorie a domni și o cârmui țara cu voi de împreună, au voit, dăruindu-mă cu înțelepciune și multe alte daruri carele alții ai noștri trecuți până acum nu le-au avut, ziua și noaptea gândesc și priveghez pentru întemeierea credinții și neamului românesc scutință; deci eu am socotit ca lăsând noi de o parte poruncile turcescului Impărat Sultan Soliman, pe supt ascuns să ne unim cu Austria nemțească și Rusia muscălească... Dară voi, sfetnicii miei, la aceasta ce ziceți? Știți că și mai dinainte îmi cunoașteți gândul, și acum încă nu-i de spăsenie a plini multă vreme, ca să nu-i crească urechile și să ne sboare cuvintele ».

După o discuțiune în contradictoriu, indicată sumar, între cei doi sfetnici, Vasile argumentând că « încă Dumnezeu cel mare îi pentru noi, a căruie credință și apărăm și pentru a cui neam stăm », iar Simion răspunde că împotrivirea la poruncile împărătești e exclusă chiar de legile firii: « nici nu se poate, cineva împărat fiind, măcar și păgân de-ar fi; fărădelege ca aceasta se împotrivesc legilor neamului », divanul convine, în cele din urmă, să se trimită cărți la cele două puteri creștine, cerând alianță împotriva Porții. « Toate le vom face, că și nouă ne place », conchide Vasile. Vine atunci un oștean care aduce vestea încetării din viață a secretarului domnesc, și Grigore Vodă, întristat de o știre care i se pare de rău augur, apostrofează în felul acesta pe vestitor:

« Cap mare de paie, decând ești pe lângă mine și de la atâta înțelepciune n'ai putut băga minte în cap ca să nu vestești numai așa, din senin, lucruri ca acestea, de supărare? Știi că pe domni multe grabnice boale, precum și gutta, îi lovește de multe ori dintru vești ca aceste. Și vremea pe ceriu, adecă cursușul stelelor, ca un matematic o voiu cerca eu, și secretariuș îmi voiu băga. Tu de aci înainte mai mult să nu-mi fii slujitor; țipă hainele jos, și te du la porci. Plată nu-ți dau, că ți-o luași acuma; totuși de te vei duce pe lângă vreun solgăbirău îți voi da o țără de comendație pe hârtie; aceia încă să o conțipâlnești tu, și apoi o voi scârnavi ei, sau iscăli era să zic ».

Acestei tirade îi urmează un nou intermediu, în timpul căruia un țigan ținând în mână o ceapă care îi slujește de ceas, se preface a scruta în stele condițiile pe care le căuta domnul, *qui tales habet in Moldavia mathematicos*, pentru a-și alege un secretar în locul celui repausat. După ce țiganul descoperă în fundul ciurului o prevestire de bine, scena se redeschide pentru a arăta pe voevod în momentul audienței unui rugător, *Instans*, care solicită postul secretariușului decedat. Petiția latinească prezentată de el e con-

cepută de asemenea în termeni batjocoritori: « Prea slăvite și prea bunule doamne », se adresează el lui Grigore, « doamne prea puțin vrednic de stimă », *Excellentissime et Humanissime Domine, Generose Princeps Valachiae, Domine mihi haudquaquam et ubique minime observandissime*, și adaogă că, încredințat de milostivirea lui, a alergat pentru folosul său la Scylla și Charibda acestei vestite grații, *confugio ad Charibdim et Scyllam gratiarum Excellentiae Vestrae*, pentru a fi numit în postul vacant.

« Bună instanție ai făcut », îi spune Domnul « dară aici ca să fii sicritariusu trebuie să știi nemțește, ungurește, grecește, rusește, frânțozește, țigănește, turcește, tătărește ». Urmează un scurt examen de verificare a cunoștințelor candidatului în toate aceste limbi, în dialogul pe care îl redăm cu ortografia originalului:

- « Con laics? — Con ix.
- Tuț magy? — Putudok.
- Calama romeca xevris? — Xevro.
- Poruski znaas? — Znaio.
- Parle on franche? — Ui monssö, ze parlom a vot servis.
- Zane romanes? — Zanam.
- Turcsa bileorsim seri? — Ebet effendim bilirim.
- Pechi mazașia bilirim? — Ei bilirim ».

Candidatul își prezintă apoi « dreptățile », un fel de certificate, pe care domnul le citește cu glas tare, și din care rezultă « că n'ai nimica, nu te temi de nimeni și nu dai nimănuu nimica, nu ceară dela tine nime nimica; cine-ți va da, el va vedea cum îndărăpt? va căpăta. Destul că bea și juca în făgădău știi bine; încă și tearc știi cam pe departe. De loc ești din Zagrabie, unde-s păduchia cu mie, și dela Turnu-Roșu, unde umblă dracu cu coșu ». Cineva cu atât de frumoase certificate nu putea să nu placă; solicitantul e numit secretar, dar, înainte de a-și lua postul în primire, trebuie să depună următorul jurământ, pe care i-l dictează însuși Grigore: « Pe nouă țări, pe trei mâncări, pe ziua de ieri, pe spatele, vântului, pe fata judeciului, pe coada măgarului, pe ciuma pădurii, pe apa Vinerii, pe spuma Dunării, pe picioarele de porc ce ești cu coaste cu șold cu tot, perir'ai tu tot pe oală, pe boală, pe pistoale să se p... toți în iale, pe lună, pe macavei, pe marțolea cu fasolea, pe miercurată vinerată înclonțată care mănă pe tata, pe acest condei ca să piei, că-i de vultur scobiți-ar în c... , pe lup, pe urs, pe sită, pe fus și pe toți cei de sus, vei fi credincios; așa ziua de azi să te bată ».

Intermediul următor introduce scena despre care am spus că înfățișează pentru întâia oară pe scenă obiceiurile poporului românesc, deși e firesc că și aceste obiceiuri vor fi deformatate în

aceiași chip grotesc, ca să se obțină un efect comic mai imediat. Ne aflăm într'o casă de țară; *fiț șezătoare vulgo, ubi sedent duae feminae et vir faciens fascies*. Una din femeie Horholina, mama, care descântă ca să-i aducă fetei sale Neaga, un bărbat:

« Cine n'a venit (*repetitur*)
Sara 'n șezătoare,
Dumnezeu să-l scoale
De mâni, de picioare,
Scutură-l frigurile,
Urască-l toate fetele... ».

Sosesc un pețitor și starostele său, acesta din urmă începând o orăție în care formele populare obișnuite sunt dinadins stâlcite și scâlciate: « Noi ce umblăm, te căutăm, către Dumneavoastră cuvântul să ni-l dăm, pe unde am umblat, pe unde n'am umblat, la Dumneavoastră ne-am îndreptat, cum că ar fi aici o zână, să ne fie nouă sub cunună. Și ca să încep dela capăt, nici noi nu suntem mai buni decât Adam, carele și-au dat costa să-i facă Dumnezeu soție; Dumnezeu o au pus să se uște, și viind un câne o au apucat, apoi Dumnezeu alergând după câne au luat coada și au zis lui Adam, ne-a dintr'aceia să-i facă soție? au zis că vrea și din coada cânelui. Apoi sunt 12 apostoli, dintre cari unul a fost Iuda; cine știe de va fi și fetișoara Domnilorvoastre Iuda cu punga noi bine ne-am ospăta. Sunt iarăși șapte taine, una-i căsătoria pe lege, adică cu fuga peste pârlouge; carul merge cu doi boi, și voi amândoi. Pentru aceasta zic: Iacătă fecior sdравн, cârlig de gras, galben de roșu; de vă place Domnilorvoastre, să facem tocmeală, că ți-om da și adaos de va plăti mai mult... »

Hospes. Noi așa împodobit a vorbi nu știm, că suntem mai încoa cu vreo 2—3 zile decât Adam, nici după coada cânelui n'am alergat, nici după vorbă înfrumusețată nu ne-am bătut iastă secure; știm atâta că fata noastră nu-i de măritat, și nu om da-o într'acest an.

Neaga. Ba eu îs de măritat, și m'oi duce, că câți m'au cerut până acuma, m'au cerut tot dela pârlouge... ». Restul preferăm să nu-l mai transcriem. Destul că înțelegerea se face, în cele din urmă, și că, poftiți fiind la masă, lucrul pe care scenariul nu-l spune, dar care se poate presupune din desfășurarea textului, mirele Bucur își aduce aminte de ceea ce spusese starostelui mai înainte, că e în stare să scuipe dela masă în curte, și vrea să-și dovedească meșteșugul; experiența are însă o tristă reușită și scena sfârșește cu o bătaie între el și starostele rușinat de această purtare.

« Bucur. Fugi, draga badii, din uște, să scupesc afară.

Neaga. Scupește în casă.

Bucur. Ba nu, că eu tot afară din casă scupesc (*spuit in patena*).

Staroste. Porcule, cinste ca aceasta pățesc eu cu tine (*et se inficiunt lacte*) ».

O scenă mai serioasă urmează acestei bătai, care amintește farsele de nivelul cel mai scăzut; suntem la Constantinopol, unde cei doi sfetnici domnești se înfățișează Sultanului, înștiințându-l de trădarea lui Grigorie. « N'ați avut ce călători așa departe », le răspunde Sultanul, « nu crez eu aceasta de Grigorie. Grigorie îi om înțelept, slugă bună și credincioasă ». Când însă sfetnicii îi arată scrisorile pe care Domnul le trimisese la Austriaci și la Ruși, se convinge de vinovăția lui: « Adevărat, a lui e mâna, și vorba eu încă cunosc. Vizirul meu credincios, să nu te apuce noaptea, du-te cu cătane, și în preumblare sau fieștecum îl sugrumă pe Grigorie, nici la mine nu-l lăsa, să nu-mi vază fața, nici ochii miei să nu-l vază, numai capul lui ». Dar cum atmosfera spectacolului nu putea să se mențină la o culoare atât de sumbră, cortina cade repede peste această scenă, care n'a fost îngăduită decât pentrucă e necesară ca să dea întregului o aparență de unitate, și se ivește un presupus medic, care umple cu făină gura unui suferind de măsele, găsește un pui de găină în pânțelecele unui bolnav de stomac, și din capul unui altuia face să sboare nu știm ce alte păsări.

În mod silit însă, cu cât se apropie sfârșitul acțiunii, atât de nepotrivite pentru o farsă, piesa trebuie să ia mai multă gravitate. Mutată iarăși la Iași, scena arată cum trimisul turcesc, abia ajuns acolo, se sfătuește cu oamenii săi cum ar fi mai bine să procedeze pentru a pune mâna pe Grigorie, fără a-și primejdui ei înșiși viața. Cum soluțiile pe care le propun aceștia nu i se par potrivite, pune să cheme în taină pe Simeon și pe Vasile, sfetnicii trădători, și cel din urmă dă sfatul că pașa să se prefacă bolnav și să atragă astfel pe Grigorie la el în casă.

Pașa are în urmă o scurtă întrevedere cu Domnul, căruia îi dă și o scrisoare de întărire în scaun, și apoi se duce acasă și se prefacă bolnav. Aflând de aceasta, Ghica îi trimite pe medicul său, care, luând « pulzușul » Turcului, îi spune: « Nimica nu ți-i, ca și mie », ceea ce face pe Pașe să se încrunte și să-l amenințe: « Acest cuvânt din gura ta să nu iasă, că capul tău, viața, vița și sămânța de aici din Iași se taie, se topesc și se stinge; ce te du cu aceste cătane îndărăpt, și spune lui Grigorie să vie la mine, că-s beteag pe moarte ». Ceea ce și face doctorul, abia ajuns la palat: « *Medicus.* Bașa îi beteag foarte rău, și m'au trimis cu limbă de să moarte vii până la dânsul.

Gregorius. Să mergem dară, și să lăsăm toate (*et gladium enodat*).

Simion. Nu deslega sabia.

Gregorius. La beteag nu se mere cu sabie, să se sparie ».

Scena uciderii e foarte scurtă, autorul necunoscut arătându-și limpede preferința pentru scene de alt interes decât cel tragic. Indată dupăucidere, pașa chiamă pe boieri și le spune: « De-am făcut rău, iacătă-mă și eu, tăiați-mă și pe mine și îmi puneți capul lângă al lui; ci mai așteptați ca să plinesc porunca desăvârșit. Cine-i mai mare aici, între voi? (*Silent omes et metuunt*). Nu vă temereți, că n'am poruncă să tai mai pe mulți, ci pe cineva în locul acestuia ocârmuitor țării trebuie să rânduiesc ». Și văzând că e vorba de altceva decât de o primejdie, Vasile sfetnicul iese din rânduri, pentru a lua în primire caimacamia. Apare în urmă soția Domnului ucis, cântând un cântec de jale în ungurește, după care scena e presupusă a reprezenta un fel de biserică țigănească, unde un predicator, după ce spune Tatăl nostru în această limbă, ține cam în sensul următor o nacazanie:

« Nici nu-i bună casa cu două uși, nici nu-i bună cu una. Nu-i bună cu una, că dacă te strămtoresc, n'ai încătrău să te spăsești; nu-i bună cu două, că văzurăți cum năpădiră Turcii de pe una pe Grigorie și îl sugrumară. Da'cumu-i bine dară? Ii bine să lăcuiască omul în șură cu patru guri, ca viind frica să poată da în toate laturi. Vedeți eu, dacă-s om înțelept și cu pielm în cap, ce catretă mi-am căutat, că de va veni cineva dintr'acoace să fac fășt încoace, să mă îmbrac cu ușa pe dincătrău oi vrea; dară Grigorie Ghica n'au știut nimica, și aceasta iaste că așa-i pe care Domnul cu aripile umbrește. Vedeți eu cumu-s de fericit dacă îmi trage cu aripile răcoare neagră cioară, care pe cei negri cu aripile să umbrească și cu clonțul să-i scobească... ».

Preotul improvizat mai cântă și un cântec în țigănește, după care scena trebuie să reprezinte un codru bucolic: *clauditur scena, effertur cathedra, intrat opilio et dicit versus*. *Opilio* nu e altul decât slujbașul pe care Ghica Vodă l-a dat afară, pentru a-i fi vestit fără menajamente moartea secretarului, și care s'a dus într'a-devăr să păzească, dacă nu porcii, cel puțin oile, fără a fi nemulțumit de această schimbare a soartei:

Și eu am fost învățat,
Husar viteaz lăudat
La Grigorie mare Vodă
Care Turcii îl tăiară,
Dară de când m'au țipat
Că i-am vestit moarte, în sat
Tot oile am păzit
Și încă-s mai fericit.

O minune, cum muri,
 Din viață pristăvi.
 De mi-ași aduce aminte
 De niște împodobite cuvinte,
 Să-i iert, și să-i cânt mai pre urmă,
 Apoi să mă duc la draga de turmă.

Cuvintele împodobite pe care și le-aduce aminte sunt un cântec latinesc întru slăvirea frumuseților vieții de păstor; fiecare strofă e însoțită de traducerea, de asemenea în versuri, în limba maghiară. Este vorba în această cântare de bucuria de a trăi viața liberă a naturii, *in praeruptis montium, inter aquas fontium*, și se laudă pe rând plăcerile acestui trai, începând din zorii zilei, când

Ortu solis instante
 Radios iam levante,
 Agmen meum producendo,
 Ad pascua promovendo,
 Calco gramen humidum
 Rore coeli medidum.

Are astfel prilej să asculte *philomelas cantantes turturesque gementes exhilarantes cor meum*, încât nu dorește nici scepstrul unui rege, în schimbul acestor cântări. Urmează, ca un contrast, un bocet în limba germană al văduvei lui Grigore Ghica, după care, presupunându-se că a murit un bețiv, fără să putem afirma dacă trebuie identificat sau nu cu Domnul ucis, se citește testamentul lui, vrednică operă a unui astfel de părinte:

« Iacăță dar, fiilor și cari mă cinstiți tuturor, vă las înscris testament sub păcat și jurământ ca toate ale mele așa să le dați precum minten vă învăț: Foalele mele, care-i sufletul meu, îl mâncați și în pomana mea vă ospătați; iară de-l veți împărți, mai la mulți va prisosi. Faceți dară din mațe cârnațe, din cele mărunte la ceteră coarde, din vine strune, din mărunțai tăeței, din plămâne bucate bune, și în rânză puneți brânză, ăl ficat meargă nemestecat, din pelița de lângă plămână facă-și cele gingașe mânuși în mână, din pelița de burduf facă-și căiță cu țof. . . Pe mine mă îngropați, fără popă mă astrucați, în țintirimul făgădăului, în cripta hârdăului, nici să mă desgropați până n'or veni alți cârnați. Așa Dumnezeu să vă ajute, și această goală bute ».

După ce se citește apoi un fel de lege a bețivului, apar într'un tablou final cei doi sfetnici și medicul lui Grigore care, întovărășindu-se cu Iuda trădătorul, *quartum sibi socium Iudam quaerentes*,

sunt duși de un demon îmbrăcat în flacări. În urmă se aclamă numele Mariei Tereza, al Împăratului Iosif și al lui Grigore Maior, și adunarea se risipește, spectacolul luând afărșit cu aceasta.

Acest *Vivat Maria Theresia, Josephus et Gregorius Maior* constituie singura indicație asupra împrejurărilor în care trebuie așezată reprezentarea textului analizat mai sus. Maria Tereza a murit în 1780; cum, de altă parte, prologul piesei spune că uciderea lui Ghica s'a întâmplat « acum tocma, nu de mult », alcătuirea piesei datează din anii 1778—1780. Grigore Maior a fost arhiepiscop de Blaj între 1772 și 1782, și dacă numele lui e aclamat alături de al împărătesei, trebuie să presupunem că spectacolul se dedea oarecum sub auspiciile lui, poate de studenții care se întrețineau din bursele create de el; nu chiar în prezența lui, deoarece nu credem că o față bisericească ar fi putut să coboare la un asemenea spectacol. Felul, însă, cum e alcătuită piesa, lasă să se întrevadă pentru cine a fost scrisă. Un public care să aprecieze poliglosia ca element comic, care să guste niște cântări ungurești și nemțești și să înțeleagă, în același timp, niște glume în latinește, niște actori care să priceapă indicațiile scenice în aceeași limbă, nu pot fi decât niște studenți ai școalelor înalte dela Blaj. Cântece în latinește mai știau de altfel să compună școlarii de acolo și mult mai târziu, în timpul răscoalei dela 1848, când câte un tânăr fost în vreme de pace amator de petreceri ca și autorul farsei de față, știa să devină un ostaș, și își cânta în aceeași limbă entuziasmul ¹⁾.

Într'o societate studentească, prezența crudităților de limbaj se înțelege și se scuză mai ușor, considerând, mai cu seamă, că spectacolul nu va fi avut nimic oficial, fiind o simplă petrecere înjghebată în pripă, foarte probabil cu prilejul carnavalului, dacă nu la vre-o sărbătoare studentească. Numele arhiepiscopului se va fi amintit la sfârșit pentru dragostea pe care i-o datorau școlarii aceia, Grigore Maior fiind cel mai de seamă dintre protectorii lor și întemeietor al unei fundațiuni care hrănea zilnic 200 de studenți ²⁾, dintre care au putut să fie mulți printre actorii și spectatorii piesei de față.

Cărui îndemn se datorește însă apariția într'o piesă de teatru a vremii acesteia, a figurii Domnului român, și a unei împrejurări atât de impresionante și atât de recente? Și cum se face, mai cu seamă, că tragedia de proaspătă amintire, pierirea ca de împărat întâmplată de curând în Moldova, avea să fie deformată în mod atât de grotesc în Ardealul vecin. Nu e un resentiment personal împotriva Domnului, nici o atitudine politică în felul în care e

¹⁾ A. Densușianu, *Cântece vechi*, în *Revista critică-literară*, III (1895), p. 334-5.

²⁾ G. Popescu, *Curs elementar de istoria literaturii române*, în *Familia*, XIV (1878), p. 399.

înfățișat; prologul îl arată ca pe o victimă, a cărei singură vină e aceea de a fi vrut « a sta lângă credință ».

Credem că e vorba mai curând de o modă ungureasă, o modă curioasă de altfel, pe care ar fi imitat-o studenții noștri. Din studiul amintit al d-lui Göbl pare a rezulta că asemenea subiecte erau destul de obișnuite în piesele școlare ungurești, și felul de a le trata cu totul asemănător. Se citează astfel, între altele, piesa scrisă de piaristul Ilie Zsigmondovicz, și reprezentată în 1744 la Szegedin, sub titlul *Drama Bacchanalisticum de joce Helnone cum uxore et filiis tragice occiso* ¹⁾, în care argumentul și atitudinea nu par a fi cu mult depărtate de cele ale piesei ce ne interesează. E un fel curios și acesta, de a petrece pe seama unui caz tragic și de a transforma pateticul tragediei în farsă. E o modă care, foarte de departe și păstrând toate proporțiile, amintește de cealaltă modă, franceză, a aceluiași veac, care consta în a parodia și a transforma în comedie bufă toate tragediile de oarecare răsunet. Numai că aici trecuse prea puțin timp de când tragedia fusese o realitate, și a râde ascultând-o repetată pe scândura unei scene de bălci, dacă nu e o impietate, e cel puțin o lipsă de gust.

De altfel se pare că Grigore Ghica n'a fost singurul domn român pe care teatrul aceluia veac să-l fi înfățișat sub aspectul acesta. La 6 Septembrie 1722, elevii liceului Piaristilor dela Nyitra jucau o piesă despre care nu știm decât că eroul ei era Istvan Vajda, fără îndoială însuși Ștefan cel Mare ²⁾. Ni se pare că nu încapă discuție asupra faptului că studenții maghiari din Nyitra nu vor fi reprezentat acea piesă pentru a admira figura domnului moldovean și a învăța ceva din virtuțile lui; Ștefan cel Mare va fi fost prezentat sub aceleași colori ca și aici Grigore Ghica, pentru petrecerea unor școlari care nu cereau decât să se amuze pe seama istoriei îngurgitate zilnic, și pe care numai în felul acesta aveau posibilitatea să se răzbune. Poate că moda aceasta va fi trecut și peste munți; un manuscris al Academiei Române, despre care nu știm dacă s'a întors dela Moscova, cuprinde o comedie grecească, « Alexandru Vodă cel neconștiincios », scrisă pentru elevii vre-unei școli, de sigur din București, în 1785, și din care nu cunoaștem decât titlul ce pare a spune că e vorba de o glumă la adresa acestui domn ³⁾.

Uciderea lui Grigore Vodă e deci o farsă, cu un pronunțat caracter studentesc, alcătuită de niște necunoscuți școlari dela Blaj, dornici să petreacă la aspectul deformării groțești a unui personaj istoric de dată recentă. Numai știind aceasta, ea va

¹⁾ L. Göbl, *o. c.*, p. 206.

²⁾ N. Iorga, în *Revista Istorică*, VIII (1922), p. 198.

³⁾ Academia Română, ms. grec 60. Cf. C. Litzica, *Catalogul manuscrisurilor grecești*, p. 113.

putea fi înțeleasă, căci altfel sunt absurde și odioase atitudinile și cuvintele pe care autorul le impune păpușilor sale; numai în felul acesta i se va putea cerceta interesul literar, care nu e mare de sigur, farsa însăși fiind prin definiție un gen de comic de calitate inferioară, dar care nu lipsește totuși să însemneze ceva, dată fiind unicitatea acestei apariții în literatura românească mai veche.

AL. CIORĂNESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

Un scriitor român a scos de curând o revistă. O revistă pe care o scrie singur, dela un cap la altul.

Așa dar, încă un eveniment de — nu zic importanță, dar — calitate europeană care se naște aici, în țara noastră. Căci fenomenul acesta al revistei personale e un fenomen prin excelență european. Și e totdeauna plăcut când aflăm că din România a pornit o nouă contribuție la spiritul european, o nouă colaborare la opera de fortificare a acelei mentalități complexe și superioare care prezidă la civilizația continentului nostru.

Europa există. Am repetat aceasta mereu în această rubrică ce tocmai poartă acest nume. Europa nu e o simplă peninsulă geografică: este o epocă și un timp de cultură; este un organism, cu viață lungă. Și ne place nespus să-i privim, să-i studiem și să-i admirăm anatomia.

Că sistemul revistei personale e ceva specific european o dovedește mai întâi faptul că așa ceva nu s'a produs vre-odată pe un alt continent. Al doilea, fenomenul — în genere rar — a avut loc mai ales în perioada de hegemonie net europeană care se plasează în jurul datei 1900 (cam între 1885 și 1915).

Dar să lăsăm teoriile. Istoria mai cunoaște încă trei cazuri de revistă personală: «Die Fabel» scoasă de Karl Kraus (căruia i s'a spus, din cauza aceasta, și Fabelkraus), «Die Zukunft» a lui Maximilian Harden și «Săptămâna» lui Gh. Panu. Prima revistă este vieneză; a doua germană (apărută și dispărută la Berlin); iar a treia românească.

Este interesant de observat asemănarea sufletească a celor trei unici redactori. Mai întâi toți erau — în înțelesul german al cuvântului — «geniali».

În limba germană «genie» (cetiți «șeni») înseamnă o combinație de talent, erudiție și inquietudine.

Talent — adică nevoie de virtuozitate, plăcere de a pune lucrurile în valoare, de a le prezenta strălucitor, de a le face să sclipească.

Neliniște — adică tortură permanentă a nu știu cărui demon interior care trezește mereu alte doruri, propune alte poftes, trage în toate direcțiile gândului și dă aliment tuturor formelor de curiozitate intelectuală și volitivă.

În sfârșit, ca un corolar al acestei universale curiozități: o vastă nevoie de cultură și de informare, dragostea de a afla fapte noi luate din toate categoriile istoriei, într'un cuvânt, plăcerea erudiției devenită febrilă ca un vițiu.

Cele trei personalități amintite prezintă, în combinații deosebite ca doze și calitate, această sinteză de talent, neliniște și enciclopedism. Ultima calitate era foarte sensibilă la Panu, și, cu atât mai meritorie, cu cât, trăind într'un mediu culturalicește sărac ca România, nu-și putea astâmpăra decât foarte frust enorma lui foame de a învăța.

Dintre cele trei personalități, autori de reviste individuale, desigur că cel mai erudit era Maximilian Harden. Ajunsesse o lozincă în publicistica europeană antebelică, anume că ceea ce a fost odată pus de Harden între ghilimele are valoarea aurului dela Reichsbank. Harden avea pasiunea Istoriei, a studierii de documente, a desgropării de adevăruri ignorate. Era un om de știință, cel puțin ca rezultate, dacă nu ca fizionomie intelectuală, căci curiozitatea lui de om al Renașterii nu mai corespundea portretului actual al savantului, ci mai degrabă aceluia al diletantului. Decât era un diletant extrem de meticolos, și fișele, celebrele sale fișe, strânse în curs de cincizeci de ani, zi de zi, erau un model al genului apicular de agonisire intelectuală.

Kraus era și el erudit, dar estetismul la el era mai puternic decât patima învățării. Acest estetism predominant se remarcă și în aceea că demonul politic era mai exigent la Harden decât la Kraus. Cel dintâi era capabil de lungi campanii, ca aceea împotriva lui Bülow, care, în fond, nici nu erau lupte împotriva unei persoane, ci contra unei idei, doar personificată de cutare individualitate notorie. Kraus, dimpotrivă, nu ataca decât persoane, și cu preferință părțile ridicole ale acestora. Unul trăgea spre sociologie, celălalt spre pictură, cu, la limită, caricatura. Decât aceste deosebiri odată constatate, observăm, la ambii, un identic suflet de « sofist », în sensul cel antic și onorabil al cuvântului, adică avocat de ideologii diverse, dispus să-și schimbe convingerile (firește, nu din interes) și chiar încântat — întinerit parcă — la fiecare asemenea năpărlire intelectuală, în tot cazul fără cea mai mică bănuială a vre-unei eventuale datorii de consecvență și de fidelitate față de trecut. Acest caracter îl avea și Panu, pe care îl plectisea orice legătură mai lungă cu vre-o ideologie, pe care singură cariera de avocat îl satisfăcea filozoficește, pentru libertatea ei absolută de a schimba, în curs de șapte zile, șapte reli

gii. Dar Panu nu pleda des. El era sufletește avocat, nu materialmente. Și încă mai puțin fiziologicește, căci se știe că Panu era gângav, ceea ce va surprinde poate la un om cu reputație de mare (avocat presupunând deci oarecare oratorie); într'atăt este de adevărat că vocația e mai tare decât orice condiție trupească și că, în genere, valorile spirituale știu învinge puterile materiale.

Toți trei acești prinți intelectuali ai neastâmpărului erau iscușiți polemisti. Aceasta explică un paradox: erau totdeodată apolitici și pasionați după politică. Apolitici, pentru că le lipsea acea gravitate aproape religioasă, acel sectarism aprig al omului politic. Opus omului politic este politicianul, versatil și oportunist. Dar cei trei scriitori: Harden, Kraus și Panu nu erau politicieni; căci dacă găsim la ei mobilitate și demonul schimbării, în schimb orice oportunism e la dâșii absent (chiar și la Panu, deși a fost adeseori acuzat de aceasta).

Dragostea de polemică era la ei mai mare decât aceea de politică. Harden și Kraus se legau de orice fapt cultural, social, lingvistic, literar, etc. Astfel, Harden ia, cu ardoare, loc în lupta ce se dădea împotriva celebrului sculptor Max Klingen, care făcuse o statuie a lui Beethoven socotită ridicolă de critica berlineză. Și artistul, în orgoliul lui, refuza să dea vre-o explicație căci, spunea el, un autor nu are a-și explica opera. Cee drept, statuia părea bizară. O primă ciudățenie: Beethoven era gol, gol din cap până în picioare. Tronul pe care stătea era un plagiat evident al tronului lui Jupiter. Există și un vultur, care însă, printr'o altă bizarerie, ședea la picioarele muzicantului, în formă de «cuț» care face «cuș». Harden atunci, în câteva articole scânteetoare — care valorau poate mai mult decât însăși opera apărută — explică publicului că artistul a vrut să arate că Beethoven l-a detronat pe Zeus, luându-i locul; de aceea șade pe jilțul acestuia și este el constrâns a îmbrăca (dacă se poate zice) costumul zeilor. De aceea, în fine, aquila, aliat natural al descăunatului, este coborâtă dela funcția de emblemă la aceea, minoră, de animal domestic.

Lui Maximilian Harden, exact ca și lui Kraus, îi plăceau polemicele personale. Numai că cellui dintâi îi plăcea să pontifice și știa că pe marele public îl atragi mult mai durabil cu discuții de idei decât de persoane (poate tocmai pentru că, cu prilejul unei polemici de idei, poți lovi în mai multe persoane deodată, pe rând și variat ca lovitură). Dar punctul de plecare era tot o persoană care «plictisea» pe genialul polemist.

Este interesant cum Kraus își alesese ca țintă principală, la un moment dat, pe celebrul Benedikt, directorul ziarului «Neue Freie Presse». Acesta din urmă era foarte «altwienerisch» foarte

habsburgic, foarte « schwartz-gelb », înțelegând prin aceasta o fuziune de sentimente care compuneau laolaltă o mulțumire generală și o aprobare deplină pentru organismul acela complex, curios și ingenios, care era împărăția lui Franz-Joseph. Fakelkraus, din fire « frondeur », nu se împăca cu nimic care era oficial sau celebritate. Și ani de zile s'a legat de Benedikt și de « școala » lui. Căci acesta din urmă avea pretenția de a face școală în gazetărie, pe care o concepea ca pe un fel de artă divinatorie. Ziaristul este doar stimulat de fapte. Pe urmă brodează, în jurul lor, cu pura sa imaginație. Decât această imaginație nu dă greș; produsele ei coincid cu faptele viitoare. Astfel gazetarul nu minte; și totuși poate aplica adagiul — scump teoriei lui Benedikt — că « der gute Journalist schreibt auch wenn er keine Ahnung hat » — adică, în românește, chiar când « habar nu are » de ce s'a întâmplat.

Odată, se produsese un groaznic accident minier. Cu reportajul pentru « Neue Freie Presse » este însărcinat un foarte talentat publicist, în care Benedikt își pusese mari nădejdi. Și într'adevăr, acesta face un emoționant tablou al sinistrului, dantelat pe margini cu tragicul unei conversații dintre autor și un minier rescatat. Astfel, toată chestiunea lua un aer de dramă, jumătate psihologică, jumătate cosmică. Cetitorii, mișcați până la lacrimi, asaltau chioscurile cu jurnale. « Neue Freie Presse » trăgea ediții peste ediții. Și nimeni nu bănuia că reporterul în fond nici nu se mișcase din locuința sa dela Viena.

Dar Fakelkraus veghea. Intr'un anumit loc al reportajului, talentatul publicist evoca o scenă lugubră și cu un vag parfum mistic. Un fel de profeție instinctuală a dobitoacelor. Intr'adevăr scria autorul, căinii care stau în mod obișnuit pe lângă intrarea minelor, cu câteva secunde înainte de explozie, au început să urle. (Se știe ce eficacitate garantată are asupra imaginației cetitorului, pretinsul urlat prevestitor de moarte al câinilor).

Așa dar: « die Grubenhunde haben angefangen zu heulen ».

Decât, lucru curios, nu existau câini la acea mină (și nici, în genere, în preajma minelor). Atunci ce interes avea jurnalistul să riște astfel, pe temeiul unor câini pur ipotetici? În realitate, jurnalistul credea că nu riscă nimic. Și câinii aceia nu erau ipotetici, ci altceva mult mai grav: erau metaforici. Erau niște câini « la figurat ». În limbajul miner, se numesc « câini de hrubă », câini de grotă, câini de mină, « Grubenhunde », vagonetele acelea mărunțele și pântecoase care vehiculează cărbunele. Putem să admirăm sau nu expresia. Dar e o expresie pur literară, al cărui obiect nu poate nici urla, nici lătra, nici mușca, nici chiar (în ciuda teoriilor lui Marx) « face pui ».

Și multă vreme s'a făcut haz, în « Fakel », de « urlătoarele vagonete » ale d-lui Benedikt.

Mai târziu, cei doi titani ai polemicii au încrucișat, între ei, fierul. Astfel, Kraus se lega de strămbăturile arhaizante ale scrișului lui Harden, care introducea când și când întorsături din gramatica lui Luther (de pildă nu zicea « die Mächte Europas », ci « Die Mächte Europens ») și se complăcea în perioade enorme, de o pagină fiecare, ceea ce îl făcea pe Kraus să scrie uneori articole cu titlul:

« Uebersetzungen ins Deutsche von der « Zukunft » des Herrn Maximilian Harden ».

În schimb, când conferența, lua un cu totul alt stil. Acolo intervenea amintirea actorului (prima lui carieră; a doua a fost aceea de jurnalist « de casă » al lui Bismark, pe când acesta era retras la Friederichsruhe și inspira lui Harden articole pentru « Hamburger Neuste Nachrichten »). Așa dar conferențiarul se dubla cu un cabotin de gust poate dubios, dar cu mare prestigiu asupra publicului. Enorma sală dela Filarmonică era tixită, la cuvântările lui Harden, care apărea, într'un frac impecabil, cu părul pomădat, cu buzele făcute și obrajii fardați, cu o imensă crizantemă la butonieră; în loc de a veni, liniștit, ca orice brav conferențiar, Harden se năpustea ca o trombă în mijlocul scenei, țâșnind din culise cu arătătorul mâinii drepte amenințător ca o spadă, și — cu vocea-i tunătoare — începând astfel:

«. . . und wie ich in der letztzn Vorlesung ihnen gesagt habe . . . , etc., etc. », pentru ca începutul să pară o continuare. Era mult mai « dinamic » așa . . .

Dar acestea sunt mici cusururi ale unui mare om, care zece de ani a scris, săptămânal și integral revista « Zukunft ». Publicul a răsplătit această înaltă tensiune intelectuală. Revista trăgea 400.000 de exemplare pe lună.

Nu vrem să încheiem această cronică fără a pomeni de alte două mari personalități și care aveau vocație, și ele, pentru acest gen literar al « revistei individuale ». Este, în primul rând, d. profesor N. Iorga, pe care activitatea de om de știință l-a împedecat dela aceea de publicist pur. Dacă d. profesor N. Iorga n'ar fi făcut știință, profesorat și politică militantă, ar fi dat, suntem siguri, un exemplu de « revistă personală » de o valoare artistică și culturală, mult superioară acelora a lui Harden și Kraus, cu toată mondiala deificare a acestora din urmă.

Celălalt este Kurt Tuholsky. Adică « celalt nume » e cam puțin, căci acest Tuholsky, câțeva vreme redactor exclusiv al lui « Weltbühne », scria sunt o mulțime de nume (Peter Panter pentru politică, Teobald Tiger pentru chestiuni culturale, Ignatz Wrobel pentru cele literare). Și, ce e curios, este că adeseori Teobald Tiger combătea pe Ignatz Wrobel, sau Peter Panter pe Kurt Tuholsky. În sfârșit, talentatul publicist dăruise fiecăruia din

alter ego-ii săi un stil propriu perfect distinct de al celorlalți coproprietari ai Eului.

Dar « Weltbühne » n'a parvenit să se mențină ca revistă personală și a devenit o revista normală, « colectivă ». Azi apare încă, și este unul din organele « Flüchtlingsliteratur »-ei. Interesant de amintit e faptul că ei i se datoresc cele trei premii de 100.000 mărci fiecare acordate de cancelarul Hitler ca o compensație pentru interzicerea pronunțată de el cetățenilor germani de a mai accepta Premiul Nobel.

D. I. SUCHIANU

EVOLUȚIA ROMÂNIEI ȘI A EUROPEI VĂZUTĂ DE UN LIBERALIST

D. St. Antim a dat de curând la iveală un volum osebit de interesant și care comportă, de bună seamă, discuții dintre cele mai temeinice asupra destinului Europei, cât și asupra unor stări dela noi. Avem atât de puțini esești de valoarea d-lui Antim, încât i-am putea număra pe degete. Iar lucrări de semnificația aceleia scrisă de d-sa n'au apărut multe în ultimii ani. De aceea, ne oprim cu dinadinsul asupra cărții sale, *Studii și Portrete* (Editura « Ramuri » Craiova), căci, dacă în străinătate astfel de preocupări abundă, dovedind că trăim din ce în ce într'o epocă în care accentul cade pe eseu și nu pe roman, pe preocuparea intelectuală și nu pe aceea artistică, apoi la noi, din diferite motive, însuși esul constituie încă o raritate. Nu voim să spunem, prin aceasta, că este un bine faptul că lumea noastră cultivă din ce în ce mai puțin arta și, în neliniștea ei, se îndreaptă către descifrările inteligenții. Dar semnul vremii noastre acesta e: omul caută mereu să iasă din confuzia actuală sau, dacă nu se poate să iasă, măcar să găsească un sens haosului ce l-a cuprins. Și aceasta se manifestă prin cultul pentru acele studii restrânse și vii, care sunt eseurile, specie intermediară între știință și literatură, între inteligență și trăire, între cunoaștere și predicție.

Esul este un studiu în raccourci, având menirea de a spune cât mai mult în pagini cât mai puține, trăgând părții de lumină și înțelegere prin materialul enorm de complex și greoi al gândirii și istoriei. Și nu este nici o mirare ca astăzi, în Anglia sau în Franța, o seamă dintre cei mai distinși oameni de știință sau literați se dedică din ce în ce mai mult eselui. Într'o vreme de grele întrebări și de mari neliniști, esul poate dumiri mult mai mult decât studiul, romanul sau critica propriu zisă, — uneori întrebuițând virtuțile tuturor acestor specialități. Dar, eseist nu poate fi decât un om cult și multilateral, de cele mai multe ori

cu înclinațiuni universaliste, și care să posede totodată anumite calități de literat, adică știința de a simplifica, de a accentua, de a face relevante unele amănunte, de a intui anumite principii lăsate în umbră.

D. St. Antim posedă temeinice elemente de cunoaștere a Economiei ca și a Istoriei Culturii și are o serioasă informație. Ca o urmare a perspectivei sale istorice, caută să dovedească, pe baza unei argumentații empirice, sensul viitorului. Eserile sale ca și portretele, judecă situațiuni, tendințe, atitudini și acțiuni excepțional de semnificative, după cum vom arăta îndată, și aceasta dintr'o perspectivă interesant construită și foarte viu luminată. Chiar dacă nu suntem de acord cu toate observațiile și concluziile d-sale (și vom arăta de ce), și chiar dacă și metodei d-sale îi putem găsi unele neajunsuri, acestea nu ne împiedecă de a recunoaște că, în cadrul și cu metoda ce și le-a propus, autorul izbuțește să descifreze minunat, o seamă de cauze și efecte ale crizei lumii de azi.

Preocupările cărții manifestă interesul pentru două probleme principale: evoluția României moderne, pe de o parte; destinul civilizației occidentale, pe de alta. Și în amândouă problematicile, autorul aduce serioase contribuțiuni de lămurire, pe bază de interesante judecăți personale ca și pe o informațiune remarcabilă. Intemeiat pe lecturi de mâna întâia, pe mari istorici, economiști și filosofi ai culturii, autorul aplică semnificativele sugestii cu o intuiție și o judiciozitate ce-l cinstesc.

Evoluția României moderne constituie preocuparea din eserile: « Regele Carol I », « Barbu Catargi », « Mihail Kogălniceanu », « Eugeniu Carada », « C. A. Rosetti », « Take Ionescu » și din studiile mai dezvoltate: « Spre un nou veac de mijloc », « Liberalismul » și « Cu carul înaintea boilor ». Înainte de a căuta să desprindem concepția fundamentală a acestor portrete, eseri și studii, vom rezuma câteva din observațiile d-lui St. Antim.

Domnia Regelui Carol I, pe care autorul o privește cu profundă simpatie, a întâmpinat greutățile știute din pricina mecanismului Statului nostru. Tânărul nostru Stat, având o constituție mult prea largă, a despuiat de drepturi pe Rege, trecându-le asupra poporului suveran. Dar cum poporul nu era pregătit încă să se conducă și cum puterile regești erau minime, puterea a fost monopolizată de « dinastia de miniștri ereditari ». Regele Carol I se plângea mereu că nu avem caractere, aici văzând el pricina răului de care suferea țara. « Oamenii cu răspundere însă n'au voit să le formeze pentru a nu-și periclita interesele de clasă, căci, din punctul lor de vedere egoist, un om de caracter ar fi echivalent cu un răzvrătit » (p. 11). În asemenea condiții, opera realizată de primul nostru Rege apare și mai mare, el având să lupte cu o

clasă ce voia să guverneze în numele întregului popor și fiind totodată singurul care a respectat jurământul pe o Constituție, pe care ceilalți adesea au luat-o în deșert.

Asupra lui Barbu Catargi, d. Antim se oprește cu o simpatie ce încearcă o reabilitare. Autorul ține la asasinatul om de Stat pentru două motive: Catargi a fost un caracter; Catargi s'a opus la împroprietărirea țăranilor, deși a fost pentru liberarea lor din iobăgie. Într'un sens foarte tipic, Barbu Catargi a fost un adevărat liberal, detestând quasi-sclavia, dar ținând și la respectarea proprietății individuale. În acest fel, el întruchipează acea doctrină politică, economică și socială — liberalismul -- în care, vom vedea mai jos, autorul crede fără nici o rezervă.

Aceasta nu-l împiedecă, însă, să aibă o frumoasă înțelegere și față de Mihail Kogălniceanu, care, se știe, a realizat împreună cu Cuza-Vodă secularizarea averilor mănăstirești și legea agrară. Dacă l-ar admira pur și simplu pe Kogălniceanu, după cele spuse în eseul despre Catargi, autorul s'ar face vinovat de o vizibilă contradicție. Dar căutând să se comporte în om de știință, d. Antim explică atitudinea patriotică și echitatea socială a lui Kogălniceanu, atât prin faptul că el s'a născut « la răscrucea a două stări sociale » (fiind un boier pus în inferioritate de veneticii « aluvionari din fanarioți, aduși aproape goi în bagajele domnitorilor fanarioți, ajunși repede la averi și ridicăți curând la ranguri și boierii »), cât și prin aceea că, sub presiunea evenimentelor economice, starea țăranilor se înrăutățise.

Autorul explică reforma agrară ca o urmare a înrăutățirii stării țăranilor, înrăutățire ce începe odată cu tratatul dela Adrianopole, care, deschizând Marea Neagră și porturile Dunării vaselor străine, aduce o mare cerere de grâne românești în străinătate, mai cu seamă în Anglia. Proprietarii de pământ devin atunci din ce în ce mai avizi de câștig și, pentru a dobândi mai mari și mai bune recolte, impilează pe țărani, cerându-le un număr încincit de zile lucrătoare și reducându-le zonele destinate întreținerii lor. Kogălniceanu a corectat acest neajuns izvorit nu cu mulți ani înainte de dânsul, nimicind feudalismul economic ce se cuibărise la noi. Și așa se explică atitudinea favorabilă a d-lui Antim față de omul politic moldovean, căci cu toate că d-sa este, în genere, împotriva expropriierilor, crede în liberalismul individualist și burghez, admiră economia monetară și detestă, firește, economia naturală sau feudală. O și spune în studiul « Spre un nou Veac de Mijloc »: « exproprierea a fost aceea care a răsturnat echilibrul social și normele economice în această țară » (p. 89). Am insistat asupra interpretării date operii lui Kogălniceanu, mai ales din pricină că, de data asta, înțelegerea valorii ei vine nu dela un conservator și reacționar, ci dela un liberalist.

E drept că liberalismul d-lui Antim se apropie adeseori de un conservatorism economic, ce poate nedumeri pe cetitorul neavizat.

Poziția d-sale este hotărât capitalistă. În revenirea la o economie medievală, bazată pe schimburi în natură, în preponderanța economiei dirijate, în mărirea fiscalității, în îmbucătățirea proprietății agricole, trecută în mâinile țăranilor, autorul vede semnele decăderii economice a țării noastre, ca și restul Europei, unde intervenția Statului, fuga aurului și instabilitatea monetei sunt fenomene curente. Aceasta este și tema studiului « Spre un nou Veac de Mijloc », în care, cu melancolie, autorul observă și argumentează că Europa se îndreaptă spre acel spirit « rudimentar » al Evului-Mediu. « Înainte de război, poporul român era împărțit în două țări deosebite: în România urbană, cărmuită de economie monetară și în România rurală, supusă normelor medievale ale economiei rurale; azi, sub presiunea sărăciei, poporul nostru s'a unificat într'o singură țară, dirijată după principiile economiei naturale, în care puțina monetă în circulație mai servește doar ca unitate de măsură a datoriilor, și ea și ele nesigure » (pp. 86—87).

De sigur că, din punct de vedere capitalist, noi suntem în decădere, dar rămâne întrebarea dacă « forma inferioară » în care trăim acum nu este mai justă și mai profitabilă majorității decât era odinioară capitalismul acela bazat pe latifundii și monetă convertibilă în aur, care, după cum recunoaște și autorul, despărțea Statul nostru în două lumi, din care una, și cea mai numeroasă, se afla într'o mizerie de care astăzi a scăpat.

Concluziile pesimiste ale d-lui Antim nu vor să ție seama și de celelalte corective pe care, e drept, nu liberalismul le oferă unei situații grele ca aceea în care ne aflăm noi: anume cooperatismul și, mai ales, industrializarea. Relativa autarhie în care ne aflăm astăzi poate fi profitabilă unei țări ca a noastră, și este foarte probabil ca « regresul » de astăzi să constituie condiția progresului de mâine. De sigur însă că nu tuturor țărilor le poate conveni autarhia, așa cum nici liberalismul, la care a renunțat, în mare măsură, până și Marea Britanie.

Și în materie de cultură, d. Antim judecă la fel ca și în economie, privind prezentul cu aceeași melancolie și cu același pesimism. Dacă este adevărat că unele țări din vremea noastră au decăzut pe tărâmul creației artistice și spirituale, nu la fel de adevărat este că starea lor se aseamănă cu aceea a Evului-Mediu. Autorul are cele mai proaste păreri despre intelectualitatea veacului de mijloc. « Lumea medievală căzuse atât de jos, ca nivel intelectual, încât nu mai era în stare să priceapă gândirea antică » (pp. 100—101). D. Antim vede, așa dar, numai o parte a adevărului, adică

barbaria începutului medieval. Dar ignoră voit creațiunile medievale, filosofia și arhitectura, misticismul și universalismul acestei epoci. Decăderea unora din societățile contemporane nu trebuie, însă, comparată cu starea medievală, ci, mai curând, cu o perioadă de barbarie. Și barbaria a existat totdeauna sub diferite forme, așa cum au existat înăuntrul celor mai odioase societăți, și atitudinile nobile și frumoase.

Dar noi nu ținem să ne definim poziția noastră aici, ci doar să reliefăm interesanta poziție a autorului cărții *Studii și Portrete*. Și trebuie să recunoaștem că lucrarea d-sale ne-a impus tocmai prin metoda și concluziile ei. Concluziile la care ajunge d. Antim nu sunt adesea diferite de acelea la care ajung și reacționarii sau conservatiștii. Liberalismul clasic fiind o formă socială rămasă în trecut, d-sa devine, prin forța lucrurilor, un paseist, un iubitor al trecutului, ca și conservatorii. Și liberalii și reacționarii vorbesc de declinul lumii, regretă prosperitatea, gloria și creațiunile antichității, deplâng suprimarea aristocrației, consideră Evul-Mediu ca o epocă de besnă, barbarie și grosolanie. Dar pe alte motive și cu alte metode. Este însă nespus de interesant să vezi un liberal apărând antichitatea și justificând sclavia de atunci, interpretând abolirea de mai târziu a sclaviei ca datorindu-se doar creșterii populației (p. 185), înțelegând mai toate transformările sociale ca urmări ale unor schimbări naturale și concrete, și atribuind, prin urmare, foarte puțin puterii spiritului omenesc. Totuși d. Antim insistă suficient că, datorită descoperirii vaccinului de către medicul englez Jenner, mortalitatea omenirii a fost atât de mult redusă încât, într'un sens, Jenner este răspunzător de înmulțirea populației, de faptul că pământul este complet ocupat acum, iar brațele muncitoare atât de abundente încât «lucrătorul se prezintă acum de bună voie la muncă. Pentru prima dată, în lunga istorie a omenirii, nu mai e nevoie de măsuri coercitive pentru asigurarea producției. Capitalul și munca se apropie de o stare de echilibru nesilit și puterea publică se poate abține dela orice intervenție între cei doi factori indispensabili producției». Iată, așa dar, că, în ciuda pozitivismului metodei d-lui Antim, d-sa recunoaște că însuși liberalismul este fructul spiritului uman și că natura poate fi îmbunătățită de intervenția omului.

Dar în chipul acesta am configurat și aspectul al doilea al cărții: destinul Europei, ale cărei crize și decăderi autorul le tălmăcește prin declinul capitalismului și al liberalismului, Europa fiind gata să ajungă la un nou Ev Mediu. D. St. Antim apără din răspuțeri liberalismul, mai ales în esul cu același nume, arătând că la noi «capitalul nu poate fi încă învinuit de nimic; el merită să fie cel mult compătimit» (p. 174), iar în străinătate capitalul ne mai având astăzi superioritate față de muncă și fiind nevoit să apeleze

la intervenția Statului, îngăduie muncii să se adapteze noilor condiții tehnice, iar cu timpul să se echilibreze din nou cu ea. « Intru'n viitor apropiat, liberalismul va renaște dar, în toată puritatea lui clasică » (p. 175). Pesimismul d-lui Antim nu este așa dar decât provizoriu.

Înainte de a încheia, mai remarcăm două portrete-eseuri admirabil argumentate și privind pe C. A. Rosetti și Take Ionescu. Primul continuă să vorbească limba dela 1848 și se adresa unei burghezii inexistente, pe când Ion Brătianu, mai realist, a distrus pe marii proprietari, înlocuindu-i cu un nou strat proprietăresc, străin de idealurile de odinioară. De aceea Brătianu a izbândit, pe când Rosetti a rămas « trist, părăsit și cu nedumerirea în suflet » (p. 43). Take Ionescu este văzut ca « stegarul burgheziei și în deosebi al micii burghezii », fiind deci un străin în mijlocul conservatorilor care posedau mentalitate de latifundiar. Contrar lui Vintilă Brătianu, Take Ionescu a crezut că noi avem nevoie de ajutorul străinătății pentru a obține capitalurile de investiție folositoare burgheziei. Dar nu a putut face prea mult pentru clasa ce o reprezenta, pentrucă, între timp, partidul liberal devenise « stegarul » burgheziei și al micii burghezii, întărite prin « Creditul Rural ».

În această privință, ca și în multe altele, d. Antim se așează pe aceeași poziție ideologică, economică în special, ca și regretatul Ștefan Zeletin, nu numai numele amândorura răsunând asemănător, dar și pozițiile spiritului lor. Mai marxist în metodă, Zeletin; mai empirist și mai englez, d. Antim, concluziile amândorura convergând spre aceeași prețuire a liberalismului burghez.

Metoda d-lui St. Antim este, în genere, pozitivistă, oscilând între un empirism englezesc și un materialism bazat pe conflictele dintre clase. Dar rezultatele și concluziile depășesc adeseori valoarea unei astfel de metode, care nu ține îndeajuns seama de dualismele istoriei, de pluralismul condiționantelor fenomenelor sociale și, mai ales, de o anumită voință morală și politică. Chipul în care configurează d-sa anumite personaje românești sau străine și felul cum tratează anumite probleme esențiale preocupărilor vremii sunt dintre cele mai interesante și cinstesc pe autor. *Studii și Portrete* aduce perspective neîntâlnite în actualul criticism social românesc, iar trecerea gândului nostru prin ele nu poate fi decât rodnică, fie pentru o acceptare a lor, fie pentru o respingere mai competentă.

PETRU COMARNESCU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Cronica precedentă am consacrat-o Expoziției Internaționale care are loc actualmente la Paris. Dar cele ce se pot spune despre această importantă manifestație nu poate fi epuizat atât de repede și ar trebui să adăogăm cel puțin câteva cuvinte despre un lucru care, în această Expoziție, ne ține mai mult la suflet, anume pavilionul românesc.

Inaugurarea acestuia s'a făcut la sfârșitul lui Iunie și a fost prilejul nu numai a unei manifestații de prietenie franco-română, dar și ocaziunea unui mare și incontestabil succes al țării noastre. Toți cei care au văzut sau vor vedea prezentarea românească la Expoziția din Paris vor trebui să recunoască, fără înconjur, că este pentru prima oară când, într'o manifestare internațională, România se prezintă în mod impecabil. În această întrecere pașnică între nații pentru a-și vădi posibilitățile artistice creatoare, dibăcia tehnică și bogățiile naturale pe care această tehnică știe să le prefacă, — adică deopotrivă geniul rasei și darurile ei firești, — România a prezentat, de data aceasta, un ansamblu, în care toate resursele artei și pământului nostru sunt puse în valoare, cu ajutorul tehnicilor cele mai înaintate și într'o închegare în care fastul și bogăția se îmbină cu îndrăzneala și cu gustul.

Pavilionul acela cu linii drepte, așezat pe alea de onoare a Expoziției, într'o admirabilă pozițiune, pe a cărei înaltă fațadă de marmoră roz de Ruschița, — somptuoasă și caldă sub mângâierea soarelui, — se desprinde linia pură a unei arcade bizantine, amintind temeiturile artei românești și încadrând poarta grea de bronz cizelat, — care pare înadins făcută să aducă în acest ansamblu de linii senine și calme o notă de dârzenie și de hotărîre, — e poate una din cele mai pregnante și mai rare izbânzi în încercarea de a concretiza, în linii de arhitectură și în semnificațiile materialelor, caracterele specifice ale sufletului unui popor.

Interiorul pavilionului nostru nu desminte această reușită a fațadei sale, care chiamă privirile. Vizitatorul are aci imaginea tuturor posibilităților și tuturor realizărilor, — dincolo de care poate să întrevadă toate virtualitățile nesfârșite, — ale poporului nostru. Hallul de onoare, în care strălucirea onixului se îmbină cu transparența irizată în mii de lumini a alabastrului, realizată, — tot numai din daruri ale pământului românesc, — un ansamblu de o rară nobleță. După cum tot pe aceeași linie se așează acea minunată statuie pe care Mac. Constantinescu a tăiat-o într'un bloc de sare și care întruchipează de minune, înăuntrul pavilionului, îmbinarea darurilor unui pământ îmbelșugat cu geniul artistic al creatorilor noștri.

Pentru vasta prezentare a tuturor bogățiilor și a tuturor activităților realizatoare din țara noastră s'au întrebuințat de astă dată

cele mai noi mijloace și cele mai îndrăznețe concepții ale tehnicei, așa cum se cuvenea într'o Expoziție pusă sub semnul « tehnice și al artelor ». Și, în adevăr, nu știi ce să admiri mai mult: imensele fotomontaje în care e sintetizată activitatea Fundațiilor Culturale Regale, ingenioasa și originala prezentare pe care a imaginat-o Grant pentru zugrăvirea bogățiilor solului, sau tipul nou de diorame în care se înfățișează, într'un uluitor ansamblu, vii și pregnante, chemând către călătorii și aer liber, toate speciile vânătoarești de pe meleagurile noastre ?

Ar mai fi de sigur multe de spus despre felul cum ne-am prezentat la Paris. Ar trebui amintite mozaicurile lui Nora Stelian, realizările lui Victor Ion Popa, admirabila colecție de picturi prezentată sub îngrijirea lui J. Steriade, chemarea O.N.T.-ului către pitorescul românesc. De sigur însă că alții vor reveni cu noi detalii asupra tuturor aspectelor pavilionului care astăzi, la Paris, cinsteste România. După cum vor spune și succesul « săptămânii muzicale românești » care a precedat inaugurarea. Noi am vrut să însemnăm doar reușita acestei manifestații, — prin care România s'a aflat încă odată cu sufletul alături de Franța, cinstindu-se totodată pe sine în fața tuturor popoarelor lumii, — pentru a înțelege astfel marele succes întâmpinat din clipa deschiderii de pavilionul nostru. Succes mărturisit prin laudele excepționale ale presei franceze ca și prin mulțimea de public ce, neîncetat, se perindă în această « Casă a României » la Paris. . .

* * *

Expoziția parisiană a mai avut încă un efect, acela de a suprima aproape cu totul sau, în orice caz, de a întârzia cu mult obișnuita vacanță de vară, în care încetează toate manifestările culturale care ar fi putut alimenta cronica noastră. Recunoscător deci acestei manifestații, — datorită cărei avem chiar prea mult material informativ, — vom nota, în treacăt doar, două fapte, cu totul deosebite, de sigur, dar prilejuite de actuala Expoziție și prilejuindu-ne, la rândul-le, interesul.

O Expoziție internațională este un prilej pentru o națiune de a primi vizitatori din toate colțurile lumii. Dar dacă turistul este dornic să găsească în țara în care vine hoteluri confortabile, o mâncare gustoasă și prilejul de a vedea lucruri interesante, opere de artă și locuri pitorești, nu mai puțin el dorește ca primirea ce i se face, oamenii pe care este silit să-i întâlnească și atmosfera în care va trăi să fie pline de amabilitate și de politeță. Este de sigur motivul pentru care organizatorii Expoziției au făcut un apel la toți cei care, — prin meseria lor sau prin jocul împrejurărilor, — participă la această găzduire, pe care Parisul o oferă lumii întregi, cerându-le să facă să domnească o desăvârșită politeță în rapor-

turile lor cu cei ce vizitează Parisul. În apelul acesta este un lucru care depășește cadrul în care s'a produs și trebuie să ne atragă atenția asupra întristătoarei dispariții a oricărei delicateți în moravurile noastre moderne. Căci, în adevăr, politețea nu este decât această delicatețe a moravurilor, semn al unei civilizații de îndelungă poleire. Și totuși, în chip paradoxal, ea dispare tocmai pe măsura în care omenirea înaintează în așa zisa ei civilizație de astăzi. Poate fiindcă civilizația de azi, mecanizând treptat omenirea, ucide în ea, treptat, și « omenia ». Poate fiindcă ritmul vieții e tot mai rapid și tot mai agresiv, lupta pentru existență tot mai îndârjită, iar agresivitatea și îndârjirea aceasta ne fac să vedem în fiecare semen întâi de toate un rival, față de care delicatețea moravurilor e o slăbiciune, iar politețea o concesiune anticipată împotriva ta însuși. Oricum ar fi, dispariția acestei calități în raporturile dintre oameni e departe de a fi îmbucurătoare și e cu atât mai bine dacă nevoile unei bune propagande turistice vor contribui s'o reînvieze. Căci, din fericire, într'o epocă în care toate țările dau turismului o importanță tot mai mare, — considerându-l ca un factor important al economiei naționale, — ele au ajuns să-și dea seama că o bună organizare turistică cere și o bună organizare a politeței naționale. Și astfel, poate, politețea care era amenințată de civilizație, va renaște datorită necesităților ei economice. Să nădăjduim că apelul făcut în Franța va avea răsunet și ne va putea servi și nouă drept exemplu...

Al doilea eveniment legat de manifestările Expoziției dela Paris și care ne poate interesa, este o expoziție de pictură. În general n'am acordat un loc în aceste cronici expozițiilor de pictură dela Paris, și nici chiar unor atât de interesante expoziții retrospective, cum sunt cele pe care le-a organizat în ultimii ani criticul Raymond Escholier, dintre care ultima a fost chiar de curând deschisă și consacrată « artei franceze independente » din ultimii 50 de ani, adică unor oameni ca Matisse, Utrillo, Vlaminck, etc. De astă dată este însă vorba de o expoziție care, fără înaltul sprijin al Regelui nostru n'ar fi putut avea loc, de aceea, ne interesează cu un titlu aparte. Este vorba de expoziția consacrată lui Greco, maestrul din Toledo, alchimistul colorilor, în a cărui paletă s'a închegat tot sufletul metafizic, aspru și desperat al Spaniei secolului al XVII-lea. Acel Domenico Theotocopuli, în ale cărui pânze stau zugrăvite luptele spiritului și ale materiei, în străfulgerări de umbre și lumini, și pe care generația noastră a învățat să-l iubească din paginile incomparabilei cărți ale lui Barrès « Greco sau secretul Toledoului ». După gloria care i-a întâmpinat în viață creațiunile a urmat însă pentru Greco, timp de două secole, o desăvârșită ignorare. În veacul al XVIII-lea și al XIX-lea aproape nu se cunoaște despre el vre-un studiu important. Pânzele

sale, răslețite, nu rămăseseră nici în atenția publicului nici în a criticii. De aceea, în secolul al XIX-lea, când Regele Ludovic Filip al Franței dori să-și constituie o galerie de pictură spaniolă, baronul Taylor, care capătă această misiune, a putut să adune o admirabilă serie de picturi ale lui Greco, care au fost un timp expuse la Luvru, fără a stârni însă vâlva pe care o meritau. În clipa Revoluției dela 1848, Ludovic Filip luă aceste tablouri cu el la Londra. Vândute la licitație și cumpărate de un diplomat german, ele fură dobândite mai târziu de Regele Carol I-u al României. Și astfel, nouă dintre cele mai frumoase opere ale maestrului castilan împodobesc astăzi palatele dela Sinaia și București. Imprumutate prin Inalta bunăvoință regală pentru această retrospectivă ele au putut fi revăzute la Paris după un veac și au constituit unul din evenimentele artistice cele mai senzaționale din ultima vreme. Se cuvenea să-l amintim din vreme că acest eveniment artistic a pornit de aici, dintre noi.

Am vorbit, într'o cronică trecută, de nou înființata Academie Mallarmé. Am prilejul să-i reamintesc existența și activitatea, de astă dată pentru un gest de frumoasă pietate literară al membrilor săi, care au făcut un pelerinaj la mormântul lui *Jules Laforgue*, însemnând astfel, — prin această unică manifestare, — împlinirea a 50 de ani dela moartea poetului acelor melancolice *Complaintes*. S'a putut astfel ști că, după 50 de ani, pe mormântul unui poet genial care, — deși a murit la 27 de ani, — a știut totuși nu numai să dea o virtute nouă versului liber creat de simbolism, dar, în același timp, să creeze el însuși o atitudine poetică nouă, în care fantezia lua forme de sfâșietoare ironie la adresa destinului, împletind în fiecare clipă gluma și sublimul, nici o piatră nu străjuște. Dar dacă, și în acest fel, Laforgue simbolizează destinul trist al poetului, se cuvine să însemnăm cu grave elogii faptul că, în fața indolenței tuturor celor chemați să străjuiască gloriile literare ale unei țări, în Franța cel puțin scriitorii înșiși știu să ia asupra-le cinstirea memoriei înaintașilor lor. Pelerinajul făcut de membrii Academiei Mallarmé și hotărîrea lor de a pune prin subscripție o piatră pe mormântul lui Laforgue stau mărturie și pildă pentru această conștiință a îndatoririlor scriitoricești. După cum tot o mărturie a aceleiași stări de spirit, demnă de laudă, este și pelerinajul pe care un grup de scriitori francezi l-au făcut zilele trecute pe locurile în care *Emile Zola* s'a inspirat pentru a scrie romanul său *La Terre* dela a cărei apariție s'au împlinit 50 de ani. Și, lucru curios, printre scriitorii care au fost acolo se rătăcise și un ministru...

ION I. CANTACUZINO

NOUL STATUT INTERNAȚIONAL AL BELGIEI

« Notre politique militaire, comme notre politique extérieure, doit se proposer non de préparer une guerre plus ou moins victorieuse à la suite de coalition, mais d'écarter la guerre de notre territoire ». (Discursul Regelui Leopold al III-lea din 14 Octombrie 1936).

Dela Conferința dela Londra din 1831, care proclamase independența Statului Belgian, și până la izbucnirea războiului din 1914, Belgia a dispus de privilegiul — pe care însă oamenii de Stat belgieni îl socoteau adesea un *capitis diminutio* — de a fi un Stat perpetuu neutru. « Cele cinci Puteri îi garantau această neutralitate perpetuă, cât și integritatea și inviolabilitatea teritoriului ei », iar « Belgia, printr'o justă reciprocitate, era ținută să respecte această neutralitate față de toate celelalte State, și să nu aducă vre-o atingere liniștei lor interne sau externe », conform textului Tratatelor dela 1839, încheiate de Belgia cu cele Cinci Mari Puteri și cu Olanda.

Servind drept zonă demilitarizată, între Franța, Prusia și Marea Britanie, Belgia — prin acest statut — era destinată a juca, în politica internațională, rolul de Stat tampon. Pământul care fusese atât de des — și urma să fie și în viitor — câmpul de bătălie al armatelor europene, trebuia să devină puntea de concordie între aceleași Mari Puteri. « Pendant deux siècles », scria la începutul veacului al XIX-lea Jean Baptiste Nothomb, « l'Europe a creusé en Belgique ces grandes tombes qu'on appelle Fleurus, Seneffe, Fontenoy, Steenkerke, Ramillies, etc. et nos ancêtres n'étaient que les gardiens du cimetière. L'homme pieux pourrait dire que la neutralité promise par la politique moderne à cette terre trempée de sang est une expiation ».

Privilegiul neutralității « perpetue » a durat aproape un veac. Pergamentele Tratatelor din 1839 au avut timpul să se transforme în « petice de hârtie ».

Inviolabilitatea garantată și respectată aproape 100 de ani, a sucombat în fața « necesităților strategice » ale Statului Major german. În clipa când trupele germane pătrundeau în Luxemburg și Belgia, Bethman Hollweg declara în Reichstag (la 4 August 1914) « este contrar dreptului ginților... am fost însă constrânși să trecem peste protestele legitime ale guvernului belgian... Not kennt kein Gebot ».

Neutralitatea perpetuă și obligatorie nu putea fi reluată după război. Regimul care își dovedise eficacitatea în 1870 (prin negocierile Regelui Leopold al II-lea cu Regina Angliei, Gladstone și Granville, care au dus la cele două tratate: anglo-franceze și anglo-prusian din 9 și 11 August 1870), nu reușise să împiedice, în 1914, călcarea frontirelor de unul din garanți. Formula își pierduse vigoarea și trebuia abandonată. De altfel, caracterul de regim impus nu mai era compatibil, nici cu eroismul arătat de populația belgiană și nici cu dispozițiile Tratatelor de pace și ale noului Drept Internațional.

Pax Societatis Nationum cuprindea, pentru fiecare Stat, garanția integrității sale teritoriale și totdeodată obligația corelativă de asistență mutuală împotriva oricărui agresor. În această epocă de pacifism activ — suggestiv denumită de scriitorul belgian, baronul Descamps: « pacifierat positif » — Belgia era garantă și garantată, solidară în responsabilitatea menținerii păcii și în organizarea comunității internaționale.

Cum însă premisele fixate la Conferința Păcii au fost în parte infirmate prin refuzul Senatului american de a ratifica Tratatul dela Versailles, fiecare Stat a căutat, alături de garanția quasi-universală a Societății Națiunilor, o garanție locală sau regională.

Lipsită de cea anglo-americană, preconizată în 1919, și continuând solidaritatea de arme din timpul războiului, Belgia a semnat, la 7 Septembrie 1920, un acord militar cu Franța, care deși avea de scop: « de renforcer les garanties de paix et de sûreté résultant du Pacte de la Société des Nations », a fost socotit în permanență — de elementele flamande, mai ales — ca actul de infeudare a Belgiei la politica Franței ¹⁾.

Fundamentul politicii post-belice belgiane a fost Pactul Renan dela Locarno, semnat în 1925.

Tratatul cuprinde, în preambul și text, definițiile Statutului internațional al Belgiei:

¹⁾ Un tratat similar cu Marea Britanie ar fi restabilit echilibrul. Intr'adevăr — după cum spune și Paul Hymans în studiul său, *La Belgique depuis les Traités des Paix de 1919* — « La garantie de l'Angleterre a toujours été considérée par tous les gouvernements belges, avant comme après la guerre, comme un élément indispensable de la sécurité de la Belgique ».

Un asemenea tratat a fost negociat în 1922, la Conferința interaliată dela Cannes, dar a eșuat. Textul primelor două articole este de o claritate elocventă pentru a arăta interesele permanente ale celor două țări:

Art. 1. — « In cazul unui atac direct, neprovocat, din partea Germaniei, împotriva teritoriului Belgiei, Marea Britanie va veni imediat în ajutorul acesteia, cu toate forțele sale navale, militare și aeriene ».

Art. 2. — « Belgia va folosi toate forțele sale militare, navale și aeriene pentru a apăra frontierele sale în caz de atac sau de violare a teritoriului de către Germania ».

« Constatant l'abrogation des traités de neutralités de la Belgique et conscientes de la nécessité d'assurer la paix dans la zone qui a été fréquemment le théâtre des conflits européens... ».

Art. 1. — Les hautes parties contractantes (c'est-à-dire l'Allemagne, la Belgique, la France, la Grande Bretagne et l'Italie) garantissent individuellement et colectivement le maintien du statu-quo territorial résultant des frontières entre l'Allemagne et la Belgique et entre l'Allemagne et la France, et l'inviolabilité des dites frontières telles qu'elles sont fixées par ou en exécution du traité de paix signé à Versailles le 28 juin 1919, ainsi que l'observation des dispositions des articles 42 et 43 dudit traité concernant la zone démilitarisée du Rhin.

Art. 2. — L'Allemagne et la Belgique, et de même l'Allemagne et la France s'engagent réciproquement à ne se livrer de part et d'autre à aucune ou invasions et à ne recourir de part et d'autre en aucun cas, à la guerre...

Care este valoarea acestor pacte dela Locarno?

După cum scriam acum un an (vezi « Pactul Renan » din R. F. R. din 1 Mai 1936) acordurile dela Locarno au reprezentat, în 1925, un spirit și o metodă. Un spirit de conciliere, o metodă de securitate. Locarno însemnase sfârșitul războiului. Menit a pava drumul de intrare a Germaniei în Societatea Națiunilor, Pactul consacra o voință de concordie. Fără distincție între învingători și învinși, desbărate de orice urmă de ură sau resentiment, fostele State inamice se întruneau, pentru prima oară după război, spre a semna un legământ de pace perpetuă. « L'esprit de Locarno » devenise simbolul înțelegerii dintre popoare...

Prin acordurile dela Locarno, orice diferend ce s'ar ivi era deferit judecării. Comisiuni speciale de conciliere: Consiliul Societății Națiunilor, Curtea dela Haga, formau ierarhia instanțelor chemate a rezolvi vre-un conflict, judiciar sau politic. Prin zone demilitarizate, angajamente de dezarmare, comisii de control, se făurea un real sistem de securitate. Prin introducerea a două state garante pentru aplicarea acordului, sistemul dobânda forța sancțiunilor. Locarno încorpora deci: un pact de neagresiune, un pact de arbitraj, un pact de garanție și unul de asistență mutuală. Cuprinzând un contract cu angajamente liber consimțite, instanțe de judecată și forță sancțională pentru impunerea angajamentelor, Pactul dela Locarno era socotit un pact de securitate prin excelență. Locarno însemna sistemul de garanție regională suprapusă garanției quasi-universale a Pactului Societății Națiunilor. Pactul dela Locarno reprententa cel mai puternic instrument de securitate, elaborat după război.

Acest întreg edificiu de pace și asistență mutuală, construit la Locarno, s'a prăbușit în ziua de 7 Martie 1936, când guvernul german a hotărât — și a realizat nestingherit — reocuparea Renaniei de trupele germane.

Străduințele de a rezema acest edificiu sau a-l renova în grabă, pentru a da iluzia unei continuități a spiritului și a metodei locarniene, s'au soldat cu: *a*) un dosar voluminos de note și programe schimbate de cei cinci semnatori ai Pactului dela Locarno, în vederea unui — pentru foarte îndoelnic — « Locarno Nr. 2 »; *b*) o declarație dela 19 Martie 1936, prin care se păstrează angajamentele locarniene în ceea ce privește restul semnatarilor (Franța, Belgia, și Marea Britanie, guvernul italian neacceptând rezoluția). Aceasta s'a transformat și divizat în cursul acestor 15 luni, pe de o parte, într'un tratat de alianță defensivă franco-britanică, și de altă parte în declarația din 24 Aprilie 1937, privitoare la Belgia, care formează obiectul acestui studiu.

* * *

Prin acceptarea declarațiunei franco-britanice din 24 Aprilie 1937, Belgia a inaugurat a treia fază în evoluția Statutului ei internațional. Această semnificație specială a declarației ne îndeamnă să reproducem textul:

1. Guvernul francez și cel britanic, acordând toată atențiunea lor dorinții exprimate de guvernul belgian de a se aduce anumite precizări drepturilor și obligațiunilor internaționale ale Belgiei, precizări devenite necesare din cauza poziției sale geografice și întârzierii care va putea surveni în negocierea și încheierea actului general destinat a înlocui Tratatul dela Locarno.

2. În dorința de a manifesta întreaga lor simpatie pentru dorința guvernului belgian, cele două guverne sunt de acord a face următoarea declarație:

3. Guvernul britanic și cel francez au luat act de punctul de vedere exprimat de guvernul belgian cu privire la interesele Belgiei și în special la:

I. Hotărîrea afirmată în mod public, în mai multe rânduri:

a) De a apăra, cu toate forțele sale, frontierele Belgiei, împotriva oricărei agresiuni sau invazii și de a împiedeca ca teritoriul belgian să fie folosit — cu scopul de a ataca un alt Stat — ca trecere sau ca bază de operațiuni, terestre, maritime sau aeriene;

b) De a organiza, în acest scop, în mod eficace, apărarea Belgiei.

II. Asigurarea repetată de guvernul belgian, cu privire la fidelitatea Belgiei, față de Pactul Societății Națiunilor și față de obligațiile ce decurg pentru membri săi.

4. În consecință, luând în seamă hotărîrea și asigurarea mai sus amintite, guvernul francez și cel britanic declară că consideră Belgia ca de acum deslegată de orice obligație rezultând, în ceea ce le privește, atât din tratatul dela Locarno, cât și din aranjamentele intervenite la Londra la 19 Martie 1936.

Declară că mențin, în ceea ce privește Belgia, angajamentele de asistență pe care le-au luat față de ea prin aceste acte.

5. Guvernul francez și cel britanic sunt de acord că liberarea Belgiei de obligațiile ei, conform paragrafului 4 de mai sus, nu atinge întru nimic angajamentele existente între Franța și Marea Britanie.

Privită din punctul de vedere al Mării Britanii și al Franței, declarația s'ar putea exprima astfel:

Franța și Marea Britanie afirmă că securitatea teritoriului belgian este esențială securității lor și deci se angajează ca, — îndată ce trupe sau avioane germane ar trece frontiera Belgiei, în drum spre Londra sau Paris, — să organizeze primele lor linii de rezistență și baze de operațiuni pe teritoriul belgian¹⁾.

Pe de altă parte, dacă războiul s'ar desfășura într'altă zonă europeană și frontiera Belgiei nu ar fi atacată, trupele franceze și britanice ar fi totuși în drept să treacă peste teritoriul Belgiei. Aceasta, — a ținut să precizeze însă Ministrul Belgiei, — numai pentru aplicarea unor măsuri dictate de Consiliul Societății Națiunilor, în conformitate cu art. 16 al Pactului, în executarea căruia să participe efectiv Franța și Marea Britanie și, în sfârșit, cu consimțământul expres al guvernului belgian.

În ultimă analiză, singura modificare adusă colaborării franco-anglo-belgiene este amânarea provizorie a planurilor engleze de a instala acum, baze aeriene pe teritoriul belgian, și — formal — dispariția acordurilor de colaborare a celor trei State Majore. (Dispariția acordurilor, nu necesarmente a colaborării, întrucât — după cum subliniază un publicist englez²⁾ — cum ar putea Franța și Marea Britanie garanta inviolabilitatea teritoriului belgian, — garanție acceptată de Belgia, — fără a cunoaște condițiunile strategice și tactice de apărare ale acestui teritoriu).

În fond, rezultatul acestor negocieri și textul declarației, confirmă vechea afirmația atât de semnificativă a d-lui Stanley Baldwin — pe care orice ministru englez ar subscri-o — « Frontiera Angliei este pe Rin ». Într'adevăr, în cazul unui război european, interesele celor trei State apusene se confundă.

* * *

¹⁾ În ceea ce privește coordonarea operațiilor defensive, s'a ajuns chiar la o serie de precizări, de natură foarte amănunțită, cerute mai ales de autoritățile militare britanice.

Belgia se angajează, în genere, să-și apere cu toate forțele, frontierele sale, și să organizeze în mod eficace această apărare. Ea a luat angajamentul de a comunica de îndată, autoritățile engleze, trecerea vre-unui avion peste frontiera belgiană, cu scopul de a ataca Marea Britanie. Acest angajament înseamnă informarea forțelor aeriene cu 45 de minute mai de vreme, de perspectiva unui atac aerian, dându-le astfel timpul ca avioanele britanice să se înalțe și să poată lua măsurile de apărare necesare. (Se știe, că în cazul în care nu s'ar putea afla de trecerea avioanelor inamice, decât la marginea apelor teritoriale britanice, detașamentele aviatice de apărare împotriva aeronavelor care nu sunt în aer, nu ar avea timpul să se înalțe la înălțimea cerută, pentru a putea interveni efectiv, întru apărarea Londrei).

²⁾ În *Belgium's new Statuts*, publicat în *The Economist* din 1 Mai 1937.

Dacă, din punctul de vedere franco-britanic, noul document internațional nu aduce aproape nici o schimbare, el are totuși o deosebită importanță în cadrul politicii belgiene.

Prin această notă franco-britanică, obligațiile Belgiei — de asistență mutuală și colaborare militară — decurgând din acordurile regionale dela Locarno din 1925, din aranjamentul tripartit dela Londra din 19 Martie 1936 și din acordul bilateral franco-belgian din 7 Septembrie 1920, au fost înlocuite printr'un angajament franco-britanic, — revocabil și condiționat, — de a da Belgiei, fără obligație de reciprocitate, ajutorul lor, în caz de agresiune neprovocată.

Intr'o interpretare riguroasă, acest document nu aduce nici o modificare de fond, Statutului internațional al Belgiei. Intr'adevăr, aceste obligațiuni de asistență mutuală sunt cuprinse categoric în art. 10 și 16 ale Pactului Societății Națiunilor. Art. 10 — pentru a nu cita decât un singur articol — prevede textual :

* Statele membre ale Societății Națiunilor (a se ceti Franța, Marea Britanie și Belgia) se obligă a respecta și a menține împotriva oricărei agresiuni din afară, integritatea teritorială și independența politică actuală a tuturor membrilor Societății *.

Față de această obligație generală, declarația franco-britanică este superfetatorie; iar deslegarea Belgiei ar fi putut părea ca o renunțare parțială (a Angliei și a Franței) la beneficiul angajamentelor societare ale Belgiei, dacă textul nu ar fi prevăzut anume (punctul 3 nr. 11) — ca una dintre condițiunile de aplicațiune a garanției franco-britanice — ca Belgia să rămână credincioasă obligațiilor decurgând din Pactul Societății Națiunilor.

În consecință, semnificația noii pozițiuni internaționale a Belgiei trebuie căutată, nu atât în interpretarea juridică a declarației franco-britanice din 24 Aprilie 1937, cât în cauzele politice sau psihologice și repercusiunile interne și internaționale ale discursului Regelui Leopold al III-lea, din 14 Octombrie 1936.

Discursul regal — care de fapt nu a fost decât reluarea unor declarațiuni ministeriale — proclamă revizuirea politicii externe a Belgiei. Mai exact, adoptarea unei noi atitudini.

Pe de o parte, o atitudine de retranșare și de circumspecție față de problemele internaționale, de altă parte, o voință de afirmare a independenței politicii belgiene. Prima exprimă reacțiunea Belgiei față de evenimentele politice internaționale; secunda reprezintă: *a*) o concesie a guvernului belgian acordată populațiunei flamande și: *b*) o tactică de câștigarea opiniei publice belgiene în favoarea măsurilor — nepopulare — de prelungire a serviciului militar.

Cauza externă a acestei revizuirii este firește criza sistemului de securitate colectivă.

În urma carenței Societății Națiunilor în Extremul Orient, dar mai ales în conflictul italo-etioopian; după călcarea Tratatului dela Versailles prin reînarmarea Germaniei; după violarea Pactului dela Locarnô prin reocuparea Renaniei de trupele germane și incapacitatea Marilor Puteri de a garanta respectul Tratatelor internaționale, sistemul securității colective a fost prea adânc zdruncinat, ca Belgia, — a cărei existență este în funcție de acordul Marilor Puteri asupra statului-quo de-a-lungul Rhin-ului, — să se mai poată simți imună, încadrată în aceleași garanții și obligații internaționale.

Cu securitatea ei, devenită precară prin fortificațiile germane în fostele zone demilitarizate; cu rolul ei de garantă a Franței (conform Pactului renan) și a Mării Britanii (conform angajamentului din 19 Martie 1936), devenit disproporționat față de forța militară actuală a Germaniei; cu aprehensiunea continuă de a nu fi antrenată, — prin înlănțuirea Tratatului franco-ceh, celui franco-sovietic și a acordului militar franco-belgian din 1920, — într'un conflict ce depășește scera preocupărilor ei, Belgia a cerut dreptul de a se retrage din arena tumultuoasă a politicii internaționale, pentru a duce o politică externă de mică putere: de a-și apăra teritoriul și nimic mai mult.

« Nos engagements ne doivent pas aller au delà, déclare Regele Leopold al III-lea. Cette politique doit viser résolument a nous placer en dehors des conflits de nos voisins. Elle répond à notre idéal national ».

Nici angajamente internaționale, care ar putea îngloba Belgia într'un conflict european, de pildă în Orientul Europei, nici alianțe care ar putea fi interpretate ca ilustrând o politică de satelit față de politică vre-unei Mari Puteri. « Toute politique unilatérale affaiblit notre position à l'extérieur, suscite — à tort ou à raison — la division à l'intérieur; une alliance, même purement défensive, ne conduit pas au but... Nous devons poursuivre une politique exclusivement et intégralement belge ».

Cuvintele au rezonanța formulilor doctrinei Monroe; politică de *non-entanglement*.

Pentru un Stat mic, — așezat la frontierele a trei civilizații dominante ale Europei, linie de intersecție în planurile Marilor Puteri, creat a fi bariera împotriva imperialismului napoleonic și servind, un veac mai târziu, drept zăgaz împotriva celui germanic; cu ființa sa dependentă de planurile Statului Major german și de forța de opunere a guvernelor francez și britanic, — o doctrină Monroe este iluzorie.

Căci angajamentul de a nu interveni în treburile celorlalte puteri, — în rivalitățile seculare ale popoarelor apusene și în

controversele ideologice care frământă lumea de astăzi, — nu aduce după sine, garanția corelativă că celelalte Puteri vor face la fel față de teritoriul Belgiei și stăpânirea coloniei sale în Congo. După cum spunea un publicist francez: declarația belgiană pare o revoltă împotriva situației sale geografice. « La Belgique est située à l'un des grands carrefours de l'Europe et elle possède un riche empire colonial. Jouir des avantages économiques de ce carrefour tout en le neutralisant au point de vue stratégique; jouir du privilège d'irresponsabilité des petits États et, cependant, conserver les avantages d'un grand État possessionné en Afrique: c'est un programme attrayant. Mais est-il réalisable? ».

Oricum, Belgia este hotărâtă să adopte o politică de rezervă față de problemele internaționale. Politică de *non-entanglement*, mai exact de *dis-entanglement*. Și anume: Detașare de orice acord, — bilateral sau regional, — care ar putea fi interpretat, fie în interiorul țării mai ales de flamanzi, — fie în exteriorul țării, — mai ales de Germania, — ca simbolizând o aservire a intereselor belgiene vre-unei Mari Puteri (în speță Franței) sau o luare anticipată de pozițiuni în antagonismul celor două blocuri: german, de o parte, franco-rus, de alta.

Scopul acestei atitudini noi, în politica internațională, este ca, printr'o politică de retranșare, Belgia să poată, după ce, — drept consecință a identității de interese, — a dobândit garanția franco-britanică, să câștige, drept recompensă pentru imparțialitatea și rezerva ei, o recunoaștere formală sau tacită a intangibilității sale, din partea Germaniei ¹⁾.

Viitorul, nu prea îndepărtat, ne va arăta valabilitatea acestui program.

* * *

Spuneam mai sus că noua politică belgiană a ieșit și din voința de afirmare a independenței belgiene, ca răspuns la curente și realitățile vieții sale interioare.

Unite prin religia catolică, prin tradiția lor de independență locală și, mai ales, prin încercările istoriei, cele două neamuri: valon și flamand, s'au sudat în cadrul Statului belgian. Dacă până la războiul din 1914—1918, elementele valone au avut rolul de conducător în Stat, în ultimele decenii asistăm la un reviriment al flamanzilor. Din cauza malthusianismului populației valone

¹⁾ Germania a făcut propuneri de recunoaștere a intangibilității Belgiei, atât în cursul negocierilor pentru un nou Locarno, cât și prin discursul Cancelarului Hitler, în Ianuarie 1937. Propunerile comportau însă condiția ca Belgia să se degajeze de obligațiile decurgând din calitatea de membru al Societății Națiunilor, în speță de obligația de a permite trecerea de trupe peste teritoriul ei conform art. 16 al Pactului.

(încă o dovadă a originii lor franceze), a epuizării resurselor regiunii Hainaut, simultan cu desvoltarea regiunii industriale din Limbourg, datorită calității subsolului și canalurilor de comunicație, populația flamandă, — cu dârzenia popoarelor care au fost mult timp subordonate și care astăzi, prin creșterea natalității, au ajuns a reprezenta majoritatea, — tinde să adopte o atitudine de frondă și de separatism.

În politica internă, parte din flamanzi se mulțumesc a pre-tinde, în cadrul actualului Stat belgian, supremația lor, în virtutea superiorității lor numerice; alții revendică autonomia, preconizând uniunea personală sub dinastia actuală a celor două State autonome: Flandra și Valonia, într'o organizație federativă; alții, în sfârșit, visează crearea unei Mari Neerlande prin alipirea la Olanda și alăturarea imperiilor lor coloniale (Germania a urmărit totdeauna cu mult interes valul de afirmare al populației flamande și gândurile de secesiune sau independență ale Flandrei ¹).

În politica externă, naționalismul flamand, chiar dacă nu îmbracă forma unei ostilități față de Republica franceză și poporul francez, exprimă totuși o reticență față de orice apropiere politică cu Franța, ca fiind preludiul unei înfeudări a Belgiei la politica imperialistă franceză. De aici și antagonismul față de acordul militar franco-belgian din 1920.

Mai mult însă decât această apprehensiune politică, trebuie luată în seamă, în analiza tendințelor populației belgiene, reacțiunea elementului flamand, exprimată prin aceea *Flamenpolitiek* a cărei lozincă *Los van Frankryk* simbolizează răzvrătirea împotriva *Imperialismului* exercitat pe plan cultural — mai exact lingvistic — și denumit *franțuzism* care, veacuri de-a-rândul a asigurat preponderența elementului valon și a ținut în frâu desvoltarea spiritua-lității flamande.

Astăzi, când populația Belgiei este peste 55% formată din flamanzi, politica externă nu putea să nu oglindească și concep-țiile anti-franceze ale acestei populații ²).

* * *

Dar enunțarea noii politici externe a Belgiei — autarhie poli-tică — a avut și o valoare tactică, în impunerea legislației militare.

¹) A se vedea interesantele documente comentate de André Fribourg, în *Revue des deux Mondes*, 1 mai 1937, *La Belgique et le Reich*.

²) Cele trei articole publicate de Ludovic Nadeau în *L'Illustration* din 19 Decembrie, 26 Decembrie și 2 Ianuarie 1937, sub titlu: *En écoutant parler les belges*, cuprind o serie de suggestive anchete asupra psihologiei celor două rase care formează poporul belgian, și sentimentele lor față de francezi și germani.

Intr'adevăr, pentru a putea realiza, la un program de prelungire a serviciului militar, pe socialiști și liberali, antimilitariști înverșunați (nu i-au trebuit oare Regelui Leopold al II-lea 22 de ani pentru ca Parlamentul să adopte, în 1909, serviciul militar obligator propus în 1887), catolici, reticenți față de politica pro-sovietică a Franței, flamanzi, bănuitori de efectul acordului militar franco-belgian din 1920, în sfârșit, belgieni, mândri de tradiția lor individualistă, Regele Belgiei a trebuit să proclame instaurarea unei politici externe, bazată numai pe comandamentele realităților belgiene și totdeodată părăsirea oricărui acord care ar fi putut fi interpretat de diferitele grupări politice din țară, ca politică de satelit sau de angajare în «controverse ideologice ce ascund rivalități ale Marilor Puteri imperialiste».

Pentru a asigura unitatea poporului belgian și a întări securitatea teritoriului lui, guvernul belgian a apărut în ambigua și paradoxala ipostază de a încerca să reia politica ante-belică de neutralitate, să denunțe angajamentele sale internaționale și să provoace o defecțiune în sistemul de alianțe și prietenii ale Franței ¹⁾.

Or, Belgia nu a denunțat Tratatul și nici nu putea denunța angajamentele sale internaționale, deoarece, pentru un popor mic, lealitatea în politica internațională este poate singura garanție a existenței sale.

Belgia nu putea reveni la regimul desuet la neutralității ante-belice care-și dovedise tragica sa ineficacitate. Este adevărat că noua politică a Belgiei îmbracă forma unui regim de neutralitate, Dar spre deosebire de «neutralitatea pasivă» dinainte de război, a adoptat o «neutralitate activă și armată». În locul neutralității impuse de celelalte Puteri, Belgia tinde să impună neutralitatea ei, în caz de conflict, prin propria ei forță militară.

Declarația regală a precizat direcția politicii militare belgiene.

De câțiva ani, problema apărării teritoriului belgian — în caz de război — a comportat discuțiuni, dintre Galetişti și Devèzişti după numele personalităților care susțineau tezele, — prima de retragerea trupelor în regiunea Anvers și cealaltă de apărare a întregului teritoriu, prin întărirea zonelor frontierei.

Tactica de rezistență pe linia frontierei implică un întreg program de înzestrare cu material modern și, mai ales, de prelungire a serviciului militar dela 10—12 la 18 luni, decretat de

¹⁾ Noua orientare a politicii belgiene, a produs — mai ales în Franța — o profundă impresie. Din comentariile critice ale lui Pertinax în *L'Europe nouvelle* din 24 Octomvrie 1936 și 27 Martie 1937; Bertrand de Jouvenel, în *L'Europe Nouvelle* din 24 Octomvrie 1936; René Pinon din *Revue des deux Mondes* din 1 Mai 1937, se poate forma o idee a neliniștei și a nemulțumirii pe care a produs-o declarația Regelui Leopold, în Franța.

Statul Major ca « termenul minim » pentru instruirea trupelor și acoperirea frontierelor.

Tactica de retragere, — care corespundea cu pregătirea militară redusă, de acum câțiva ani, — implica sacrificarea Valoniei cu întreaga ei avuție; descoperirea frontului francez de Nord și lipsirea Marii Britanii de zona de acțiune pe continent, pe care conta Statul Major britanic, mai ales pentru așezarea bazelor aeriene pentru apărarea Londrei și a flotei din Marea de Nord.

Declarația din 24 Aprilie 1937 precizează opțiunea: Belgia este hotărâtă a apăra, cu toate forțele sale, teritoriul ei. Legi militare și bugete speciale desăvârșesc opera de pregătire militară ¹⁾; la frontierele ei se construiesc fortificații și se concentrează trupe de acoperire.

* * *

În fond, care este valoarea documentului internațional din 24 Aprilie 1927?

Din punct de vedere juridic ²⁾, el nu înseamnă decât abrogarea unor angajamente internaționale cuprinse în termeni mai largi în Pactul Societății Națiunilor.

Din punct de vedere militar, actul a înregistrat și a favorizat politica de înarmare și întărire militară a Belgiei.

Din punct de vedere al principiilor de politică internațională, documentul prezintă originalitatea de a prevedea, — la epoca în care Statele revendică reciprocitate și egalitate și în relațiile internaționale, — un pact de garanție unilaterală condiționat, revocabil ad nutum și fără contra-prestație. Din punct de vedere politic, actul din 24 Aprilie a risipit atmosfera de neîncredere care se crease în jurul atitudinii Belgiei.

Intr'adevăr, când la 14 Octomvrie 1936, Regele Leopold III-lea proclamă — în fața Consiliului de miniștri — că inaugurează « o politică integral și exclusiv belgiană » opinia publică

¹⁾ Adoptarea legii militare a prilejuit o vastă campanie politică. Iar dispozițiile ei modifică fundamental potențialul militar al Belgiei. Articolele de mai jos cuprind interesante comentarii, fie asupra discuției politice în jurul legiilor militare, fie asupra noii organizări a apărării naționale belgiene, fie, în sfârșit, asupra problemelor de tactică și strategie, legate de noua politică militară belgiană.

Robert Leurquin, *La loi militaire belge*, în *L'Europe Nouvelle* din 19 Decemvrie 1936; Georges Chalyvel, *L'aspect militaire du problème* și Robert Leurquin, *Les conséquences pour la défense nationale dela Belgique*, ambele în *L'Europe Nouvelle* din 24 Octomvrie 1936; Jean Quatremarre, *Sur les Frontières belges*, în *L'Illustration*, 8 Mai 1937.

²⁾ Jean Ray face în revista *Affaires Etrangères* din Noemvrie 1936 sub titlul *La position de la Belgique*, o analiză a discursului Regelui Leopold, în raport cu obligațiile internaționale ale Belgiei.

europeană a socotit că asistăm la o nouă victorie a politicei pan-germaniste și că declarația regală însemna o detașare a Belgiei din cadrul politicei franco-britanice.

Când însă, după asidue negocieri diplomatice¹⁾ și interpretări contradictorii a apărut textul notei franco-britanice din 24 Aprilie 1937, și discursurile d-lor Eden și Spaak au arătat « sa portée » și spiritul în care s'a semnat actul, s'a putut vedea că nu s'a clintit poziția Belgiei în cadrul Societății Națiunilor și că nici o manevră nu poate zdruncina solidaritatea poporului belgian cu cel francez și britanic, solidaritate făurită din camaraderie de tranșee, comunitate de concepții democratice și identitatea intereselor lor vitale.

RICHARD HILLARD

¹⁾ După vizetele de pregătire a terenului, ale d-lui van Zeeland la Paris și Paul Hymans la Londra, au urmat tratativele Regelui Leopold la Londra, între 22 și 24 Martie, ale d-lui Dr. Schacht la Bruxelles la 13 Aprilie, ale d-lui Eduard Daladier la Londra la 21 Aprilie, în sfârșit, ale d-lui A. Eden la Bruxelles, între 25 și 27 Aprilie.

Discuția a fost încheiată prin declarațiile făcute de reprezentanții celor trei State la Consiliul Societății Națiunilor, în ziua de 27 Mai 1937.

REVISTA REVISTELOR

STREINE

LA NOUVELLE REVUE FRANCAISE

Anul 25 — Nr. 285 — 1 Iunie 1937

Correspondența lui Rainer Maria Rilke cu un « tânăr poet », din care am mai citat câteva fragmente despre poezie, vocație poetică și artă, continuă a fi publicată în acest număr al revistei.

Ultimele scrisori, ce încheie corespondența, tratează o temă, pentru care Rilke a arătat o constantă suferință de-a-lungul întregii sale opere.

Traducem câteva pasaje caracteristice.

« Dacă simți că singurătatea d-tale este mare, bucură-te. Căci ce preț poate avea o singurătate care nu este o mare singurătate? Singurătatea este *unică*: ea este prin esența ei mare și greu de purtat. Aproape toți oamenii cunosc anumite ore, pe care bucuros le-ar schimba cu o legătură oarecare, oricât de banală și mediocră ar fi, sau cu aparența celui mai mic acord cu întâiul venit, fie el și cel mai nedemn... Dar poate că tocmai aceste ore sunt acelea în care singurătatea crește, iar această creștere este dureroasă... Nu te lăsa turburat. Un singur lucru e necesar: singurătatea. Marea singurătate interioară. Să te cufunzi în tine însuși și timp de lungi ceasuri să nu întâlnești pe nimeni acolo — iată unde trebuie să ajungi.

«...Nu te lăsa turburat în singurătatea d-tale, pentru că simți dorința de a ieși din ea. Aceste încercări trebuie să te ajute... să-ți lărgești singurătatea spre o zonă mai bogată și mai vastă. Oamenii găsesc pentru toate lucrurile soluții facile (convenționale), cele mai facile dintre soluții. Totuși e clar că noi nu trebuie să urmărim decât dificilul. Tot ce e viu, e dificil.

Fiecare ființă se dezvoltă și se apără în felul său și trage din ea însăși acea formă unică ce-i aparține, cu orice preț și împotriva oricărui obstacol.

Puține lucruri vom fi știind noi, dar că trebuie să cultivăm dificilul, iată o certitudine ce nu trebuie să ne părăsească. E bine să fii singur, tocmai pentru că singurătatea este dificilă...

De asemeni este bine să iubești: căci iubirea este dificilă. Dragostea unei ființe omenești pentru alta este poate încercarea cea mai grea, pentru fiecare dintre noi, mărturia noastră cea mai înaltă, opera supremă pentru care toate celelalte nu sunt decât pregătiri.

Iată de ce tinerii . . . nu știu să iubească: e un lucru pe care trebuie să-l învețe. Cu toată puterea ființei lor, concentrată în inima ce bate neliniștită și solitară, ei învață să iubească. Orice ucenicie este un timp de închidere în sine. Astfel, pentru cel care iubește, iubirea nu este multă vreme, până în largul vieții, decât singurătate, singurătate mereu mai intensă și mai profundă. Iubirea nu însemnează dela început a te dărui altuia, a te uni cu altul. (Căci ce poate fi uniunea a două ființe încă neprecise, neterminate, dependente?). Iubirea este un prilej unic de a te maturiza, de a lua formă, de a deveni tu însuși pentru ființa iubită o lume distinctă. O înaltă exigență, o ambiție fără limită face ca cel ce iubește să fie un ales, pe care îl cheamă largul. Tinerii nu ar trebui să vadă în iubire decât obligația de a se făuri pe ei înșiși . . .

. . . În măsura în care suntem singuri, iubirea și moartea se apropie. Exigențele acestei redutabile încercări, care este o iubire, nu sunt pe măsura acestei vieți și noi nu suntem capabili să-i răspundem dela primii noștri pași. Dar dacă vom accepta iubirea ca pe o aspră ucenicie, în loc să ne pierdem în jocurile facile și frivole care permit oamenilor să se derobeze dela gravitatea existenței, atunci poate că un progres insensibil, o anumită ușurare vom cuceri pentru cei ce vin în urma noastră și poate multă vreme după noi ».

« . . . Femeia care trăește o viață mai spontană, mai fecundă, mai încrezătoare, este fără îndoială mai matură, mai aproape de tot ce e uman decât bărbatul, mascul pretențios și grăbit, care ignorează valoarea a ceea ce el crede că iubește, pentru că el nu e legat de profunzimile vieții, cum e legată femeia, prin însuși trupul ei. Această umanitate pe care femeia a crescut-o în durere și umilință, va apuca ziua în care femeia va face să cadă lanțurile condiției sale sociale. Și bărbații care nu simt venind această zi vor fi surprinși și învinși.

Intr'o zi, tânăra fată va exista; femeia va exista. Și aceste cuvinte « fată », « femeie », nu vor mai însemna doar contrariul bărbatului, ci un lucru propriu, valorând prin sine însuși, și nu ca un simplu complement, ci ca o formă, completă de viață: femeia în veritabila ei umanitate ».

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 107 — Tomul 39, Nr. 2 — 15 Mai 1937

D. Louis Gillet descrie geneza Expoziției dela Paris și-i definește caracterul. După ce descrie muzeele de pe Cheiul Tokio și noul Trocadero, a cărei terasă, încadrată de două pavilioane puternice, alcătuește un eveniment, o lovitură de teatru arhitecturală, cuprinde într'o schemă savuroasă ansamblul Expoziției, încheind:

« . . . Fără teamă de fanfaronadă, putem afirma că Expoziția reprezintă cea mai mare sfortare care a fost făcută, în acest gen, pentru a pune sub ochii lumii, suma muncii omenești. Poate că asemenea program întrece, prin înseși proporțiile sale, ceea ce este îngăduit să se întreprindă într'un spațiu de câteva luni. Execuția a întâmpinat sumedenie de obstacole, dintre care cele mai grele

nu au fost acelea despre care s'a vorbit mai mult: am crezut că lucrul cel mai simplu, pentru a explica anumită încetineală, era să înfățișez istoricul întreprinderii și fazele succesive ale evoluției ei. Incepută în toila unei crize universale, atunci când toată lumea era convinsă de nereușita ei, întreprinderea a sfârșit prin a ralia mai multă solitudine decât reușiseră înaintașele ei. Grație răbdării, Franța a reușit să facă să primeze ideea ei de concordie și de bună voință. Dacă acest duh va birui pricinile de ceartă și de neîncredere, ea își va fi atins obiectul și se va considera plătită de truda ei ».

Anul 107 — Tomul 39, Nr. 4 — 15 Iunie 1937

D. Robert d'Harcourt, un bun cunoscător al stărilor din Germania, face un portret ciudat al generalului Erich Ludendorff, căruia i s'a spus « Napoleonul războiului tehnic », și care singur se intitulează « Feldherr », șeful războiului. Geniul tactic al lui Ludendorff, la care se adaugă trăsătura cea mai însemnată a caracterului său, îndrăzneala, este universal acceptat. D. Robert d'Harcourt studiază în deosebi activitatea de după război a generalului Ludendorff, viața lui politică, atât de deosebită de aceea de soldat. Se cunoaște rolul pe care l-a jucat în « putschul » dela München în 1923, pe care fostul șef de stat major al lui Hindenburg și d. Hitler l-au organizat împreună. Dar după eșuarea tentativei, Ludendorff s'a desolidarizat de aceia pe care i-a calificat drept « subșefi vanitoși care au o prea înaltă idee despre ei înșiși ». Când, câțiva ani mai târziu, d. Hitler și-a adus aminte de « șeful războiului » și a făcut apel la Ludendorff pentru a candida la președinția Republicii Germane, înfrângerea acestuia a fost și mai umilitoare. Fostul șef de stat-major al marelui război n'a reușit să întrunească decât vre-o 200.000 de voturi. « Cu sensul său realist, d. Hitler vede că s'a înșelat, că numele, dela care nădăjduia un sprijin în propagandă, a pierdut orice putere de asalt și de priză asupra maselor, că Ludendorff este un manechin de neîntrebuințat pentru propaganda electorală în avalanșă ». Puntea dintre d. Hitler și Ludendorff s'a rupt prin urmare.

Ludendorff a încercat o mare amărăciune. Avea orgoliul omului care se considera singurul șef posibil, și nu ierta național-socialismului că acesta nu-l tolera decât ca o forță auxiliară. Ludendorff n'a putut să se resemneze niciodată la roluri secundare și a vrut totdeauna să ocupe singur așiful. În 1932, în preziua preluării puterii de Führer, Ludendorff îi consacră trei broșuri: *Hitler vinde Germania Papei dela Roma, Hitler demascat și Să ieșim din mocirla brund*, broșuri care conțin poate paginile cele mai violente care s'au scris cândva împotriva șefului național-socialismului.

Iată că Ludendorff se manifestă și în ipostază de profet. În vila lor dela Tutzing, generalul și soția sa, d-na Dr. Mathilde Ludendorff, medic neurolog, își iau misiunea să înzestreze Germania cu o credință nouă. Sanctuarul lor religios este, în acelaș timp, o uzină de roman-foleton. « Villa dela Tutzing seamănă cu un azil de nebuni și cu o dugheană de anticar ». Soții Ludendorff demască adversarii omenirii, care sunt dușmanii particulari ai sufletului

german: franc-masoneria, marxismul, evreei și iesuiții. Ludendorff combate Compania lui Christos, militează pentru « războiul împotriva lui Iuda și Romei » și, iscodind izvorul răului, îl găsește în creștinism. Doctrina lui e următoarea: Este o antinomie ireductibilă între creștinism și sufletul german, pentru care creștinismul reprezintă toxina specifică. Germanul creează pe Dumnezeu în el însuși, și orice aport din afară, revelație, mântuire, etc., sunt pentru el un factor de desagregare și reprezintă o doctrină care concură la decăderea lui. Germanul nu trebuie liberat *prin* Christos, ci trebuie eliberat *de* El.

Toată latura dogmatică a teoriei lui Ludendorff este tributară soției sale. Acest lucru reiese din deferența cu care vorbește de « marea filosoafă, d-na Dr. Mathilde Ludendorff ». De pildă, Ludendorff scrie sentențios: « Scrierile Doctorului Mathilde Ludendorff conțin mai multă substanță decât opera completă a lui Kant și Schopenhauer ». Și, în altă parte, proclamă simplu și împăcat cu sine însuși: « Lumea va avea să aleagă între Iisus Christos și filosofia Mathilde Ludendorff ». . . După împăcarea sa cu cancelarul Hitler — împăcare spectaculoasă, ale cărei mobiluri sunt greu de înțeles până acum — generalul vestește lumii: « Pentru întâia oară, de când există universul și omenirea, s'a dat un răspuns, un răspuns nediscutabil, problemelor lumii, vieții, morții, raselor și popoarelor. Acest răspuns a fost dat de filosoful Mathilde Ludendorff. Mathilde Ludendorff a dat o bază solidă vieții individuale a fiecărui German, voinții de viață a Germaniei, în opoziție cu doctrina creștină, care desrădăcinează popoarele. Acesta e un eveniment merit să sguđuie lumea ».

Proclamație mai de grabă emoționantă decât ridiculă prin enormitatea ei.

REVUE DE PARIS

Anul 44 — Nr. 12 — 15 Iunie 1937

Ce reprezintă axa Roma—Berlin? Iată o întrebare nicidecum lipsită de interes, după vizita mareșalului von Blomberg la Roma și a baronului von Neurath la Belgrad, Sofia și Budapesta. Politica de a se rezema succesiv, cum e cazul în ultimii cincisprezece ani, pe Londra împotriva Parisului, apoi pe Paris împotriva Londrei sau pe Londra și Paris împotriva Berlinului, în sfârșit, pe Berlin împotriva Londrei și Parisului, este un joc care, pentru moment, e în măsură să asigure succesul diplomației italiene, dar care contribuie însă să întrețină acea atmosferă de quasi neîncredere ce domnește în multe țări cu privire la Italia. « Cu tot aparatul cu care se înconjoară, este o politică de slăbiciune. Și Italia nu ignorează acest adevăr ».

Fie că Italia își dă sau nu-și dă seama, impresia că ne găsim în prezența unei politici de slăbiciune se degajă limpede, mai ales din situația de fapt. Căsătoria italo-germană din 25 Octomvrie 1936, fost-a o căsătorie de necaz, de dragoste sau de rațiune? Câte puțin din câte-și trele, adaogă autorul anonim al studiului, în nici un caz însă n'a fost o căsătorie al cărei mobil să fi fost banii. Acordul — acordul nescris — a însumat o serie de capitole active; acelea care se referă la Rusia Sovietică, la Spania, la Extremul-Orient, la

Anglia, la Franța, țări față de care Germania și Italia urmau să aibă în principiu, inițiative și reacțiuni comune, și capitole negative, acelea relative la Europa centrală și dunăreană și la Balcani, unde interesele germane și italiene par a fi opuse și contradictorii. Colaborarea celor două puteri în cealaltă parte a globului nu este posibilă, decât dacă se înlătură acest măr al discordiei. De aceea, era suficient ca Roma și Berlinul să-și ia angajamentul să nu se jeneze reciproc; în acest scop trebuiau să-și repartizeze zonele de expansiune, fiecare fiind liberă să-și exploateze, după bunul ei plac, domeniul ei de influență. « Or faptele au dovedit, de atunci, că tocmai acolo, la această răscruce primejdioasă a Europei, în care scepticii așteptau ciocnirile socotite inevitabile între noii asociați, înțelegerea a funcționat cu maximum de perfecțiune ».

În realitate, Italia a renunțat la locul privilegiat pe care și-l dobândise în Austria, și pe care l-a negociat cu o ipotecă asupra succesiunii unei părți din Mica Înțelegere; însă aceasta n'a murit și guvernele din Belgrad și București văd tocmai în apropierea de Italia, posibilitatea de a-și asigura propria lor apărare împotriva penetrațiunii germane. Colaboratorul anonim al Revistei se întreabă dacă unitatea italo-germană nu ascunde tendințe adânc diferite:

« Punctul asupra căruia cei doi bărbați de Stat par a fi sincer de acord, e necesitatea de a rupe sistemul care e compus de o parte de Franța și Anglia, de altă parte de U.R.S.S. și Mica Înțelegere. Acordul franco-societic este denunțat întruna și sub toate formele, ca o amenințare pentru Europa. Sistemele de securitate colectivă sunt privite ca utopii primejdioase. Concepția unui Locarno Nr. 2, căruia s'ar alia Berlinul și Roma, exclude orice legătură cu securitatea orientală. Germania vede însă, în această manevră, speranța de a obține libertate de acțiune în răsărit. Ea dorește penetrațiunea, pașnică sau nu, în Orient. Și ce ar deveni atunci bastioanele slabe pe care perseverența italiană le cimentează în Europa balcanică? ».

« Oare Italia împărtășește acest vis german? Nu. Ceea ce visează d. Mussolini este, după năruirea ultimelor temelii a edificiului european, în care nu-și găsește locul, stabilirea acelei înțelegeri între marile puteri al cărui proiect l-a schițat în pactul în patru. De data aceasta, ar fi vorba de un pact lărgit, de vreme ce Polonia ar fi invitată să colaboreze la el, însă principiul ar fi același. E verosimil că în concepția mussoliniană axa Berlin—Roma ar subsista, și ar fi menită să fie elementul motor al grupului marilor puteri, din care Rusia ar fi exclusă; însă Germania ar fi « fixată », prin însăși colaborarea cu națiunile occidentale, și Italia nu s'ar găsi singură față de ea ».

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 44, Nr. 510.— 10 Mai 1937

D. Y. M. Goblet studiază problema politicii musulmane britanice. Islamul și-a întins domeniile sale teritoriale și maritime în jurul articulațiilor celor mai importante ale lumii vechi, acolo unde se întâlnesc Asia și Africa și unde acestea se leagă de Europa, la ambele extremități ale Mediteranei. Între cei

doi poli ai puterii sale: Regatul-Unit și Imperiul indian, se întinde adevăratul domeniu oceanic al Mării Britanii, astfel încât are mii de mii de granițe cu Islamul. Aproape o cincime din cei 493 de milioane de locuitori ai Imperiului britanic sunt musulmani, și această sută de milioane de adepți ai Coranului reprezintă aproximativ o jumătate din popoarele ce se închină lui Mohamed.

De aceea, diplomația britanică a întreprins organizarea politică a teritoriilor locuite de musulmani sau, cel puțin, a acelor arabe și, în deosebi, peninsula arabă, care e, în același timp, inima Islamului și răscrucea în jurul căreia circulă marile căi imperiale britanice. Inima Islamului bate în Arabia. Însă aceasta nu vrea să spună că tot acolo se află și capul Islamului și, mai ales, al Islamului modern. E de înțeles că Anglia nu s'a compromis ajutând pe șeriful Hussein să-și realizeze visul ambițios când s'a proclamat « Rege al Arabilor », nici acela al fiului său, Feisal, care a încercat să întemeieze un imperiu arab. Dimpotrivă însă, a ajutat și pe unul și pe celălalt, și i-a făcut suverani, unul în Hedjaz, altul în Irac, în timp ce fratele mezin al lui Feisal, Abdullah, a ajuns emir în Tranjordania. Și rege al Arabiei, mai exact al Arabiei saudite, care a reunit Nedjidul cu Hedjazul, a ajuns sultanul uhabit din Riyadh, Ibn Seud.

În țările musulmane, mai puțin evoluat ca cele occidentale, Marea Britanie a simțit că este în interesul ei însăși să colaboreze la dezvoltarea și evoluția lor, ca să le ridice pe un plan politic în care să fie posibil ca tratatele încheiate cu ele să fie respectate. În acest sens, Anglia avea de ales între două sisteme: sau să conducă aceste state astfel ca interesele britanice să nu sufere, sau să contracteze cu ele alianțe, care să mulțumească exigențele militare și interesele ambelor părți.

Prima metodă e aproape perimată, căci actualmente se practică cel de-al doilea, procedându-se la creșterea politică pe care nimeni, înainte de război, nu le-ar fi bănuț realizabile. În țările musulmane, de abia ieșite de sub dominația turcă, Marea Britanie a delimitat, a organizat și a dezvoltat trei state, până ce a reușit să le prezinte lumii civilizate: Iracul, Arabia și Egiptul. Două noi state sunt în formație: Tranjordania și Palestina. Și de aceste creații putem apropia evoluția recentă din India. Fără îndoială, aceste state rămân legate prin tratate de Anglia, ceea ce reprezintă o evoluție de același tip, care a transformat Imperiul britanic într'un Commonwealth de națiuni libere unite, așa cum nu există altele pe pământ.

Anul 44 — Nr. 511 — 10 Iunie 1937

D. Angel Marvaud consacră un articol interesant Bascilor, cu ocazia participării lor la războiul civil spaniol. Ceea ce a contribuit mai mult să se menție până în prezent unitatea ținuturilor basce, este faptul că poporul basc, în unanimitate, se consideră legat de religia catolică și ține cu dârzenie la vechile sale libertăți. Astăzi însă se pare că Biscaya și Guipuzcoa au pus, înainte de toate, chestiunea libertăților regionale, câtă vreme Navarra și

Alava subordonează atitudinea lor problemei religioase. Aici este cheia dramei prin care trece astăzi poporul basc. « Dacă amintirea vechii lor independențe n'a dispărut niciodată în amintirea Bascilor, aspirațiile lor, sub o formă modernă, nu s'au întruchipat decât într'o epocă recentă și, în bună parte, în urma trezirii ideilor regionale în Catalonia. Adevăratul întemeietor al « bizkaitarismului » sau naționalismul basc, Sabino Arana-Goiri, fusese, fără îndoială, influențat de ceea ce se petrecea la Barcelona, în timpul în care își făcea studiile la Universitatea din capitala Cataloniei. După exemplul catalaniștilor din acel timp, a vrut și el să restitue în loc de cinste limba țării sale, a reînviat istoria bască și a rezumat revendicările basce, în această formulă pe care partizanii săi s'au străduit să o concretizeze când, trei ani după moartea șefului lor, au elaborat, într'o adunare care s'a ținut la Bilbao în 1906, programul partidului: « Juan Goikua et a Lagi-Zarra » — Dumnezeu și vechile legi, formulă care nu e lipsită de măreție.

L'EUROPE NOUVELLE

Anul 20, Nr. 1.004. — 8 Mai 1937

D. Th. Bernard discută problema aprovizionării Germaniei cu materii prime. În ultimul timp, asistăm la un reviriment a situației principalelor economii militare europene: noua dezvoltare a fabricațiilor militare franco-britanice amortizează, din ce în ce mai mult, ritmul înarmării germane, și e destul de puțin probabil ca Germania să poată ieși învingătoare din lupta angajată actualmente pe piața materiilor prime. Această părere e de altminteri împărtășită și de anumite cercuri germane, al căror cuvânt a influențat, în oarecare măsură, politica generală a țării. Și această împrejurare trebuie în legătură cu unele informații recente, cu privire la eventualitatea unei apropieri germano-sovietice.

Intr'adevăr, din punct de vedere *strict economic*, Reichul și U.R.S.S. sunt făcute să se înțeleagă și ambele state ar găsi avantaje certe într'un eventual acord: Rusia ar furniza materii prime Germaniei, care, la rândul ei, ar putea să servească Uniunea Sovietică cu incontestabila ei experiență în materie industrială. Un asemenea acord ar putea să se întemeieze pe un schimb de produse brute, contra mașini perfecționate, procedee de fabricație speciale, brevete, etc.

În situația actuală a diplomației europene, asemenea considerații ar putea produce surprindere. Nu trebuie totuși să uităm că, în ultimii ani, au avut loc mai multe tentative de apropiere economică între Moscova și Berlin, iar în 1935 s'a căzut la o înțelegere pe baza unui credit de 200 de milioane de mărci, acordat de Reich, Rusiei. Apoi trebuie să nu pierdem din vedere că diplomația germană e susceptibilă să facă schimbări de front surprinzătoare, asemenea aceluia pe care le-a operat în chestiunea coridorului polonez și a Austriei. În ce privește U.R.S.S., ea s'a înțeles foarte bine și a adus mari servicii Germaniei social-democratice, a cărei ideologie era, de sigur, mai opusă de aceea a ei, decât este ideologia național-socialistă...

Din restul sumarului, semnalăm: *Convocarea biroului Conferinței dezarmării* de Pierre Brossolette; *Blocusul dela Bilbao și dreptul ginților* de Georges Scelle și René Cassin; *Bugetul englez* de Robert Marjolin.

LE MOIS

Nr. 77 — Iunie 1937

Intr'un studiu intitulat « Știință fragmentară, știință enciclopedică și morală », d. J. Delevsky analizează discursul pronunțat de curând la Institutul Regal Britanic de romancierul H. G. Wells, în care acesta a emis ideea unei « enciclopedii mondiale », lucrare al cărei rost ar fi să repare imperfecțiunile științei moderne, de care lumea a luat cunoștință de-a-lungul anilor turburi care au urmat dela 1914 încoace. Tratatetele de pace din 1919 și 1920 sunt caracterizate de Wells prin ignoranța și lipsa de înțelegere a realităților sociale și economice. Wells se referă la cunoscuta lucrare a lui J. M. Keynes, *Urmările economice ale păcii*, din care reiese că bărbații de Stat care-și exercită autoritatea asupra noastră nu cunosc nicidecum chestiunile care le sunt încredințate. « Nimeni nu știe prea multe lucruri, dar, ceea ce e grav, e că ei nu știu nici ceea ce trebuie să le fie cunoscut. Ei privesc lucrurile într'un fel oarecare; această soluție oarecare va avea urmări; dar ei nu pot sau nu vor să știe care vor fi aceste urmări ».

Wells critică apoi « utilajul mental insuficient » care a slujit la crearea Societății Națiunilor. Iar ultimii 18 ani de după război, Well îi caracterizează ca un șir de paroxisme, de mișcări violente de mase prost îndrumate, de agitații lente și de acțiuni convulsive.

Wells își pune întrebarea dacă cunoașterea științifică și gândirea specializată nu pot fi puse în raport, în mod util, cu conducerea Statului, și răspunde negativ, căci, din punct de vedere al vieții în genere, oamenii de știință, artiștii și filozofii, intelectualii specializați, nu constituiesc « o elită » care ar putea fi utilizată și mobilizată pentru o acțiune colectivă, căci ei formează o adunare extraordinară de complexă, și calitatea lor comună cea mai de seamă este concentrarea fiecăruia într'o retragere relativă, în care fiecare își urmează propria sa linie. Ei nu au nici una din calitățile care izvorăsc din practică, activitate și interese comune, pe care le posedă, de pildă, legiștii, medicii și reprezentanții profesiunilor organizate social, în adevăratul sens al cuvântului.

Un specialist « distins » este prețios în funcție de darul său. Nu rezultă însă de aici că ar fi un om superior, din punct de vedere al criteriilor generale. Prin însuși faptul al specializării sale, poate să aibe mai puțin spirit practic și competență decât un om mijlociu. « Vrem ca știința și nu oamenii de știință să însufletească pe oamenii noștri politici și să conducă lumea ».

Aici apare la Wells ideea unui nou organ social, unei noi instituții, pe care o întitulează *Enciclopedia mondială* și care ar avea rostul să transforme calitatea mentală a lumii noastre și să influențeze asupra vieții politice, sociale și economice cotidiene. Această instituție ar aduce elementul care lipsește

mecanismului social modern; conexiunea necesară între părțile perceptibile, informația și organizarea puterii.

Din punct de vedere al cetățeanului, Enciclopedia mondială s'ar traduce printr'un șir de volume în care s'ar găsi, scrise într'un limbaj limpede și pe înțelesul tuturor, expunerea principiilor directoare ale rânduiei noastre sociale, schema și particularitățile de căpetenie ce sunt necesare să fie cunoscute în toate ramurile de activitate, un tablou exact și amănunțit al universului nostru, o istorie generală a lumii și, în caz de nevoie, un sistem complet de referințe la primele izvoare ale cunoașterii. În domeniile, în care ar exista mari varietăți de metode și păreri, s'ar găsi expuneri și argumente îngrijit alese, în locul părerilor rezumate. Noua Enciclopedie mondială ar trebui să cuprindă citate alese și extrase culese cu mare îngrijire, cu aprobarea autorităților eminente, în fiecare materie, riguros verificate și prezentate în mod critic. Nu ar fi deci un amestec, ci o concentrare, o clarificare, o sinteză, care ar trebui revăzută neconținut și corectată de gânditorii originali din întreaga lume.

Din restul sumarului, însemnăm: *Puterile democratice unite pentru pace*, de Pierre Descaves; *Poate reuși misiunea d-lui Van Zeeland în Statele-Unite?* de Florian Delhorbe; *Cabinetul Tătărescu și politica românească*, de Constant Ionescu; *Influența literaturii și artei franceze în Elveția*, de G. de Reynold; *Tălmăcirea Angliei: III. Empirismul*, de Daniel Orme.

D I E M U S I K

Anul 39.— Caetul 8.— Mai 1937

Iată o statistică interesantă a capelelor (orchestre) populare germane. În anul 1936 au funcționat și au activat în Germania 8.082 capele populare, ceea ce reprezintă un spor de 2.000 de unități, în raport cu anul 1935. Aproape jumătate din ele (4.010) sunt compuse numai din instrumente de suflat, 12% sunt orchestre de mandoline și ghitare, 12% orchestre de amatori, 10% orchestre de acordeoane, 5% asociații muzicale de țiteră, 1,5% orchestre de harmonici de gură.

Interesantă e repartitia acestor orchestre, pe provincii. În timp ce în partea răsăriteană a Germaniei, muzica populară nu e cultivată cu prea multă râvnă, în Palatinat și în Germania de Sud-Vest se remarcă un mare avânt în această direcție. Germania de Sud-Vest, cu 5 milioane de locuitori, are astăzi aproape 2.500 de capele sau 30,95% din numărul total al capelelor populare; în schimb însă, Prusia Orientală, cu mai bine de 2 milioane de locuitori, are numai 27 de capele, și acestea de amatori. După Germania de Sud-Vest, urmează: Westfalia și Rinul inferior cu 868, Bavaria cu 819, Saxonia cu 735, Germania mijlocie cu 619 și Berlin-Brandenburg cu 515 capele.

Demne de semnalat următoarele studii: *Un manuscris al lui Brahms cuprinzând lista operelor sale* de Alfred Orel; *Haydn și Mozart* de Rudolf Gerber; *Robert Schumann în relațiile sale cu Johannes Brahms* de Wolfgang Boetticher; *Cine a pregătit reîntoarcerea lui J. S. Bach* de Friedrich Baser; *Din viața Jennyei Lind* de Hans von Wagner.

Bogată rubrica informativă asupra activității muzicale din Germania, care ne semnaleză reprezentarea în primă audiție a următoarelor opere noi: *Extrablätter* de Nico Dostal (Bremen); *Inka* de Albert Henneberger (Chemnitz); *Das Wunder* de Hugo Hermann, după textul lui Georg Schmückle și *Rembrandt van Rijn* de Paul von Klenau (Stuttgart). Afară de acestea, la Mannheim s'a reprezentat, într'o versiune nouă, *Prinz Caramo* de Lortzing, — autorul *Armurierului*, — partitură care nu a mai fost niciodată executată dela prima ei audiție, în 1839, iar la Leipzig s'a jucat « Visul unei nopți de vară » de Shakespeare, renunțându-se la muzica de scenă obișnuită, Uvertura cu același titlu a lui Felix Mendelsohn-Bartholdy, care a fost înlocuită cu partitura pe care Hans Stieber a prelucrat-o după muzica operei *The Fairy Queen* de Henry Purcell.

LE TEMPS

Anul 77 — Nr. 27.678 — 19 Iunie 1937

În cronică sa săptămânală, d. Florent Schmitt, distins compozitor și membru al Institutului Franței, consacră mai bine de jumătate de foieleton, manifestărilor muzicale românești dela Paris, pe care îl reproducem în întregime:

« Asistăm la Teatrul des Champs Elysées la o « expoziție » în două compartimente de muzică simfonică românească. La primul concert, după agreabilele *Cântece și Colinde* extrase din *Divertismentul rustic* al lui Sabin Drăgoi, ale cărui teme sunt împrumutate din folklorul ardelenesc, un *Cântec elegiac* de d. Cuclin, închinat amintirii maestrului său Vincent d'Indy, și o pitorească *Piață* de Mihail Jora, în care remarc, într'o orchestră foarte colorată curioase efecte de harpă, ascultăm un *Capriciu românesc*, de Marcel Mihălovici. V'am vorbit deseori de acest tânăr muzician atât de înzestrat și, cu toate că de formație semi-franceză, atât de nedesrădăcinat legat prin inimă și spirit de scumpa lui patrie a *doinelor*. Această nouă partitură nu e întru nimic inferioră celor mai vechi, din punctul de vedere al invenției și al varietății. Cu toate că autorul, lipsindu-se, după părerea mea, oarecum paradoxal, într'o lucrare de așa veselă exuberanță, de neprețuitul aport al trombonilor, se consideră fericit că a salvat din această hecatombă voită, doi corni, două trompete și o percusiune ușoară, și reușește minunea, cu toată această orchestră redusă, a unei orchestre minunat sonore, ba chiar strălucitoare. Imaginate după spontaneitatea și naivitatea populare, aceste danțuri se succed și se precipită într'o înfocare sălbatecă, quasi satanică. Și introducerea pastorală care le precedează este de o atmosferă delicioasă, în melancolia cornilor în surdină și a oboiului pierdut în visarea sa, pe când ținuta corzilor, în încincită octavă, crează un fond plin de mister și de poezie. Încă dela primele măsuri, ne dăm seama că ne găsim în prezența unui muzician într'adevăr născut pentru muzică ».

« Conduc de George Enescu, cu o mișcare sobră și afectuoasă, concertul ne-a rezervat câteva lucrări ale autorului acestui minunat, incomensurabil *Oedip*, care reappare în acest moment la Operă, pentru și mai marea lui onoare și pentru marea noastră bucurie și care, de altminteri, n'ar fi trebuit niciodată

și nu ar trebui să mai dispară vreodată, căci Opera nu va avea deseori norocul unei opere atât de puternic, atât de genial concepută și realizată. Deci, Enescu ne-a făcut să ascultăm, între două *rapsodii românești*, acești vechi prieteni din copilărie, încă împodobiți de o grație, de o ingenuitate precoce, care vor fi totdeauna cel mai prețios apanaj al unui muzician la douăzeci de ani, *Suita în do* pe care ne-a înfățișat-o la Chatelet în 1929. Lucrare de o măiestrie extraordinară, această suită adaugă, la rara ei valoare intrinsecă, o atracție deosebită: are o istorie. Scrisă în Decembrie 1915, câteva luni înainte de intrarea României în război, cu ocazia retragerii armatei române în 1917, manuscrisul a fost depus, odată cu Tezaurul român, pentru a fi adăpostit la Kremlin. Timp de opt ani, autorul n'a mai auzit vorbindu-se de partitura sa. În sfârșit, prin intermediul ambasadei Franței, administrația Sovietelor l-a restituit intact și fără să fi schimbat o notă măcar, adaugă glumeț autorul. Trebuie să ne bucurăm. Ar fi fost de desnădăjduit ca, pe chestiuni politice, să fi fost lipsiți de o capodoperă ».

« Suita se compune din șapte bucăți. Din păcate, dimensiunile programului și mai ales al repetițiilor n'au îngăduit, de data aceasta, decât audiția următoarelor: *Uvertura*, *Giga*, *Menuet* și *Bourrée*. Am pierdut *Sarabanda*, *Grave* și *Aria*. În fond, sunt bucățile tradiționale la maeștrii veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea. Dar cât de întinerite aici ! Ar fi necuviincios să întrebuițăm termenul că atâția muziciani mediocri s'au înverșunat să le înjosească prin pasișă. Numai cadrul rămâne cel vechi. Și unele părți sunt amplificate în mod considerabil. George Enescu care are idei mari, vrea forme mari și spații mari. Discipol al lui Gabriel Fauré și a lui André Gédalge, dacă datorește, celui dintâi, eleganța contururilor melodice și subtilitatea armoniilor, neașteptatul modulațiilor, dela cel de al doilea a cules această putere în construcție, această dumnezeiască independență de scris care, știu, nu sunt decât mijloace, dar fără care n'ar fi sprijinit atât de solid, calități mari personale, dintre care o abundență de invenție, o bogăție ritmică și polifonică necesare, o culoare orchestrală splendidă. Suntem literalmente copleșiți de muzică, de o muzică semeață, îndrăzneată, fără preocupări de modă și de cenacluri, o muzică care nu e datoare decât ei însăși ».

« Al doilea concert a debutat cu uvertura *Actéon* de Alfred Alessandrescu, de o ținută serioasă și gravă care, câteodată, fără să aștepte măcar ceasul unei pedepse oarecum disproporționate cu vina, merge până la austeritate, ceea ce îi conferă în spațiu, o durată pe care poate că n'o are în timp. Iată, apoi, de Mihail Andricu, un dans pe un motiv popular, pagină simplă, curată și cu o mișcare agreabilă. V'am vorbit de *Concertul românesc* al lui Stan Golestan, de mai multe ori executat la Paris, ale cărui trei părți se succed cu o lăudabilă varietate. Insemnăm în *Allegro moderato* inițial, de atmosferă care aduce de departe aminte de *Simfonia spaniolă*, lunga frază a vioarei solo care, dela extremul acut al corzii de *la*, recade cu grație pe a patra coardă; apoi tema frumoasă atât de duios suggestivă din *Andantino*, alura jubilantă din *Rondo* final, foarte strălucitor. Și d-ra Lola Bobescu, prin jocul ei svelt și seducător, a contribuit, în mod deosebit, la farmecul ambiant ».

« *Variațiile pe o temă originală* de Ionel Perlea se desfășoară poate puțin cam prea îmbelșugat. Inșă e atâta muzică, încă dela început atrăgătoare, fremătând toată de o sensibilitate și de o viață foarte personale și foarte noi. Le-am asculta din nou cu plăcere. La fel și *Praznicul* de Dinu Lipatti, extras din suita *Șătrarii*, ale cărui scânteie de spirit poznașe și pline de duh au provocat, în asistență, surâsuri pline de recunoștiință, și *Dela Matei Cetire*, operă bufă, în care Ion Nonna Otescu face să defileze sub ochii noștri, cu mult humor, câteva scene de existență trepidantă a « misticilor » rabelaisieni de odinioară. Mai ales cel de al doilea tablou, *Dansul călugărilor*, este de o savoare și de o truculență irezistibile ».

LE NOUVELLES LITTERAIRES

Nr. 766 — 19 Iunie 1937

Comentând manifestațiile muzicale care au avut loc la Paris, cu ocazia Expoziției, d. André George scrie următoarele despre concertele simfonice dirijate de d. George Enescu și consacrate exclusiv muzicii românești:

« Demonstrația cea mai strălucită a săptămânii ne-a fost oferită de România. Un ansamblu armonios de programe simfonice, de ședințe de cameră, de folklor, a însoțit reluarea lui *Oedip* la Operă. Și, fără îndoială, numele glorios al lui George Enescu figurează, în mod obligatoriu, în fruntea tinerei Școale românești. Nici unul nu e mai muzician ca el, nici unul nu e mai devotat muzicii. De altminteri Enescu a prezentat în persoană cele două concerte simfonice, conducând în prima seară Orchestra Colonne și în cea de a doua Orchestra Lamoureux. Am gustat o excelentă culegere de artă românească. Dacă compozitori ca Enescu sau Mihalovici aparțin cu totul lunei muzicale a Parisului nostru, nu era de loc de prisos să ni se ofere să ascultăm pe Nonna Otescu și Lipatti, Rogalski și Perlea, Drăgoi, Jora, Cuclin, Alessandrescu, fără să uităm pe Stan Golestan, român dela Paris ca și Mihalovici ».

« Ceea ce mă izbește la toate aceste lucrări, este onestitatea meșteșugului, soliditatea materiei. Regăsim mai bine deodată influența directă a meșterilor noștri francezi, la acești artiști, care, ce e drept, adesea au venit să le solicite învățătura. Inșă, din capul locului, cântecele și danșurile patriei lor îi inspiră de-a-lungul întregii lor activități; nu e o simplă chestiune de titlu dacă un Golestan sau un Mihalovici ei înșiși au ținut, în ultimele zile, să se exprime într'un *Concert românesc* sau într'un *Capriciu românesc*. O lucrare mai occidentală ca *Actéon* de d. Alessandrescu este originală prin calitatea orchestrei, alegerea temelor și siguranța orânduirii lor arhitecturale. Mă gândeam mai ales la ea, adineaori, insistând asupra îngrijirii tehnice revelată de aceste lucrări ».

« Corala *Carmen*, însuflețită de d. Kirescu, muzician și muzicolog, cred, dovedește în chip măreț, seva și strălucitoarea bogăție a României muzicale. E acolo o disciplină și o mișcare, o rigoare și o varietate, un sens popular și o perfecțiune, care așează această asociație în primul rând al marilor grupări naționale. Și pentru Franța este o plăcere plină de grațuitudine să întâmpine astfel strădania admirabilă și frumoasa reușită artistică a unei țări amice ».

Nr. 768 — 3 Iulie 1937

Interesante precizii aduce André Gide asupra literaturii, în legătură cu problemele sociale, afirmând încă odată principiul de autonomie a artei. E o atitudine normală pentru autorul « Incidentelor », dar nu e rău că André Gide militantul dovedește a nu fi uitat pe André Gide criticul.

« Toată viața mea am crezut și am scris că chestiunea morală era singura de rezolvat — sau cel puțin esențială — și că omul valorează mai mult decât oamenii. Astăzi cred la fel, dar am băgat de seamă că trebuie să le dăm oamenilor existența materială, înainte de a le vorbi despre suflet. Nu spun că chestiunile materiale sunt mai importante decât chestiunile morale, nu, nu cred aceasta: dar atâta vreme cât aceste chestiuni materiale nu vor fi rezolvate, nu vom putea face nimic ».

« ... De sigur, nimic nu este mai grabnic decât necesitatea de hrană, dar de asemeni nimic în om nu este mai puțin interesant. Numai de aici mai departe opera de artă, dansul sau cântecul, se pot desvolta. Este într'adevăr o caracteristică a literaturii franceze de a fi opera unor oameni sătui și fără nici o grijă pentru chestiunile materiale. De aici, posibilitatea unei eflorescențe adesea perfectă. De aici de asemeni depărtarea ei de realitate, tendința ei de a se pierde în abstract și în factice.

« ... Dar câți oameni ne par astăzi « interesați », numai pentru că sunt mizerabili... că trebuie să ne ocupăm astăzi înainte de orice să-i hrănim pe cei ce suferă de foame, de sigur este evident, dar aceasta nu are nimic de a face cu arta. Neliniștea actuală, urgența necesităților materiale falsifică și pervertesc orice alte chestiuni, decât pe cele sociale. Dar putem afirma că o literatură este rea și « burgheză » numai pentru că se ocupă cu oameni sătui? Mă tem că toată această literatură populară, populistă și proletariană, va provoca zâmbete înainte de a fi trecut douăzeci de ani.

ROMÂNEȘTI

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Anul XXIX — Nr. 4-5 — Aprilie—Mai 1937

Ultimul număr ce precede o nouă refacere a bătrânei reviste. Număr de lichidare, pentru a face loc unui nou ciclu în viața frământată a « Vieții Românești ». Ca și cum ar fi vrut să ilustreze necesitatea unei prefaceri totale de ordin redacțional, sumarul este palid.

Interesant totuși unicul studiu « Oswald Spengler în biologie » semnat de d. Dr. Ion Comșa:

« Pătrunderea ideilor generale degajate din lucrările specialiștilor în marele public urmează criteriul străinii. Întru cât nu e vorba de descoperiri cu urmări practice epocale — ca lucrările lui Pasteur bunăoară — care se popularizează prin utilitatea lor, se pare că importanța unei inovații recente într'o disciplină specială, n'are pentru interesul intelectualului pur și simplu decât o însemnă-

tate cu totul secundară. În schimb, stărnește interes pasionat o idee nouă care se poate încadra ca un caz particular în tabloul opiniilor la modă. Am impresia destul de netă că vulgarizarea științifică mai mult răspândește în știință opiniile nespecialiștilor, decât invers. Poate că numai faptul că ideea evoluției se degajează cu ușurință din observația curentă a societății omenești dela mijlocul secolului trecut — epocă de mari inovații în toate domeniile, dar de inovații care mai mult adaogă decât substituie — numai acest fapt, zic, a produs răspândirea enormă a ideilor lui Darwin, al cărui quasi-contemporan Claude Bernard, deschizător de drumuri de importanță incomparabil mai mare, a rămas aproape necunoscut în marele public. Public în aparență atât de interesat de problemele de biologie în acea epocă. Într'un caz asemănător, ideile lui Spengler găsesc azi răsunetul, pe care-l au, poate fiindcă noi înșine, se pare, trăim o epocă de declin al valorilor consacrate. Noi înșine suntem cei mai puțin chemați să ne dăm seama întru cât e exact acest fapt. Indoiala în dogma consacrată a progresului neîntrerupt al omenirii, ne e sugerată mai imperios decât de lucrările lui Spengler de dezechilibrele multiple în care a ajuns societatea de azi. Un autor care se angajează să ne demonstreze de o parte relativitatea tuturor adevărilor, de alta lipsa de temei a continuității progresului, are partida câștigată din capul locului ».

Anul XXIX — Nr. 6 — Iunie 1937

Primul număr care apare sub o nouă direcție și cu redacția reorganizată. Sumarul întrunește pe scriitorii rămași credincioși revistei de-a-lungul numeroaselor ei schimbări redacționale (d-nii Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, D. I. Suchianu, Cezar Petrescu, Demostene Botez, Tudor Vianu) și le adaogă câteva colaborări noi. D. G. Călinescu continuă a deține cronică literară. Cronică plastică o semnează d. profesor G. Oprescu, cea științifică și cea medicală d-nii profesori Dr. Rainer și Dr. M. Nasta.

În genere, ținând seama și de cronici, recenzii, note, este un număr de revistă variat, cu un accent de actualitate, pe care vechea publicație îl pierduse într'o vreme.

Interesant prin materialul întrebuițat și pe alocuri prin maniera de a pune în valoare acest material, este studiul « Inceputurilor capitalismului în cele trei principate române », al d-lui Ion C. Ion.

Iată punctul de vedere al autorului:

« Este falsă concepția, curentă în literatura sociologică românească, potrivit căreia punctul de plecare al dezvoltării capitalismului în România ar fi fost pacea dela Adrianopole (1829).

« În privința acestui moment istoric — afirmă Zeletin — întâlnim un acord unanim între cercetătorii speciali: toți scriitorii care au atins această chestiune, fie și numai în treacăt, au învederat că încheierea tratatului dela Adrianopole înseamnă momentul când începe procesul de dizolvare a « vechiului regim » românesc, pe ale cărui ruine se deschide « era nouă » burgheză de europeanizare a « vieții noastre sociale ».

« În anul 1829, « procesul de dizolvare a regimului vechi », adică a regimului feudal avea în realitate, în spatele său câteva etape deja parcurse. De fapt, libertatea comerțului, acordată atunci principatelor române, n'a făcut decât să continue, să accelereze și să dea întindere unui proces de transformare economică și socială, început mai de mult și care evidențiasse deja schimbări structurale fundamentale. Acest proces a produs ambianța necesară dezvoltării capitalismului în țările românești și a fost el însuși pricinuit de rapida dezvoltare a economiei de mărfuri, cu deosebire în ultimele decenii ale veacului fanariot și în primele decenii ale celui următor ».

FAMILIA

Seria III. Anul IV. Nr. 5. Mai 1937

Excelent studiul d-lui Alexandru Olteanu « Revizuirea și Bazinul dunărean ». Autorul este un bun specialist al problemelor ardeleni, pe care le tratează cu dubla cunoaștere a realităților și mișcărilor de opinie atât din România cât și din Ungaria.

Studiul publicat în ultimul număr al revistei orădene, ne pune la dispoziție un bogat material informativ cu privire la revizionismul maghiar, referindu-se mai ales la manifestările sale recente — și în genere o documentație interesantă asupra problemei.

D. Ion Minulescu publică în continuare piesa sa de teatru « Nevasta lui Moș Zaharia », iar d. N. Davidescu transcrie două teme din « Evul Mediu », care — după cum se știe — este a patra etapă a marelui evocări istorice în versuri, pe care a întreprins-o.

Cronica d-lui Octav Șuluțiu variată ca preocupări, interesantă ca atitudine critică.

ROMÂNIA

Revista Oficiului Național de Turism

Anul II. Nr. 6. Iunie 1937

Revista oficiului de turism devine cu fiecare număr în mod mai stăruitor, un buletin informativ, o publicație de propagandă practică, punând la dispoziția cetitorului o serie de date utile cu privire la diverse regiuni turistice prea puțin cunoscute. În felul acesta împlinește un adevărat rol de ghid. Drumeția românească are în frumosul album pe care Oficiul îl tipărește lunar, un monitor excelent.

În ultimul număr, la « cronică turismului » d. Emanoil Bucuța scrie un articol de evocări, închinat « întâilor drumeți de munte în România ». După ce amintește contribuția personală a Reginei Carmen Sylva în dezvoltarea « carpatismului », după ce schițează rolul jucat în acest domeniu de Bucura Dumbravă, autorul evocă cu melancolie figurile câtorva vechi tovarăși de drum:

« Il văd încă pe bătrânul Bogdan, cu fața roșie sănătoasă și cu părul și mustața colilie, gata să se ia până în anii lui din urmă la întrecere cu tinerii. Il cunoscusem cu mult înainte de război, prin băieții Gold, cu care eram coleg

de școală și cu care începusem drumurile cronometrate, plecând dela casa noastră din Izvor unde astăzi fumegă între Valea Câinelui și Prahova, coșurile fabricii de șuruburi, pe urmă m'am lăsat de acea direcție, de vitejie și de performanțe, și m'am apropiat încet de Școala Bucurei Dumbravă, la care am urmat regulat din al doilea an al războiului. Până atunci, cunoscusem, mai mult de departe și ca o trecere între ele, pe Mihai Haret, drumeț, dar și om de știință amator, tăietor de poteci, ziditor de case de adăpost și alcătuitor de călăuze scrise și de hărți, și cunoscusem pe doctorul Ureche, marele bucegist, cel dintâi mai înrudit cu Bogdan și cel de-al doilea mai mult cu Bucura Dumbravă. O întreagă tovărășie de flori de munte, de focuri de noapte la Peștera Ialomiței, și de răsărituri de soare pe Omul, de bărbați, dar mai cu seamă de femei se alcătuiseră, credincioasă, în jurul întâiei noastre femei drumețe. Ea s'a pierdut numai în parte, prin nemila anilor sau prin cruzimea greutăților vieții, dar ceea ce a încheșat mai bun se păstrează, în duhul de atunci și în atâtea caravane care bat și astăzi muntele, ca și cum nimic nu s'ar fi schimbat și n'am avea decât să ne întoarcem și să spunem o vorbă pentru ca prietenele și prietenii de odinioară, duși pentru totdeauna, să ne răspundă și să răsară din nou alături de noi. Peste amintirile noastre de atunci se îndoie ca o mare telakia galbenă, căutată de albinele sălbatece ale poenelor înalte, gândul Bucurei Dumbravă ».

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut:

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaliere de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	» 60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SĂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>Să, Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>În Tartaria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Au apărut:

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
H. STAHL și DAMIAN P. <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

Au apărut:

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU, <i>Andrescu</i>	» 120

BIBLIOTECA «ORAȘE»

Au apărut:

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 110

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut:

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de RADU CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-ral PERTICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	» 200
E. DVOICENCO, <i>Incepăturile literare ale lui B. P. Hasdeu</i>	» 90
EM. BUCUȚA, <i>Dușii Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)</i>	» 120

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut:

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor, I</i> , ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BĂNU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 200
I. SIMIONESCU, <i>Țara noastră</i>	» 210
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor, II</i> , două părți	» 260

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut:

R o m a n e	
JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belter</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnișe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flacări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPSTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul, II</i>	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	» 50
N. M. CONDIEȘCU, <i>Insemnările lui Sașirim, I</i>	» 60
N. M. CONDIEȘCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER	» 800

Au apărut:

E s s e u r i , C r i t i c ă	
PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS, <i>Mențiuni critice, I</i>	» 80
G. M. CANOTACUZIN, <i>Isoave și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, II</i>	» 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu, II, III</i>	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, III</i>	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70

EM. CIOMAC, <i>Poezii armoniei</i> , I	Lei 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 150
PERPESCIUS, <i>Mențiuni Critice</i> , III	» 90
DRAGOȘ PROTOPOESCU, <i>Fenomenul Englez</i>	» 100
N. IORGA, <i>Sfaturi pe întuneric</i>	» 90
ION PETROVICI, <i>Figuri dispărute</i>	» 50

Au apărut:

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	» 60
G. BACOVIA, <i>Poezii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	» 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	» 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	» 40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>	» 40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>	» 40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poezii</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	» 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	» 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	» 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	» 50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	» 40
ADRIAN MANIU, <i>Poezii din Carmen Sylva</i>	» 100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți</i> (poeme)	» 40
CICERONE THEODORESCU, <i>Cleștar</i> (poeme)	» 50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	» 70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926</i> (poeme)	» 40
V. VOICULESCU, <i>Urcuș</i>	» 60
ION PILLAT, <i>Țărnam pierdută</i>	» 60

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei 100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	» 150
ELENA FARAGO, <i>Poezii</i>	» 100

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE PR. V. RADU
ȘI GALA GALACTIION

Au apărut:

<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	»
<i>Elemente</i>	»
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	»

SCRIITORII ROMÂNI MODERNI

Au apărut:

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU, <i>Scriseri literare, morale și politice</i> , Ediția critică cu note și variante de Mircea ELIADE (2 volume)	Lei 280
---	---------

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut:

E. MADACH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	» 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	» 50
R. L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 50
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi</i> , traducere din limba engleză de Mary POLIHIRO- NIADE	» 60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii</i> , traducere din limba engleză de Petru COMARNESCU, cu 44 planșe și 4 hărți aiaș de text	» 240

Au apărut:

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. I	» 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	» 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	» 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	» 200
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. II	» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>	» 70

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut:

G. I. BRĂTIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
---	---------

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

2, Strada C. A. Rosetti, 2 — București, I — Telefon 355-66

